

เรื่องมหัศจรรย์ในพระมหากษัตริย์ไทย

เรื่องตามลำดับอักษร

กรมศิลปากร

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระเสนาบดีอักษรวิเศษ (เล็ก สนิทประเสริฐ)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

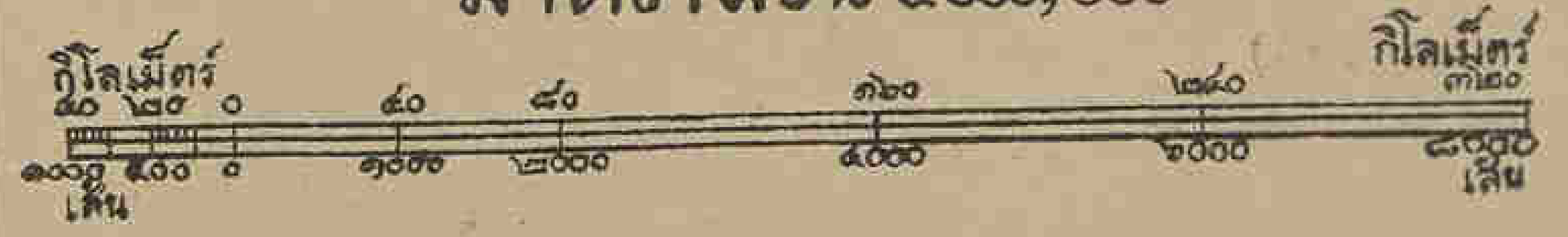
วันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๓

แผนที่
พระราชอาณาจักร
สยาม

- ทางเปิดรถเดินแล้ว
- - - - - ทางที่กำลังก่อสร้าง
- ทางดำริห์จะก่อสร้าง

มาตราส่วน ๕๐๐,๐๐๐

คำนำ

เจ้าภาพในงานพระราชทานเพลิงศพพระ โสภณอักษรกิจ (เล็ก สมิตะสิริ) มาขอให้กรมศิลปากรช่วยเลือกหนังสือสำหรับพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานนี้สักเรื่องหนึ่ง กรมศิลปากรมีความยินดีรับจัดการให้ด้วยความเต็มใจ ด้วยพระ โสภณอักษรกิจเป็นผู้ที่ได้เคยช่วยเหลือร่วมมือในกิจการแผนกพิมพ์โฆษณาหนังสือของหอสมุดแห่งชาติมาช้านาน ตั้งแต่ครั้งกรมศิลปากรยังเป็นราชบัณฑิตยสภาอยู่ ในเวลานั้นเป็นที่ปรากฏโดยทั่วไปว่า กระบวนฝีมือการพิมพ์หนังสือ ไม่มีโรงพิมพ์ไหนจะทำปราณีตดีเกินกว่าโรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ของพระ โสภณอักษรกิจ ถ้าจะมีเสมอกันอีกโรงพิมพ์หนึ่ง ก็คือโรงพิมพ์ไทยของขุนโสภิตอักษรการ สองแห่งนี้ ฝีมือการพิมพ์เป็นเยี่ยมอยู่ในเวลานั้น ผู้เป็นเจ้าของโรงพิมพ์ทั้ง ๒ จึงได้รับ พระ ราช ทาน บรรดา ศักดิ์ มี ราช ทิน นาม เป็น คู่ กัน ว่า พระ โสภณอักษรกิจ และขุนโสภิตอักษรการ ดังนี้

เรื่องหนังสือที่จะพิมพ์นั้น ประจวบกับเป็นเวลาที่กรมศิลปากรกำลังรวบรวมเรื่องราวของจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย ซึ่งคณะกรรมการทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทยแห่งราชบัณฑิตยสถานกำลังไว้ กรมศิลปากรรับมาทำต่อ พอจะรวมพิมพ์เป็นฉบับไว้ครั้งหนึ่งก่อนได้ หากจะยังมีขาดตก

บอกพร้อมประการใด ก็จะได้ใช้ฉบับนี้เป็นฉบับยื่นสำหรับ
แก้ไขเพิ่มเติมต่อไป กรมศิลปากรจึงแนะนำเจ้าภาพให้พิมพ์
เรื่องนี้ ซึ่งคณะเจ้าภาพก็เห็นชอบด้วย จึงตกลงขอรับ
ต้นฉบับไปพิมพ์ตั้งปรากฏอยู่ในสมุดนี้

เรื่องจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยนี้ คณะกรรมการทำ
อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทยรวบรวมขึ้นโดยความมุ่งหมาย
เพื่อจะประมวลภูมิสถานในประเทศไทย คือ จังหวัด อำเภอ
และตำบลของประเทศไทยในสมัยปัจจุบัน กับภูมิสถานที่มี
ความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ เช่นบ้านบางระจันและช่อง
ตะโก เป็นต้น ว่าอยู่ในเขตต์แขวงจังหวัด อำเภอและตำบล
ไหน ในปัจจุบัน โดยตั้งข้อกำหนดไว้ย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

จังหวัด บอกที่ตั้งศาลากลาง บอกทิศติดต่อกับจังหวัด
อื่น โดยรอบ บอกจำนวนเนื้อที่ บอกคมนาคมติดต่อกับ
กรุงเทพ ฯ บอกลักษณะภูมิประเทศ บอกดินฟ้าอากาศ บอก
จำนวนพลเมือง บอกอาชีพ บอกสินค้า บอกธรรมเนียม
ประเพณี บอกนิยายและประวัติย่อ ๆ พอเป็นเค้า บอก
จำนวนอำเภอที่ขึ้นต่อจังหวัด บอกสิ่งสำคัญเช่นแม่น้ำ ภูเขา
ห้วย หนอง คลอง บึง เกาะแก่งที่มีชื่อ บอกโบราณวัตถุ
และโบราณสถานที่สำคัญ ๆ

อำเภอ บอกคล้ายกับจังหวัด เว้นแต่สิ่งที่ซ้ำกับจังหวัด
เช่นดินฟ้าอากาศ และบอกตำบลที่ขึ้นกับอำเภอ

ตำบล บอกว่าชนแก่อำเภอไหน จังหวัดไหน บอก
 นิยายกับประวัติย่อ ๆ และบอกสิ่งสำคัญในตำบลนั้น

ภูมิสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ บอก
 ว่าอยู่ในตำบล อำเภอ และจังหวัดไหน บอกลักษณะ บอก
 นิยายกับประวัติย่อ ๆ ของภูมิสถานนั้น

ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ แต่ในการ
 จัดพิมพ์ครั้งนี้ กรมศิลปากรตัดตอนพิมพ์เฉพาะเรื่องของ
 จังหวัดก่อน เพราะจะพิมพ์ทั้งหมดในรูปอักษรานุกรมภูมิ-
 ศาสตร์แห่งประเทศไทยในเวลานี้ ยังไม่สามารถที่จะพิมพ์ได้
 ด้วยงานอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ยังไม่สำเร็จ เรียบร้อยบริบูรณ์
 แต่ถึงแม้จะได้พิมพ์เพียงเรื่องของจังหวัดเท่านั้น ก็เห็นว่าจะ
 เป็นหนังสือที่มีประโยชน์แก่ผู้รับไปอ่านเป็นเอนกประการ

อนึ่งในการทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์นั้น กรมการได้
 วางหลักการวิธีเรียงคำต่าง ๆ ที่เห็นว่าซ้ำกันมาก ๆ เป็นตัวอักษร
 ย่อ ดังต่อไปนี้ :-

จ. จังหวัด

อ. อำเภอ

ต. ตำบล

พ. พลเมือง เขียนเป็นจำนวนกลมโดยเพิ่มและลด

ในหลักพัน

ร.ฟ. ระยะทางกิโลเมตรจากกรุงเทพ ฯ

น. เนื้อที่คิดเป็นตารางกิโลเมตร

กม. กิโลเมตร

ม. เมตร

ชม. เซ็นติเมตร

ค. คลอง

ก. เกาะ

ข. เขา

(แผนที่ ก ๑ ๗ ล ๗) หมายความว่าอยู่ในตารางแผนที่
 ประเทศไทยแสดงเขตต์ปกครองสมัยปัจจุบันของกรมแผนที่
 กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลสาธารณประโยชน์ซึ่ง
 คณะเจ้าภาพได้พิมพ์หนังสือ^๕นี้เผยแพร่เป็นวิทยาทาน ขออำนาจ
 บุญกุศล^๕และกุศลบุญราศี^๕อื่น ๆ ที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญ
 เนื่องในทักษิณานุประทานกิจ จงสัมฤทธิ์ผลดลบันดาลให้สำเร็จ
 หิตสุขอิฐวิบุลมบุญผลแก่พระ โสภณอักษรกิจผู้ล่วงลับไป ตาม
 ทว^๕รแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ

กรมศิลปากร

๒๑ พฤษภาคม ๒๔๕๑

ชาตะ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๑๓

มรณะ ๑๑ มีนาคม ๒๔๕๑

ประวัติย่อ

พระโสภณอักษรกิจ มีนามเดิมว่า เล็ก เป็นต้นสกุล
“สมิตะสิริ” เกิด ณ วันจันทร์ เดือนยี่ ปะจอ จุลศักราช ๑๒๓๖
ตรงกับวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๗ ที่บ้านตำบลวัดทอง
นพคุณ จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรนายชุนเอง นางลี สมิตะสิริ
นายเล็ก สมิตะสิริ เป็นกำพร้าบิดามารดาตั้งแต่ยังเป็นทารก
พอลืมตาเห็นโลกได้เพียง ๔ เดือน บิดากลับแก่กรรม และ
อีก ๑๐ เดือนต่อมา มารดากลับแก่กรรมลงอีก นายเล็ก
สมิตะสิริ จึงอยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของนางปิ่น จึงแย้มปิ่น
ผู้เป็นยายตลอดมา เมื่อมีอายุเติบโตสมควรแก่การศึกษา
ก็ได้เข้าเรียนหนังสือไทย ณ โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชवास
ในสมัยขุนอนุกิจวิฑูร (น้อย จุลวิฑูร) เป็นอาจารย์ใหญ่ กับ
ได้เรียนหนังสือจีนด้วยจนพออ่านออกเขียนได้ เล่าเรียนอยู่
ไม่ช้า นายเล็ก สมิตะสิริ ก็ออกมาช่วยคุณยายค้าขาย หัด
ทำการค้าร่วมไปกับน้าชายอันเป็นบุตรของนางปิ่น จึงแย้มปิ่น
ครั้นอายุครบอุปสมบทก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุ ณ สำนักวัด
จักรวรรดิราชवासได้ ๑ พรรษา ลาจากเพศสมณะแล้วได้ทำ
การสมรสกับนางสาวหยิน จุลวิฑูร

เนื่องจากนางหยิน สมิตะสิริ มีโรงพิมพ์ตั้งอยู่ที่ตำบลถนน
ตรีเพชร นายเล็ก สมิตะสิริ จึงเข้าดำเนินอาชีพการพิมพ์

หนังสือโดยการขยายกิจการของโรงพิมพ์ให้ใหญ่โตขึ้น และย้ายโรงพิมพ์ไปตั้งที่ตำบลวัดเกาะ อำเภอสามพันวงศ์ แล้วได้ย้ายมาตั้ง ณ ตึกแถวถนนเจริญกรุง ข้างวังบูรพาภิรมย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ขนานนามโรงพิมพ์ว่า "โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร" ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ย้ายโรงพิมพ์มาตั้งอยู่ ณ ถนนราชบพิธ กิจการของโรงพิมพ์ก็ได้เจริญขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งทุกวันนี้

นายเล็ก สมิตะสรี ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในชั้นเกล้ารัชกาลที่ ๖ สมัยยังดำรงอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร ครั้นพระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว นายเล็ก สมิตะสรี ก็ได้รับราชการเป็นผู้พิมพ์หนังสือ พระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ของพระองค์ ปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์เป็นขุนโสภณอักษรกิจ มียศมหาดเล็กเป็นรองหุ้มแพร ถึง พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเป็นหลวง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนเป็นพระโสภณอักษรกิจ ปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับพระราชทานยศมหาดเล็กเลื่อนชั้นเป็นหุ้มแพร ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับพระราชทานยศเป็นรองเสวกเอก ย้ายมาสังกัดกระทรวงวัง และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

ในสมัยรัชกาลของสมเด็จพระมงกุฎเกล้า พระโสภณอักษร
กิจ นับอยู่ในพวกข้าหลวงเดิม จึงได้รับพระราชทานเพิ่ม
ข้าหลวงเดิม และเสมาทองคำลงยาด้วย ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าพระราชทานนามสกุลว่า “สมิตะสิริ”

นาม “นายเล็ก” ในสมัยก่อนก็ดี และ “พระโสภณ”
ในสมัยต่อมาก็ดี เมื่อเอ่ยขึ้นไม่ว่าในสมัยใดแทบจะไม่มีใคร
ไม่เคยได้ยิน ความมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นเครื่องแสดงว่า พระ
โสภณอักษรกิจ ย่อมเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งในเมืองไทย ก
อันใดเล่าที่ได้ส่งเสริมให้พระโสภณอักษรกิจมีชื่อเสียงโด่งดัง
เป็นที่รู้จักกันทั่วไป อันนั้นก็คือคุณงามความดีในตัวเกี่ยวกับ
อธยาศัยไมตรี โอบอ้อมอารี และความสามารถในกิจการต่างๆ
ของพระโสภณอักษรกิจที่ได้อบรม สร้างตัวมานั้นเอง คุณ
ทั้งสองประการดังกล่าวช่วยให้ “นายเล็ก” เป็น “พระโสภณ
อักษรกิจ” เจ้าของโรงพิมพ์โสภณฯ ที่เพียบพร้อมด้วยทรัพย์
ศฤงฆารบริวารชนสารสมบัติและกัลยาณมิตรทั้งปวง

บุญกุศลอันใดที่ผู้มีเงินสามารถทำได้ เช่น บำรุงวัดและ
โรงพยาบาล พระโสภณอักษรกิจก็ได้ทำแล้ว วิทยาทานอัน
ใดที่จะสามารถแผ่ออกไปทางหนึ่งสี่ใด พระโสภณอักษรกิจ
ก็ได้ทำแล้ว พระโสภณอักษรกิจจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งลาภยศ
สุขสรรเสริญ อันน้อยนักที่มนุษย์เราเกิดมาจะได้พร้อมเท่านั้น

(๕)

พระโสภณอักษรกิจ มีบุตรธิดากับนางโสภณอักษรกิจ
(หยิน สมิตะสรี) เป็นบุตร ๓ ธิดา ๔ กับมีบุตรกับภรรยาอื่น
อีก ๑๖ คน

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ พระโสภณอักษรกิจ
ป่วยเป็นโรคอุจจาระธาตุพิการ และมีอาการไข้ พออาการไข้
ทุเลาลง โรคเบาหวานซึ่งเป็นอยู่แล้วก็กำเริบกำลั้งดันโลหิต
สูงขึ้น ประกอบด้วยพระโสภณอักษรกิจมีอายุถึง ๗๓ ปี อยู่ใน
วัยชราแล้ว จึงมีแต่ทรุดกับทรึงเป็นลำดับมา ในที่สุดได้
ไปรักษาตัว ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ จนถึงวันที่ ๑๑ มีนาคม
พ.ศ. ๒๔๕๑ พระโสภณอักษรกิจ (เล็ก สมิตะสรี) ก็ถึง
แก่กรรมด้วยอาการสงบ ท่ามกลางวงศาคณาญาติมิตรสหาย
พร้อมมูล.

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ตำบลถนนราชพิศ จังหวัดพระนคร

วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๑

สารบัญ

จังหวัด	กระบี่	หน้า	๑
"	/ กาญจนบุรี	"	๔
"	กาฬสินธุ์	"	๗
"	กำแพงเพชร	"	๘
"	/ ขอนแก่น	"	๑๒
"	/ ันทบุรี	"	๑๕
"	/ เชียงเตตรา	"	๑๘
"	/ ชลบุรี	"	๑๙
"	/ ชัยนาท	"	๒๒
"	ชัยภูมิ	"	๒๕
"	/ สมพร	"	๒๗
"	/ เชียงราย	"	๓๐
"	/ เชียงใหม่	"	๓๓
"	/ ตรัง	"	๓๗
"	/ ตราด	"	๔๒
"	ตาก	"	๔๔
"	/ ันบุรี	"	๔๘
"	/ นครนายก	"	๕๒,
"	นครปฐม	TUBC	"	๕๕

21/07/2564

จังหวัด นครพนม	หน้า ๕๘
" / นครราชสีมา	" ๖๔
" / นครศรีธรรมราช	" ๖๘
" / นครสวรรค์	" ๗๘
" / นนทบุรี	" ๘๐
" / นราธิวาส	" ๘๓
" / น่าน	" ๘๓
" / ขอนแก่น	" ๘๘
" / ชลบุรี	" ๙๒
" / ประจวบคีรีขันธ์	" ๙๕
" / ปราจีนบุรี	" ๙๗
" / ขัตตพันธ์	" ๙๙
" / พระนครศรีอยุธยา	" ๑๐๔
" / พระนครศรีอยุธยา	" ๑๑๙
" / พังงา	" ๑๒๖
" / พัทลุง	" ๑๒๘
" / พิษณุโลก	" ๑๓๔
" / พิจิตร	" ๑๓๕
" / เพชรบุรี	" ๑๔๔
" / เพชรบูรณ์	" ๑๕๑

จังหวัด	แพร่	หน้า	๑๕๕
๖๖	/ ภูเก็๓	๖๖	๑๕๗
๖๖	/ มหาสารคาม	๖๖	๑๖๔
๖๖	/ แม่ฮ่องสอน	๖๖	๑๗๑
๖๖	/ ยะลา	๖๖	๑๗๔
๖๖	/ ร้อยเอ็๓	๖๖	๑๗๗
๖๖	/ วรรณอง	๖๖	๑๘๐
๖๖	/ ระยอง	๖๖	๑๘๓
๖๖	/ ราชบุรี	๖๖	๑๘๕
๖๖	/ ลพบุรี	๖๖	๑๘๘
๖๖	/ ลำปาง	๖๖	๒๐๒
๖๖	/ ลำพูน	๖๖	๒๐๕
๖๖	/ เลย	๖๖	๒๑๐
๖๖	/ ศรีสะเกษ	๖๖	๒๑๒
๖๖	/ สกลนคร	๖๖	๒๑๕
๖๖	/ สงขลา	๖๖	๒๑๘
๖๖	/ สกล	๖๖	๒๒๕
๖๖	/ สมุทรปราการ	๖๖	๒๒๗
๖๖	/ สมุทรสงคราม	๖๖	๒๓๒
๖๖	/ สมุทรสาคร	๖๖	๒๓๔

21/07/2564

จังหวัด / สระบุรี	หน้า ๒๓๖
" สิงห์บุรี	" ๒๓๘
" สุโขทัย	" ๒๔๐
" สุพรรณบุรี	" ๒๔๔
" สุราษฎร์ธานี	" ๒๔๘
" / สุรินทร์	" ๒๕๐
" / หนองคาย	" ๒๕๖
" / อ่างทอง	" ๒๕๗
" / บุคกรธานี	" ๒๖๑
" / บุคคระคีคีคี	" ๒๖๔
" บุคคขธานี	" ๒๖๖
" / บุคคระราชธานี	" ๒๖๘

เรื่องจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย

เรียงตามลำดับอักษร

กระบี่

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ง ๒) คมนาคม จากกรุงเทพ ฯ
 โดยรถไฟสายใต้ไปลงที่สถานีกันตัง จ. ตรัง ๘๖๖ กม. แล้ว
 ลงเรือกลไฟถึงเมือง น. ๕๐๐๐ ทิศเหนือจรด จ. สุราษฎร์ ฯ
 (ที่ อ. พระแสง และกิ่งพนม อ. ท่าขนอน) ทิศตะวันออกจรด
 จ. สุราษฎร์ ฯ (ที่ อ. พระแสง) และ จ. นครศรีธรรมราช
 (ที่ อ. ท่งสง) ทิศใต้จรดทะเล (ในช่องมะละกา) และ จ. ตรัง (ที่
 อ. สีเกา) ทิศตะวันตกจรด จ. พังงา (ที่กิ่งเกาะยาว อ. ท่าช้าง และ
 อ. ทัพปุด) และตกทะเล (ในช่องมะละกา)

ภูมิประเทศเป็นป่าและทุ่งสลับกัน ตอนเหนือเป็นที่ราบสูง (มี
 เขาและป่าสูง) ตอนใต้ไปทางทะเลเป็นที่ราบต่ำ (มีลำน้ำใหญ่ ๒
 แห่ง แต่ไม่ใช่ลำน้ำยาว ใช้เรือเดินได้สะดวกแต่ตอนปากอ่าว
 เท่านั้น คือ คลองกระบี่น้อยและคลองประกาไส ต้นน้ำมาจากเขา
 เทพย์ภูจานห่งเขาบรรทัด ซึ่งเป็นพรมแดน จ. กำแพงเพชร ออก ตำน
 ะเดิมมีเกาะยาว ๘๗ เกาะ เกาะเหล่านี้เป็นทำเลหาปลาและรังนก

มีนทานของเกาะเหล่านักชวบ้านเล่ากันต่อมาว่า อ้าวพระนาง เค็ม
 เป็นเทพธิดา น้องสาวของเทพท้าวเทพท้าวประคิระ หวิชวาน
 และนางนาค มาแย่งกันขอนาง ตกกลงแต่งงานกับนางนาค เวลา
 ชันหมากมา เทพท้าวไม่ทันนางพากันมาชิงนาง เทพท้าวโพธิ
 ชันชันหมากขว้างทิ้ง และปราบพวกที่มาชิงนางพ่ายแพ้ นางก็เลย
 ไม่ได้สามีชันหมาก แล้วนางและเทพท้าวต่าง ๆ ก็กลายเป็นหิน เป็น
 ๓๕ ๓๖ ๓๗ สำหรับราษฎรไทรโยคชานจนทุกวันนี้) อากาศอบอุ่นเป็น
 มัชฌิมตลอดปี มีฤดูฝนเริ่มแต่พฤษภาคม ถึง สิ้นตุลาคม ตอนนั้น
 ตลอดไปเป็นฤดูร้อน ปริมาณน้ำฝน ๒,๑๒๙ มม. (๒๔๗๙)

พ. ๕๖ (๒๔๙๐)

วัฒนธรรม จังหวัดนครพนมมีชนชาติพุทธศาสนาและลทธิอิสลามได้เคย
 กัน เดือน ๕ ราวเมษายน และเดือน ๑๑ ราวตุลาคม มีประเพณี
 ชักพระทั้งบกและน้ำ มีแต่การแข่งขันและการเล่นสนุกสนาน ถือเป็น
 การบุญสำคัญ

อาชีพ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ (มีโค กระบือ สุกร
 เป็ด ไก่) ทำรังนก ตั้งคอกช้าง และการประมง สินค้าขายออกมี
 มะพร้าว ปลาสลิด ปลาเค็ม ถ่านไม้ และน้ำมันยาง

จังหวัดนี้ เค็มเป็นตำบลแขวงของ จ. นครศรีธรรมราช ต่อ
 มาได้ตั้งเขตท้องที่ในแขวง อ. ปากลาว จาก จ. สุราษฎร์ฯ ซึ่งย่น
 รวมอยู่ใน อ. ชาวเหล็ก มารวมด้วย อ. เมือง อ. คลองพน ซึ่งย่น

ยุบเป็นตำบล^๕ อ. คลองท่อม อ. เกาะลิ้นตา แขวง จ. นครศรี
 ธรรมราช ยกขึ้นเป็น จ. ตังภายในหลังตั้ง จ. ระนอง จ. พังงา และ
 จ. ภูเก็ต ในเขตต์แขวงจังหวัดนี้มทางบนสันค้ำแต่ ไบราตข้ามแหลม
 มะลายูเรียกว่าปากพระนม มาลงทางแม่น้ำตา^๕

จ. กระบี่ มี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองกระบี่ ๒. เกาะลิ้นตา
 ๓. คลองท่อม ๔. อ่าวลึก.

กาญจนบุรี

จังหวัด ภาคตะวันตก (แผนที่ ๓) ตั้งศาลากลางที่ ต. บ้าน
เหนือฝั่งซ้ายแม่น้ำแม่กลอง ตรงแหลมถนนช้างทรงของแม่น้ำแคว
น้อย (ลำน้ำไทรโยค) กับแม่น้ำแควใหญ่ (ลำน้ำศรีสวัสดิ์)
เหนือจาก จ. ตาก จ. อุทัยฯ และ จ. สุพรรณฯ ตะวันออกจาก จ.
สุพรรณฯ ใต้จาก จ. ราชบุรี ตะวันตกติดต่อกับนครทวาย น.
๑๘๘๗๕ คมนาคมจากกรุงเทพฯ ถึงเมือง โดยรถไฟสายใต้
ไปลงที่สถานีบ้านโป่ง ๘๕ กม. แล้วไปตามทางหลวงสายบ้านโป่ง
กาญจนบุรี ระยะทาง ๕๑ กม. ทางน้ำที่สะดวกไปทาง ค. ภาษี
เจริญ ออกแม่น้ำท่าจีน เข้า ค. กำเนินสะดวก ออกแม่น้ำ
แม่กลอง แล้วขึ้นไปตามลำน้ำนั้น

ภูมิประเทศ ทางทิศเหนือ และทิศตะวันตกเป็นป่าสูง มีห้วย
หนองคลองบึงและโกรกธาร และมีภูเขาสูง ๆ มาก ตอนใต้และตอน
ตะวันออกเป็นที่ราบลุ่ม ปริมาณน้ำฝน ๖๘๖ มม. (๒๔๗๘) พ.
๑๑๔ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ไม้ล้มลุกและไร่ยาสูบ ปลูกเสาวรส กล้วยไม้
ถ่าน ทำเหมืองแร่และขุดหาพลอย ล่าสัตว์และเลี้ยงสัตว์ อุตสาหกรรม
มีโรงทำกระดาษของรัฐบาล เขตกทำเมอวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ.
๒๔๘๑ สิ้นค้านี้ ชาว กระดาษ พลอย เสาวรส ยาสูบ หนึ่ง

และเขาสัตว์ ถ่าน ไม้ไม้ไผ่ ราก และไม้อื่น ๆ โค กระบือ มา
ใน จ. นี้มีปลาพิเศษชนิดหนึ่ง เรียกว่าปลาขี้สก

เมืองกาญจนบุรี ในพงศาวดารเหนือว่าเป็นเมืองของพญากง
พระราชบิดาพญาพาน เมืองนี้เป็นเมืองสำคัญของคนอุททองหรือ
สุวรรณภูมิ มีผู้สันนิษฐานว่า พญากงสร้างชนเมืองราว พ.ศ. ๑๓๕๐
ต่อมาได้นามว่าเมืองศรีอยุธยา ครั้นเมืองราว พ.ศ. ๑๕๕๐ ขอมแผ่
อำนาจเข้ามาถึงอุททอง เมืองกาญจนบุรีจึงตกอยู่ในอำนาจขอม ถึง
ราว พ.ศ. ๑๕๗๖ พระเจ้าอโนรธามังช่อ หรือพระเจ้าอนรททรมหาราช
กษัตริย์พุกาม คืออาณาจักรละโว้ ได้จากขอม อาณาจักรอุททองจึง
ตกไปเป็นของพระมอด้วย แต่พระมออำนาจอยู่ได้ไม่นานเท่าไร พอ
สิ้นรัชสมัยพระเจ้าอนรทท ๗ แล้ว ขอมก็ได้มีกำลังมาปกครองอีก
ถึง พ.ศ. ๑๗๔๗ พระยาสร้อยหล้าผู้ครองเมืองชัยนารายณ์ ใน
แคว้นโยนกเชียงแสน จึงได้พาชาวเมืองชัยนารายณ์อพยพหนีพระเจ้า
เสือหาญฟ้า กษัตริย์เมืองแสนหัว ลงมาตั้งอาณาจักรอุททองใหม่ขึ้น
ในบริเวณนี้ เมืองกาญจนบุรีก็รวมอยู่ในแคว้นอุททองนี้ด้วย

เมืองกาญจนบุรีเป็นเมืองด่านสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้น
มาในต้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พระมอครั้งที่ ๒ เมืองกาญจนบุรี
ก็ร้างไปคราวหนึ่ง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระเจ้าปะดุงยกทัพใหญ่มาตี
เมืองไทย กำลังส่วนใหญ่ของพระมอ เข้าทางด่านพระเจดีย์สามองค์
ตรงมายังเมืองกาญจนบุรี รัชกาลที่ ๑ จึงโปรดให้กรมพระราชวัง

ขวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพไปตั้งรับที่ทุ่งลาดหญ้า แขวงกาญจนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปะดุงแตกฉานไป ครั้นระหว่าง พ.ศ. ๒๓๓๐ ถึง พ.ศ. ๒๓๖๓ ได้ตั้งเมืองกาญจนบุรีขึ้นใหม่ในระหว่างแม่น้ำแควน้อยร่วมกับแม่น้ำแควใหญ่ ที่ ต.ปากแพรก ในรัชกาลที่ ๒ มีข่าวมาว่าพระมหาราชเมืองไทย กรมหมื่นเจษฎาบดินทร ได้เสด็จยกทัพไปรักษาเมืองกาญจนบุรี แต่ไม่มีข้าศึกเข้ามา จึงยกกองทัพกลับ ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ ในรัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างข้อมและกำแพงเมืองกาญจนบุรีที่ลำแม่น้ำแควน้อย

จ. กาญจนบุรีมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองกาญจนบุรี ๒. ท่ามะกา ๓. พนมทวน ๔. ท่าม่วง ๕. ทองผาภูมิ มีกิ่ง ๔ คือ ๑. บ่อพลอย ๒. ศรีสวัสดิ ๓. ไทรโยค (ชน. อ. เมือง ทั้ง ๓ กิ่ง) ๔. สังขละบุรี (ชน. อ. ทองผาภูมิ) มีโบราณสถาน คือประสาธน์เมืองสิงห์และซากปูชนียสถานที่พงศก วัดขุนแผน ที่ ต. ลาดหญ้า วัดป่าเลไลยก์ ที่ ต. ลาดหญ้า วัดไชยชุมพล ที่ ต. บ้านไร่ และถ้ำว่าโดยส่วนที่มีความงามตามธรรมชาติแล้วก็คือแม่น้ำไทรโยค เป็นแม่น้ำที่สวยงามมาก ประกอบด้วย ภูเขา ถ้ำ น้ำตก แก่ง และเรือ ที่น่าดูมาก.

กาฬสินธุ์

จังหวัดกาฬสินธุ์ ทางกรุงเทพฯ ไปรถไฟสายขอนแก่น ลงที่
สถานีบ้านไผ่ ๕๐๘ กม. จากนั้นรถยนต์เดินทางจังหวัด มหาสารคาม
๓๘๘ กม. จากจังหวัดมหาสารคามถึงจังหวัดนี้ มีทางรถยนต์ยาวราว
๘๐๐ เส้น แต่ฤดูฝนต้องใช้เกวียน อยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือ
อ. โกสุมพิสัย จ. มหาสารคาม ทางตะวันออกเฉียงใต้ อ. กันทรวิชัย
จ. มหาสารคาม ทางตะวันตกเฉียงใต้ อ. กมลาสัย และทางตะวันตก
เฉียงใต้ อ. ยางตลาด

ภูมิประเทศตอนเหนือและตะวันออกเป็นโคกสลับแอ่ง มีต้นไม้
ใหญ่ ๆ มาก ตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบ มีโคกเล็ก ๆ ข้าง ภูเขา
ฤดูร้อน ๆ ฤดูหนาว ๆ ฤดู ข้างหน้าท่วม พ. ๓๔ (๒๔๓๒)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ ล่าสัตว์ และทอผ้า

เมื่อ พ. ศ. ๒๓๓๗ มีพวกเวียงจันทน์มากด้วยกันอพยพมาตั้ง
บ้านเรือนอยู่ที่ดงสงเปลือย ริมลำน้ำยาวฝั่งตะวันออก จึงโปรดให้ตั้ง
เมืองขึ้นชื่อว่าเมืองกาฬสินธุ์ ต่อมาเหตุที่ในทันทมีสุขขึ้นขึ้น ครั้นถึง
พ. ศ. ๒๔๗๕ ยุบเมืองกาฬสินธุ์ เปลี่ยนชื่ออำเภอเมืองกาฬสินธุ์เป็น
อำเภอห้วย ตามนามตำบลที่ตั้งที่ว่าการ ขน จ. มหาสารคาม ครั้น
ถึง พ. ศ. ๒๔๘๐ เปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัดกาฬสินธุ์

๑. กาศ์สินธุ์ ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองกาศ์สินธุ์ ๒. กมลาลัย
 ๓. ยางตลาด ๔. สหัตต์สินธุ์ ๕. กุณินาราย สิ่งสำคัญในจังหวัดนี้ มี
 ลำน้ำป่าว ลำน้ำแกง หนองหมางอก บ่อพระอินทร์ บึงกุกนามวิเศษ
 บึงบาตาล บึงพระฤชาชัย อ่างมโนहरา อ่างอั้ง ทุ่งแม่เฒ่า หรือ
 ทุ่งเขรต ทุ่งมูล ทุ่งสวนผึ้ง ทุ่งลำแตง ข. ป่อ ข. ป่อห้วยตุม ข. สิงห์
 ข. ทาน ข. เข่ง ข. คันทอ ข. กุมเข้า และมีเมืองโบราณ เรียกว่า
 เมืองฟ้าแดดสงยาง มีพระพุทธรูปสลักบนแผ่นศิลา มีใบเสมาหินแดง
 สันนิษฐานกันว่าเป็นซากเมืองเก่าสมัยขอม อยู่ใน ข. มะกัสม ต.
 หนองแปน อ. กมลาลัย ราษฎรถือว่าศักดิ์สิทธิ์ มีการนัดให้
 ในวันเพ็ญเดือน ๕.

กำแพงเพชร

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ ท ๓) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ฝั่ง
ซ้ายแม่น้ำโขง ต. ในเมือง อ. เมืองกำแพงเพชร เหนือจก จ. ตาก
และ จ. สวรรคโลก ตะวันออกจก จ. พิจิตร และ จ. พิษณุโลก
ใต้จก จ. นครสวรรค์ ตะวันตกจก จ. ตาก น. ประมาณ ๘๘๐๐
กม. จากกรุงเทพฯ ๗ ไปได้ ๒ ทาง ทางน้ำไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา
ถึงปากน้ำโพ จ. นครสวรรค์ แล้วแยกเข้าแม่น้ำโขง หน้านามเรือยนต์
รับส่งคนโดยสาร หน้าแล้งใช้เรือล่อง ทางบกไปโดยรถไฟสายเหนือ
ถึงที่สถานีปากน้ำโพ ระยะทาง ๒๕๑ กม. แล้วโดยสารรถยนต์
ไปตามทางหลวง ระยะทางราว ๑๐๐ กม.

ภูมิประเทศ ทางเหนือตะวันออกและใต้เป็นที่ราบมีเขาและเขา
ทางตะวันตกเป็นดงดิบ มีไม้สัก มีเขาสลับซับซ้อน เช่น ข. ขรรค์
ข. สัยงา ทางตะวันออกของทิวเขา เป็นที่เกิดของลำธารต่าง ๆ ไหลรวม
ลง ค. สวหนมาก แล้วลงสู่แม่น้ำโขง ปริมาณน้ำฝน ๑,๑๒๕ มม.

(๒๔๗๘) พ. ๕๗ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำตาลโตนค ทำน้ำมันยาง ทำได้
ทำยาไม้ ตักไม้และหวาย

ประเพณีและการรื่นเริงของชาวจังหวัดนี้ คือเทศกาลตรุษ
สงกรานต์ เมื่อชาวบ้านทำบุญตามวัดเสร็จแล้วก็พร้อมกันออกไปเก็บ

คอกไม้ในป่า มีการเล่นเพลง เล่นระบำ ชวงชัย หิม (ไม้หิม)
 เก็บคอกไม้แล้วกลับเข้าโบสถ์พืษฐานแก้กัน ชายพืษฐานก่อน แล้ว
 หญิงพืษฐานแก้ พอสมควรเวลาก็เลิกกลับบ้าน อีกอย่างหนึ่งคอกการ
 ขอฝนในหน้าทำนา มี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งแห่พระ เชิญพระพุทธรูป
 ขึ้นคานหาม มีกระบวนธงและกลองยาวนำหน้า แห่ไปตามถนน เวลา
 เย็นขลุ่ยระเล็ก ๆ เอาปลาใส่ มีท้ายสายสิญจน์วงสระ นิมนต์พระมา
 สวดคาถาปลาช่อน ๓ วัน อีกอย่างหนึ่งแห่นางแมว ชาวบ้านแต่งตัว
 อย่างเป็นทางการ แล้วเอาแมวใส่กระบุงหรือย่าม พอเวลากลางคืนก็แห่
 รั้งนางแมวไปตามหมู่บ้าน บรรดาบ้านที่ผ่านไปใช้น้ำรดนางแมวและให้
 ข้าวให้ปลา แห่ถึงนี้ ๓ วัน พอเช้าวรช ๔ ก็ไปประชุมที่ทุ่งนา หุงต้ม
 อาหารที่ชาวบ้านให้ นิมนต์พระไปเลี้ยงเพล แล้วเลี้ยงกันเอง เวลาบ่าย
 นิมนต์พระไปสวดคาถาปลาช่อน

(จ. กำแพงเพชร เป็นเมืองโบราณสมัยกรุงสุโขทัย เป็นเมือง
 ดูกหลวงและเมืองหน้าด่าน เกือบมี ๒ เมือง เมืองหนึ่งเรียกว่าซากังราว
 อยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พญาเลอไทย โอรสพ่อขุนรามคำแหงสร้าง
 อีกเมืองหนึ่งชื่อเมืองนครชุม อยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามกับเมือง
 กำแพงเพชรเก่า ตัวเมืองกำแพงเพชรเก่าอยู่ทางหลังศาลากลาง
 จังหวัดเข็ยวน ยังมีกำแพงและโบราณสถานปรักหักพังอยู่มาก ด้วยเหตุ
 เมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านจึงกล่าวแล้ว มาถึงสมัยกรุงศรี-
 อยู่อยุธยาและกรุงธนบุรีระหว่างที่เกิดสงครามกับพม่า จึงเป็นเมืองที่ถูก

TUDC

21/07/2564

เหยียบย่ำทำลายอยู่เสมอ (เคยยกขึ้นทำเลขพักปลูกยั้งตามและเป็นที่
ทำนาของข้าศึกหลายคราว)

๑. กำแพงเพชร ๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองกำแพงเพชร

๒. คลองขลุง ๓. พวานกระต่าย มีกิ่ง ๑ คือ กิ่งชาณุวรลักษณบุรี

(ชน อ. คลองขลุง)

ขอนแก่น

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ ท ๖) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ต. พระลับ อ. เมือง จ. หนองบัวลำภู ทิศเหนือจรด จ. อุตรดิตถ์ ทิศตะวันออกจรด
จ. มหาสารคาม ทิศใต้จรด จ. นครราชสีมา และ จ. ชัยภูมิ ทิศตะวันตก
จรด จ. เพชรบูรณ์ คมนาคมจากกรุงเทพฯ โดยรถไฟสายตะวันออกเฉียง
เหนือ ๕๕๐ กม. ถึงสถานีขอนแก่น

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง มีทุ่งนาและป่าไผ่เป็นส่วนใหญ่ ดงมี
น้อย พ. ๕๗๓ (๒๕๕๐)

อาชีพ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ทอผ้า ทำแกวียน ทำเรือ บนฝั่งไห
สินค้านำเข้า ข้าว ผ้า และฝ้าย

๑. ขอนแก่น ตั้งขึ้นเมื่อ พ. ศ. ๒๓๓๕ ในรัชกาลที่ ๑ โดย
ท่านราชครูหลวงในอาวาสโพน ซึ่งเป็นหลานเจ้าแก้วบุญม ใต้ชอยก
บ้านคอนกระยอม เมืองเพี้ย (ซึ่งอยู่ในเขตต์ อ. บ้านไผ่ จ. ขอนแก่น
ปัจจุบัน) ให้ชื่อว่า "เมืองขอนแก่น" เหตุที่จะตั้งนามเมืองว่าขอนแก่น
นั้น เล่ากันว่า ที่บ้านขามซึ่งเป็นเขตต์แขวงชนแกบ้านโพน มีต้น
มะขามใหญ่ตายยืนต้นอยู่ กล้ายมีใบงอกงามขึ้นอีก ต่อมาได้มีผู้ก่อ
เจดีย์ครอบต้นมะขามไว้ และถือเป็นปูชนียสถานอันสำคัญ จึงถือเอา
นามถวายนั่นมาตั้งเป็นชื่อเมืองว่า เมืองขามแก่น ต่อมาเรียกเพี้ยนไป
เป็นขอนแก่น TUDC 21/07/2564

พ. ศ. ๒๓๕๒ ได้ย้ายเมืองไปตั้งที่คอนพันชาต หรือคงพิศชาต
(บ้านในเมืองเขตกต์ ต. แพง อ. โกลันพิสัย จ. มหาสารคาม)

พ. ศ. ๒๓๖๔ เกิดกบฏเจ้าอนุเวียงเจนนท์ ครั้นเมื่อปราบกบฏ
ราบคาบแล้ว โปรดให้ตั้งบ้านภูเวียง (อ. ภูเวียง ยัตน) เป็นเมือง
ภูเวียง ขึ้นเมืองขอนแก่น

พ. ศ. ๒๓๘๑ ได้ย้ายเมืองขอนแก่นจากคอนพันชาต มาตั้ง
ที่ริมฝั่งของพระลัขโนนทอง ทางทิศตะวันตก (คือบ้านเมืองเก่า ยัตน)

ครั้นถึง พ. ศ. ๒๓๘๘ ย้ายมาตั้งทางทิศตะวันออกยังพระลัขโนนทอง
คือที่บ้านโนนทันยัตน พ. ศ. ๒๔๑๐ ย้ายเมืองไปตั้งที่บ้านคอนขม

ครั้นถึง พ. ศ. ๒๔๓๔ รัชชกาลที่ ๕ โปรดให้พระเจ้าน้อยยาเธอ
กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ดำรงราชการ
มณฑลลาวพวน ข้าหลวงทรงดำริเห็นว่า เมืองขอนแก่นตั้งอยู่ที่บ้าน
คอนขม ไม่สะดวกแก่ราชการ จึงโปรดให้ย้ายเมืองมาตั้งที่บ้านทุ่ง
และได้เปลี่ยนนามตำแหน่งเจ้าเมืองเป็นผู้ว่าราชการเมือง

พ. ศ. ๒๔๔๒ โปรดให้ย้ายเมืองจากบ้านทุ่งไปตั้งที่บ้านเมือง
เก่า เพราะที่บ้านทุ่งมักเกิดการน้ำในหน้าแล้ง

พ. ศ. ๒๔๔๗ โปรดให้เรียกนามตำแหน่งข้าหลวงประจำเมือง
ขอนแก่นว่า “ ข้าหลวงประจำบริเวณพาชี ”

พ. ศ. ๒๔๕๑ ได้ย้ายศาลากลางเมืองขอนแก่นมาตั้งที่บ้านพระ
ลัข และได้เปลี่ยนนามตำแหน่งข้าหลวงประจำบริเวณ เป็นผู้ว่าราชการ

เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๙ ไปคงไม่เปลี่ยนคำว่าเมือง เป็นจังหวัด นาม
ตำแหน่งผู้ปกครองเมือง จึงต้องเปลี่ยนเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด พ. ศ.
๒๔๗๑ ได้เปลี่ยนนามตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด เป็น ข้าหลวง
ประจำจังหวัด ซึ่งตรงกับกระทรวงมหาดไทย

๑. ขอนแก่น มี ๗ อำเภอ คือ ๑. เมืองขอนแก่น ๒. น้ำพอง
๓. ภูเวียง ๔. บ้านฝ้าย ๕. มัญจาคีรี ๖. พล ๗. ชมแพ มีกิ่ง ๑ คือ
กิ่งกระนวน (ขน อ. น้ำพอง)

มีโบราณสถานและโบราณวัตถุ คือ กู่ ที่ ๓. สาวตถิ และกู่ที่
๓. บ้านโต้น พระพุทธรูปหินยืน ที่ ๓. พระขุ โนนแท่น ที่ ๓. บ้านเหล่า
อ. เมือง ๑. หนองสระ บ้านเก่าหมักทัน หนองคู และหินขาวหนองฝ่อ
ที่ ๓. โพชัย อ. มัญจาคีรี กู่บ้านนาคำน้อย ที่ ๓. ขัวใหญ่ อ. น้ำพอง
และกู่อาศรม ที่ ๓. เปลือยน้อย อ. บ้านฝ้าย.

จันทบุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ข ๖) ตั้งศาลากลางที่ ต. ตลาด
อ. เมืองจันทบุรี ผังขวาของแม่น้ำจันทบุรี จากปากน้ำขึ้นไปราว
๑๐ กม. มีทางจากกรุงเทพฯ ไปทางทะเลประมาณ ๓๐๐ กม.
ทางบกโดยสายรถไฟสายอรัญญประเทศไปลงที่ฉะเชิงเทรา แล้วไป
ตามทางรถยนต์ผ่าน จ. ชลบุรี และ จ. ระยอง ทางบกนี้ไม่มีใครสะดวก
น. ๖๐๒๓.๒๐ ทิศเหนือจรด จ. ปราจีน จ. ทิศตะวันออกจรดแดนเขมร
ทิศใต้จรดทะเลในอ่าวสยาม ทิศตะวันตกจรด จ. ระยอง

ภูมิประเทศมีเขาล้อมรอบ ทางเหนือเป็นทิวเขายาว ตอน
กลางและตอนใต้เป็นทิวเขาทำนาได้ ทางตะวันออกเป็นทิวเขาคง
หนาวและร้อนพอสมควร ฤดูฝนมีฝนตกชุกทางแถบเหนือ บางคราว
ตกถึง ๑๐ วันถึง ๑๕ วันจนน้ำท่วมอยู่นาน ๆ ปริมาณน้ำฝน ๒,๕๐๙
มม. (๒๕๗๙) พ. ๑๐๑ (๒๕๙๐)

อาชีพ ทำนา สวนยาง สวนพริกไทย ไร่กาแฟ สวนผลไม้
ตัดฟัน เฆาถ่าน ตัดหวาย ปลุกกก และทอเสื่อกก ทำสวนกระวาน
ต่อเรือ และทอผ้า ในจำนวนพลเมืองเหล่านี้เป็นผู้นับถือศาสนาคริสต์
นิกายโรมันคาทอลิกอยู่ในเขต อ. เมือง ๑ ราว ๓๐๐๐ คน จ. จันทบุรี
เป็นเมืองท่าทำการค้าขาย ติดต่อกับเกาะกง และ อินโดจีนได้สะดวก
เพราะเรือกลไฟเดินทะเลขนาด ๕๐๐ ตัน เข้าไปจอดในแม่น้ำจันทบุรีได้

แม่น้ำจันทบุรียาว ๖๕ กม. ยอนน้ำเกิดจาก ข. ตะกวดทางทิศ
เหนือของจังหวัด ไหลผ่าน อ. เมือง ฯ ออกทะเลที่ปากน้ำแหลมสิงห์
มีคลองแยกจากแม่น้ำนี้เรียกว่า ค. ห้วยแพน ไปตาม ค. บางกระจะ
และ ค. ท่าใหม่

จ. จันทบุรีเป็นเมืองโบราณ มีชื่อปรากฏในพงศาวดารมาแต่แรก
สร้างกรุงศรีอยุธยา มีซากเมืองเก่าอยู่ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งอยู่ใน ค. พง
ทะเลาย อ. เมือง ฯ ยังมีคูเมือง และเชิงเทินพอสังเกตเห็น อีกเมือง
หนึ่งอยู่ใน ค. คลองนารายณ์ ชาวบ้านเรียกว่าเมืองพระเนียบข้าง
เมืองกาโหว้าง มีผู้ขุดพบศิลาจารึกทั่วทิศพระเนียบซึ่งเป็นวัดโบราณอยู่
ทางทิศใต้กำแพงเมืองราว ๕๐๐ ม. (ศิลาจารึกอยู่ในหอสมุดวชิรญาณ)
ในบริเวณเมืองยังมีศิลาแผ่นใหญ่ ๆ สลักเป็นลวดลายอย่างโบราณเหลือ
อยู่บ้าง และยังมีเค้าเชิงเทิน และถนนใหญ่ ๒ สาย มีผู้สันนิษฐานกัน
ว่าคงเป็นเมืองที่รุ่งเรืองในสมัยโบราณ และน่าจะเป็เมืองเดียวกับที่
มองสิเออร์เฮยโมเมอร์ เขียนเรื่องราวไว้ในหนังสือ "แคมโบช" ๒
ค.ศ. ๑๘๐๑ ว่ามีบาทหลวงคนหนึ่งได้พบแผ่นศิลาจารึกอักษรสัน-
สกฤตที่ ค. เขาสระบาป มีข้อความว่า จังหวัดจันทบุรีได้ตั้งมาช้านาน
ประมาณ ๑๐๐๐ ปีแล้ว ในเวลานั้นเรียกว่า ควนควาบุรี (น่าจะเป็
จันทบุรี แต่ที่เขียนไว้เช่นนั้น คงจะเป็ด้วยผู้เขียนแปลผิด หรือเขียนผิด
อย่างใดอย่างหนึ่ง) ผู้สร้างเมืองชื่อ ทางหรือแหง คนพื้นเมืองเป็
ชื่อ เมื่อประมาณ ๘๐๐ ปีมาแล้ว ไทยยกกองทัพไปตี เจ้าเมือง
ได้มอบเมืองให้แก่ไทยชื่อ วาสเตนและอาคารยา

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ชกเมืองหนงเรียกเมืองใหม่ สร้างในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุง
 รัตนโกสินทรเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗ อยู่ใน ต. บางกระจะ อ. เมือง
 จันทบุรี ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ อยู่ในความครอบงำชั่วคราวของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖
 จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๗

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 จ. จันทบุรี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองจันทบุรี ๒. ชลข ๓. ท่าใหม่
 ๔. มรขาม ๕. แหหลมสิงห์ ๖. โข่งน้ำร้อน

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 สิ่งสำคัญในจังหวัดน คือ เมืองเก่า ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 พิษณุภยจรมิตร.

ฉะเชิงเทรา

จังหวัดภาคตะวันออก (แผนที่ ก ๕) สามัญเรียกว่า
แปะทรว ศาลากลาง จังหวัดตั้งอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำบางปะกง คมนาคม
จากกรุงเทพฯ ไปเมือง ทางบกโดยรถไฟสายตะวันออกลงที่สถานี
แปะทรว ๖๓ กม. ทางน้ำเรือยนต์รับส่งคนโดยสารจากประตูน้ำ
สระปทุมถึงเมือง ทิศเหนือและตะวันออกจรด จ. ปราจีน ๗ และ
จ. นครนายก ทิศใต้จรด จ. จันทบุรี จ. ชลบุรี และตกทะเลในอ่าว
ไทย ทิศตะวันตกจรด จ. พระนครศรีอยุธยา และ จ. สมุทรปราการ น. ๒๑๕๑

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่มโดยมาก มีป่าและเขาเป็นส่วนน้อย
อากาศร้อนหนาวพอประมาณ ฝนมีชุกและแล้งเป็นอย่างขี้น ปริมาณ
น้ำฝน ๑,๐๔๕ มม. (๒๔๗๙) พ. ๒๐๑ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ค้าขายและทำการประมง
จ. ฉะเชิงเทราตั้งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี รัชกาล
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นที่ระดมพลในเวลาสงคราม เคยเป็น
ที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลปราจีน

จ. ฉะเชิงเทรา มี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองฉะเชิงเทรา ๒. บาง
คล้า ๓. บางน้ำเปรี้ยว ๔. บางปะกง ๕. บ้านโพ ๖. พนมสารคาม
ที่จังหวัดนี้ มีถนนจากแปะทรวถึงสัตตหีบ ยาว ๑๓๒ กม. เรียกว่า
ทางสาย ๒๒ มีเขาคินและมีพระพุทธรูปสำคัญอยู่ที่วัดโสธร เรียกว่า
พระพุทธรูปโสธร คนพนมเมืองเรียกว่าหลวงพ่อโสธร เป็นโบราณวัตถุ
ที่สำคัญ เพราะเป็นต้นบ่อของประชาชนว่าศักดิ์สิทธิ์มาก และมี
งานนมัสการประจำปีเป็นที่สนุกสนานของเมืองนน.

ชลบุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ก ๕) ตั้งศาลากลางที่วัดสวนศาล
(ซึ่งร้างไปแล้ว) ต. บางปลาสร้อย อ. เมืองชลบุรี ริมฝั่งตะวันออก
อ่าวไทย คมนาคมจากกรุงเทพฯ ๑. ไปทางทะเลก็ได้ ไปทางบก
ก็ได้ ทางทะเลมีเรือกลไฟรับส่งจากกรุงเทพฯ ๑. ออกจากปากน้ำ
เจ้าพระยาตรงไปชลบุรี อีกทางหนึ่งไปรวางหรือรถยนต์สายปากน้ำ
จ. สมุทรปราการ ลงต่อเรือยนต์ประจำคลองสำโรงไปยัง อ. บางปะกง
จ. ฉะเชิงเทรา แล้วลงเรือยนต์จากปากน้ำบางปะกงไปชลบุรี ส่วน
ทางบกโดยสายรถไฟสายอรัญญประเทศไปลงที่ จ. ฉะเชิงเทรา แล้ว
ไปตามทางรถยนต์ผ่าน อ. พนมนิคม ทิศเหนือจาก จ. ฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันออกจาก จ. ฉะเชิงเทราและ จ. ระยอง ทิศใต้จาก จ. ระยอง
ทิศตะวันตก ๗ ทะเลอ่าวไทย

ภูมิประเทศ ที่ราบเหนือเป็นที่ราบ เหมาะแก่การทำนาทำไร่
ที่ราบตะวันออก ทั้งเขียงเหนือเขียงใต้ตลอดถึงที่ราบใต้ ส่วนมากเป็น
ป่าและภูเขา อากาศหนาวและร้อนพอสมควร ฤดูฝนมีฝนตกชุกทางแถบ
ตะวันออก และเขียงเหนือเขียงใต้ ตอนกลางฝนตกไม่ค่อยชุก

อาชีพทั่วไป ทำนา สวนมะพร้าว ไร่แตง สวนผลไม้ ตักหิน
ตัดซุง เฆมถ่าน ตักทราย ทอผ้า จับปลา ทำหอยแมงภู่ จ. ชลบุรี
เป็นเมืองท่าทำการค้าขาย ติดต่อกับกรุงเทพฯ ๑. และจังหวัดใกล้เคียง,
เช่น จ. ฉะเชิงเทรา ระยอง จันทบุรี

๑. ชลบุรี เป็นเมืองโบราณ มีวัดใหญ่และวัดสมณโกฏ เหมือน
 ๑. พระนครศรีอยุธยา มีซากเมืองเก่า ๒ เมือง คือ เมืองศรีพโร
 ใน ต. หนองไม้แดง อ. เมืองชลบุรี และเมืองพระรถ ใน ต. พันธ์ ๑
 อ. พันธ์นิคม เรื่องเมืองศรีพโร มีผู้แต่งนิทานแปลชื่อเมืองเป็น
 เมืองเศรษฐีฟาโล แล้วเล่าประวัติเศรษฐีฟาโลคล้ายเรื่องในขุณย
 สชาตก จากเมืองศรีพโร มีถนนไปถึงเมืองพระรถในพันธ์นิคม จาก
 เมืองพระรถ ถนนต่อไปอีกผ่านสนามชัยเขตต์ไป อ. พนมสารคาม
 ๑. ฉะเชิงเทรา จากนั้นต่อไปจนถึง อ. ศรีมหาโพธิ ๑. ปราจีนบุรี ถนน
 สายนี้ยังมีบางตอนบริบูรณ์ ขนาดกว้างไม่น้อยกว่า ๘ เมตร ที่เมือง
 พระรถ อ. พันธ์นิคม มีผู้ได้พระศิลา ลักษณะตรงกับพระสมัยทวารวดี
 ประทับบนตัวพันธ์ขี้ ในแผนที่ไตรภูมิโบราณสมัยอยุธยา ปรากฏ
 ชื่อตำบลสำคัญของชลบุรี ๔ ตำบล เวียงจากเหนือไปใต้ คือ บางทราย,
 บางปลาสร้อย, บางพระเรือ, บางละมุง ไม่ปรากฏคำว่าชลบุรีในแผนที่
 ไตรภูมิฉบับที่ ๕ ส่วนทำเนียบศึกกิตินาหัวเมืองตราเมือมหาจักรราช
 ๑๒๔๘ ออกชื่อชลบุรี แต่ไม่ได้รวมกับบางละมุง ตั้งบางละมุงเป็น
 อีกเมืองหนึ่ง อยู่ในชั้นเมืองจัตวาด้วยกัน ผู้รักษาเมืองชลบุรีเป็นที่
 ออกเมืองชลบุรีศรีมหาสมุทร นา ๒๔๐๐ ขนประแดงอินทขุณยช้าย
 ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าเล่าว่า เมืองชลบุรีเคยส่งส่วยไม้แดง
 ซึ่งเป็นไม้มีราคาดีในสมัยอยุธยา (แต่ป่าไม้แดงใน ต. หนองไม้แดง
 อ. เมืองชลบุรี บัดนี้ไม่มีแล้ว) ต่อมาใน สมัยกรุงรัตนโกสินทร
 รัชกาลที่ ๑ ยังคงทำให้เมืองนี้เป็นชั้นจัตวาตามเดิม แต่เพิ่มเป็น

๓๐๐๐ ผู้รักษาเมืองเป็นกษัตริย์เมืองสลบรี เมืองสังกักรมท่า ถึงรัชกาล
 ที่ ๓ พระอินทอาษา คณิสกุลทนานนท์ พาสัตรีพรรคพวกไปตั้ง
 กัณสร้างทำมาหากินในท้องที่ระหว่างละแวกเขากบขลบรีต่อกัน (คือที่
 เป็น อ. พนสนิคมนปัจจุบัน) จนเป็นอีกแผ่นดินสมควรยกเป็นเมืองในสมัย
 นั้น จึงโปรดให้ตั้งเป็นเมืองชานเวียงกว่าเมืองพนสนิคมน ครั้นต่อมา
 รัชกาลที่ ๕ การคมนาคมสะดวกและการปกครองวิจิตรขึ้น จึง
 โปรดให้ยุบเมืองบางละมุง และเมืองพนสนิคมนลง เป็นอำเภอทั้งสอง
 เมือง ขึ้นเมืองชลบรี ให้เมืองชลบรีสังกัดกระทรวงมหาดไทย ท้อง
 เมืองชลบรีสมัยโบราณยังไม่ทราบแน่ชัดว่าตรงไหน ปรากฏในพระราช
 พงศาวดารกรุงธนบุรีว่า ท้องเมืองไกลจากวัดหลวงประมาณ ๔ กม.
 (สันนิษฐานว่าวัดหลวงคือวัดใหญ่อินทาราม) แต่เมืองปัจจุบันตั้งอยู่
 ใกล้วัดใหญ่อินทาราม ห่างกันไม่ถึงกิโลเมตร

- ๑. ชลบุรี ๒. อำเภอ คือ ๑. เมืองชลบุรี ๒. พนสนิคมน
- ๓. พานทอง ๔. บ้านบึง ๕. ศีรราชา ๖. บางละมุง มีกิ่ง ๒ คือ
- ๑. เกาะสีชัง (ขึ้น อ. ศีรราชา) ๒. สัตตหีบ (ขึ้น อ. บางละมุง)

ชัยนาท

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ๓๔) ตั้งศาลากลางที่ ต. บ้าน
กล้วย อ. เมืองชัยนาท ผังซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศเหนือจด จ. นคร
สวรรค์ และ จ. อุทัย ฯ ทิศตะวันออกจด จ. นครสวรรค์ และ จ.
สิงห์ ฯ ทิศใต้จด จ. สุพรรณบุรี และ อ. สิงห์ ฯ ทิศตะวันตกจด
จ. อุทัย ฯ คมนาคมจากกรุงเทพฯ ไปเมือง ทางแม่น้ำเจ้าพระยามี
เรือโดยสารประจำทาง

ภูมิประเทศ ตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่ลุ่มราบ ทำนาได้
ตลอด ทางตะวันตกเป็นเขาและป่าไม้เบญจพรรณ และยังมีที่รกร้างว่าง
เปล่าเป็นป่าและเขาอีกมาก พ. ๑๕๓ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนาเป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นก็ทำไร่ ทำสวน ตัดไม้
และ เลี้ยงสัตว์

จ. ชัยนาท เป็นเมืองโบราณ ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ที่ตรงทางแยก
ฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ปากน้ำเมืองสวรรค์ (ปากคลองแพรภคศิริราชา
ซึ่งเลือนต่ำลงมาจากปากลำน้ำเก่า) มีพระมหาธาตุ เจดีย์ และวัด
เก่า ๆ หลายวัด เมืองนี้ตั้งขนภายหลังเมืองพันธุมบุรี (สุพรรณบุรี)
เป็นเมืองด่าน ของแคว้นสุโขทัยสมัยเมืองลำแม่น้ำเจ้าพระยา แยก
เป็นสองทางอำเภอสรรพยา อำเภออินทบุรี ซึ่งเป็นทางใหม่แล้ว น่าจะ
ได้สร้างขึ้นในรัชกาลพระญาเลอไทย ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๖๐ - ๑๘๘๐

ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงจึงมีแต่ชื่อเมืองแพะ ส่วนเมืองชัยนาท
 ยี่สิบแปดปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๐
 ทอปปทพญาเลอไทยสวรรคต ทางแคว้นแคว้นสุโขทัยเกิดการชิงราช
 สมบัติน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงเห็นเป็นโอกาสจึงกรีธาพล
 ขนไปยึดเมืองชัยนาทบุรี แล้วให้ขุนหลวงพะงั่ว (สมเด็จพระบรม-
 ราชาธิราชที่ ๑) อนุรักษ์เมืองชัยนาท เมื่อทางแคว้นแคว้นสุโขทัย
 สงบเรียบร้อยแล้ว พญาเลอไทยจึงทรงแต่งตั้งมาเจ้าเมืองชัยนาทบุรี
 คน ถึงรัชกาลสมเด็จพระนครอินทราชาธิราช ปรากฏเจ้าสามพญา
 ลูกยาเรือได้ไปครองเมืองชัยนาท ถึง พ.ศ. ๑๘๘๔ พระเจ้าศิริโลก
 ราชยกกองทัพมาตีเมืองกำแพงเพชรได้ แล้วส่งกำลังมากวาดต้อน
 ครอบครองเมืองชัยนาท เข้าใจว่าเมืองชัยนาท เมืองแพะ ก็คง
 จะถูกทิ้งร้างในคราวนั้นเอง เวลาล่วงมาได้ ๑๐๐ ปีเศษ ถึงรัชกาล
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงเสด็จออวยยศถาภรณ์เพื่อเตรียมการ
 รบกับพม่า จึงเสด็จขึ้นไปทรงทำพระราชพิธีมณเฑียรธรรม ที่ ต.
 ชัยนาทบุรี แล้วตั้งเมืองชัยนาทบุรีขึ้นใหม่ทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำเจ้า
 พระยา ทรงขามกษัตริย์เมืองเดิม

เมื่อ พ.ศ. ๒๑๒๗ พระเจ้าเชียงใหม่ (มังนรธาโชติ) ยก
 กองทัพหลวงมาตั้งที่เมืองชัยนาท ครั้นทัพหน้าเข้ามาตั้งที่ปากคลอง
 ขางพทรา ถูกพระราชมุนต์ถอยกลับไปแล้ว พระเจ้าเชียงใหม่ก็เลิก
 ทัพไปตั้งที่ จ. กำแพงเพชร

ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้สร้างศาลากลางขึ้นที่ตำบลบ้าน
 กกล้วย อยู่ห่างเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปทางฝั่งเหนือ ๖ กม.
 ครั้นถึงรัชชกาลที่ ๕ ได้ตั้งกองทหารราชที่ ๑๖ ขึ้นที่เมืองชัยนาท
 ครั้นกรมทหารราชที่ ๑๖ ย้ายไปรวมกับกองทหารที่เมืองนครสวรรค์
 จึงย้ายศาลากลางไปอยู่ ณ ที่ตั้งกรมทหารนั้นจนตราว่าแต่ทุกวันนี้
 จ. ชัยนาทมี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองชัยนาท ๒. มโนรมย์
 ๓. วิทยาลัย ๔. สรรคบุรี ๕. สรรพพยา ๖. หันคา มีโบราณ
 สถานคือ วัดเขาธรรมามูล ที่ ต. ธรรมามูล อ. เมืองชัยนาท
 พระเจดีย์บรมธาตุ ที่ ต. ท้ายเมือง อ. เมืองชัยนาท.

ชัยภูมิ

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ ๓๕) ตั้งศาลากลางที่ ต. ในเมือง
อ. เมืองชัยภูมิ เหนือและตะวันออกจก จ. ขอนแก่น ได้เขต จ.
นครราชสีมา ตะวันตกยกคงพญาเย็นและ จ. เพ็ชรบูรณ์ น. ๗,๕๐๐
คมนาคนจากกรุงเทพ ฯ มีทางรถไฟแยกจากนครราชสีมา ไปขอนแก่น
ลงที่สถานีบัวใหญ่ อ. บัวใหญ่ จ. นครราชสีมา ๓๔๖ กม. จาก
กรุงเทพ ฯ แล้วมีทางรถยนต์ต่อไปราว ๖๐ กม. ถึงจังหวัด

ภูมิประเทศ ทางเหนือและทางตะวันตกเป็นที่สูง มีภูเขาและ
ป่าทงมาก ตอนใต้ ตอนกลางและตอนตะวันออก เป็นที่ราบเหมาะ
แก่การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ฤดูฝน ๗๖๐ มม. (๒๔๗๙) พ. ๒๓๗ (๒๔๘๐)
ปริมาณน้ำฝน ๗๖๐ มม. (๒๔๗๙) พ. ๒๓๗ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ทำเกลือสินเธาว์ เลี้ยงไหม
ล่าสัตว์ และตัดไม้ ในจังหวัดนี้มีโรงเรียนประถมวิสามัญเกษตรกรรม
อยู่ในท้องที่ อ. เมืองชัยภูมิ

ประเพณีการรื่นเริงในจังหวัดนี้เป็นการสนุกสนานครึกครื้น ก็คือแห่
เทียนเข้าพรรษา มีการฝึกช้างเผือกและแข่งหมวกกัน ใครแข่งได้ก็
ได้ลวาเป็นค่าไถ่ งานสนุกอีกอย่างหนึ่งก็คือขบวนนาศ แห่นาคกัน
อย่างครึกครื้นเลียววันหนึ่งก่อน วันขึ้นเจ็ดพรรษา

จ. ชัยภูมิเดิมชื่อนครราชสีมา แต่ไม่ปรากฏว่าเป็นเมือง
สำคัญอย่างไร สมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ ปรากฏว่าเป็น

เมืองร้าง มีชาวเวียงจันทน์คนหนึ่งชื่อแล มาตั้งทำมาหากินอยู่ที่ตำบล
 ชลของ อ. เมืองเพชรบูรณ์ ครั้นมีผู้คนมากขึ้น นายแลจึงขังคอกเขา
 ฆ่าชาวจากชายฉกรรจ์คนละ ๑ วา ส่งเป็นส่วยไปยังเวียงจันทน์ เจ้า
 อนุเวียงจันทน์จึงตั้งให้เป็นขุนภักดีชุมพล ครั้นมีผู้คนอพยพมาอยู่มาก
 เข้า ขุนภักดีจึงย้ายบ้านไปตั้งที่หนองปลาเต่า เรียกว่าบ้านหลวง ต่อ
 มาขุนภักดีพยบ่อกำที่เชิงเขาขี้เถ้า ให้นำไปถวายเจ้าอนุเวียงจันทน์
 เจ้าอนุ ไปรุดจึงเลื่อนให้เป็นพระยาภักดีชุมพล ยกบ้านหลวงที่หนอง
 ปลาเต่าขึ้นเป็นเมืองชัยภูมิ ต่อมาย้ายไปตั้งที่โนนพลอยดี คือที่ภูหนาง
 บัว (เมืองเก่า) แล้วย้ายไปตั้งที่บ้านหินอยู่จนทุกวันนี้)

๑. ชัยภูมิมี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองชัยภูมิ ๒. จตุรัส ๓. ภู
 เขียว ๔. เกษตรสมบูรณ์ มีกิ่ง ๒ คือ ๑. ครัวสวรรค์ (ชน อ.
 เมือง) ๒. บ้านเนินจันทรงค์ (ชน อ. จตุรัส) มีสิ่งสำคัญคือน้ำตก
 ทาดโตน สระหงส์ ปรางค์สมเด็จพยุหี (ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ - ๑๖๐๐)
 เขาภูพระบาทเจดีย์ รอยพระพุทธรูปบาทจำลอง.

ชุมพร

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ น ๓) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. ท่า
ตะเภา อ. เมือง ๑ ทิศเหนือจรด จ. ประจวบคีรีขันธ์ ทิศตะวันออก
ติดทะเลในอ่าวไทย ทิศใต้จรด จ. สุราษฎร์ธานี ทิศตะวันตกจรด
จ. ระนอง คมนาคมจากกรุงเทพ ฯ ทางบก โดยรถไฟสายใต้ลงที่สถานี
ชุมพร ระยะทาง ๔๕๘ กม. ทางทะเลโดยเรือมาถึงปากน้ำชุมพร
ซึ่งเป็นปากน้ำของลำน้ำท่าตะเภาแล้วลงเรือเล็กไปตามลำน้ำท่าตะเภา

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบต่ำลุ่ม ๆ ดอน ๆ มีเขาและภูเขาเล็ก ๆ ทั่ว

พ. ๑๐๒ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน การประมง ทำของชำ และทำเหมืองแร่

๑. ชุมพรตั้งอยู่ตอนแคบที่สุดของแหลมมละยา ใต้เป็นเมือง
มาแต่ครั้ง กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ปราบดู ความตาม ประชุม
พงศาวดารภาคที่ ๕๐ ว่าเป็นเมืองแปลกกว่าบรรดาหัวเมืองทางแหลม
มละยาที่ตั่งมาแต่โบราณ โดยไม่ปรากฏว่ามีโบราณวัตถุหรือสิ่งใด ๆ
เป็นพระยานว่าตัวเมืองตั้งอยู่ที่ไหน แต่ก็เห็นเมืองเก่ามาแต่โบราณ มี
คึกคักเป็นหัวเมืองขนคร มีอาณาเขตติดต่อกทะเลทั้งตะวันออกตะวันตก
เมืองชั้นของเมืองชุมพรในครั้งนั้น ทางตะวันออกมี ๔ เมือง คือ เมือง
ประทิว ๑ เมืองท่าแซะ (อยู่ข้างเหนือตัวเมืองชุมพร) ๑ เมืองตะโก,
๑ เมืองหลังสวน (อยู่ข้างใต้) ๑ ทางตะวันตกมี ๓ เมือง คือ เมือง

ตระ (กระบี่) ๑ เมืองมลิวัน (ตั้งอยู่ในแดนพะม่า) ๑ เมือง
ระนอง ๑

เจ้าเมืองชุมพร - ปรากฏในทำเนียบขนาดทหารหัวเมืองมหาศักราช
๑๒๘๘ (พ.ศ. ๑๘๑๘) ว่า ขอออกญาเคาะระทราธิบิ ศิวสุริตวลมหนัก
เมืองชุมพร เติมนกปลาไหล แล้วไปขึ้นกรมท่า ต่อมารัชชกาล
ที่ ๑ โปรดให้ขึ้นนกปลาไหลพร้อม กับหัวเมืองยักษ์ ได้ฝ่ายตะวันตกรวม
๒๐ เมือง

จ. ชุมพรมีเหตุการณ์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร คือ พ.ศ.
๒๓๒๘ กราวศึกพระเจ้าปดุง พะม่ายกกองทัพใหญ่เข้ามาตีเมืองไทย
แยกเป็นสองกอง กองหนึ่งยกมาตีเมืองระนอง เมืองกระบี่ ซึ่งเป็น
หัวเมืองขึ้นเมืองชุมพร เมื่อตีได้แล้ว เข้ามาตีเมืองชุมพรแล้วเผา
เมืองเสีย และได้เมืองไชยา เมืองนครคีรีรวมราชต่อไป รัชชกาล
ที่ ๑ โปรดให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จยกกองทัพไปต่อ
สู้พะม่าตีแตกพ่ายไปหมด ถึง พ.ศ. ๒๓๕๒ อะเต็งวุ่นแม่ทัพพะม่า
ก็ให้กูเวียงสารกะยกยกทัพมาตีเมืองชุมพรได้ รัชชกาลที่ ๒ โปรด
ให้กรมพระราชวังบวรมหาเสนาณรงค์เสด็จยกกองทัพไปต่อสู้พะม่า
เมื่อเสด็จไปถึงเมืองชุมพรแล้วมีรับสั่งให้พระยาจำแลสนยากร (บัว) ยก
เข้าตีกองทัพพะม่าแตกหนีไป

พ.ศ. ๒๔๓๘ เมื่อมีการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล ใน
รัชชกาลที่ ๕ โปรดให้ตั้งมณฑลชุมพรขึ้น 21/05/2025
จึงได้ตั้งศาลารัฐบาล

มณฑลชุมพร มีเมืองไชยา ๑ เมืองหลังสวน ๑ เขารวมเป็น

มณฑลชุมพร ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ ในรัชชกาลที่ ๖ โปรดให้ย้าย

ศาลารัฐบาลมณฑลชุมพรไปตั้งที่เมืองไชยา ซึ่งได้เปลี่ยนนามเป็น

จ. สุราษฎร์ธานีแล้ว และให้เปลี่ยนชื่อมณฑลชุมพรเป็นมณฑล

สุราษฎร์ธานีด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ยุบมณฑลสุราษฎร์ธานี จึงรวม

จ. ชุมพรเข้าในมณฑลนครศรีธรรมราช รัชชกาลที่ ๗ โปรดให้ยุบ

จ. หลังสวนลงเป็นอำเภอแล้วให้รวมเข้ากับจังหวัดชุมพร ใน พ. ศ.

๒๔๓๖ เลิกมณฑลเทศาภิบาล จังหวัดชุมพรจึงขึ้นตรงต่อกระทรวง

มหาดไทย

จ. ชุมพรมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองชุมพร ๒. สวี ๓. หลังสวน

๔. ปัตติ ๕. ท่าแซะ กษมกิ่ง ๑ คือ กิ่งพะโต๊ะ (ชน อ. หลังสวน)

【29423

เชียงใหม่

จังหวัดภาคเหนือสุดของประเทศไทย (แผนที่ ป ๓)
 คมนาคม จากกรุงเทพฯ โดยรถไฟสายเหนือลงถึงสถานีลำปาง
 ๖๔๒ กม. แล้วไปตามทางหลวงถึงเมืองระยะทาง ๒๓๖ กม. ทิศเหนือ
 จดแก่นเชียงใหม่ มีทางหลวงติดต่อถึงกัน ตะวันออกเฉียงเหนือ จด
 แม่น้ำโขง ทิศตะวันออกจดถนนหลวงพระบางและ จ. น่าน ทิศใต้
 จด จ. ลำปาง ทิศตะวันตกจด จ. เชียงใหม่ น. ๑๗, ๒๖๙

ภูมิประเทศ เป็นป่าและเขาโดยมาก มีทรายทำกาบเพาะปลูก
 ได้ประมาณ ๑๕% เป็นที่เขี่ยทำป่าไม้แล้วประมาณ ๕% อากาศ
 ค่อนข้างหนาว พ. ๕๕๓ (๒๕๕๐)

อาชีพ ทำนาเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ก็ทำสวนเมี่ยง ทำไร่
 ยาสูบ ไร่อื่น ๆ ปลูก ทำป่าไม้ เลี้ยงสัตว์ ปลูกยี่หร่า และ
 การประมงบ้าง

ประเพณีการรื่นเริงของชาวเมืองน่านมีการขยับมือ ขยับคอ และ
 รำแคน การเล่นทั้ง ๓ อย่างนั้นในเวลาทำการพิธีต่าง ๆ ขยับมือ
 ชายคนหนึ่งหญิงคนหนึ่งร้องเพลงเกี้ยวกัน และมีคนเข้าป้อนคน
 หนึ่ง ขยับคอเหมือนนกขยับคอแต่เปลี่ยนไปเป็นเครื่องสายต่าง ๆ
 รำแคนนั้น มีชายสองสามคนผลัดกันรำตามจังหวะของคนเข้าแคน

จ. เชียงราย คือเวียงไชยนารายณ์เดิม ปรากฏตามตำนาน
 ถึงหนวดีว่าเป็นแคว้นหนึ่งในอาณาจักรโยนกเชียงแสน อันสร้างขึ้น

ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ ในตำนานแสนหวี ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๑๗๐๒
 เมื่อเจ้าคำพา (ขุนเสอขวัญพา) กษัตริย์แห่งเมืองเมาะเมืองแสร่วล้าน
 (เชียลา) ยกกองทัพมาทำลายอาณาจักรโยนกเชียงแสน เวียง
 ไชยนารายณ์ก็สร้างแต่นั้นมา ถึง พ.ศ. ๑๘๐๕ พระยาเมงรายสร้าง
 เมืองเชียงรายชน เมืองเชียงรายมกษัตริย์ราชวงษ์เมงรายสืบต่อมา
 จนถึงท้าวยอดเชียงรายได้ย้ายไปครองเมืองเชียงใหม่แทนพระเจ้า-
 ดิโลกราชผู้ยกมาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑ แคนเมืองเชียงรายกชนเมือง
 เชียงใหม่ ครั้นต่อมาเมื่อลานนาไทยไปเสียแก่พม่า พม่าได้ตั้ง
 ขุนนางมอญ คือ พระยาชิตวงษ์มาครองเมืองเชียงราย และมอญ
 คงครองเมืองเชียงรายสืบกันมาถึง พ.ศ. ๒๓๒๘ พระยาขิง
 กับพระแพ้วร่วมคิดกันสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพฯ ๗ จักรเยี่ยงยามณี แม่
 ทัพพม่าที่ตั้งอยู่เมืองเชียงรายเป็นเชลย เพราะคิดจะยกไปตีเมือง
 ฝ่าย ได้แล้วนำลงมาถวายกรุงเทพฯ แล้วพม่ายกกองทัพลงมาจาก
 เมืองเชียงตุง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ ตีตีเมืองเชียงแสน เมืองเชียง
 ราย สมทบทัพเมืองฝ่ายเดินทางเมืองพะเยามาตีเมืองนครลำปาง
 แต่ถูกไทยตีแตกพ่ายไป เมืองเชียงรายก็ร้างมาอีกคราวหนึ่ง ถึง
 พ.ศ. ๒๓๘๖ รัชกาลที่ ๓ จึงโปรดให้ตั้งเมืองเชียงรายเป็นเมืองชน
 เมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๕๓ เมืองเชียงรายได้เป็นจังหวัดชน,

๑. เชียงรายมี ๔ อำเภอคือ ๑. เมืองเชียงราย ๒. เชียงของ
 ๓. เชียงคำ ๔. แม่จัน ๕. เฟิง ๖. พระยา ๗. พาน ๘. แม่สรวย
 ๙. เวียงป่าเป้า มีกิ่ง ๒ คือ ๑. เชียงแสน ๒. แม่สาย (ชน อ.
 แม่จัน ทั้ง ๒ กิ่ง) มีสำนักงาน คือ บึงกว๊านใน อ. พระยาหนอง
 ทวายใน อ. พาน.

เชียงใหม่

จังหวัดภาคเหนือ เคยเป็นราชธานีของแคว้นลานนาไทยมาแต่โบราณ พงศาวดารต่าง ๆ ทางแคว้นนั้นมีพงศาวดารโยนกเป็นต้น กล่าวความยลิตต่อกันว่า เมืองเชียงใหม่ นั้น พระยาเมงราย กษัตริย์คนราชวงศ์เมงราย ได้สร้างชนมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ เวลาสร้างได้เชิญพระเจ้ารามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย และพระยาจำเมืองแห่งเมืองพะเยา ผู้เป็นมหามิตรไปช่วยแนะนำเลือกทำเลสำหรับสร้างเมืองเลือกทำเลเป็นชัยภูมิอยู่ลึกไปทางใต้ ชากเมืองเก่าซึ่งในตำนานกล่าวว่าเคยเป็นเมืองเวียง สมัยพระเจ้าอนรทอแห่งกรุงกบแก้ว เมื่อพระยาเมงรายสร้างเสร็จแล้ว ชนนานามเมืองนั้นว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ เรียกกันเป็นสามัญว่านครพิงค์เชียงใหม่ ส่วนชื่อข้างหน้าว่า นพบุรีศรี นั้น ปรากฏในตราสารอย่างแห่งว่า นพศรี

อาณาจักรลานนาไทย สมัยก่อนพระยาเมงรายสร้างเมืองเชียงใหม่ ยังแยกกันอยู่เป็นอิสระหลายเมือง ที่สำคัญคือแคว้นเงินยางหรือเชียงแสนของพระยาเมงราย แคว้นพระยาของพระยาจำเมือง และแคว้นหรือญชัยหรือลำพูน ถัดแคว้นลานนาไทยลงมา ก็เป็นอาณาจักรสุโขทัยของพระร่วง

ก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ พระยาเมงรายได้เชิญหรือญชัยอันเป็นชนต้นของถาวรรวมอาณาจักรลานนาไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

มีเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี เมื่อพระยาเมงรายสร้างเมืองเชียงใหม่
 แล้วนั้น ยังไม่ยกเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี เป็นแต่เสด็จมาประทับ
 ชั่วครั้งคราว ถึงรัชกาลพระเจ้าผายุ กษัตริย์องค์ที่ ๔ ในราชวงศ์
 เมงราย จึงย้ายราชธานีมาตั้งที่เชียงใหม่ เมืองพะเยาซึ่งมีกษัตริย์สืบ
 ต่อจากพระยาจำเมืองมาสององค์ก็ตกไปอยู่ในอาณาเขตต์ของพระเจ้า
 ผายุ ต่อนี้เมืองเชียงใหม่ จึงเป็นราชธานีแห่งอาณาจักรลานนาไทย
 โดยสมบูรณ์ และเป็นสมัยเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง)
 สร้างพระนครศรีอยุธยา

นับแต่บัดนี้ คือกิ่งแก่ พ.ศ. ๑๙๔๓ จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑

เรื่องราวของลานนาไทยส่วนมากมีแต่การแย่งชิงอำนาจกัน หากความ
 สงบสุขเป็นระยะนานไม่ได้ ที่เป็นเรื่องสำคัญในพงศาวดารคือ ท้าว
 ลกเป็นกษัตริย์ต่อพญาสามฝั่งแกนผู้พระราชบิดาชนครองราชย์ เชียงใหม่
 ทรงนามว่าพระเจ้าติโลกราช เป็นที่เลื่องลือว่ามีอำนาจมากสามารถ
 รุกแดนอาณาจักรศรีอยุธยาเนื่อง ๆ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้อง
 ยกกองทัพไปปราบปรามจนได้ย้ายอาณาเขตต์คืน ครั้นสิ้นรัชกาล
 พระเจ้าติโลกราชแล้วมีกษัตริย์สืบต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๐๘๖ เชียง
 ใหม่ขาดกษัตริย์ ข้าราชการเชิญนางจिरประภาผู้เชื้อพระวงศ์เดียวกัน
 ให้เป็นผู้สำเร็จราชการก่อน แล้วเชิญพระเจ้าไชยเชษฐา รัชชทายาท
 เมืองหลวงพระบางชนครองเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๐๘๘ แต่อยู่
 ได้ไม่นานก็ไปครองเมืองล้านช้างเป็นพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ทรง

เมืองเชียงใหม่ให้ว่างกษัตริย์อยู่ ขณะนั้นฝ่ายเมืองเชียงใหม่เกิด
 จลาจลต้องไปเชิญท้าวเมกุฎี เจ้าแห่งไทยใหญ่ ซึ่งเป็นเชื้อวงศ์พระยา
 เมงรายมาครองใน พ.ศ. ๒๐๙๔ พระเจ้าหงสาวดีขึงเรงนองผู้ชนะ
 สิบทิศยกทัพมากตีเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๑๐๑ เจ้าเมกุฎียอมอ่อน
 น้อม เมืองเชียงใหม่ก็ตกเป็นของชาติพม่ามอญตั้งแต่นั้นมา ครั้น
 สมเด็จพระนเรศวรยกไปตีเมืองเชียงใหม่ได้ไว้ชั่วคราวก็กลายเป็นของ
 พม่าอีก สมัยสมเด็จพระนารายณ์ยกไปตีได้ แต่ก็อยู่ไม่นาน กลับ
 ไปเป็นของพม่า ต่อมาเจ้าองค์นก หนีจากเมืองหลวงพระบาง
 มาได้เป็นกษัตริย์เชียงใหม่ในขณะที่เมืองเชียงใหม่เกิดการจลาจลและ
 ว่างกษัตริย์ เรียกว่าเจ้าองค์คำ ๆ ยกเมืองเชียงใหม่เป็นอิสระ
 ระหว่างน่านมณฑลเชื้อชาติไทยใหญ่ ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ขึ้นได้ในเมือง
 หงสาวดี ขอริกาพระเจ้าองค์คำเป็นพระมหาลี ภายหลังอุปราชของ
 หงสาวดีเป็นกษัตริย์ สันมณฑลต้องหนีจากหงสาวดี แล้วพม่าปราบมอญ
 ไทหงสาวดีเป็นเมืองขึ้น และเลยไปปราบเชียงใหม่ แต่มั่นมาเชียงใหม่
 ก็ตกเป็นของพม่า จนถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ไปตีได้จากชาติ
 พม่าเป็นครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ เมืองเชียงใหม่จึงเข้ามา
 อยู่รวมเป็นไทยพวกเดียวกันตราบเท่าทุกวันนี้

เหตุการณ์ในวันหลังอันเกี่ยวแก่เชียงใหม่สมัยกรุงรัตนโกสินทร
 นี้ เมื่ออังกฤษได้พม่าได้ไว้ในอำนาจแล้ว โปรดให้ตั้งพระมโนทร
 ราชเสนี (เจ้าพระยาวิเทศนาคิเบศร พุ่ม) เป็นข้าหลวงประจำเมืองเชียงใหม่

ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ และอังกฤษได้ตั้งกรุงสุพรรณบุรีประจำเมืองเชียงใหม่เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๒๔ โปรดให้เรียกข้าหลวงประจำเมืองเชียงใหม่ว่าข้าหลวง
 เมืองลาวเฉียงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ เมื่อจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล
 โปรดให้จัดหัวเมืองต่าง ๆ ในบริเวณมณฑลเชียงใหม่รวมกันเข้า เรียก
 ว่ามณฑลลาวเฉียง ทว่าการมณฑลตั้งอยู่ที่เชียงใหม่ ภายหลัง
 เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ แล้ว
 เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลพายัพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ใ้เรียกข้าหลวง
 มณฑลพายัพว่าข้าหลวงใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ต่อมาจัดมณฑล
 พายัพกับมณฑลมหาสารคามรวมเป็นภาค เรียกว่าภาคพายัพเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๕๘ ข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพเป็นอุปราชในภาคนี้ แต่
 ต่อมายกเลิกภาคพายัพเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ คงให้มีแต่มณฑล
 พายัพตามเดิม ในที่สุดยุบเลิกมณฑลพายัพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ คง
 เป็นจังหวัดเชียงใหม่ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

จ. เชียงใหม่มี ๑๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองเชียงใหม่ ๒. สัน
 ป่าทอง ๓. พร้าว ๔. ทอยเต็ก ๕. สันทราย ๖. สันกำแพง
 ๗. สारภ ๘. แม่ริม ๙. ชอค ๑๐. เชียงดาว ๑๑. แม่แตง
 ๑๒. ฝาง ๑๓. จอมทอง ๑๔. หางคิง มีกิ่ง ๓ คือ ๑. แม่แจ่ม
 (ขึ้น อ. จอมทอง) ๒. สะเมิง (ขึ้น อ. แม่ริม) ๓. อมก๋อย
 (ขึ้น อ. ชอค)

ตริง

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ก ๓) ตั้งศาลากลางที่ ต. ทับเที่ยง
อ. เมือง ๑ ทิศเหนือจาก จ. นครศรีธรรมราช ทิศตะวันออกจาก
จ. พัทลุง ทิศใต้จาก จ. สตูล และตกทะเล ในช่องมะละกา
(หรือทะเลหน้่านอก) และทิศตะวันตกจาก จ. กระบี่ คมนาคมจาก
กรุงเทพฯ ๑ โดยทางรถไฟสายใต้ ลงที่สถานีชุมทางทุ่งสง แล้ว
แยกไปทางสายกันตัง ลงที่สถานีคว้ง ระยะทาง ๕๕๕ กม. หรือลง
รถไฟสายใต้ที่สถานีพัทลุง ขนรถยนต์ไปตามทางหลวงสายพัทลุง-
กันตัง (ระยะทาง ๖๐ กม.) ข้ามเขาบรรทัดถึงเมือง (ระยะทาง
จากพัทลุงถึงเมือง ๓๔ กม.) นอกนี่ยังมีถนนแยกจากเมืองผ่าน
อ. ห้วยยอดไป อ. ทุ่งสง จ. นครศรีธรรมราช ยาว ๕๑ กม. แต่ถนน
สายนี้จาก อ. ห้วยยอดถึง อ. ทุ่งสง ทางไม้สู่สะทอน จ. ตรังมีแม่
น้ำตรัง ซึ่งเป็นแม่น้ำขนาดใหญ่ในแถบนั้น เวทีกลไฟขนาดระหว่าง
๓๐๐ หรือ ๔๐๐ คัน เข้าไปได้ถึง อ. กันตัง เวทีขนาดย่อมลงมาและ
เรือใบอาจไปได้ถึง ต. ควนธานี ซึ่งเคยเป็นท่งเมืองตรังมาครั้งหนึ่ง
ภูมิประเทศ พื้นที่แบ่งออกได้เป็นสามภาค คือ ภาคเหนือซึ่งต่อ
กับ ข. บรรทัดเป็นที่เนินสูง ๆ ต่ำ ๆ มีทิวเขาอยู่ตามระหว่างเนินและ
ตามลุ่มน้ำ มีป่าไม้ใหญ่ ๆ เช่น ไม้ตะเคียน ไม้หลุมพด ไม้กันเกรา
และไม้ยาง เป็นต้น ในภาคนี้มีแร่ทองคำ ดิบก และวุลแฟรมะภาค

กลาง เป็นที่ลาค ต่อเนื่องมาจากภาคเหนือ พนท เป็นที่รายกินแดง
เหมาะแก่การเพาะปลูก ในภาคนี้มีสวนยาง สวนเงาะ ภาคใต้เป็นที่
ราบต่ำริมทะเล เพาะปลูกได้ นอกนั้นเป็นป่าไม้ ทะเล จังหวัดนี้มีเกาะ
ใหญ่น้อยงาม ๆ หลายแห่ง มีรังนกและดำตามเกาะเหล่านั้น พ. ๑๒๖

อาชีพ มีโรงงานทำยางแผ่นซึ่งเป็นของไทย ทางตะวันออกทำ
เหมืองแร่บุก ตอนเหนือทำป่าไม้ ตอนกลางทำสวนยางพาราวัลเลย์
และเลี้ยงสัตว์ ตอนริมทะเล (ใต้และตะวันตก) ทำการประมงและเผา
ถ่าน เมื่อครั้งยังไม่มียางพาราวัลเลย์ พลเมืองในจังหวัดนี้ก็ได้ทำ
สวนพริกไทยและสวนจันทน์เทศกันมาก พอยางพาราวัลเลย์แพร่
หลายเข้ามาถึง จึงได้พากันนิยมปลูกยางเสียหมด จนทุกวันนี้แทบ
จะไม่มีส่วนจันทน์และสวนพริกไทย

อนึ่งแต่ก่อนราษฎรในจังหวัดนี้ทำนาเกลือกันมาก แต่ขี้เกลือ
หมดแล้ว

จ. ตรังเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งในบรรดาหัวเมืองยกยได้ ถ้าว่า
ตามตำนานเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนี้เป็นเมืองชนเมืองนคร ฯ
พญาศรีธรรมมาโคกราช กษัตริย์ผู้ครองเมืองนคร ฯ ทรงตั้งชนพริชม
กับหัวเมืองอื่น ๆ อีก ๑๑ เมือง ซึ่งเรียกในตำนานเมืองนั้นว่า เมือง
ชน ๑๒ นักยัตร์ ในส่วนเมืองตรังว่าเป็นเมืองนักยัตร์มะเมย ดือ
ตราม้า ในทำเนียบข้าราชการเมืองนคร ฯ ครั้งรัชชกาลที่ ๒ แห่ง
หนึ่งอ้างไว้ว่า ตรังเป็นหัวเมืองชนที่ ๑ ฝ่ายขวา ชนเมืองนคร ฯ คู่กับ
เมืองท่าตูลูซึ่งเป็นเมืองฝ่ายซ้าย ผู้พญาบาลเมือง (เจ้าเมือง) ตรัง

ซอหลวงอุภัยราชธานี ถิ่นศักดิ์นา ๑๖๐๐ เรืองราวของเมืองตรงมีกล่าว
 ไว้ในหนังสือต่าง ๆ น้อยแห่ง เพราะเป็นหัวเมืองชนเมืองนคร ๆ ทั้ง
 เล่ามาข้างต้น เรื่องที่เกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญ จึงมัก รวมอยู่กับเรื่อง
 ของเมืองนคร ๆ เป็นส่วนมาก แต่โดยเหตุที่เมืองตรงเป็นเมืองท่าตก
 ทะเลในช่องมะละกา หรือที่เรียกกันในสมัยก่อนว่า ทะเลหน่านอก
 และมีทางต่อกับเมืองนคร ๆ ได้สะดวกกว่าแห่งอื่น ด้วยเหตุการณ์
 คมนาคมเกี่ยวข้องกับหัวเมืองชายทะเลในพระราชอาณาเขตตลันตัน
 และกับประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตก จึงมักแยกจากเมืองนคร ๆ
 ไปลงเรือที่ท่าเมืองตรง หรือออกสถานหนึ่ง ถ้าจะมาเมืองนคร ๆ และ
 เดินทางต่อไปที่อื่น ก็มักมาชนบกในที่นี้ก่อน เหตุนี้เรื่องต่าง ๆ ที่
 อ้างถึงเมืองตรง จึงไม่มีเรื่องอื่นมากไป กว่าเรื่องมา และพักเท่านั้น
 เช่นในพงศาวดารเมืองพัทลุง ตอนตำนานว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๔๘๓
 พระยาภูมราภิบาล นางเลื้อยขาวไปลังกา ทั้งขาไป และขามาก็แวะที่
 เมืองตรง และว่านางเลื้อยขาวยังได้สร้าง อาราม พระศรีสรรเพชญ์
 พุทธสังคีต ณ ทิศทิศเมืองตรง ในจดหมายเหตุชาวโปรตุเกสแต่งไว้
 ว่า เมื่อราว พ.ศ. ๒๐๕๔ คดีบูเกอก แม่ทัพเรือโปรตุเกสซึ่งมา
 ที่เมืองมะละกา ได้แต่งให้อาซเวโคเดินทางชนบกที่เมือง Taranque
 แล้วเดินทางบก ด้วยม้า และเกวียนต่อไป จนถึง กรุงศรีอยุธยา เมือง
 Taranque นี้เห็นจะเป็นเมืองตรงนั่นเอง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ นาย
 ร้อยเอก เฮนรี เมอร์นี เป็นทูตซึ่งผู้สำเร็จราชการอินเดียนเคียบของอังกฤษ
 แต่งเข้ามาเจรจา เพื่อขอเปลี่ยนหนังสือสัญญา กับ เจ้าพระยาบวรบุรี

เมืองศรีนครินทร์ ตั้งขึ้นแล้งตั้งว่าเมืองศรีนครินทร์เป็นเมืองท่าที่สะดวกแก่การเดินทาง
 จากตะวันตกชนบทเข้ามาประเทศไทยในสมัยนั้น เพราะไม่ต้องเดินเรือ
 อ้อมแหลมมรณะลาย และก่อนหน้าทีกล่าวมาข้างต้นนั้นชนไปสองขั้ว (พ.ศ.
 ๒๓๖๗) นายร้อยเอก เจมส์ โลว์ เป็นทูตเข้ามาเจรจาการเมืองกับ
 เจ้าพระยาบวรบุรี เจ้าพระยาบวรบุรีให้รับรองนายร้อยเอก เจมส์ โลว์ เพียง
 เมืองศรีนครินทร์ ไม่ให้ชนมาลงเมืองนครฯ นายร้อยเอก เจมส์ โลว์ ว่า
 ทิวเมืองศรีนครินทร์เวลานั้นอยู่ทิวขวาน.

เรื่องเมืองศรีนครินทร์เกี่ยวกับสงคราม ตามที่ปรากฏในพงศาวดาร
 เมืองพัตตมรสองครวญ คราวแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๒ ในรัชกาลที่ ๒
 พระม้ายกทัพมาตีเมืองกลาง ไปรบเกล้าให้เกณฑ์ทัพเมืองพัตตมรสอง
 สมทบกับทัพหลวงที่ศรีนครินทร์ ยกไปตีเอาเมืองกลางคืนได้ กับเมื่อ
 พ.ศ. ๒๓๕๑ ในรัชกาลที่ ๓ อนุกรมวิธาน และ อนุกรมวิธาน
 หลานเจ้าพระยาไทรอภัยคุณ และ อนุกรมวิธาน ขุนนาคเจ้าเมือง
 มาตีเมืองไทรและเมืองศรีนครินทร์ได้ และหัวนาคียกเข้ามาอยู่รักษาเมือง
 ศรีนครินทร์ ภายหลังกองทัพไทยตีแตกแยกไปทุกทาง หัวนาคีตั้งเมือง
 ศรีนครินทร์ไป (เรื่องนี้ปรากฏใน พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์
 รัชกาลที่ ๓ ข้อแยกเขียนไปข้าง)

จ. ศรีนครินทร์ในสมัยหลัง มีพระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาถึงสามคราว คือ
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง บรมมหาวชิราวุธ ประพาส
 แหลมมรณะลาย ก็ได้เสด็จและประทับที่เมืองศรีนครินทร์คราวหนึ่ง มาใน

รัชกาลที่ ๖ ปรากฏว่าไคเส็ทซ์ประเวทย์ของคราว คอ เมอ พ.ศ.
 ๒๔๕๘ คราวหนึ่ง และเมอ พ.ศ. ๒๔๖๐ อีกคราวหนึ่ง คราวแรก
 ที่ไคเส็ทซ์ มาถึงเมืองตรัง คณะเสอป่า และลูกเสอ มณฑลภูเก็ตไค
 แลตั้งบ้านนควนธานี หรือบ้านเมืองตรัง ตอนไทยคแยกได้แตก
 ไปครั้งรัชกาลที่ ๓

จ. ครังแต่เดิมจะตั้งเมืองที่ไคไม่ปรากฏ ทราบแต่ว่าในรัชกาล
 ที่ ๓ ตั้งอยู่ที่ ค. ควนธานี ริมแม่น้ำตรัง เวอโยชนถึงสระควก คอ
 มาราว พ.ศ. ๒๔๓๕ จึงย้ายที่ตั้งเมืองไปอยู่ที่ อ. กันตัง เพราะ
 ข้าเถอนเป็นทำเลสะดวกแก่การค้าขาย เวอเมล็ดขนากกลางชนไปถึง
 ควนถิง พ.ศ. ๒๔๕๘ คราวเส็ทซ์พระราชทานเงินเลี้ยงมณฑลยกย
 ไค ทรงพระราชดำริว่าเมืองตรังซึ่งตั้งอยู่ที่ อ. กันตังไม่เหมาะ เพราะ
 เป็นที่ลุ่มน้ำทะเลท่วมถึง และไม่เป็นศูนย์กลางของจังหวัด จึงทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองไปตั้งที่ ค. ท้ายเตยง อ. ขางรัก
 คอ อ. เมือง ฯ บกน พระราชทานกำหนดฝ่อนกษาให้เป็นที่ตั้งศาลา
 กลางจังหวัด

จ. ครัง มี ๕ อำเภอ คอ ๑. เมืองตรัง ๒. กันตัง ๓. ปะเหลียน
 ๔. สীগา ๕. หัวยอกค มีกิ่ง ๑ คอ กิ่งย่านตะขาว (ชน อ. กันตัง)

ตราด

จังหวัดภาคตะวันออก (แผนที่ ๖) ตั้งศาลากลางที่ ต. บางพระ
อ. เมือง ผังขวาของแม่น้ำตราด ห่างจากกรุงเทพฯ ๑ ประมาณ
๔๐๐ กม. ทางจากกรุงเทพฯ ๑ สะดวกที่สุดมีทางเคี้ยวแต่ทางทะเล
ทิศเหนือจรด จ. จันทบุรี และ เขมร ทิศตะวันออกจรดเขมร ทิศใต้จรด
เขมรและตกทะเลในอ่าวไทย ทิศตะวันตกจรด จ. จันทบุรีและตกทะเล
ในอ่าวไทย น. ๒๓๘๘

ภูมิประเทศ เป็นป่าราบครึ่งหนึ่ง ตอนเหนือเป็นที่สูงและป่าทึบ
ตอนกลางเป็นที่ราบราว ๒ ใน ๓ เป็นป่าราว ๑ ใน ๓ ตอนใต้เป็นที่
ที่ราบชายทะเล อากาศอบอุ่นพอสบาย พ. ๓๑ (๒๔๗๖)

อาชีพ ทำนา ทำการประมง ทำป่าไม้ สวนมะพร้าว สวนพริกไทย
และเผาถ่าน พลเมืองถือพุทธศาสนา เว้นแต่พวกญวนถือคริสต์ศาสนา
นิกายโรมันคาทอลิก การศึกษามีโรงเรียนประจำตำบลตามตำบล แต่
เพราะเหตุที่ประชาชน พลเมืองปะปนกันมาก มีทั้งไทย จีน ญวน
แขกมลายู และชอง อยู่ตามข้างฝั่งจึงยังอ่อนแก่การศึกษาอยู่มาก

จังหวัดนี้ที่ได้นามว่า ตราด นั้น เล่ากันว่า เดิมเป็นป่าไม้ชนิด
หนึ่งเรียกว่า ไม้ตราด คือ ไม้ชนิดที่ทำไม้กวาด เมื่อสร้างเมืองลง
ในถนนจึงให้ชื่อว่าเมืองตราด เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้ากรุงธนบุรี
เมื่อยังเป็นพระยาวิเชียรปราการ ต.เมืองจันทบุรี ได้แล้วยกทัพไปเมือง

หน้าต่างทำงาน พ. ๙๓ (๒๔๙๐) มีทั้งไทย ไทยใหญ่ พม่า มลายู
ขมุ ละว้า กระเหรี่ยง ขาง แม้ว และชาวอินเดียนะปนกัน

อาชีพ ทำนา ทำป่าไม้ ตัดไม้ ล่าสัตว์ ทำเครื่องกินเผา
ทอดผ้า และการประมง สุนัขมี ชาว ไม้สัก ไม้เขมรพรรณ เครื่อง
กินเผา

ในจังหวัดนี้มีสาขาของบริษัททำป่าไม้อยู่ ๓ บริษัท คือ ๑.
บริษัทขอมเนยวแอนติกอมปนี ๒. บริษัทขอมเบแอนติกเยอร์ม่า ๓. บริษัท
มิสทลชเลียวโนเวน และยังมีพ่อค้าที่ผูกขาดจากรัฐบาลอีกหลายราย

ประเพณีและการรณรงค์ที่ยังนิยมทำกันอยู่ในจังหวัดนี้ มีบางอย่าง
ผิดปกติไว้ คือ พิธีแต่งงาน พิธีบวชนาค และพิธีสถาปนา

การแต่งงานนั้น ชายจะต้องหามะพร้าวออกคู่หนึ่งเป็นขันหมาก
เอกไปในวันแต่งงาน คู่ชายสาวจะต้องปลงมะพร้าวคนละต้นคู่กัน
เป็นการเสี่ยงทาย ถ้ามะพร้าวออกงามก็ ถืออีกนัยว่าชายสาวคู่นี้จะอยู่
เย็นเป็นสุขจนแก่ชรา ในหมู่บ้านพวกไทยเห็นอจึงมีต้นมะพร้าวมาก
การแต่งงานโดยทั่ว ๆ ไป เจ้าชายจะต้องมีขันสุ (ทองมัน) ขนม
สองสามตาตไปมันไว้ก่อน เวลาแต่งงานต้องมีขันหมากเอก คือ เหล้า
เป็ด ไก่ หมูช่วงหนึ่ง (แล้วแต่เจ้าชายเจ้าสาวชอบกินอะไร) หมากพลู
อย่างละ ๓๐ ขนมต้ม ข้าวเหนียวแกลง ข้าวเหนียวแก้ว อย่างละตาต
ผ้าแดงผ้าขาวอย่างละศอกสำหรับเส่นม ของนอกจากนี้จะมีอะไร ๆ

อีกก็แล้วแต่ฐานะ TUDC 21/07/2564

การขวนขวายของพวกไทยเห็นอนันตกันเป็น ๒ ระยะ คือ ขว
 เณรอุทิศให้มารดา ขวชพระอุทิศให้บิดา ทำพิธีใหญ่โตเรียกว่า
 ปอยขวชพระ ตั้งโรงปอย (ไทยเหนือเรียกว่าโรงพาม) ในลานบ้าน
 เพื่อนบ้านที่ชอยพอกันมาช่วยงาน ต้องทำอาหารเลี้ยงกันตลอดเวลา
 อาหารย่นปนคือขนมจีนน้ำยา ลอดช่องน้ำกะทิ ถ้าปอยใหญ่ขนมจีนตั้ง
 ๓๐ ถึง ๕๐ วัน ก่อนวันขวชให้นำดอกไม้เครื่องประดับประดาตกแต่ง
 ตามถนนพร้อมด้วยญาติและมิตร ไปตามระยะพอสมควร กลับมา
 ทำขวัญที่โรงปอยหรือพาม มีการเล่นเช่น เพลง และชอ (ร้องแก้กัน)
 เป็นการครึกครื้นสนุกสนาน รุ่งขึ้นเช้าจึงนำไปขอพรพรพสาธุสมบพ
 อีกพิธีหนึ่งซึ่งนับว่าเป็นพิธีทำบุญแกมมหรศพ เรียกว่า กิณกรวย
 สลาก เป็นพิธีของไทยเหนือโดยกะเพาะ ทำกันในราวเดือนกันยายน
 ใกล้ออกพรรษา เทียบกับทางใต้ก็คือสลากภัตต์ พิธีทำคือจัดทำ
 ภัตอาหารและสระเบียงกว้างบรรจุสระลอม มีชายชอเจ้าของเรียกว่า
 เส้น นำไปมอຍให้ต้นบุญ และยังมีเครื่องกัณฑ์ไทยธรรมอีกต่างหาก
 โดยมากเป็นเครื่องกัณฑ์ของเจ้าของวัดหรือของผู้ที่มี มักทำสังเค็ด
 ใหญ่ ๆ เป็นรูปบ้านเรือนข้างม้าต่าง ๆ กัน และมีเส้นคือขายชอเจ้าของ
 เหมือนกัน มีการแห่แห่นประโคนหม้องกลองอย่างสนุกสนาน แล้วนำ
 เส้นไปรวมกับเส้นกรวยสลาก ถึงเวลาถึงเทศน์กัณฑ์หนึ่ง แล้วแจก
 จ่ายถวายเส้นเหล่านั้นแก่พระภิกษุสามเณร ในพิธีการนี้พวกหนุ่ม ๆ
 สาว ๆ แแต่่งศิริประภวกันอย่างเต็มที

๑. ตาก ๒. เกิมตงที่ว่าการอยู่บนตอยเล็ก ๆ ที่หลังวัดพระธาตุ
 ๓. เกาะตะเภา ๔. บ้านตาก ห่างลำน้ำโขงประมาณ ๔๐๐ ม. เห็น
 ๕. บ้านตากเกือบขวาว ๕ กม. ยังมีรอยเขื่อนปรากฏอยู่ สันนิษฐานเห็น
 ๖. ว่าเดิมเป็นของมอญสร้างขึ้นไว้ เพราะอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง เดิมลำน้ำ
 ๗. แม่น้ำโขงไหลซัดตอย แล้วเปลี่ยนทางห่างออกไปราว ๔๐๐ ม. ประมาณ
 ๘. ก็น้ำโขงไหลมาตั้งตรงข้ามกับศาลากลางจังหวัดเขมร ในรัชช-
 ๙. กาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา เพื่อให้ตรงกับช่องทางที่พระม้ามักเดิน
 ๑๐. ที่พเข้ามาทำศึกกับไทย แล้วย้ายมาตั้งทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ที่ ต. ระแหง
 ๑๑. ในรัชชกาลที่ ๒ จนเขมรชวนชาวขานเรียกกันเป็นสามัญว่า เมือง
 ๑๒. ระแหง สันนิษฐานเข้าใจว่าเป็นเมืองเล็กชนเมืองกำแพงเพชร

๑. ตากเป็นเมืองตั้งอยู่ชายแดน เป็นทางหนึ่งที่ชาวอินทโยทิน
 ๒. เข้ามาสู่สยามในสมัยโบราณ และเป็นเมืองหน้าด่านสำหรับชุมพล
 ๓. ที่จะยกไปทางเชียงใหม่ในสมัยก่อน เป็นย่านกลางแห่งการค้าติดต่อ
 ๔. ระหว่างเชียงใหม่กับปากน้ำโพ สมัยเมื่อยังไม่มียุทธไฟ

๑. ตากมี ๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองตาก ๒. บ้านตาก ๓. แม่สอด
 ๔. มีกิ่ง ๓ คือ ๑. สามเงา (ชน อ. บ้านตาก) ๒. แม่ระมาด ๓.
 ๕. อัมพาง (ชน อ. แม่สอดทั้ง ๒ กิ่ง)

ธนบุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ท ๕) ตั้งศาลากลางร่วมกับ จ. พระนคร
ท้องที่ของจังหวัดอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงกันข้ามกับ
จ. พระนคร มีสะพานเชื่อมกับ จ. พระนคร ที่ อ. ธนบุรี เรียกสะพาน
พระพุทธยอดฟ้า เป็นสะพานยกไถ่ น. ๓๘๖ อาณาเขตที่เห็นออก
จ. นนทบุรี ที่ิศตะวันออก จ. พระนคร ที่ิศใต้ จ. สมุทรสาคร
และ จ. สมุทรปราการ ที่ิศตะวันตก จ. นครปฐม พนทราวม
พ. ๒๐๕ โดยมาก ทำสวน ทำนา และค้าขาย

จ. ธนบุรี หรือธนบุรีศรีมหาสมุทร ตั้งขึ้นเมื่อภายหลังพระยา
ละแวกยกกองทัพเขมรเข้ามากวาดต้อนพลเมืองเมืองพระประแดงไป
ใน พ. ศ. ๒๑๐๖ ถึงขพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต
คราวกรุงแตกนั้น ปรากฏว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอให้กองทัพลงมารักษาลำ
น้ำตั้งแต่จังหวัดนนทบุรีลงมาจนถึงจังหวัดธนบุรี เพื่อค้ำกำลังชาว
กรุงซึ่งได้อาศัยอาศรัยกันจากชาวต่างประเทศที่ได้อพยพมาโดยทางเรือ

เมืองธนบุรีได้เป็นเมืองด่านและท่าเรือตั้งแต่แรกสร้าง ถึงรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้สร้างขอม (วิชัยประสิทธิ์)
ขันทปากคลองบางหลวงใน พ. ศ. ๒๒๐๘ พร้อมกันกับขอมที่ปาก
ลำน้ำอ้อมเมืองนนทบุรี เมื่อ พ. ศ. ๒๒๒๓ ขอมนนทบุรีจึงสุด
ตอขอมฝั่งแม่น้ำชานและเป็นที่ใช้ธงแดงเป็นธงชาติ
ขอมขอมนครวัด เจ้าเมืองในเวลานั้นชื่อว่า ออกพระคัลลิตสงคราม

ยอมรบปฏิบัติตามเจ้าพระยาวิชโยนทร์ ๆ จนคอยรับทหารฝรั่งเคสอยู่
บนข้อม เวียกทหารไทยเข้าแถวประกาศในนามสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
ไทย ตั้งให้มาควิสเคสฟาส เป็นผู้บัญชาการทหารไทยและฝรั่งเคส
แล้วให้คุมการทำข้อมฝั่งตะวันออกตรงปากคลองบางหลวงข้าม (ที่
โรงเรียนราชอนล่างยต้น) เพราะลำแม่น้ำคอนนั้นไต่กว้างออกไป

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคตใน พ.ศ. ๒๒๓๑ ทหาร
และพวกฝรั่งเคสถูกจับ ข้อมเมืองธนบุรีและข้อมฝั่งตะวันออกถูก
ล้อม เทสฟาสขอทำความตกลงเลิกรบกับสมเด็จพระเพทราชา ทาง
กรุงปารีสก็ส่งทหารฝรั่งเคสมาสมทบอีก ๓๐๐ คน พวกใหม่ยังไม่ทัน
เข้ามาถึงเมืองธนบุรี ก็สมทบกลับพร้อมกันยกพวกเก่า

สมเด็จพระเพทราชา เชนเสวยราชย์แล้ว โปรดให้ รอยข้อมฝั่งตะวันออก
เสีย คงเหลือไว้แต่ข้อมที่กรุงธนบุรี เมื่อกรุงธนบุรีเสียแก่พระม
าครั้งหลัง พระมมาไต่ยึดเมืองธนบุรีไว้เป็นทมนทางทะเล แล้วตั้งคนไทย
คนหนึ่งที่เข้าเป็นพวกพระมมาให้เ็นเจ้า เรียกว่าเจ้าทองอิน อยู่รักษา ครั้น
พระเจ้าตากก็ อัสสรภาพตีเมืองธนบุรีและ ค่ายโพสามต้นได้จากพระมมา
แล้ว จึงตั้งเมืองธนบุรีขึ้นเป็นนครราชธานี พร้อมกันทำพระราชพิธี
บรมราชาภิเศก ใน พ. ศ. ๒๓๑๑ ที่พระราชวังเดิม (โรงเรียนนาย
เรือยต้น)

กรุงธนบุรีตั้งอยู่ทั้งสองฝั่งลำแม่น้ำเจ้าพระยา เช่นเดียวกับเมือง
พิษณุโลก โปรดให้ขุดคลองหลอดเป็นคูพระนครฝั่งตะวันออก และ
คูพระนครฝั่งตะวันตกที่เรียกกันว่า คลองบ้านขมน ตอนหนึ่ง คลอง

บ้านหล่อ ตอนหนึ่ง คลองบ้านหม้อ ตอนหนึ่ง และคลองวัดท้ายตลาด
ตอนนอกคลองบางกอกใหญ่ออกตอนหนึ่ง

เมื่อสิ้นบุญสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกได้เสด็จประทับที่พระราชวังเดิม ประทับอยู่จนย้ายนครราชธานี
มาตั้งใหม่ทางฝั่งตะวันออก ใน พ. ศ. ๒๓๒๕ ต่อมากกรมหลวง
อิเษขรบกินทร จึงได้ประทับต่อจากรัชกาลที่ ๑ เมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวง
อิศรสุนทร ได้เสด็จขึ้นดำรงพระราชอิสริยยศ เป็นกรมพระราชวังขจร
สถานมงคลแล้ว ก็ได้เสด็จมาประทับที่พระราชวังเดิม จนเสด็จขึ้น
เสวยราชสมบัติจึงย้ายเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวัง แล้ว
พระราชวังเดิมก็ทิ้งร้างแต่นั้นมา ถึงรัชกาลสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาทรนริน กรม
พระจักรพรรดิพงษ์ เสด็จไปประทับที่พระราชวังเดิม เมื่อสิ้นพระชนม์
แล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นโรงเรียนนายเรือ

- จ. ธนบุรี มี ๖ อำเภอ คือ ๑. ธนบุรี ๒. คลิ่งชัน ๓. บางกอก —
- น้อย ๔. บางขุนเทียน ๕. ภาษีเจริญ ๖. ราษฎร์บูรณะ และมีกิ่ง ๓ คือ
- ๑. คลองสาน ๒. บางกอกใหญ่ (ชน อ. ธนบุรีทั้ง ๒ กิ่ง) ๓. หนอง
- แขม (ชน อ. ภาษีเจริญ) มีโบราณวัตถุ คือพระปรางค์วัดอรุณฯ
- ขุดมวิชัยประสิทธิ์

นครนายก

จังหวัดภาคตะวันออก (แผนที่ ๓๕) ตั้งศาลากลางที่ ต. วังกระโจม อ. เมืองฯ ผังขวาของแม่น้ำนครนายก ทิศเหนือจรด จ. สระบุรี และ จ. นครราชสีมา ทิศตะวันออกจรด จ. ปราจีนฯ ทิศใต้จรด จ. ฉะเชิงเทรา ทิศตะวันตกจรด จ. ปทุมฯ น. ๒๑๖๑ คมนาคม จากกรุงเทพฯฯ โดยรถไฟสายตะวันออกลงที่สถานีบ้านปากพลี ระยะทาง ๑๑๕ กม. แล้วเดินทางต่อไปอีกราว ๑๗ กม. ถึงเมือง ทางน้ำไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาเข้า ค. รังสิต ผ่านประตูน้ำฟ้าลงภรณ์ไป ออกประตูน้ำเสาวภา แล้วไปตามแม่น้ำนครนายก หรือจะไปทางรถไฟสายเหนือแล้วลงเรือต่อไปตาม ค. รังสิตก็ได้

ภูมิประเทศ ตอนเหนือเป็นเนินสูงแล้วลาดต่ำลงไปทางใต้ แลบนเป็นป่าไม้และภูเขา มีที่ว่างเปล่ามาก ตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบลุ่ม ทำนาได้ตลอด ปริมาณน้ำฝน ๒๐๑๖ มม. (๒๔๗๕) พ. ๕๘ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ตัดไม้ และเผาถ่าน ประเพณีของชาวจังหวัดนี้ ในท้องที่ก่อนไปข้างเหนือและตะวันออกยังมีแปลกอยู่บ้าง เช่นทาง อ. ปากพลี ข้างแห่งการแต่งงาน ต้องมีพิธีเรียกว่ากินตอง คือเมื่อสู่ขอกันและกำหนดวันแต่งงานแล้ว ก่อนแต่งงานวันหนึ่งฝ่ายชายไปบ้านฝ่ายหญิง ทำพิธีเช่นสรวง ฝ่าย

TUDC ๕ ๖

21/07/2564

หญิงต้องทำยายศรี มีชาวตม ชาวเกวียน กล้วย มัน พร้อมทั้งเงิน
 ไล่ขันวางขนโต๊ะ ให้เจ้าขาวเจ้าสาวนั่งคู่กัน ผู้แต่งผู้แก้ก็จัดการชื้อชื้อ
 ครั้นถึงวันแต่งงานมีชาย ๘ คนเดินไปบ้าน นำเงินสินสอดไปมอบให้
 ผู้ปกครองของหญิง แล้วกลับมารับเจ้าขาวไปไหว้ผู้ใหญ่จัดการผูกมือ
 ให้ศีลให้พรแก่คู่บ่าวสาว มีอะไรที่จะให้ก็มอบให้ในเวลานี้ แล้วเลี้ยงกัน
 ครั้นแล้วฝ่ายชายพาเจ้าสาวกลับบ้าน ในวันนั้นเองฝ่ายหญิงพาเจ้าสาวไป
 ไหว้ที่บ้านฝ่ายชายแล้วมีการผูกมือทำชื้อชื้อเช่นเดียวกัน และเลี้ยงกัน
 อีก เสร็จแล้วพาเจ้าสาวกลับ ถึงเวลาดำฝ่ายชายจึงพาเจ้าขาวไปบ้าน
 หญิง ผู้ปกครองของหญิงก็พาตัวเจ้าขาวเข้าห้องเจ้าสาวส่งสอนให้ศีล
 ให้พรอีกครั้งหนึ่ง เป็นเสร็จพิธี

ยังมีประเพณีการรณรงค์อีกอย่างหนึ่งทาง อ. ย้านนา คือ เวลา
 ตรุษพวกหญิงสาวประชุมกันเป็นหมู่ ๆ ตามหน้าบ้านของตน คือ โทนเป็น
 สันญญา พวกหนุ่ม ๆ ไต่ย็นเลี้ยง โทนก็พากันมาที่หญิงสาว พวกหญิง
 ร้องรำเชิญชวนให้ร่วมวงด้วย ร้องรำกันตั้งแต่เวลาบ่ายไปจนถึงตึกทุก
 วัน จนครบ ๕ วัน วันสุดท้ายพากันเก็บดอกไม้ไปวัดในเวลาเย็น
 เรียกว่า แห่ดอกไม้ ครั้นบูชาพระในโบสถ์แล้วก็ร้องรำทำเพลงกันอีก
 พิธีหนึ่งจึงเล็ก เป็นการสังครษ

นอกจากนี้ยังมีกรรณรงค์ประจำของชาว ต. บางอ้อ ในเทศ
 กาลสารทอีก ๓ วัน คือการแข่งเรือ แข่งกันตั้งแต่เวลาบ่ายไปจนเย็น,
 จึงเล็ก มีเรือแข่งนับร้อยชนไป

๑. นครนายก ตามคำเดิมแล้งกันมาว่า ในสมัยโยธาธชาวบ้าน
ทำไร่นาได้ข้าวไม่พอกิน ด้วยภูมิประเทศเป็นป่าดงและเนินสูง พระเจ้า
แผ่นดินจึงโปรดให้ยกเว้นอากรค่านา ราษฎรก็พากันมารับจองที่นาตั้ง
ถิ่นฐานบ้านเรือนมากช้น จนมีฐานะเป็นเมือง เรียกว่า เมืองนายก
และคำว่า เมือง นั้นเองเป็น นคร รวมกันเข้าเป็นนครนายก

เมืองนครนายกเป็นเมืองโยธาธสมัยขอมเมืองหนึ่ง โดยมี
เทวสถานผมอขอมเป็นพระยาน ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ใน ต. ดงละคร
ซึ่งเป็นเนินสูงเป็นป่าดงพงช้ง ชาวบ้านเรียกกันว่า เมืองลยแล ยังมี
แนวกำแพงเป็นเนินดินและคปรากอยู่ แล้วย้ายมาตั้งใหม่ที่ฝั่งขวา
แม่น้ำนครนายก อันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดทุกวันนี้ สันนิษฐานกัน
ว่าคงจะไต่ย้ายมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ตั้งเป็นเมืองหน้าด่าน
ทางตะวันออก สำหรับป้องกันศัตรูฝ่ายเขมร เดิมมีกำแพงขอมคแข็งแรง
แรงแ และมาวิเศษในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อทำศึก
กับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง คราวเดียวกับเมืองลยแลเมืองสุพรรณ
และเมืองลพบุรี ยึดกันยังเหลือซากอยู่บางตอน

๑. นครนายก มี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองนครนายก ๒. บ้าน
นา ๓. ปากพลี ๔. องครักษ์.

นครปฐม

จังหวัดภาคตะวันตก (แผนที่ ก ๔) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
พระราชวังสนามจันทร์ ต. สนามจันทร์ อ. เมืองนครปฐม ทิศเหนือ
จด จ. สุพรรณบุรี ทิศตะวันออกจด จ. พระนครศรีอยุธยา จ. นนทบุรี
ทิศใต้จด จ. สมุทรสาคร ทิศตะวันตกจด จ. ราชบุรี น. ๒๒๓๑
กม. นาคมาจากกรุงเทพฯ ไปเมืองโดยสายรถไฟสายใต้ จากสถานี
หัวลำโพง ๖๕ กม. จากสถานีบางกอกน้อย ๔๘ กม. ทางน้ำไปได้
๒ ทางคือ ทางคลองบางกอกใหญ่ เข้าคลองภาษีเจริญออกแม่น้ำ
นครชัยศรีที่ อ. กระหม่อมแล้วเข้าคลองเที้ยบซา อีกทางหนึ่งไป
ตามคลองบางกอกน้อย เข้าคลองมหาสวัสดิ์ที่วัดชัยพฤกษ์มาลา
ไปออกแม่น้ำนครชัยศรี ที่ ต. จักราย แล้วเข้าคลองเที้ยบซา

ภูมิประเทศ ยาวไปตามลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี เป็นนาเกลือตลอด
เว้นแต่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของ อ. เมืองนครปฐม ไปทาง อ.
กำแพงแสน เป็นที่ดอนมีป่าไม้เขมรพรรณและป่าไผ่รัง ทำนาได้บ้าง
แห่ง พ. ๒๒๕ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ตัดไม้ เฆมถ่าน การประมง ย้อม
ผ้าทำ และทำตาล สุนคัม ข้าว ยาสูบ สับปรด น้อยหน้า ส้มโอ
ข้าวไร่ และไก่ สามอย่างซึ่งขายนชนช่อมาก

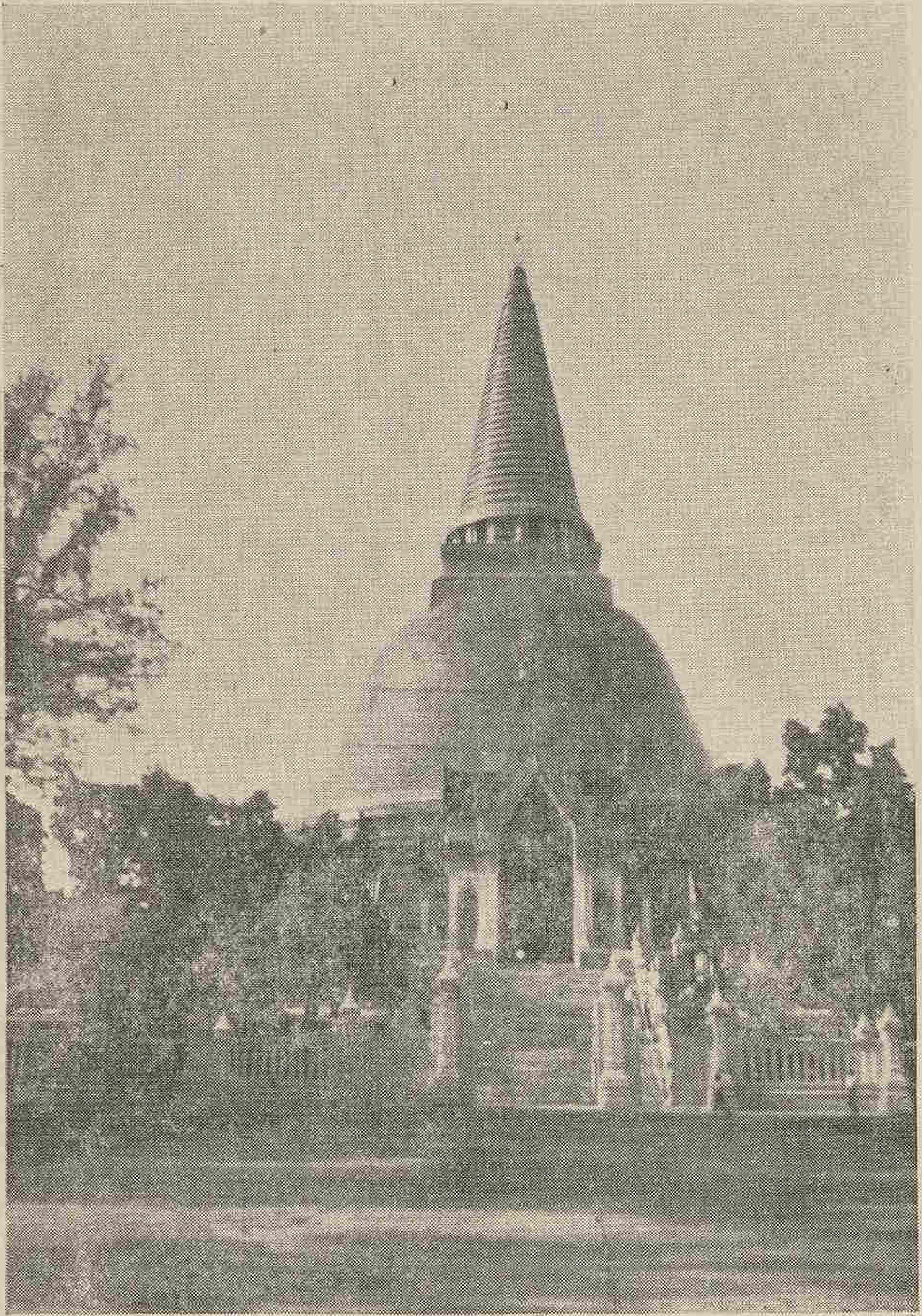
นครปฐมเป็นเมืองเก่าที่สุดเมืองหนึ่งในประเทศไทย มีผู้สันนิษ,
ฐานว่าน่าจะเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งมาตั้งแต่สมัยเมื่อพุทธศาสนาแผ่

มาถึงสุวรรณภูมิ แต่ทว่าชกค้นโบราณวัตถุ ปรากฏว่ามีศิลปวัตถุสมัย
 คบตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒) ทั้งบนศิลาจารึกต่าง ๆ ที่ขุดได้ทาง
 แลบนกัมักเป็นอักษรกฤต ราวสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๑ จึงสันนิษฐาน
 ได้ว่า เมืองนี้อยู่ในอาณาจักรทวารวดีของมอญในพุทธศตวรรษที่ ๑๑
 (ก่อนนี้อาจตกอยู่ในอาณาจักรพนมโคตรบูร ซึ่งจีนเรียกว่า ฟันนิก
 เป็นไ้) ครั้นถึงราว พ.ศ. ๑๕๔๕ กษัตริย์แห่งอาณาจักรนครศรี-
 ธรรมราช ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัย มีอำนาจขึ้นตั้งเป็น
 เสดกราชแล้วแผ่อำนาจเขตต์มาครองทวารวดีและประเทศเขมร นคร
 ปฐมจึงตกอยู่ในอำนาจชาวนครศรีธรรมราช แล้วเลยตกเป็นของเขมร
 สมัยพระเจ้าสุริยวงมณี ๑ (ผู้มีสมญาว่าพระบรมนिरวาณชก) ครั้น
 ต่อมาราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรททมหาราช (อินรามังช่อ)
 มาตีละโว้ของเขมรได้ จึงนำจะยกมาตีเอาบริเวณเมืองนครปฐมไป
 ได้ด้วย ฉะนั้นจึงมีผู้สันนิษฐานว่าที่ปรากฏในพงศาวดารพะม่าว่าพระ-
 เจ้าอนุรทท ๗ มาได้แบบอย่างสร้างพระสถูปเจดีย์ไปจากมอญเพื่อไป
 สร้างที่กรุงอูกามันนี้ คงจะไ้ไปจากนครปฐม เพราะที่เมืองสะเทิม
 ของมอญไม่ปรากฏซากพระเจดีย์ ที่เป็นของโบราณถึงสมัยนั้นเลย อนึ่ง
 การที่พะม่ามาตีได้ดินแดนเขมรนั้นทำให้เขมรถอยอำนาจ ฉะนั้นต่อมา
 ไทยจึงอพยพเข้ามาอาศัยในดินแดนเขมรได้เป็นอันมาก ครั้นถึง พ.ศ.
 ๑๗๓๑ อาณาจักรเขมรแล้วตกพระเจ้าเสือหาญฟ้า (คำพาก็เรียก)
 กษัตริย์ไทยใหญ่ผู้ครองแสนหวีมาตีแตก กษัตริย์ไทยจึงยกอพยพ
 อพยพมาอยู่ในดินแดนเขมร ต่อมาปรากฏว่าอาณาจักรซึ่งมีเมืองนคร

ปฐมมนต์ ตกเป็นของพระเจ้า ศรัทธาเซียงแสนผู้ สืบเชื้อ พระวงศ์มาจาก
 พระเจ้าพรหม แต่เป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ฉะนั้น
 เมืองนครปฐมจึงถูกทิ้งร้างในคราวเมื่อพระเจ้ากุธองรามาธิบดีที่ ๑ ต้อง
 ย้ายไปตั้งราชธานีที่เวียงเหล็ก เพราะแถบนี้คงจะกันดารน้ำเช่นเดียวกับ
 กษัตริย์เมืองอุทอง ต่อมาไม่ไคร่ปรากฏเรื่องราวเมืองนครปฐม นอก
 จากว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดให้แบ่งท้องที่เมืองราชบุรีกับเมือง
 สุพรรณบุรีมารวมตั้งเป็นเมืองนครชัยศรีชนบทคลองบางแก้ว เพื่อสะดวก
 ในการเกณฑ์พลสำหรับทัพพระเจ้าหงสาวดี ครั้นถึงรัชชกาลที่ ๔ กรุง
 รัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เมื่อยังทรงพระผนวช
 อยู่ ได้เสด็จมาทางนครชัยศรี ทรงเห็นพระสถูปเจดีย์ ซึ่งขอมสร้าง
 สวมพระสถูปเต็มซึ่งมีรูปเป็นสถูปอย่างอินเดีย ทรงสันนิษฐานว่าเป็น
 โบราณสถานครั้งสมัย เมื่อพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้ามาประดิษฐานในแถบนี้
 จึงทรงตั้งนามว่าเมืองนครปฐม ครั้นเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ จึง
 โปรดให้ตั้งต้นปฏิสังขรณ์ แต่มาทำเสร็จในรัชชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ทรงปฏิสังขรณ์ต่อมา และมีก
 เสด็จไปประทับที่ พระราชวังสนามจันทร์ซึ่งสร้าง ขึ้นใหม่ใน รัชชกาลนั้น
 นี้เอง ในสมัยเมื่อจัดการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล จ. นคร
 ปฐมเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลนครชัยศรี

จ. นครปฐมมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองนครปฐม ๒. กำแพง
 แล่น ๓. นครชัยศรี ๔. บางเลน ๕. สามพราน มีสิ่งสำคัญคือ
 พระปฐมเจดีย์ พระประ โทณ สระน้ำจันทร์ และพระราชวังสนามจันทร์.

พระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม

21/07/2564

สร้างเมื่อแรกพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศไทย

นครพนม

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ น ๘) ตั้งศาลากลางที่ ต. ในเมือง
อ. เมือง ฯ ผังขวาแม่น้ำโขง ทิศเหนือจด จ. หนองคาย ตะวันออก
จดแม่น้ำโขง ไต่จด จ. อุบล ฯ ตะวันตกจด จ. สกลนคร น. ประมาณ
๑๒,๕๐๐ กิโลเมตรจากกรุงเทพฯ ฯ ไปจังหวัดนี้ ไปโดยรถไฟสาย
ตะวันออกละแวกเหนือลงที่สถานีขอนแก่น ๔๕๐ กม. แล้วมีทางรถยนต์
ผ่าน จ. อุดร ระยะทาง ๑๒๕ กม. จาก จ. อุดร ถึง จ. หนองคาย
ระยะทาง ๕๑ กม. แล้วลงเรือล่องไปตามแม่น้ำโขงจนถึงเมือง หรือ
แยกจาก จ. อุดรไปทาง จ. สกลนครก็ได้ อีกทางหนึ่งขบวนรถไฟไป
ทาง จ. อุบล ฯ ลงที่สถานีวารินทร์ ๕๗๕ กม. แล้วขบวนรถไฟไป
ลงเรือที่ปากเซไปตามแม่น้ำโขงก็ได้ หรือลงที่สถานีวารินทร์แล้วโดย
สารรถยนต์ไปตามทางหลวงถึงเมืองที่เดียว นอกจากนี้ยังมีเมล็ดอากาศ
ติดต่อกับ จ. นครราชสีมา

ภูมิประเทศ ตอนเหนือเป็นที่ดอน ตอนใต้มีเทือกเขา นอกนั้น
เป็นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เป็นป่าและห้วยหนองบึง พ. ๒๔๘

อาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงไหม เลี้ยงสัตว์ หาของป่า
ทำการประมง และตัดไม้ ทำเกลือสินเธาว์ ไร้อายุมีทำกันประปราย
ทั่ว ๆ ไป ส่วนมากมีคามริมฝั่งโขงและริมแม่น้ำสงคราม สินค้ามี
ข้าว ปลา ยาสูบ ไม้เขี้ยวพรรณ ผลไม้ ไม้กวาด ไม้กวาด

ใน จ. นครพนม นอก จาก ชาว พนม เมือง แล้ว มีชนชาวกระโซ่ แสก และย้อ อยู่เป็นอันมาก ประเพณี และ การ รื่นเริง ของ พวก นม แปลก ๆ จากคนไทยพนมเมือง เช่นการแต่งกายพวกกระโซ่ โดยปกติ ทั้งหญิงทั้งชายใช้ผ้าทอเอง ย้อมครามซึ่งปลูกเอง ผู้ชายนุ่งผ้าล่อย ชาย สวมเสื้อกระบอก สวมหมวกสานด้วยไม้เอียงข้าง ไม้ไผ่ข้าง อย่างตลกทวารกขลิบริมเขียนรูปต่าง ๆ ถ้าเข้าหาผู้หลักผู้ใหญ่ ที่เคาะพก นุ่งโจงกระเบนทำหยักกรั้ง ผู้หญิงไว้ผมยาวกระหมวกที่กลางกระหม่อม ใช้ผ้ารัดผมปล่อยชายไว้ข้างหลัง สวมเสื้อกระบอกนุ่งผ้าโคง (ผ้า ถุง) มีระบายขอบขนและล่างด้วยสีครามกับสีแดง ความสัมพันธ์ ระหว่างหญิงสาวกับชายหนุ่มมีเสวิภาพเต็มที่ ผู้ปกครองไม่ว่า แต่ถึ ถึงกับมีกรรม หากชายไม่เรียบร้อย ชายต้องถูกปรับเป็นเงิน ๑ รวาง (๒๐ บาท) และต้องฆ่ากระบือทำขวัญตัวหนึ่ง พร้อมกับทำสัญญา ว่าถ้าหญิงตายเพราะเหตุมีกรรม ชายต้องเสียค่าหัวอกเป็นเงิน ๒ รวาง ถ้าชายเรียบร้อยก็ไม่ต้องถูกปรับ แต่ต้องทำพิธีแต่งงาน

การแต่งงานนั้น คือเมื่อหนุ่มสาวตกลงปลงใจกันแล้ว ฝ่ายชาย ต้องแต่งหมอล้อ (เขม่าแก) ไปสู่ขอ เมื่อตกลงและกำหนดวันงาน แล้ว ก็ปลูกโรงชกในลานบ้านทั้ง ๒ ฝ่าย ถึงวันงานฝ่ายชายก็ให้ หมอล้อนำคอกไม้ชูปเทียนและกระบือหนึ่งตัว กับเงินสินสอดทอดอย่างสูง ๑ รวาง อย่างต่ำ ๓-๔ บาท ไปมอบให้ฝ่ายหญิง เงินนั้นถ้าฝ่ายชาย ไม่มีจริง ๆ ก็ขอฝากไว้ เพราะธรรมเนียม เขาต้องแต่งงานกันถึง

๓ ครั้ง เมื่อฝ่ายหญิงวัยของแม่แล้วในคนนั้นมีการคยงนี้ (การรณเวง)
 เรียกว่าเล่นสลาแต่งงาน ขยร้องแทนว่าตระเนาะ (ทำด้วยทองเหลือง
 คล้ายตาคว้างราว ๑ คย ๔ นิ้ว เลี้ยงถึงถึง ๗) เลี้ยงสุราและอกัน
 ตลอดคน แต่ทางบ้านชายก็มีแต่การเลี้ยง ไม่มีการเต้นรำ วันรุ่ง
 ขึ้นผู้ใหญ่ฝ่ายชายไปจัดการฆ่ากระษัตริย์บ้านหญิง แบ่งเนื้อกระษัตริย์ “ หัว
 ไปทานาง ทางไปหาเท้า ” คือชักชวากับครั้นให้ฝ่ายหญิง ชักชวากับ
 ทางให้ฝ่ายชาย ทำอาหารเลี้ยงแขก พอเวลา ๑๖-๑๗ นาฬิกา
 ก็ให้ชายไปบ้านหญิง พักอยู่เพียงโรงไม้ชั้นเรือน หมอสื่อไปขอรับหญิง
 ลงมาหาชาย แล้วให้หญิงชายกลับมาบ้านในวันนั้น ถึงบ้านแล้วสู่ขวัญ
 มีการเล่นสลาอกคน ๑ วันที่ ๓ คู่ผู้เมียเที่ยวขอขมาและขอพรจากผู้
 เฒ่าผู้แก่ที่นับถือเป็นเสวพิธ แต่งงานแล้วหญิงต้องไปอยู่บ้านชายทันที
 เมื่อแต่งงานครบ ๑ แล้ว จะล่องมาสักสองสามวัน หรือตั้งสาม
 สัปดาห์ตาม ถ้ามีการเจ็บไข้ขึ้นในวงศ์ญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถือกันว่าผ
 อยากกินฮัก (เครื่องเซ่น) ต้องแต่งงานกันอีก เรียกว่าฮักเอาเมีย
 ไปบ้านค่านเอาเมียไปเชื่อน ชายต้องมีกระษัตริย์ ๑ ตัว กัยเงินพอส่ม
 ควร เงินมอบให้ฝ่ายหญิง กระษัตริย์นำเลี้ยงแขกที่บ้านชาย และมีการ
 รณเวงเหมือนครั้งที่ ๑ เงินนถฝ่ายชายไม่มีจริง ๗ ขอขมาอย่างครั้งที่
 ๑ ก็ได้ แต่งงานครั้งที่ ๓ ก็มีพิธีเช่นเดียวกับครั้งที่ ๒ เมื่อแต่งงาน
 กันครบ ๓ ครั้งแล้วจะมีอะไรเกิดขึ้นก็ไม่แต่งงานกันอีก

การคลอดบุตร เมื่อหญิงตั้งครรภ์ ต้องหาหมอเยา (หมอตำ
 แยะ) มาลงหมยา เอาค้ายนุกช้อมือ เวลาคลอดถ้ามีการเจ็บป่วย

ต้องหาหมอเขามาช่วย ^๕ การอยู่ไฟก็กินน้ำร้อนและข้างไฟ (ตั้งไฟ) ^๕
 อย่างเกี่ยวข้องกับคนพื้นเมือง ^๕ ก่อนคลอดก็ต้องไปทำทให้คลอดกัฟพันคืน ^๕
 เมื่ออยู่ไฟครบ ๑๒ วันแล้ว ^๕ จึงนำชนเรือนให้ผูกมัดผู้ใหญ่ผูกข้อมือ ^๕
 และให้ถือให้พรแก่เด็ก ^๕

ประเพณี และการรับ เรืองของพวก แสกกนั้น ^๕ ความสัมพันธ์ใน ^๕
 ระหว่างหญิงสาวชายหนุ่ม ^๕ ไม่มีคล้ายพวกกระไซ้ แต่การแต่งงานคงมี ^๕
 แต่พิธีสู่ขวัญ ^๕ ส่วนเงินทองข้าวของนั้นทำอย่างประเพณีไทยชาวพื้น ^๕
 เมือง ^๕

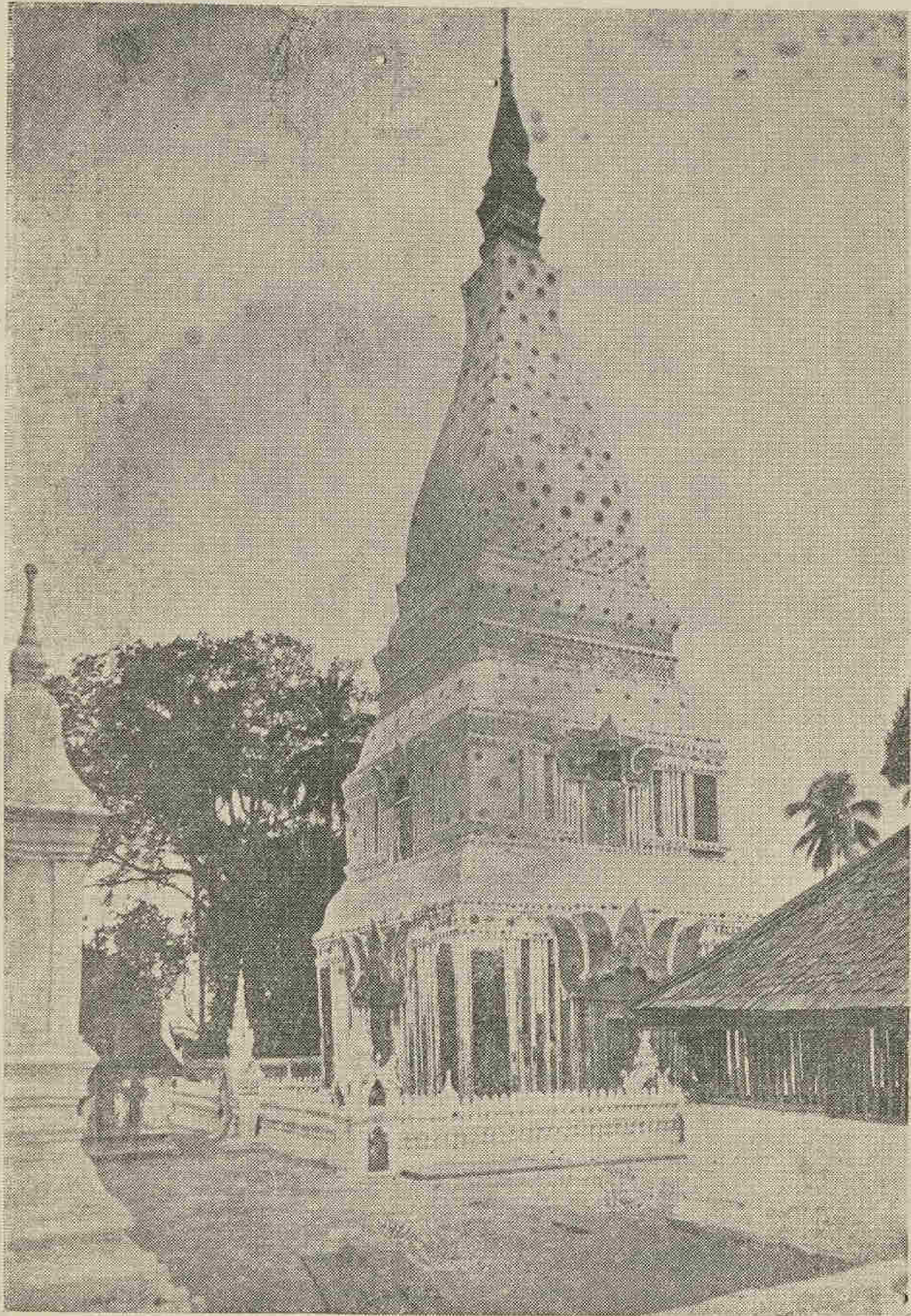
การรับเรืองของพวกแสกมีแปลกอยู่อย่าง ๑ คือเต้นสาก เล่น ^๕
 เป็นงานประจำในเคต ๓ ชั้นค่า ๑ ถึงชั้น ๔ ค่า เรียกว่ากินเคต ^๕
 ในงานกินเคตนี้ ^๕ ต่างก็เตรียมเครื่องเช่นและสุราสำหรับทำการเช่น ^๕
 ไหว้และเลี้ยง เคตนั้นสนุกเฮฮา ^๕ ชายหนุ่มหญิงสาวเกี่ยวพาราสักกันตาม ^๕
 ประเพณีและประชันกันเต้นรำตามหมู่บ้าน ^๕ การเต้นรำนั้นเคตราจะเพาะ ^๕
 พวกหญิงสาว ๆ เรียกว่าเต้นสาก ^๕ เต้นในระหว่างสากคำข้าว ^๕ ไม่มี ^๕
 เครื่องเทศกาลเข้าอันใดประกอบ ^๕ อาศัยเลี้ยงเส้ากกระทยกันเป็นจังหวะยัง ^๕
 คับอยู่ในตัว ^๕ คือเขาไม้ ๒ อันยาวราว ๔ วา ^๕ วางขนานกับพื้นดินให้ ^๕
 ห่างกันราวศอกเศษ ^๕ แล้วเขาสากคำข้าววางทับไม้นั้นเป็นคู้ ๆ ^๕ ไร่ระยะ ^๕
 กลางพอเดินไปได้ ^๕ มีคนนั่งยอง ๆ ^๕ คุ่มหัวสากคู้ละ ๒ ^๕ โดยมากวาง ^๕
 สาก ๑๒ คู้ ^๕ คนคุ่มหัวสาก ๓๔ คน ^๕ พวกคุ่มหัวสากต้องคอยยก ^๕
 สากกระทยกับไม้ทรง ^๕ เลื่อนสากเข้าหากันและเลื่อนออกจากกันให้ ^๕

เป็นจังหวัดพร้อมกัน พวกหญิงทมิฬหน้าทศนุก์เดินในระหว่างสักขณะ
ทมิฬคนสักเลอนออกจากกัน ถ้าเดินเข้าไปผิดจังหวัด สักจะกระแทก
ข้อเท้า

ส่วนประเพณีและการรื่นเริงของไทย พนมเมืองทมิฬกล่าว คือ
งานไหว้พระธาตุพนมในกลางเดือนสาม เป็นงานประจำปี ถือกันว่า
ผู้หญิงขี้ตองพระธาตุไม่ได้ แม้แต่ในฐานะกำแพงพระธาตุก็เข้าไม่ได้
อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าขุญพระเวส คือมีเทศน์มหาชาติระหว่างเดือน
๕ ถึงเดือน ๗ เป็นงานชาวบ้านร่วมมือกัน ทำตั้งแต่ ๓๐-๕๐ หมู่บ้าน
ขึ้นไป ถึงวันกำหนดผู้ทมิฬออกขุญก็มารวมกันที่วัด ปลูกผาม
(ประรำ) ชั่วคราวขึ้น หมู่บ้านหนึ่ง ๆ ต้องอยู่ผามหนึ่ง ๆ จะประปนกัน
ไม่ได้ การทำขุญมี ๓ วัน วันแรกตอนบ่าย พวกผู้ชายเที่ยวร้องรำ
ทำเพลงและเส้พสุรา เวลาเย็นเลี้ยงอาหาร ตกกลางคืนพวกชาย
หนุ่ม ๆ ก็เที่ยวว่าผู้สาวตามผามต่าง ๆ ในบริเวณนั้น วันที่ ๒ ก็เล่น
อย่างวันแรก วันที่ ๓ ฟังเทศน์มหาชาติตลอดวันตลอดคืน เป็นเสร็จ
พิธี ในระหว่างการทำขุญมีการแห่ข้องไฟเป็นพวก ๆ ประกวดกัน มี
กลองและฉาบประโคมไปด้วย พอถึงเวลา ๑๖-๑๗ นาฬิกา ก็จุด
ข้องไฟ ในพิธีเช่นนั้นเล่นกันอย่างสนุกสนานไม่ถือสาหาความกันทั้งหนุ่ม
และสาว ถือเป็นการสามัคคีปรองดองกัน ถ้าบ้านไหนได้รบค้าขอก
ขุญแล้วไม่ไป ก็เป็นที่รังเกียจของเพื่อนบ้านส่วนมาก นอกจากมีการ
ทำขุญออกพรรษา มีการแข่งเรือ และแข่งเรือประกวดกัน กลางคืนก็
ทำพิธีลอยกระทง

๑. นครพนม อยู่ชายแดนตรงข้ามกับเมืองท่าแขกของฝรั่งเศส
เป็นเมืองด่านและชุมทางสำคัญทั้งทางบกทางน้ำ เป็นท่าเรือติดต่อกับ
เมืองต่าง ๆ ตามฝั่งแม่น้ำโขง เคยเป็นราชธานีของอาณาจักรโคตรบูร
ต่อมาเมื่อชนกรุงสยามเคยมีเจ้าครอง จนถึงรัชกาลที่ ๕ จึงได้จัด
การปกครองอย่างมณฑลเทศาภิบาล

๑. นครพนม มี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองนครพนม ๒. ท่าอุเทน
๓. ชาติพนม ๔. นาแก ๕. มุกดาหาร และมีกิ่ง ๓ คือ ๑. คำชะ
(ชน อ. มุกดาหาร) ๒. บ้านแพง (ชน อ. ท่าอุเทน) ๓. บ่อศรี
สงคราม (ชน อ. นาแก) มีสิ่งสำคัญ คือ พระธาตุพนม.

TUDC

21/07/2564

พระธาตุนม จ. นครพนม
เก๋ากว่าพระเจดีย์องค์อื่นในแดนอิสาน

นครราชสีมา

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ ต ๖) เวียดนามเป็นสามัญว่าโคราช ตั้งอยู่ตอนต้นของแม่น้ำมูล ห่างจากกรุงเทพฯ ๑ ร. พ. ๒๖๔ เห็นอกจก จ. ชัยภูมิ และ จ. ขอนแก่น ตะวันออกจก จ. บุรีรัมย์ ไต่จก จ. ปราจีน ๑ และ จ. นครนายก ตะวันตกจก จ. สระบุรี น. ประมาณ ๒๐,๐๐๐

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง มีป่าดงและเขามาก อากาศร้อนจัด หนาวจัด พ. ๓๔๐ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงไหมทอผ้าไหมหางกระรอก และแพรวชาว ทักไม้ เลี้ยงสัตว์และค้าขาย จังหวัดนี้เป็นย่านกลางของสินค้าในระหว่างหัวเมืองภาคอีสานกับกรุงเทพฯ ๑ และมีโรงเรียน วิสามัญเกษตรกรรมและ สถานี ทดลองการกสิกรรมภาคอีสานเพื่อเผยแพร่ กสิกรรม อยู่ที่ อ. โนนวัต ตั้งเมื่อ พ. ศ. ๒๔๗๕ และมีสาย การบินติดต่อกับกรุงเทพฯ ๑ และอุบล

ประเพณีการวิ่งเริง ของชาว เมืองนี้ เวลานั้นขัตตฤกษ์ตรุษ สงกรานต์ มีหมอลำแคน และการแห่ขึงไฟ การแห่ขึงไฟมักทำ ในระหว่างเดือน ๔ ถึงเดือน ๖ ถือกันว่าเป็น การใหญ่และ สนุกสนาน ข้างแห่งก็ทำเป็นพิธีขุดดินขุดน้ำจิ้งไร เพื่อมิให้เกิดการไข้เจ็บ แต่เดิยว นักถือตงนั้นน้อยลง มักทำกันเป็นการสนุกสนานมากกว่า ประเพณี

ในงนการเช่นโกนจากและบวชนาคยังมีการเล่นเพลง ที่เรียกกันว่า

เพลงโคราช

จ. นครราชสีมา สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ช่างฝรั่งเศษเป็นผู้ให้แบบอย่าง เป็นเมืองมีขอมปรากฏ มีคูเมืองรอบ ค่ายยาวประมาณ ๑๗๐๐ ม. กว้างประมาณ ๑๐๐๐ ม. มีประตู ๔ ประตู ประตูด้านเหนือเรียกประตูพลแสน ด้านตะวันออกเรียกประตูพลล้าน ด้านใต้เรียกประตูชัยณรงค์ ด้านตะวันตกเรียกประตูชมพู ข้างนอกเมืองทางทิศตะวันออกมีขังใหญ่สำหรับขังนาลียงสัตว์เรียกว่าห้วงทะเล

จ. นครราชสีมา เดิมเป็นหัวเมืองชั้นโท ภายหลังยกขึ้นเป็นหัวเมืองเอกราชอาณาเขตที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร เพราะเป็นหัวเมืองสำคัญสำหรับการปกครองพระราชอาณาเขตทางบ้านตะวันออก ด้วยเป็นเมืองใหญ่อยู่ต้นทางที่จะไปมาระหว่างหัวเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับหัวเมืองทั้งหลายในลุ่มแม่น้ำโขง ชื่อ นครราชสีมา นั้น รวมมาจากชื่อเมืองเก่าสมัยขอม ๒ เมือง คือ เมือง โคราช อันตั้งอยู่บนฝั่งเหนือลำตะคองเมือง ๑ (เดิมนั้นเป็นเมืองร้าง อีกเมืองหนึ่งคือเมืองเสมา อันตั้งอยู่ทางฝั่งใต้ลำตะคอง (เดิมนั้นเป็นเมืองร้าง) เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้ย้ายไปสร้างเมืองใหม่

เขาชื่อเมืองเก่าทั้งสองนั้นประสมกันเข้า เรียกว่านครราชสีมา

21/572564

จ. นครราชสีมาเป็นเมืองสำคัญมาแต่โบราณ เพราะเป็นเมือง
หน้าด่านและเป็นหัวเมืองเอก มีผู้คนพลเมืองมาก จึงมีผู้คิดตั้งคน
เป็นอิสสระปรากฏในประวัติศาสตร์หลายคราว เช่นเมื่อ สมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคตแล้ว พระเพทราชาได้ครองราช-
สมบัติ พระยาขมราช (สัง) ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้
ไปครองเมืองนครราชสีมาตั้งแข็งเมืองเมื่อ พ. ศ. ๒๒๒๗ ทักษิณ
ออกไปปราบตั้งชัยเขยวกันอยู่ ๒ ปีเศษ จึงปราบเมืองนครราชสีมาได้
อีกครึ่งหนึ่ง เมื่อ พ. ศ. ๒๒๓๕ กษัตริย์ญวณอ้างแสดตั้งตนว่าเป็นผู้มี
วิชาอาคม มีคนเกรงกลัวยอมเข้าเป็นสัตรูพรรคพวกมาก ทางราช
การได้ลอบเอาตัวมาถืองเมืองลพบุรี เขากำลังมากเข้าที่มณฑล ที่สุท
ปราบได้ เมื่อเสวยกรุงศรีอยุธยาแก่พระมา ใน พ. ศ. ๒๓๑๐ กรม
หมื่นเทพพิพิธไปตั้งเป็นอิสสระอยู่ที่กหนึ่งที่เมืองพิมาย ปกครองตลอด
มาถึงเมืองนครราชสีมา พระเจ้ากรุงธนบุรียกไปปราบได้เมื่อ พ. ศ.
๒๓๑๑ มาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีเหตุสำคัญเกิดขึ้นคราวหนึ่งใน
รัชกาลที่ ๓ คือเมืองเวียงจันทน์เป็นกษัตริย์ยกกองทัพเข้ามาถึงเมือง
สระบุรี กองทัพเวียงจันทน์ได้กวาดต้อนครัวเมืองนครราชสีมาไป ใน
คราวนั้นมหาราชตรีผู้หนึ่ง คือคุณหญิงไม้ภรรยาพระยาปลัดเมืองนคร
ราชสีมา ได้คิดอุบายต่อสู้อาณาพวกกองทัพเวียงจันทน์ที่ควบคุมนั้นเสีย
เมื่อปราบกษัตริย์เวียงจันทน์แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ยกย่อง ตั้งคุณหญิงไม้เป็นท้าวสุนารี

คนสาววัยชนแลลนเกยวทเมือ พ. ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งปรากฏอยู่ใน
บท

๑. นครราชสีมา ๑๒ อำเภอ คือ ๑. เมืองนครราชสีมา
๒. โชคชัย ๓. ทรายรี ๔. ตำบลหนอง ๕. โนนไทย ๖. โนนสูง
๗. บัวใหญ่ ๘. บึงกระชัย ๙. พินาย ๑๐. สูงเนิน ๑๑. สีคิ้ว
๑๒. กิ่ง และกิ่ง ๑ คือ กิ่งท่าช้าง (ชน อ. เมือง)

นครคีรีธรรมาราช

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ๓) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. ใน
เมือง อ. เมือง ๑ อาณาเขตที่ ทิศเหนือติดทะเลในอ่าวไทยตอนใต้หมู่
เกาะอ่างทอง ทิศตะวันออกติดทะเลในอ่าวไทย ทิศใต้ที่ ก. พัทลุง
จ. ตรัง และ จ. สงขลา ทิศตะวันตกที่ ก. กระบี่ และ จ. สุราษฎร์ธานี
คมนาคมจากกรุงเทพฯ ๑ ไปเมือง ทางบกโดยรถไฟสายใต้ถึงเมือง
นครคีรีธรรมาราช ระยะทาง ๘๖๐ กม. หรือจะลงที่ชุมทางสถานีเขา
ชุมทองแล้วโดยสารรถยนต์ไปถึงเมืองก็ได้ ระหว่างสถานีทั้งสองกับ
สถานีร่อนพิบูลย์มีอุโมงค์ทะเลภูเขา เรียกอุโมงค์ของเขา ยาวประมาณ
๒๓๕ ม. ทางน้ำ โดยเรือเดินทะเลเข้าทางปากพูน

ภูมิประเทศ ตอนตะวันตกเป็นที่ราบสูง ประกอบไปด้วยภูเขา
และเนิน มีที่ราบระหว่างภูเขา ตอนกลางส่วนมากเป็นที่ราบ เหมาะ
แก่การทำนา ทำไร่ และเพาะปลูก ตอนตะวันออกเป็นพื้นที่ระหว่าง
ที่ราบตอนกลางกับทะเล ตอนที่เป็นที่ลุ่มเหมาะแก่การทำนา ตอนริม
ทะเลเหมาะแก่การทำสวนมะพร้าว พ. ๓๘๖ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา สวนยาง สวนมะพร้าว สวนผลไม้ ทำเหมือง
แร่ ทำการประมง และทำเครื่องถม อุตสาหกรรมมีโรงสีข้าวมากโรง
ที่ปากพระนัง สีข้าวไปจำหน่ายที่จังหวัดต่าง ๆ ทั่วไป

นครศรีธรรมราช เป็นเมืองโบราณเก่าแก่ในแหลมมลายู มีชื่อเรียกในศิลาจารึกแผ่นหนึ่งของแคว้นศรีวิชัยว่า ตามพริดงค์ และมีชื่อเรียกในตำนานต่าง ๆ เช่น นครคอนพระ ศรีธรรมนคร ศรีธรรมราช เป็นต้น

ตัวเมืองเดิมของนครศรีธรรมราชนั้น เล่ากันว่า ตั้งอยู่ที่เขาวัง ตำบลลานสะกา ถึงลานสะกา อ. เมือง ๆ ต่อมาได้ย้ายมาตั้งที่หาดทรายแก้วริมทะเล

ในสมัยก่อนสุโขทัย เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อว่าในทางการเมืองก็ย่อมจะเหมือนเมืองใหญ่อื่น ๆ ทั้งหลาย คือ ข้างขวักก็มีอำนาจมาก มีหัวเมืองใหญ่น้อยฝ่ายใต้ตลอดแหลมมลายูอยู่ในปกครองเป็นจำนวนมาก มีกษัตริย์ปกครองโดยอำนาจสิทธิ์ขาด ข้างครึ่งก็เลื่อมอำนาจ ตั้งตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น เช่นตั้งตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัย เป็นต้น ในตอนที่เมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจมากนั้น มีเรื่องทศพรกล่าว คือ ได้แบ่งการปกครองเมืองขึ้นเป็นทำนอง ๑๒ นักยัตริ ตามปมโหร ให้ใช้ตราประทับตัวประจำเป็นตราของเมืองขึ้นนั้น ๆ คือ ๑. เมืองสาย (บุรี) ถือตราหนู (ชวภ) ๒. เมืองบศ (คาน) ถือตราวัว (ฉลุ) ๓. เมืองกระด้นตัน ถือตราเสือ (ขาล) ๔. เมืองประหัง ถือตรากระต่าย (เดาะ) ๕. เมืองไทร (บุรี) ถือตรางูใหญ่ (มะโรง) ๖. เมืองพัทลุง ถือตรางูเล็ก (มะเส็ง) ๗. เมืองตรัง ถือตรามา (มะเม็ย) ๘. เมืองชุมพร ถือตราแพะ (มะแม) ๙. เมืองบันทายสมอ ถือตราลิง (วอด)

๑๐. เมืองสุโขทัย ดั้งเดิม (ระกา) ๑๑. เมืองตะกั่ว ถลาง
ถือนคร (จธ) ๑๒. เมืองกระ (บุรี) ถือนคร (กุน)

ในสมัยสุโขทัย ปรากฏตามศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
ว่า เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเมืองประเทศราชขึ้นกรุงสุโขทัย

ถึงสมัยอยุธยา ปรากฏในกฎหมายตราว่า เมืองนคร-
ศรีธรรมราชเป็นเมืองขึ้นพระยามหานคร โดยแยกเอาเมืองอยุธยา
ตระหนะ เมืองมะละกา เมืองมะลายู เมืองวรรณิ ออกจากแคว้น
ยกขึ้นเป็นเมืองกษัตริย์ถวายเป็นเมืองเงิน เมืองนครศรีธรรมราช
จึงเป็นเพียงเมืองหน้าด่านคุ้มครองดินแดนส่วนต่าง ๆ ทางใต้

ต่อมาปรากฏในคัมภีร์นาทหารหัวเมือง ซึ่งตราใน พ.ศ. ๑๙๑๙
ว่าเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเมืองเอก เทียบเท่าเมืองพิษณุโลก
เมืองนครศรีธรรมราชคงเป็นเมืองเอกมาตลอดสมัยอยุธยา

ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี พระองค์ได้เสด็จขึ้นไปปราบ
แคว้นลานนาไทย มีชัยชนะ โปรดให้อพยพครัวลานนาไทยลงมา
ไว้เมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองทางบกอีกได้สองครั้ง

ใน พ.ศ. ๒๑๗๓ เจ้าพระยาตากสินมหาราชได้จับสมเด็จพระ-
เชษฐาธิราชปลงพระชนม์แล้ว จึงยกพระอาทิตย์วงศ์ขึ้นเสวยราชย์
เจ้าพระยาตากสินไม่พอใจพวกอภัยภูธร ประจวบกับเวลานั้นเจ้า
เมืองนครศรีธรรมราชต้องการหาว่าเป็นกบฏ จึงอุบายยกย่องความชอบ
พระยาเสนาบดี (ยามาทา นากามาตา) ให้เป็นเจ้าพระยามหานคร-

ศรีธรรมราช คุมพลกษัตริย์ขึ้นทั้งกรมลงไปครองเมืองนครศรีธรรม
 ราช โดยอ้างว่าพวกวิลันดาจะเอิบเออมเอาเมืองนครศรีธรรมราชไป
 เสีย สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์เป็นกษัตริย์อยู่ได้ ๓๖ วัน ก็ถูกกำจัด
 ออกจากราชสมบัติ เจ้าพระยาตากโฮมสรีวงศ์ได้ปราบดาภิเษกเป็น
 สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมืองยัดตานไม่ยอมอ่อนน้อม ทักษิณ
 ยกมาชุมนุมที่เมืองนครศรีธรรมราช ปราบเมืองยัดตานสำเร็จ จึง
 ไปรบให้เมือง นครศรีธรรมราช และ เมืองยัดตาน ทั้งปวงชน สมหพระ
 กตากโฮมใน พ.ศ. ๒๑๗๘

ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา เมืองนครราชสีมา และ นคร
 ศรีธรรมราชเป็นกบฏ ทักษิณต้องยกออกไปปราบ พระยายมราช
 เจ้าเมืองนครราชสีมาได้หนีออกไปพึ่งพระยารามเดโช เจ้าเมืองนคร
 ศรีธรรมราช สมเด็จพระเพทราชาจึงโปรดให้พระยาสุรสงคราม คุม
 ทักษิณไปตีทัพบกพระยายมราช (สังข์) แยกและให้พระยาราชวังสัน
 คุมทัพเรือไปตีทัพเรือฝ่ายศรีธรรมราชแตก แล้วทัพทั้งสองก็เข้าไป
 ล้อมเมืองไว้ พระยารามเดโชเห็นว่าจะสู้ไม่ได้จึงมีหนังสือไปถึงพระ
 ยาราชวังสัน ขอให้ช่วยให้หนีได้เพราะเคยเป็นสหายและเป็นเชื้อ
 แขนกด้วยกัน พระยาราชวังสันจึงจัดเรือให้พระยารามเดโชหนีไปได้
 พระยาราชวังสันจึงต้องโทษประหารชีวิต

สมัยกลางล เมืองกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ครั้น
 นั้นไม่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองทั่วทั้งประเทศเหมือนเช่นแต่ก่อน บรรดา

หัวเมืองใหญ่ ๆ ที่พระม่านำไปไม่ ถึงค่า ก็ตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินขึ้น
 มีหลายก๊กด้วยกัน ทั้งปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารนั้นแล้ว ครั้น
 นั้นพระปลัดขังเป็นอุรักษาเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งตัวเป็นพระเจ้า
 แผ่นดิน เรียกกันเป็นสามัญว่า เจ้านคร ครองเมืองนครศรีธรรมราช
 อยู่ไต่สามปี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกทัพไปตีได้เมืองนคร-
 ศรีธรรมราชแล้วนำตัวเจ้านครเข้ามาไว้ในกรุงธนบุรี และโปรดให้
 เจ้านครวิษวงค์หลานเขยออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช แต่
 เจ้านครวิษวงค์ ไปอยู่ไต่ไม่ช้าก็ถึงแก่พิราลัย ในระหว่างที่เจ้านครลง
 มารับราชการอยู่ที่กรุงธนบุรีนั้น ไต่ทำความดีความชอบไว้ คือ ไต่
 ไปช่วยราชการสงครามต่อสู้พระม่านและยังไต่ยกยึก (มีนามว่า ฉิม)
 ถวายเป็นชาติบริวารอีกด้วย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไว้วางพระทัย
 จึงโปรดให้กลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราชอีกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙
 ไต่รบสู้พวกรบเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช มีเกียรติยศเสมอเจ้า
 ประเทศราช ตั้งพระยาอรรคมหาเสนาและจตุสดมภ์สำหรับเมืองนคร
 ศรีธรรมราชไต่คล้าย กรุงธนบุรี ก็ยังโปรดอนุญาตให้มีละครหญิง
 ไต่ ซึ่งปรากฏว่าเวลาถึงงานใหญ่ ๆ ก็โปรดให้เข้ามาเล่นประชันกับ
 ละครหลวงด้วย

สมัยรัตนโกสินทร รัชกาลที่ ๑ ทรงพระราชดำริว่าที่สมเด็จพระ
 พระเจ้ากรุงธนบุรียกเจ้านครขึ้นเป็นเจ้าประเทศราชนั้นเป็นการเหลือเกิน
 ไป จึงโปรดให้ลดบรรดาศักดิ์ลงเป็นเจ้าพระยานคร และให้ลด
 ตำแหน่งเสนาบดีเมืองนครลงเป็นกรมการเหมือนหัวเมืองอื่น ๆ

ต่อมา เจ้าพระยามหานครศรีธรรมราช แก่ชราว่าราชการบ้านเมือง
 พนเพื่อน จึงโปรดให้ปลดออกจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองนครศรี-
 ธรรมราช แล้วทรงพระกรุณาโปรดตั้งเจ้าพิศ อุปราชเมืองนครศรี-
 ธรรมราช ซึ่งเป็นบุตรเขย ให้เป็นที่เจ้าพระยามหานครศรีธรรมมาโคกราช
 มียศเพียงพระยามหานครตามทำเนียบเดิมไปว่าราชการเมืองนครศรี-
 ธรรมราชแทนต่อไป

ถึงแม้เมืองนครศรีธรรมราชจะได้ตั้งฐานะลงเป็นชนเมืองพระยา
 มหานครแล้ว แต่ก็ยังทรงยกย่องท่านองประเทศราช โดยโปรดให้
 ส่งต้นไม้เงินทองมาทูลเกล้าฯ ถวาย จนถึงเมื่อตั้งมณฑลเทศาภิบาล
 จึงยกเลิกใน พ.ศ. ๒๓๔๓

เมืองนครศรีธรรมราชสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นมีหัวเมือง
 ขนดิ่งแต่เมืองชุมพรลงไปจนถึงเมืองสลึงข เขตต์แคว้นมะลายู ภายหลัง
 หลังเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ แยกเมืองสงขลาออกจากนครศรีธรรมราช
 ให้ปกครองเมืองปัตตานี กลันตัน ตะรังกานู ส่วนเมืองนครศรีธรรมราช
 ให้ปกครองเมืองไทรบุรีและหัวเมืองตกทะเลหน้าอกทั้งหมด ต่อมา
 พระยากระลันตันกับตระรังกานูวิวาทกัน จึงโปรดให้โอนเมืองกระลันตัน
 มาขึ้นนครศรีธรรมราชตามเดิม ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๙ จัดการ
 ปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล โปรดให้แยกหัวเมืองทางบกยี่ไต
 คอ มณฑลชุมพร และมณฑลนครศรีธรรมราช ตั้งที่ว่าการที่เมือง
 สงขลา ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตำแหน่งอุปราชยี่ไตขึ้นใน พ.ศ.
 ๒๔๕๘ เพื่อปกครองหัวเมืองยี่ไตทั้งหมดตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์

ลงไป กบเจตตง กองทหารรักษาวังชนที่ จังหวัด นครศรีธรรมราช
๑ กองพัน เมืองนครศรีธรรมราชสังกัดชน แก่อุปราชยกยไต่ ซึ่งตั้ง
ที่ทำการอยู่ ณ เมืองสงขลา อุปราชยกยไต่มีตำแหน่งอยู่ ๑๐ ปี ก็
ยุบตำแหน่ง แล้วยุบกองทหารรักษาวังใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ด้วย

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงให้ยุบมณฑลนครศรีธรรมราช
ลงคงเหลือแต่จังหวัดนครศรีธรรมราช

เมืองนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในระยะย่านกลางที่ชาวต่างประเทศ
ผ่านไปมาอาศัย มีชาวอินเดีย ชาวจะวา-มะลายู (ศรีวิชัย) และชาว
ยุโรป มีปอตุเกสเป็นต้น จึงมีความเจริญมาแต่โบราณ เพราะฉะนั้น
เมืองนครศรีธรรมราชจึงมีวัฒนธรรมเจริญกว่าหัวเมืองอื่น ๆ เป็น
ส่วนมาก เช่นการศิลปหัตถกรรมทำเครื่องถม นาฏศิลป์ สถาปัต-
ยกรรม เช่น พระธาตุเขนยอินเดีย และปฏิมากรรม เช่นพระพุทธรูป
แบบนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ เมืองนครศรีธรรมราชยังเป็น
เมืองที่ใคร่ศึกษาแบบแผน พิศารต่าง ๆ เช่นพิพิธภัณฑสถานไว้ได้จน
ถึงกับมีคำกล่าวหาว่า ทางกรุงเทพฯ ได้ตำราพิพิธภัณฑสถานไปจากเมืองนครฯ
ซึ่งสมเด็จพระมหาปาตมวงศ ได้ทรงอธิบายไว้มีความว่า เมื่อพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างพระนครแล้ว มีพระราช
ประสงค์ จะ ทรง พนชนบ ธรรมเนียม ราชกาไว้ เป็น ระเบียบเรียบร้อย
เหมือนเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเรียกกันว่า “กรุงเก่าเมืองท”
จึงไปทำให้สับสนกับคำราชการต่าง ๆ ซึ่งยังมีระเบียบเหลืออยู่ ทั้งให้

ไต่ถามผู้ซึ่งเคยเป็น ข้าราชการผู้ชนบทร่วมเนียมใน กรุงศรีอยุธยา
 รวมตำรากับความรู้ของคนเก่าตรวษาไว้ ตั้งเป็นลัทธิธรรมเนียมในกรุง
 รัตนโกสินทร ก็ในการฟื้นฟูชนบทร่วมเนียมครั้งนั้นส่วนการพระราช
 พิธีสงฆ์ตกอยู่ในหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราช (ด) ^๕
 เติมอยู่วัดพระเจ้าพนัญเชิง เมื่อเสด็จกรุงหนีพระมาลงไปอาศัยอยู่
 ณ เมืองนครศรีธรรมราช ไต่เคยเห็นเจ้านครทำพิธีด้วย เมื่อจะจัด
 ระเบียบพระราชพิธีในกรุงเทพ ฯ จึงให้เรียกตำราพิธีที่เมือง
 นครศรีธรรมราชเข้ามาสอบกับตำราที่มีอยู่ในกรุงธนบุรี พระสังฆราชา
 กาแก้วกมลขตยอกมลพิษณะพิธีเช่นเจ้านครเคยทำ ณ เมืองนครศรี
 ธรรมราช เข้ามายังพระครูปลัดศีลสมเด็จพระสังฆราช เมื่อสมเด็จพระ
 สังฆราชได้ตำราพิธีที่เมืองนครศรีธรรมราชมาแล้ว จึงเทียบทาน
 กับกระบวนพิธีที่ทำครั้งกรุงธนบุรี ชำระแก้ไขให้เป็นยุติตามที่
 เห็นว่าถูกต้อง แล้วถวายสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระ
 ราชดำริเห็นชอบด้วยจึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งเป็นตำราพระราชพิธีสำหรับ
 พระนคร พิธี ณ เมืองนครศรีธรรมราชได้ทำต่อมาจนถึงรัชกาล
 ที่ ๕ เมื่อพระรัตนธัษณีย์ ฯ (นาง) เป็นเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้อำนวยการ
 การพิธี เคยให้พระสงฆ์ชาวนคร ฯ สวดภาณวารและภาณยักษ
 ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฟังท่านอง

โดยเหตุที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่ เมื่อเกิดศึกทาง
 ไต้ทัพกรุงก็ให้ยกไปปราบเช่น เมื่อพทศกัศวรรยที่ ๑๔ ได้มีศึกเมือง

คณะนครชัยภักดีเมืองไทรบุรี ซึ่งเวลานั้นเรียกว่า "ลังกาสุกา"
โดยนครชัยเมืองนครศรีธรรมราชได้ยกกองทัพไปช่วย ไทรบุรีนั้นที่ทุ่ง
ป่าคิงเขาราว ๑ ปี กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชก็ถอยกลับไป

พ.ศ. ๒๓๕๒ พระม้ายกทัพมาตีเกาะภูเก็ต เพาะเมืองถลาง
และคายนเมืองทางขัณฑ์ใต้ ทัพเมืองนครฯ ยกไปช่วยสมทบตีพระม้าย
แตกพ่ายไป

พ.ศ. ๒๓๕๑ ทางกรุงมังกาน พระเมรุ พระศพ สมเด็จพระศรี-
สุลาลัย เจ้าเมืองต่าง ๆ ได้เข้ามาในกรุง ตนกหมัดสะอึกกับตนก
ชัยกุลลา หลานเจ้าพระยาไทรบุรีคชกษัตริย์ หวันมาดี แขนกสลักเกาะยาว
ตีเมืองไทรบุรีและเมืองตรังใต้ ไปรบให้เจ้าพระยานครและพระยา
สงขลาวิชชออกไปปราบ แต่ถูกพวกกบฏตีแตกไป พอกองทัพกรุงยก
ไปถึงก็ตีพวกกบฏแตกหนีไป อยู่เกาะหมาก และตีเอาเมืองไทรบุรี
กลับคืนได้

จ. นครศรีธรรมราช มี ๙ อำเภอ คือ ๑. เมืองนครศรี-
ธรรมราช ๒. ฉวาง ๓. ท่าศาลา ๔. ทุ่งสง ๕. ปากพนัง ๖. ร่อนพิบูล
๗. ลีชิล ๘. หัวไทร ๙. เขียวใหญ่ และมีกิ่ง ๔ คือ ๑. ขนอม
(ขน อ. ลีชิล) ๒. ท่ายาง (ขน อ. ทุ่งสง) ๓. ชะอวด (ขน อ.
ร่อนพิบูล) ๔. ลานสรงกา (ขน อ. เมือง)

จ. นครศรีธรรมราชเป็นเมืองโบราณเก่าแก่ตั้งกล่าวแล้ว จึงมี
โบราณสถาน และโบราณวัตถุอยู่เป็นจำนวนมาก ที่ควรนำมากล่าว

๑. วัดพระมหาธาตุ ในวัดนี้มีพระสถูปแบบอินเดียซึ่งก่ออิฐถือปูน
ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม องค์พระสถูปกลมเป็นทรงโอคว่ำ มียอด
แหลม เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สูงประมาณ ๗๐ ม.

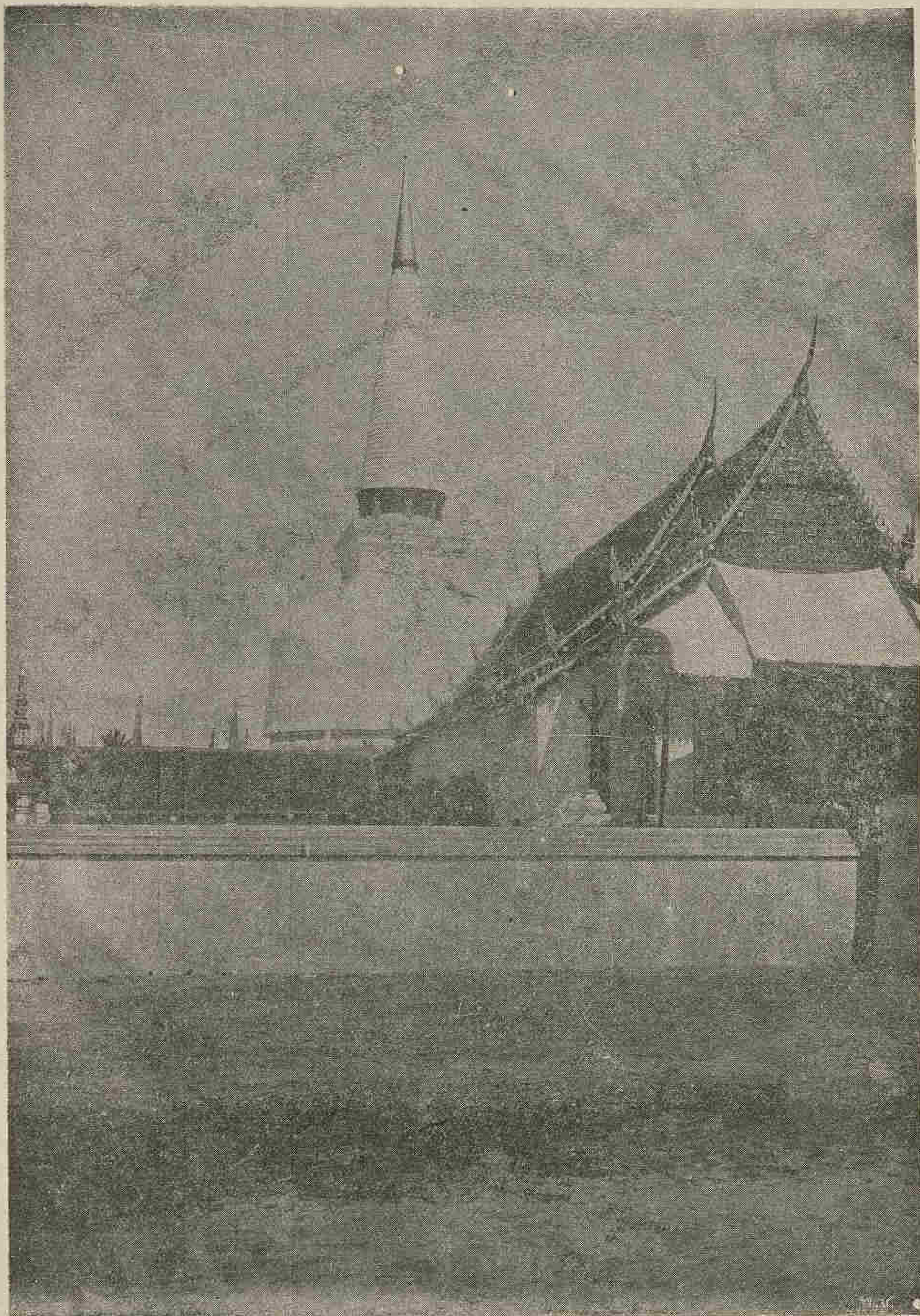
๒. พระพุทธสิหิงค์เมืองนคร ประดิษฐานอยู่ในบริเวณศาลา
กลางจังหวัด

๓. กำแพงเมือง เริ่มสร้างตั้งแต่ ราว พ.ศ. ๑๘๕๐ โดยชาว
เชียงใหม่ที่มอญเมืองนครได้นำแบบอย่างกำแพงเมืองเชียงใหม่มาสร้าง
ทำเป็นแบบขัณฑ์เสาปูนดิน ซึ่งเพิ่งจะมาเปลี่ยนแปลงทำด้วยอิฐ เมื่อราว
พ.ศ. ๒๑๐๐ เมื่อชาวปอขลุเกสมาแนะนำวิธีการใช้ปูนใหญ่ตั้งบน
กำแพงและทำกำแพงให้หนาขึ้น

๔. โบสถ์พราหมณ์ ตั้งอยู่ที่ ต. ในเมือง อ. เมือง ฯ มีอยู่
๓ โบสถ์ อยู่ในบริเวณเดียวกัน คือ โบสถ์พระอิศวร โบสถ์พระ
นารายณ์ และ โบสถ์พราหมณ์ มีเสาชิงช้าสำหรับไล่ท้าว

๕. หินหลัก อยู่ที่ ต. ในเมือง อ. เมือง ฯ เป็นที่ประดิษ-
ฐานศิวิลิงค์

๖. ศาลาโกหก อยู่หน้าประตูเมืองด้านเหนือ.

พระมหาธาตุ จ. นครศรีธรรมราช 21/07/2554

สร้างเมื่อแรกพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ มาประดิษฐานในประเทศไทย

นครสวรรค์

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ก ๔) ตั้งศาลากลางที่ ต. ปากน้ำโพ
อ. เมือง ๑ ผังขวาแม่น้ำเจ้าพระยา ทางบกไปโดยรถไฟสายเหนือ
ถึงที่สถานีปากน้ำโพ ๒๕๑ กม. จากกรุงเทพฯ ๑ ทางน้ำไปตามแม่น้ำ
เจ้าพระยา ทิศเหนือจรด จ. กำแพงเพชร และ จ. พิจิตร ทิศตะวันออก
จรด จ. เพชรบูรณ์และ จ. ลพบุรี ทิศใต้จรด จ. อุทัย ๑ และ จ. ชัยนาท
ทิศตะวันตกจรด จ. อุทัย ๑ และ จ. ตาก น. ประมาณ ๘๗๗/๒

ภูมิประเทศ ตอนลุ่มน้ำเจ้าพระยา น้ำขัง น้ำยม เป็นที่ลุ่มราบ
ตอนเหนือ ตะวันออกและตะวันตก เป็นป่าดง มีเขามาก อากาศ
ค่อนข้างร้อนจัดและหนาวจัด ฝนตกทั่วถึงทุกตำบล ปริมาณน้ำฝน
๑,๒๑๒ มม. (๒๔๗๘) พ. ๓๐๑ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนาเป็นพัน มีทำไร่ ทำสวน ทำขาย และการ
ประมงบ้าง

๑. นครสวรรค์ เป็นเมืองโบราณ ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง
เรียกว่า เมืองพระบาง ตั้งอยู่ที่ตอน มีเขตที่คงแต่ชายเขาขาด
ลงมาจนจดหลังตลาดปากน้ำโพ ยังมีเชิงเนินดินเป็นแนวกำแพง
ปรากฏอยู่ ต่อมาย้ายที่ทำการไปตั้งทางฝั่งซ้าย ใต้เมืองเก่าลงมา
ประมาณ ๘ กม. ถึงรัชชกาลที่ ๕ ทรงรัตนโกสินทร จึงย้ายไปตั้ง
ทางฝั่งซ้ายอีก เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในการ

สงครามมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาทำสงครามกับกรุงสุโขทัย แม้ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เป็นที่ตั้งรบทัพพระม้าซึ่งยกมาทางเหนือ

๑. นครสวรรค์มี ๘ อำเภอ คือ ๑. เมืองนครสวรรค์ ๒. โกรกพระ ๓. ชุมแสง ๔. ตากลิ ๕. ท่าตะโก ๖. บรรพตพิสัย ๗. พยัคคี ๘. ลาดยาว มีกิ่ง ๑ คือ กิ่งหนองบัว (ชน อ. ชุมแสง) มีสิ่งสำคัญที่ควรรู้ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา ปากน้ำโพ เป็นชุมทางสินค้า ขิงขรเพ็ด เป็นที่ส่งวนพวนอุปถัมภ์ ถนนข้ามขงหกวาง สร้างทรงพระเจ้าท้ายสระ ครองกรุงศรีอยุธยา ข. กบ เป็นที่เที่ยวเล่น ข. ขอมครนาคพรต มีโยสดีวิหารและรอยพระพุทธรูปทำล่อง.

นนทบุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ก ๔) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ต. บางตระนาวศรี อ. นนทบุรี ทิศเหนือจรด จ. ปทุมธานี และ
จ. อโยธยา ทิศตะวันออกจรด จ. ปทุมธานี และ จ. พระนครศรีอยุธยา
ทิศใต้ จ. พระนครศรีอยุธยา และ จ. อินทบุรี ทิศตะวันตกจรด จ. นครปฐม คมนาคม
จากกรุงเทพฯ ๑ ไปเมืองทางแม่น้ำเจ้าพระยา ทางบกจาก จ. อินทบุรี
โดยรถไฟบริษัทสายบางบัวทอง หรือจาก จ. พระนครศรีอยุธยา โดยถนน
พระราชทานบุรี

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบ โดยมากเป็นสวนใหญ่ไม้ยืนต้น ท้องที่
ทางทิศตะวันตกต่อเขตต์ จ. นครปฐม ตลอดขึ้นไปทางเหนือจรด
จ. อโยธยา เป็นทุ่งนา หนาน้ำ น้ำท่วมตลอด ปริมาณน้ำฝน ๘๕๑ มม.
(๒๔๗๙) พ. ๑๑๕ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำสวน ทำนา สวนผัก ไร่อ้อย น้ำตาล เครื่องปั้น
ดินเผา สินค้ามีผลไม้และข้าวเป็นส่วนมาก นอกนั้นก็มีอ้อย เครื่อง
ดินเผา งอบ เสื่อกก ในจังหวัดนี้มีชาวสยามที่สืบเชื้อสายมาจาก
มอญอยู่มาก แถว อ. ปากเกร็ด ตั้งแต่ปากคลองบางตลาดฝั่งเหนือ
ลำแม่น้ำเจ้าพระยาบ้านตะวันออกและฝั่งตะวันตก ต. ชัยมฤตเห็น
คลองบางกุ่มขึ้นไป รวมทั้งเกาะเกร็ดด้วย มีชาวสยามที่สืบเชื้อสาย
มาจากมอญ ซึ่งอพยพเข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภารในสมัยกรุงธนบุรี

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ คราวหนึ่ง กับเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ อีกคราวหนึ่ง เรียกว่ามอญใหม่ โปรดให้แบ่งครัวไปอยู่เมืองปทุมธานีข้าง เมืองนนทบุรีข้าง และเมืองนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งบัดนี้เป็นอำเภอพระประแดงขึ้นจังหวัดสมุทรปราการข้าง

ไทยอิสลามที่ต. บ้านเรือนอยู่ท. ต. บางกระสอ และที่ตำบลลาดแก้ว ใน ต. บางตะนาวศรี อ. เมืองนนทบุรี มีเชื้อสายเป็นชาวขัตถานมาอยู่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ฉะเพาะตำบลบางกระสอ ตำบลระกุกใต้เป็นแม่ทัพนายกองคนสำคัญของสยามหลายคน

ไทยอิสลามที่ ต. ท่าอิฐ อ. ปากเกร็ด เป็นเชื้อสายชาวเมืองไทรบุรีเข้ามาอยู่ในรัชกาลที่ ๓

ไทยชาวเมืองตะนาวศรี มีรายงานอำเภอตลอดจนใต้ความว่า ไท้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ท. ต. บางตะนาวศรี อ. เมืองนนทบุรี ในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ พ.ศ. ๒๓๐๒ ครึ่งทัพไทยตั้งรวมพลอยู่ที่แก่งคุดคู้แม่น้ำตะนาวศรี พระม่ายดทัพพะภาคชาวตะนาวศรีก็หนีเข้ามา

จ. นนทบุรี ตั้งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราว พ.ศ. ๒๐๙๒ คอยกบ้านตลาดขวัญขึ้นเป็นเมืองนนทบุรี ชาวเมืองเดิมขคนเรียก ต. บางกระสอ ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา มีวัดหัวเมืองเป็นเขตคตเหนือ และวัดท้ายเมืองเป็นเขตคตใต้ ศาลหลักเมืองอยู่กลางระหว่างวัดทั้งสองนี้ ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๑๗๘ ในรัชกาล

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โปรดให้ขุดคลองแต่ปากน้ำอ้อมมาทะเล
 ปากคลองบางกรวย กระแสน้ำเดินทางคลองขุดใหม่แรงจืดเซาะฝั่ง
 เป็นแม่น้ำกว้างออกไป สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงโปรดให้สร้าง
 ขอมชนไว้ตรงปากคลองแม่น้ำอ้อมใน พ.ศ. ๒๒๐๘ แล้วจึงย้าย
 เมืองนนทบุรี ไปตั้งณที่นั้น อยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยา ยังมีศาล
 เจ้าหลักเมืองปรากฏอยู่ ขอมชนไคร้รอบเดียวเมื่อรัชกาลที่ ๓ นัยว่าเพื่อ
 ใช้อุปการะวัดเฉลิมพระเกียรติ และน้ำคงจะเซาะขอมพังไปแล้วบ้าง

มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อการปกครอง
 มีก้านใหญ่บ้าน เจ้าเมืองนนทบุรี คนแรกไปจอดแพอยู่ทางฝั่งซ้าย
 แม่น้ำเจ้าพระยา หน้าบ้านพระวิฆานกุล (นายอากร อิน) จึง
 เลื่อนศาลากลางไปตั้งที่ปากคลองบางซ้อฝั่งใต้ ที่เป็นท่าเรือย่านตลาด
 ขวัญยี่สิบ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ จึงย้ายศาลากลางมาอยู่ที่บางขวาง ท.
 บางตะนาวศรี ถัดเรือข้ามหันตโทษมาทางใต้

จ. นนทบุรี ๕ อำเภอคือ ๑. เมืองนนทบุรี ๒. บางกรวย
 ๓. บางบัวทอง ๔. บางใหญ่ ๕. ปากเกร็ด และมีกิ่ง ๑ คือ กิ่ง
 ไทรน้อย (ชั้น อ. บางบัวทอง) มีสิ่งสำคัญคือ วัดเขมาภิรตาราม
 เหนือตลาดแก้ว ตรงปากคลองบางกรวยข้าม เป็นวัดโบราณ เดิม
 ชื่อวัดเขมา กรมสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชทัณฑ์ ทรงสถาปนาใน
 รัชกาลที่ ๒ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ปฏิสังขรณ์แล้วต่อสร้อย
 นามว่า วัดเขมาภิรตาราม รัชกาลที่ ๕ ก็โปรดให้ปฏิสังขรณ์

และให้^๕ รวบรวม^๕ พระที่นั่ง^๕ มณฑล^๕ เทียบ^๕ ในพระบรมมหาราชวังไปสร้างเป็น^๕ โรง
 เรือน^๕ ทว^๕ ทน^๕ . วัดเฉลิมพระเกียรติ^๕ รัชชกาล^๕ ที่ ๓ ไปร^๕ ทให้^๕ สร้าง^๕ อุทิศ^๕
 พระ^๕ ราช^๕ ทาน^๕ พระ^๕ ชน^๕ ก^๕ และ^๕ พระ^๕ ชน^๕ น^๕ ของ^๕ กรม^๕ ส^๕ ม^๕ เ^๕ ก^๕ พระ^๕ ศ^๕ วิ^๕ ส^๕ ดา^๕ ไ^๕ ล^๕ ย^๕
 เพราะ^๕ เหตุ^๕ ข^๕ าน^๕ เ^๕ ค^๕ ม^๕ อ^๕ ย^๕ ุ^๕ ท^๕ น^๕ . ถึง^๕ รัช^๕ ช^๕ ก^๕ าล^๕ ที่ ๔ ได้^๕ ทรง^๕ สร้าง^๕ พระ^๕ เจ^๕ ด^๕ ย^๕ อ^๕ ง^๕ ก^๕
 โห^๕ ณ^๕ ุ^๕ ช^๕ น^๕ ท^๕ ว^๕ ท^๕ น^๕ . วัด^๕ ป^๕ ร^๕ ม^๕ ย^๕ ย^๕ ก^๕ าว^๕ าส^๕ ที่^๕ ค^๕ . ป^๕ าก^๕ เ^๕ ก^๕ ร^๕ ี^๕ . เ^๕ ค^๕ ม^๕ ช^๕ อ^๕ วั^๕ ^๕
 ป^๕ าก^๕ อ^๕ าว^๕ . เป็น^๕ วั^๕ ด^๕ โ^๕ ย^๕ ร^๕ าน^๕ . กรม^๕ ส^๕ ม^๕ เ^๕ ก^๕ พระ^๕ สุ^๕ ท^๕ าร^๕ ี^๕ ต^๕ น^๕ ราช^๕ ป^๕ ระ^๕ ย^๕ ุ^๕ร^๕ . ทรง^๕
 สถา^๕ ป^๕ น^๕ า^๕ ไ^๕ หน^๕ ั^๕ ท^๕ วั^๕ พระ^๕ อ^๕ าร^๕ าม^๕ . แล้ว^๕ พระ^๕ ราช^๕ ทาน^๕ น^๕ าม^๕ ไ^๕ หน^๕ ั^๕ ว่า^๕ . วั^๕ ^๕
 ป^๕ ร^๕ ม^๕ ย^๕ ย^๕ ก^๕ าว^๕ าส^๕ . วั^๕ ด^๕ ช^๕ ย^๕ พ^๕ ฤ^๕ ก^๕ ช^๕ น^๕ าด^๕า . ที่^๕ ป^๕ าก^๕ ค^๕ ล^๕ อ^๕ ง^๕ ม^๕ ห^๕ าส^๕ วิ^๕ ล^๕ ค^๕ . เ^๕ ค^๕ ม^๕ ช^๕ อ^๕ ^๕
 วั^๕ ด^๕ ช^๕ ย^๕ พ^๕ ฤ^๕ ก^๕ ช^๕ . เป็น^๕ วั^๕ ด^๕ โ^๕ ย^๕ ร^๕ าน^๕ . (ร้าง^๕ อยู่^๕) . จึง^๕ ได้^๕ ร^๕ วม^๕ เ^๕ ม^๕ อ^๕ รัช^๕ ช^๕ ก^๕ าล^๕ ที่ ๑ ^๕
 แล้ว^๕ รัช^๕ ช^๕ ก^๕ าล^๕ ที่ ๔ . ทรง^๕ สถา^๕ ป^๕ น^๕ า^๕ อุ^๕ ท^๕ ี^๕ ค^๕ ฤ^๕ าว^๕ ย^๕ ส^๕ ม^๕ เ^๕ ก^๕ พระ^๕ บ^๕ ร^๕ ม^๕ ช^๕ น^๕ ก^๕ น^๕ าด^๕ .

นราธิวาส

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ข ๕) ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำบางนรา
คมนาภมจากกรุงเทพฯ โดยรถไฟสายใต้ถึงสถานีตันหยงมัส ๑๑๖
กม. และทางรถยนต์ถึงจังหวัดประมาณ ๑๕ กม. ไปทางทะเลก็ได
น. ประมาณ ๔๑๗๒ กิโลเมตร จ. ยัตถาน ที่ตั้งวันออกศึกทะเล
ในอ่าวไทย ที่ตั้งที่บริเวณสันตมนะลาของอังกฤษ ที่ตั้งวันตก
จก จ. ยะลา

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบ มีเขาและเขา ฝนตกชุก ปริมาณน้ำฝน
๓,๐๑๗ มม. (๒๔๗๘) อากาศหนาวและร้อนพอสบาย พ. ๑๔๗
(๒๔๘๐) โดยมากนับถือศาสนาอิสลาม

อาชีพ ทำนา สวนยาง สวนมะพร้าว เหมืองแร่ตะกั่วและ
ทองคำ และจับปลา.

จังหวัดเดิมเป็นอำเภอเรียกว่า อ. บางนรา ขึ้นเมืองสายบุรี
แล้วโอนไปขึ้นเมืองระแงะ ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๕ ย้ายศาลากลางเมือง
ระแงะไปตั้งที่ อ. บางนรา เรียกว่า เมืองบางนรา ตั้งระแงะเป็น
อำเภอไป เมืองบางนราเปลี่ยนชื่อเป็นนราธิวาสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

จ. นราธิวาส มี ๘ อำเภอ คือ ๑. เมืองนราธิวาส ๒. ตากใบ
๓. แวง ๔. บาเจาะ ๕. ยงอิ ๖. ระแงะ ๗. สุไหงปาตี ๘. รือเสาะ
มกิง ๒ คือ ๑. สุไหงโกดัก (ขึ้น อ. สุไหงปาตี) ๒. ไต่ไม้
(ขึ้น อ. แวง)

น่าน

จังหวัดภาคพายัพ (แผนที่ ข ๔) ตั้งศาลากลางที่ ต. ในเวียง
อ. เมืองน่าน ผังขวาแม่น้ำน่าน ทิศเหนือและตะวันออกจรดแดนหลวง
พระบางของฝรั่งเศส ไต่จก จ. อุตรดิตถ์ ตะวันตกจรก จ. เชียงราย
จ. ลำปาง และ จ. แพร่ น. ประมาณ ๑๔,๘๐๐ คนมาจาก
กรุงเทพฯ ๑ ทางบกโดยรถไฟสายเหนือลงที่สถานีเด่นชัย อ. สูงเม่น
จ. แพร่ ระยะทาง ๕๓๔ กม. แล้วไปตามทางรถยนต์ผ่าน จ. แพร่
ระยะทางอีก ๑๗๘ กม. ทางรถยนต์สิ้นสุดที่หน้าแล้ง ทางน้ำไป
ตามแม่น้ำเจ้าพระยาแยกเข้าแควแม่น้ำน่าน

ภูมิประเทศ เป็นที่ดอนมีป่าและภูเขาทั่วไป ตามใกล้ ๆ ลุ่ม
น้ำน่านมีเนื้อที่ทำไร่ประมาณ ๘๔,๓๐๐ ไร่ ตามเนินเขาเป็นที่ทำไร่
ประมาณ ๓๘,๐๐๐ ไร่ ฝนตกชุกจนบางครั้งน้ำในแม่น้ำน่านท่วมฝั่ง
ท่วมบ้านราษฎรเสียหาย ปริมาณน้ำฝน ๑,๑๒๔ มม. (๒๔๗๘)
พ. ๑๘๘๘ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ข้าว ไร่ยาสูบ เป็นพื้น นอกนั้นมีทำเกลือ
สินเธาว์ ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ตัดไม้ และทำสวนผลไม้ แต่โดยมาก
ทำพอใช้ในเมื่อ ผลิตเมืองในจังหวัดนั้นนอกจากไทยแล้ว ยังมีพวก
ทน ล้อ ฮ่อ ขะมุ หมว เย้า ข้าของเหลือง รวมอยู่ด้วย ราษฎร

ที่อยู่ใกล้ ๆ แม่น้ำน่านใช้แรงน้ำในแม่น้ำท่าข้าว อุตสาหกรรมที่นับว่า
เป็นลำต้นของจังหวัดนี้ คือสาขาของบริษัทแองโกลสยาม ทำป่าไม้
ขอนสัก อยู่ที่บ้านนาบัว ต. เมืองยาง อ. ยาง ได้ตั้งมาแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕
และมีรถไฟอุตสาหกรรมของบริษัท ทางยาว ๒๐ กม.

ประเพณีและการรื่นเริงของชาวจังหวัดน่านที่นิยมกันอยู่ คือการ
แห่ขบวนไฟ การแข่งเรือ และการขบวนแห่ การแห่ขบวนไฟนั้นทำกันใน
เวลาสงกรานต์ ในงานนมัสการพระธาตุแช่แห้ง พระธาตุแช่แห้ง
และในงานฉลองโบสถ์วิหารวัดวาอาราม เรียกว่า ปอยหลวง พวก
หนุ่ม ๆ สาว ๆ แห่ขบวนไฟใส่แคร์หาม แห่ร้องรำทำเพลงไปเรียก
ว่า คำขำขอกไฟ ที่จุดทำเป็นร้านสูงต้องพาดพระองแห่ขบวนไฟขึ้น
ไปเกาะ ถ้าจุดขบวนไฟขึ้นก็แห่ขบวนไฟใส่แคร์หามแห่ร้องรำทำเพลง
ไปให้เจ้าของเพื่อขอสุรากิน ถ้าขบวนไฟนั้นจุดไม่ขึ้น ก็ห้ามแต่แคร์
เปล่ากลบ ไม่มีพอนรำขำขอกและขอสุรากิน ด้วยถือกันว่าเป็น
การขายหน้าแก่เจ้าของขบวนไฟ การแข่งเรื่อนั้นแข่งกันในงานทำบุญ
สลากภัตต์ เป็นงานของพวกชาวบ้านที่อยู่ตามแถบแม่น้ำน่าน นอก
จากนี้ยังมีงานไหว้พระและออกบ้านประจำปี ที่ถ้าผาคูมในราวเดือน ๓

จ. น่านนี้ ในพงศาวดารเมืองน่าน (ประชุมพงศาวดารภาคที่
๑๐) กล่าวไว้ว่าท้าวมหากองราชวงศ์ภูคาเมืองขัวเป็นผู้สร้าง เมื่อ
“บรรดาขงำ จุลศักราชได้ ๗๓๐ ปี เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ วัน
อังคาร ยามพลบดินแดน” เมื่อสร้างเมืองน่านแล้ว ราชวงศ์ภูคา

ก็ครอบครองต่อมาได้ ๑๖ ชั่ว ในระยะเวลานั้นเมืองน่านได้มาฝากใ้
 อยู่กับพญาเซตยง จึงเสียดเมืองแก่พระเจ้าติโลกราชเชียงใหม่ เมื่อ
 พ.ศ. ๑๙๑๓ (ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) เมื่อสิ้น
 รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแล้ว อำนาจอเชียงใหม่เสื่อมลงจนตกไป
 เป็นของพม่า เมืองน่านก็ชนแก่พม่าต่อมา ขางคราวเมื่อไทย
 มีอำนาจ ก็กลับไ้ล้านนาไทยคืนมา จนสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี
 เมื่อล้านนาไทยมาชนแก่ไทยแล้ว เมืองน่านก็มาสามภักคต่อไทยด้วย

๑. น่านมี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองน่าน ๒. นาน้อย ๓. ส่า

๔. ปง ๕. บัว ๖. แลระ.

บุรีรัมย์

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ ต ๗) ตั้งศาลากลางที่ ต. ในเมือง
อ. เมืองบุรีรัมย์ ทิศเหนือจด จ. ชอนแก่น จ. มหาสารคาม และ
จ. สุรินทร์ ทิศตะวันออกจด จ. สุรินทร์ ทิศใต้จด จ. ปราจีนฯ และแก่ง
เขมรต่ำ ทิศตะวันตกจด จ. นครราชสีมา น. ประมาณ ๒๐,๓๕๘
กม. จากกรุงเทพฯ โดยรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือลงที่สถานี
บุรีรัมย์ ๓๗๖ กม.

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง ตอนใต้เป็นพืดเขาลาดต่ำไปทางเหนือ
จนจดแม่น้ำมูล มีลำน้ำไหลผ่านหลายสาย หน้าแล้งตามที่ดอนกันดาร
น้ำต้งก้นข้างคราวต้องทำน้ำกิน คือเขาน้ำโคลนในปลักไล่ครุ แล้วเอา
ดินเหนียวใส่ลงไปทิ้งก้น ทำด้วยไม้ให้ตะกอนจับดินเหนียวลงไปนอน
กัน ปริมาณน้ำฝน ๙๕๖ มม. (๒๔๗๙) พ. ๒๔๑ (๒๔๘๐)
มีพอกเขมรปนอยู่มาก

อาชีพ ทำนา ปลูกไม้ ประมง เลี้ยงสัตว์ ไล่สัตว์ หาของป่า ทำ
ไร่ ทำเกลือสินเธาว์ เลี้ยงไหม ทอผ้าไหม ต้ม และมีการขุดหิน
ที่ ข. กระโถงใน อ. เมืองบุรีรัมย์

ขนบธรรมเนียมของชาวจังหวัดนี้ ยังถือผีสง่ากันโดยมาก มี
การเซ่นผีเรือนประจำบ้าน เย้ายตีโพนและมีคนทรง ชำโค สุกกร ทำ
เครื่องสังเวย TUDD ประชุมพวงญาติเช่นวัดบ่อนให้รู้ว่าเป็นผีโรงเดียวกัน

ถ้ามันขกมาพักพาอาศัยก็ถามว่าถือผี ไหว่ไหน ถือผี ไหว่ไหน
นับเป็นญาติกันหรืออย่างสนิทสนม

ประเพณีเก่า ๆ ที่ยังถือกันอยู่ยังมีในพวกเขมรบ้าง เช่น พิธี
แต่งงาน เมื่อสู่ขอกันตกลงแล้ว ก็มีเงินสินสอดทองนํ้า ขึ้นหมาก
หมู เป็ดไก่ ขนมหันต์ เครื่องแกงนํ้าแต่เช้า ตะไคร้ พริก หอม กระเทียม
เกลือ ข้าวสาร ก้อนข้าว เค้าไฟ ฯลฯ เมื่อใกล้กำหนดแต่งงาน เจ้า
บ่าวก็จ้ดคนไปปลูกโรงพิธีและโรงครัวที่บ้านผู้หญิง เตรียมแม่ครัว
คนใช้ผ้าพันตักน้ำไปให้หญิงทุกอย่าง เจ้าบ่าวก็จ้ดเงินยกย่นพันไป
ส่งเอง เมื่อถึงบ้านเจ้าสาว เจ้าสาวก็จ้ดออกมารับพาไปอาบน้ำแต่งตัว
ใหม่ รับพันกันเสร็จแล้วเจ้าบ่าวจึงนำเกวียนกลับไป เมื่อถึงเวลาฤกษ์
ก็แห่ขันหมากและนำตัวเจ้าบ่าวไปพร้อม ณ โรงที่ปลูกไว้ ฝ่ายหญิงก็
นำเจ้าสาวลงมาทำขวัญมอบให้ชายที่โรงนั้น พอทำการผูกขวัญให้พร
เสร็จแล้ว เจ้าสาวก็รับผูกเจ้าบ่าวเข้าห้องนอนบนเรือนเจ้าสาว ผู้เฒ่าผู้
แก่ทำพิธีเรียงหมอนให้เสร็จแล้ว เจ้าบ่าวก็พาเจ้าสาวมาไหว้พ่อแม่ญาติ
พี่น้องของตน แล้วจึงพากลับบ้านเจ้าสาว เป็นเสร็จพิธี

ส่วนการรื่นเริงที่มตามปกคตินั้น มีหมอลำร้องแก่กัน ในระหว่าง
ชายหญิง หรือชายต่อชาย เล่นเข้ากัยแค้น การสู่ขวัญบุญขึงไฟ
คือแห่ขึงไฟร้องรำทำเพลงกันไป ขอเหล้าขอข้าวกันตามสะพาน
ผู้เลี้ยงขึงไฟนั่งร้านห และบุญข้าวสุก คือขึงข้าวถวายพระ การเล่น
เหล่านมใน อ. พุทโธสงเป็นพื้น ส่วนพวกเขมรบ้างนั้นก็เล่น ก็นับ

ศรีอยุธยา อยุธยา (วังเจ้าพรหมมโหม ชมนกชมไม้ เข้ายับ
บ่อและช่อ) เล่นแก้วนอ (รำกีนนร) และ เล่นตลุย ส่วนคน
พนเมืองอย่างไทย ไครราชก็เล่นเพลงโคราช เล่นสระบัว เล่นช่วงชัย
หรือเจ้าหงส์.

๑. บรรณมย ทตงเมืองเคยวนเป็นเมือง ไบราณเรียกว่าเมืองแปะ
เล่ากันว่าตั้งตามชื่อต้นไม้ใหญ่ชนิดหนึ่งเรียกว่า ต้นแปะ ซึ่งขึ้นอยู่
กลางเมือง ๑. บรรณมยเคยวน รวมเมืองเก่าเข้าไว้หลายเมือง คือ
เมืองแปะ เมืองนางรอง เมืองตะลุง เมืองพุทไธสง เมืองเหล่าน
สันนิษฐานกันทาง ไบราณคิดว่าเป็นเมืองขอม มีเจ้าเมืองปกครองทุก
เมือง พงมารวมตั้งเป็นเมืองบุรีรัมย์ในรัชกาลที่ ๕ ราว พ.ศ. ๒๔๔๑
ลดเมืองต่าง ๆ ทกล่าวนามมาแล้วลงเป็นอำเภอ.

มีประวัติการซึ่งเป็นเกียรติของ ๑. บรรณมย อยู่ ตอนหนึ่งซึ่ง ควร
บันทึกไว้ คือเมื่อเจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นกบฏในรัชกาลที่ ๓ เจ้าราชวงศ์
ยกกองทัพ มากกว่าคือนผู้ คนและ สระเบียง อาหาร แลข เมือง พุทไธสง
เมืองแปะและเมืองนางรอง พระนครภักดี (หงส์) เจ้าเมืองแปะควย
คุมชาวเมืองออกต่อสู้ สู้ไม่ได้จึงหนีจะไปเมืองฉุทสมัน พวกเวียง
จันทน์ คคตามหนทางของเสมีค จับตัวพระนครภักดีได้ พวกเวียงจันทน์กวาด
คือนครอชครวชาวบุรีรัมย์ไปให้เจ้าราชวงศ์ คินวันหนึ่งพระนครภักดี
คบคิดกับพวกบุรีรัมย์ต่อสู้พวกเวียงจันทน์ แต่ถูกฆ่าตายหมด ว่า
พระนครภักดีคินนอยคังกะพันแแทงพันไม่เข้า ถึงต้องเอาท้าวเสียบทวาร
หนักงตาย นบวาเป็นฝั่งรกกภกคสมช่อผู้หนึ่ง

๑. ขุวรรณมณี ๒. อัมภอ คธ ๑. เมืองขุวรรณมณี ๒. ประโคนชัย

๓. นางรอง ๔. พทไธสง ๕. ลำปลายมาศ ๖. สัตก มีถึง ๑ คธ

ถึงบ้านกรวด (ชน อ. ประโคนชัย) มีสิ่งสำคัญคือ ปราสาทหินที่ ข.

พนมรุ้งและทเมองท่า นอกจากนี้ยังมีปรากฏอุทยานเขื่อนในต่าง ๆ อีก

มาก.

ปทุมธานี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ๓๕) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. บาง
ปรอด อ. เมือง จ. อยุธยา จากกรุงเทพฯ ไปเมืองโดยทางน้ำตาม
แม่น้ำเจ้าพระยา มีรถยนต์เรือกลไฟโดยสารประจำทาง ทิศเหนือจรด
จ. พระนครศรีอยุธยา และ จ. สระบุรี ทิศตะวันออกจรด จ. นคร-
นายก ทิศใต้จรด จ. นนทบุรีและ จ. พระนคร ทิศตะวันตกจรด จ. นนทบุรี
น. ๒๕๐๐

ภูมิประเทศ พื้นที่ปนทราย ทำนาได้ทั่วไป พ. ๑๒๓ (๒๔๘๐)
อาชีพ ทำนา ทำเครื่องปั้นดินเผา สุนคามี ข้าวเปลือก น้ำตาล
โตนค อีฐ ทราย อ้อย ผักและเนื้อกมัน

จ. ปทุมธานี นำพระไต่ตั้งชนภายหลังรัชชกาลสมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถ ที่เชิงราก (เวลานี้เรียก เชียงราก) อยู่ตรงหัวเลี้ยว
คลองลาดพร้าว (แม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) ใน ต. บ้านงัว อ. สามโคก
บริเวณวัดพระยาเมือง (ร้าง) ผังตะวันออก ล้ำแม่น้ำเจ้าพระยา เมือง
นร้างเพราะกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๑

ถึง พ. ศ. ๒๒๐๓ สมิิงเปอกซ์พวกเพื่อน ๑๑ คน คุมมอญ
๕,๐๐๐ คน เฆาเมืองเมาระตะมะ แล้วจับมั้งนั้นมิตร อาพระเจ้าอังวะ
คุมตัวเข้ามากรุงศรีอยุธยา โปรดให้ที่อยู่บ้านสามโคก ซึ่งต่อมาเรียก
ว่า เมืองสามโคก ตั้งอยู่ใกล้บริเวณวัดสิงห์ จ. ปทุมธานี

พ.ศ. ๒๓๑๗ พระยาแจ้ง ตะละไต้ง ตะละเกลี้ย กับพญากลาง
 เมือง พร้อมด้วย พวกมอญนายไพร่ได้ อพยพเข้ามาอยู่กรุง
 ครอขยาแล้วนั้น เมื่อพระมอญแตกกรุงหนี กอดกวดาคต นครขย
 ครวไปเมืองพระมา แต่พอได้ โอกาสก็พากันหนีกลับมาอีก ไปรค
 เกลี้ย ให้ตั้งภูมิลำเนาที่เมืองสามโคก และเมืองนนทบุรี และให้ตั้ง
 ชายฉกรรจ์ไว้ ๓ ๐๐๐ คน ให้หลวงขำ เรอภักดีศรีกรุงเก่าเป็นเชล
 รามัญ เป็นพระยารามัญวงศ์ (เรียกว่ากวีมอญ) ควบคุมกองมอญ
 ทั้งสิ้น

พ.ศ. ๒๓๕๘ สมิงรามัญเมืองเมาระตะมะและพรรคพวกพร้อมใจ
 กันจับ พระมาผู้รักษา เมืองฆ่า เลี้ย แล้วอพยพ ครอขครวประมาณ
 ๓๐,๐๐๐ คนเข้ามาทางเมืองอภัยธานี เมืองกาญจนบุรี เมืองตาก
 ไปรคให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ เมืองสามโคก เมืองนนทบุรี และเมือง
 นครเขื่อนขันธ์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ ๒ กรมพระราชวัง
 ขวรมหาเสนาอนุรักษ์ ได้เสด็จไปประทับที่พลับพลาริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่ง
 ซ้ายเขืองเมืองสามโคก ทรงรับคอกขัวของราษฎรเป็นเนื่องนี้ จึง
 พระราชทานนามเมืองสามโคกเปลี่ยนใหม่ว่าเมืองปทุมธานี โดยเหตุ
 คอกขัวอยู่ทั่วไป (ตั้งนิราศสุนทร (ภู) ที่กล่าวถึงตอนเรือมาถึง
 สามโคก) และยกบริเวณกลางทำเป็นวัด เรียกว่า วัดปทุม

ต่อมาย้ายเมืองกลับมาตั้งที่บ้านสามโคกตามเดิมอีก แล้วจึง
 ย้ายไปทางที่ปากคลองบางหลวงให้พระ 21/๕๔ 2554
TUUC ผู้ตรวจตักแม่น้ำเจ้าพระยา

ค. บ้านฉาง อ. เมือง ฯ แล้วย้ายไปตั้งที่ระหว่างปากคลองบางโพธิ์
ข้างเหนือ กับคลองบางหลวงข้างใต้ฝั่งแม่น้ำเดียวกัน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้ย้ายเมืองข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยาไปตั้ง
ฝั่งตะวันออกที่ตำบลโคกชะเพน ได้ปากคลองทราย อ. เมือง ฯ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้ย้ายไปตั้งที่ ต. บางปรอก อ. เมือง ฯ

ลำแม่น้ำเมืองปทุมธานีขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเอกา-
ทศรถ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๑ ตั้งแต่หน้าวัดไถ่เตยหรือปากคลองลาด
พร้าว ตรงไปออกที่ไทรทมะขาม เรียกคลองลัดเทวีใหญ่ ส่วนแม่
น้ำเดิมตอนล่างเป็นที่เก็บน้ำส่งคลอง เป็นน้ำประปาใน จ. พระนคร

จ. ปทุมธานี ฯ มี ๗ อำเภอ คือ ๑. เมืองปทุมธานี ๒. รัษฎะบุรี
๓. คลองหลวง ๔. ลาดหลุมแก้ว ๕. ลำลูกกา ๖. สามโคก
๗. หนองเสือ.

ประจวบคีรีขันธ์

จังหวัดภาคตะวันตก (แผนที่ ๗๓) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ต. เกาะหลัก อ. เมือง ฯ ทิศเหนือจาก จ. เพชรบุรี ตะวันออกตกทะเล
ในอ่าวไทย ได้จัด จ. ชุมพร ตะวันตกเขตตะวันตก น. ๖๒๗๑
คมนากรมจากกรุงเทพ ฯ โดยสายรถไฟสายใต้ลงที่สถานีประจวบคีรีขันธ์
๓๑๘ กม. ไปทางทะเลโดยเรือเมล์จากปากน้ำเจ้าพระยาได้

ภูมิประเทศ ทางตะวันออกแต่เหนือไปได้เป็นที่ราบ ชายทะเลมีป่า
ละเมาะและเขาประปราย ทางตะวันตกแต่เหนือไปได้เป็นป่าสูง มีเขา
เป็นพิศตลอดไปจนถึงเขาตะนาวศรีที่ชนแดน ปริมาณน้ำฝน ๘๘๒.๘
มม. (๒๔๗๘) พ. ๕๘ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ตัดไม้ เฆมถ่าน ชุกแร่ หาชองป่า
และการประมง ในจังหวัดนี้มีการอนุญาตตั้งคอกจับช้างป่า (มีสถานี
การбинพลเรือน)

จ. ประจวบคีรีขันธ์เป็นเมืองโบราณครั้งกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า
เมืองนารัง ตั้งอยู่ริมลำน้ำบางนางรม อยู่ในบริเวณสถานีชนกระโต
แค้โตเล็กร้างเสียคราวหนึ่ง และมาตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ที่ปาก
ค. บางอวม เรียกว่าเมืองบางนางรม ย้ายที่บัญชาการไปตั้งที่เมืองกุย
ถึงรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ ไปวัดให้เปลี่ยนชื่อเมืองบางนางรม
เป็นเมืองประจวบคีรีขันธ์ (คู่มือเกาะกงซึ่งพระราชทานนามว่า เมือง

ประจันตคีรีเขตต์) รวมท้องที่เมืองกย เมืองคลองวาฬเข้าเป็นท้องที่
 เดียวกัน ถึงรัชชกาลที่ ๕ เมื่อจัดการปกครองท้องที่เป็นมณฑลเทศา-
 ภิบาล ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ เมืองประจวบคีรีขันธ์ถูกยุบเป็น อ. เมือง
 ประจวบคีรีขันธ์ ขน จ. เพชรบุรี แต่ยังคงตั้งว่าการอยู่ที่เมืองกย
 ต่อมาถึง พ. ศ. ๒๔๔๑ จึงย้ายที่ว่าการมาตั้งที่อำเภอหลัก ครั้น
 พ.ศ. ๒๔๔๘ โปรดให้รวมอำเภอ ๓ อำเภอ คือ อ. เมืองประจวบ
 คีรีขันธ์ อ. เมืองปราณบุรี ซึ่งขึ้นอยู่กับ ข. เพชรบุรี และ อ. เมือง
 กำเนิดนพคุณ ซึ่งขึ้นอยู่กับ ข. ชุมพร ตั้งขึ้นเป็นเมือง เรียกว่าเมือง
 ปราณบุรี แต่ไปตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ค. เกาะหลัก อ. เมือง
 ประจวบคีรีขันธ์จึงเป็นอำเภอเมืองของ ข. ปราณบุรี ต่อมาถึงรัชชกาล
 ที่ ๖ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๘ โปรดให้เปลี่ยนชื่อ ข. ปราณบุรี เป็น
 ข. ประจวบคีรีขันธ์

ข. ประจวบคีรีขันธ์ มี ๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองประจวบ
 ๒. บางสะพาน ๓. ปราณบุรี และมีกิ่ง ๒ คือ ๑. ทัพละแก (ขึ้น
 อ. เมือง ข) ๒. หัวหิน (ขึ้น อ. ปราณบุรี) มีสถานที่ควรดู คือ ถ้ำ
 พระยานคร พระราชวังไกลกังวล ที่พักตากอากาศ มีโรงแรมและ
 สนามกอล์ฟ โรงเจตตามร้อยชยอก และปากทวารที่ถนนนำปราณ.

ปราจีนบุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ค ๕) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ค. หน้าเมือง อ. เมือง ฯ ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำบางปะกง คมนาคม
จากกรุงเทพฯ ฯ โดยรถไฟสายตะวันออก ลงที่สถานีปราจีนบุรี ระยะ
ทาง ๑๒๒ กม. ทิศเหนือจรด จ. นครราชสีมา ทิศตะวันออกจรดเขมร
ทิศใต้จรด จ. ฉะเชิงเทรา และ จ. จันทบุรี ทิศตะวันตกจรด จ. นครนายก
ภูมิประเทศ เป็นที่ราบ มีที่ดอนบ้าง แต่ตอนเหนือมีภูเขาบรรทัด
กันเป็นพิคไป พ ๑๙๖ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ตัดไม้ หาของป่า

มีเขาลูกใหญ่เช่น ข. สมอญ ข. เขียว ข. ปลาลำกะตึก
ข. ร่มน้อย ข. แหลม ข. โข่งฉนวน ข. กำแพง ในท้องที่ อ. อรัญญ-
ประเทศ ทางบ้านเหนือมีช่องเขาเป็นทางคมนาคมทิศตะวันออก
อ. เมืองปราจีน ฯ กั้นแผ่นดินสูง เรียกว่าช่องตะโก

จ. ปราจีนมีปรากฏชื่อในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือ
เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาผลิตแผ่นดินใหม่ ๆ พระยาละแวกได้ยกทัพรุก
มาถึงเมืองปราจีนบุรี ได้แล้วถามชาวเมืองได้ความว่าทางกรุงศรี
อยุธยานั้น พระเพทราชาได้ขึ้นครองราชสมบัติ เสนาบดีพร้อมมูล
อยู่แล้ว พระยาละแวกจึงมีอาชยกเข้ามา ได้แต่กวาดต้อนครอบครัว
อพยพชาวปราจีนบุรีไปเมืองละแวก แล้วมาปรากฏเหตุการณ์อีกครั้ง

หนึ่งใน พ.ศ. ๒๓๑๐ คชระหว่างขเนเมืองเกิดการจลาจล กรมหมื่น
เทพพิพิธ ซึ่งไปอยู่ ณ เมืองจันทบุรี มีผู้คนชาวหัวเมืองชายทะเล
ตะวันออกพากันมาแสวงามลิกคเป็นอันมาก กรมหมื่นเทพพิพิธจึงพาคน
เหล่านั้นมาตั้งชองสมกำลังอยู่ ณ เมืองปราจีนบุรี คนชาวเมืองปราจีน
บุรี และชาวเมืองนครนายกเชื่อกันว่าเจ้านายจะเสด็จยกไปรบพระม้า
ช่วยกรุงศรีอยุธยา จึงพากันมาเข้าช่วยหลายพัน กรมหมื่นเทพพิพิธ
จึงให้ตั้งค่ายอยู่ ณ เมืองปราจีนบุรี แต่งให้หมื่นเก้า หมื่นศรีนาวา
ชาวเมืองปราจีนบุรีเป็นนายทัพ ยกมาตั้งค่ายอยู่ ณ ปากน้ำโยธะกา
แต่ถูกพระม้าตีแตก กรมหมื่นเทพพิพิธทราบว่าเสียค่ายปากน้ำโยธะกา
แล้ว จึงพาสมัครพรรคพวกหนีไปทางช่องเรือแตก ขึ้นไปนคร
ราชสีมา

ในสมัยต่อมาเมื่อมีการศึกเกิดขึ้นทางบ้านนคราวไร่ เมือง
ปราจีนบุรีก็เป็นเมืองหน้าด่านทุกคราว ในที่บางแห่งเรียกเพี้ยนเป็น
เมืองประจิมก็มี

จ. ปราจีนบุรี มี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองปราจีนบุรี ๒. กบินทร์บุรี
๓. บ้านสร้าง ๔. ประจันตคาม ๕. ศรีมหาโพธิ์ ๖. อรัญญประเทศ
และมณฑล ๒ คือ ๑. วัฒนานคร (ชน อ. อรัญญประเทศ) ๒. สระแก้ว
(ชน อ. กบินทร์บุรี)

ปัตตานี

จังหวัดปัตตานี (แผนที่ ข ๕) ตั้งศาลากลางที่ ต. สะขาววัง
อ. เมือง ๑ ฝั่งซ้ายแม่น้ำปัตตานี ห่างปากน้ำราว ๒ กม. ทิศเหนือ
และทิศตะวันออกติดทะเลในอ่าวไทย ทิศใต้จรด จ. ยะลา และ
จ. นราธิวาส ทิศตะวันตกจรด จ. สงขลา น. ๑๙๔๗ คมนาคม จาก
กรุงเทพฯ ๑ ไปเมืองโคยรถไฟสายใต้ (แยกไปสู่โหวงโกลก) ลงที่สถานี
โคกโพใน ต. มกรุก อ. โคกโพ ๑๐๒๕ กม. แล้วขึ้นรถยนต์
จากสถานีนี้ไปตามทางหลวงถึงเมือง ระยะเวลา ๒๖ กม. ยานพาหนะเดิน
ไต่ทุกฤดู ทางทะเลก็ไปไต่แต่ไม่สะดวก เพราะปากน้ำทางแถบนี้ตน
เรือใหญ่เข้าไม่ถึง

ภูมิประเทศ ตอนเหนือและตะวันออกเป็นที่ลุ่มราบ ตอนใต้และ
ตะวันตกส่วนมากเป็นที่ดอนมีเขา เล็ก ๆ เตี้ย ๆ มาก ปริมาณน้ำฝน
๑,๘๖๕ มม. (๒๔๗๘) แต่ฝนทาง จ. ปัตตานี นอกจากฤดูฝนแล้ว
บางที่ตกพร่าหรือไปถึงฤดูหนาว ถึงกับตกมาก ๆ ทำให้น้ำท่วมเสีย
หลายมาก ๆ ก็มี พ. ๑๗๒ (๒๔๘๐) ส่วนมากเป็นไทยอิสลาม

อาชีพ ทำนา ทำสวนยาง สวนมะพร้าว สวนอ้อย สวนผลไม้
ทำเหมืองแร่ ทำนาเกลือ เลี้ยงสัตว์ และทำประมง สัตว์ มี ช้าง
ยางพารา มะพร้าวแห้ง โค กระบือ ไก่ เป็ด ปลาสด ปลากุ้ง,
และแร่ดีบุก

๑. บัณฑิต มีถนนที่ลำเลียงอยู่ ๒ สาย คือ สายบัณฑิต-นราธิวาส (ผ่านสายบุรี) ยาวประมาณ ๑๔๒ กม. กับสายบัณฑิต-ยะลา ยาวประมาณ ๕๓ กม. ถนน ๒ สายนี้ มีแยกไปอำเภอต่าง ๆ ใต้อีกหลายแห่ง

ประเพณีของชาวไทยอิสลามในจังหวัดนี้ การแต่งงานมีให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวสนุกสนานเต็มที่ เพื่อนบ่าวสาวจำนวนมากร้อง ๆ ซอที่แปลกก็คือ การแต่งงานมักแต่งงานเมื่ออายุน้อย ๆ ทั้ง ๒ ฝ่าย ชายอายุ ๑๖-๑๗ ปี หญิง ๑๓-๑๔ ปี การหย่าร้างมีได้ง่ายที่สุด

การศพ ต้องฝังทงน่น ก่อนนำศพลงหีบ ต้องชำระร่างกายสะอาด ใช้ผ้าสีขาวทุกแห่ง แล้วห่อผ้าใส่หีบนำไปฝัง

การถือบวช ไทยอิสลามถือบวชทุกปี ในการถือบวชนี้ชาวไทยอิสลามทุกคนไม่กินอาหารในเวลากลางวัน แม้แต่น้ำลายก็ไม่กลืนลงไป เมื่อพระอาทิตย์ตกแล้วจึงกินได้ การถือบวช ถืออยู่ตลอดเวลาเดือนหนึ่ง คือเดือนรอมฎัน ซึ่งเป็นเดือนที่ ๘ ตามปฏิทินของอิสลาม ตกราว ๆ เดือนพฤศจิกายน สันกำหนดบวชแล้วจึงทำพิธีอารัรอัยฮ (แปลว่าวันฉลองหรือวันรื่นเริง) ๓ วัน แต่งตัวกันอย่างสวยงามไปเยี่ยมญาติและมิตร และไปเยี่ยมศพตามสุสาน พวกไทยอิสลามเหล่านี้ มิได้รังเกียจเกี่ยวกับศรัทธาของพุทธศาสนา เช่นนิมนต์พระไปสวดเมื่อถูกฟ้าผ่าสุเหว่า หรือบ้านเรือนและไปช่วยทอดกฐินผ้าป่า

ส่วนการรื่นเริงนั้น มีการชกโค ชนกระบือ เป็นต้นิยมของชาว

๑. บัตตานี เรียกกันว่าเมืองตานีข้าง เป็นเมืองเก่าเมืองหนึ่งใน
 แหลงมะลายู มีเรื่องกล่าวว่า เป็นเมืองผู้หญิงสร้าง ในสมัยเมื่อไทย
 แผ่อาณาเขตมาถึงไปถึงปลายแหลงมะลายูนี้ ๑. บัตตานีกษัตริย์ไทย
 เป็นเมืองประเทศราชส่งบรรณาการเป็นคราว ๆ เช่นเดียวกับเมืองมะ
 ลากา เมืองบัตตานีใช้วิธปกครองโดยสตรีในวงศ์ตระกูลเจ้าเมือง
 ซึ่งมีอายุสูงพ้นเขตกกจะมีบุตรโตแล้ว เป็นนางพระยาราชการเมือง
 เป็นประเพณีสืบมา ดังเช่นในเกาะสุมาตรา ยางแห่งและไซยะเพณิน
 ตลอดจนในสมัยสุโขทัย จนถึงสมัยศรีอยุธยาตอนปลาย แต่คราวใด
 กรุงศรีอยุธยาอ่อนอำนาจลง เมืองบัตตานีก็ส่งบรรณาการ แลส่ง
 อาการกระต้างกระเดื่อง เช่นในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองใน พ.ศ.
 ๒๑๓๕ นางพระยาบัตตานีเห็นว่า พระเจ้าปราสาททองซึ่งราชสมัยตี
 จากเจ้านายในราชวงศ์เดิม ก็ถือโอกาสส่งบรรณาการ แลส่ง
 ความกระต้างกระเดื่อง ไปรบกวนทัพกรุงออกไปปราบถึง ๒ ครั้ง
 ยังปราบไม่ได้ จนถึง พ.ศ. ๒๑๓๙ เติร์กมกกองทัพจะไปปราบอีก
 แต่พวกซอลันกาแนะนำนางพระยาให้อ่อนน้อมเสีย เมืองบัตตานีจึง
 กลับเป็นของไทยตั้งเก่า

ครั้นเมื่อเสียกรุงแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ พระยาบัตตานีก็
 ถือโอกาสปลัดทรวงจากไทยอีก จนถึง พ.ศ. ๒๓๒๙ เมื่อเสด็จศึก
 พระเจ้ากรุงในรัชกาลที่ ๑ แลกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท,
 ได้เสด็จยกทัพหลวงไปขับไล่พม่าทางแหลงมะลายูไปหมดแล้ว มี

พระยันทูรออก, ไป ให้บรรดาหัวเมือง มะลายูทที่เคยขึ้นแก่ไทย มาอ่อน
 น้อมตามเดิม พระยาปัตตานีขัดแย้งไม่ยอมอ่อนน้อม ต้องให้กองทัพ
 ไปปราบจึงได้เมืองปัตตานีคน และไทยใหญ่อื่นเป็นศรีเมืองเรียกว่า
 ยนนางพระยาตานีมาด้วย (บางคนอยู่ที่หน้าศาลว่าการกระทรวงกลา
 โทณ) เมื่อไทยเมืองปัตตานีแล้ว ชะรอยจะตั้งผู้เป็นเสวกองค์ของพระยา
 ปัตตานีคนใดคนหนึ่งให้ เป็นเจ้าเมือง แต่พระยาปัตตานีคนใหม่ไม่เชื่อ
 สัตย์ เพราะปรากฏว่า ใน พ.ศ. ๒๓๓๒ พระยาปัตตานีไทยไปชัก
 ชวนของเขียงสอ ซึ่งเป็นพระเจ้าเวียงคันทน์มเกลยของ จะให้มาตั้งหัวเมือง
 ในพระราชอาณาจักร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึง
 โปรดให้กองทัพไปตีหัวเมืองปัตตานีอีกครั้งหนึ่ง แล้วถอดเจ้าเมือง
 เก่าเสีย ตั้งข้าราชการไทยเป็นเจ้าเมืองแทน ครั้นต่อมาในรัชกาล
 ที่ ๒ พระมโหฬารจะยกทัพมาตีเมืองไทยอีก ได้ให้ไปชักชวนหัวเมือง
 มะลายูทขึ้นแก่ไทยให้ก่อการกบฏขึ้น แต่เจ้าเมืองปัตตานีเป็นคนไทย
 จึงปราบปรามไว้ได้แต่ต้นนั้นต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งเมืองปัตตานี
 ออกเป็น ๗ หัวเมือง คือ ๑. ปัตตานี ๒. ยะลา ๓. ยะหริ่งหรือ
 ยี่หริ่ง ๔. ระแงะ ๕. ราชันนิ ๖. สายบุรี ๗. หนองจิก มีพระยา
 เมืองปกครองขึ้นต่อเมืองสงขลา มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้จัด
 การปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล แต่บางเมืองที่มีเชื้อสายเจ้านาย
 เก่า ๆ ปกครองอยู่ เช่นหัวเมืองในมณฑลภาคพายัพบ้าง มณฑล
 ภาคอีสานบ้าง มณฑลชุกชี ไทยปาง ได้จัดการปกครองเป็นบริเวณ

ตั้งเชอสาายเจ้านายเก่า ๆ เป็นผู้ปกครองเมือง และตั้งข้าหลวงประจำ
จังหวัดเป็นผู้ทำงานแทนผู้ครองเมือง เมืองปัตตานีที่แยกเป็น ๗
หัวเมืองก็ได้จัดการปกครองเป็นบริเวณ เรียกว่าบริเวณ ๗ หัวเมือง
ขึ้นต่อข้าหลวงใหญ่ มณฑลนครศรีธรรมราช ต่อมาถึง พ.ศ.

๒๔๔๘ จึงได้ตั้งบริเวณหัวเมืองนั้น เป็นมณฑลปัตตานี และให้มี
จังหวัดเพียง ๔ จังหวัด คือรวมเมืองปัตตานี เมืองหนองจิก และ
เมืองยะหริ่งเข้าเป็นเมืองปัตตานี รวมเมืองยะลาเข้ากับเมืองราษีไศล
เข้าเป็นเมืองยะลา ส่วนเมืองระแงะกับเมืองสาายบุรีคงอยู่ตามเดิม จน
ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงยุบเมืองสาายบุรีเป็น อ. ตะลันตัน ขึ้น จ. ปัตตานี
และแบ่งท้องที่ไปขึ้น จ. นราธิวาส (เมืองระแงะเดิม) บ้าง

ตัวเมืองปัตตานีเดิมตั้งอยู่ที่บ้านมะนา ซึ่งปัจจุบันเป็น ต. ยานา
ชน อ. สะบารัง ยังมีข้าเก่า ๆ ปรากฏอยู่

จ. ปัตตานี มี ๘ อำเภอ คือ ๑. เมืองปัตตานี ๒. สาายบุรี
๓. หนองจิก ๔. ปะนาแระ ๕. โศกโพธิ์ ๖. นายอ ๗. ยะรัง
๘. ยะหริ่ง ตั้งที่หน้าตึกในจังหวัดนี้คือหน้าตึกทรายขาว หน้าตึกบาใจ
และสุเหล่าโบราณ.

พระนคร

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ๓๕) ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ห่างจากปากน้ำขึ้นไปทางเหนือตามทางตรงประมาณ ๒๕ กม. ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. พระบรมมหาราชวัง อ. พระนคร มีราชการของศาลากลางจังหวัด ๓๒ ข้าราชการ อยู่ในที่เดียวกัน เรียกว่า ศาลากลางจังหวัดพระนครและธนบุรี น. ๕๐๐ อานาเขตที่ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก จ. ปทุมธานี ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศใต้ ทิศใต้ ทิศใต้

จ. พระนคร เป็นที่ตั้งเมืองหลวงแห่งประเทศไทย เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และเป็นที่ตั้งที่ทำการของรัฐบาล เป็นศูนย์กลางแห่งการค้าขายและการคมนาคม เป็นเมืองท่าสำคัญ มีสินค้าผ่านมาก เป็นแหล่งอุตสาหกรรมและพาณิชย์การ มีถนนคอนกรีตและลาดยางทั่วไป มีตึกตั้งอยู่ทั้งสองฟากถนนอันยาว ตึกและถนนอันใหญ่และงามมากก็คือนครราชดำเนิน ซึ่งประกอบด้วยอาคารสงเคราะห์งานสร้างตามแบบและผสมช่างสถาปัตยกรรมทันสมัยตั้งอยู่ทั้งสองฟากถนนนั้น จ. พระนคร เคยมีลำคลองขุดมากมาย จนถึงแก่มีผู้เรียกว่า “เวนิสแห่งตะวันออก” เพราะสมัยก่อนใช้คลองสำหรับการคมนาคมแทนถนน ครั้นการสร้างถนนเจริญขึ้นสะดวกแก่การคมนาคมกว่าใช้คลอง และคลองเก่า ๆ ก็ตื้นเขินมากจึงได้ถมเสียเกือบหมด

คงเหลือที่ยังคงค้างไว้แต่บัดนั้นเพราะบางคลองที่ตองการ มีสถานที่สร้างขนเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ หลายแห่งทั้ง จะกล่าวต่อไปข้างหน้า พ. ๒๒๗ (๒๔๙๐) ในจำนวนนั้นนอกจากคนไทยแท้ มีจีนปนอยู่เป็นจำนวนมาก ชนชาติอื่น ๆ เช่นชาวอินเดีย มลายู พม่า ญวน ญุ่น และอื่น ๆ มีบ้างแต่ไม่มากเท่าจีน แหล่งที่พวกจีนอาศัยอยู่มากที่สุดก็คือ ลำพอง และถนนเขาวราช

จ. พระนครเรียกกันว่า “กรุงเทพ ฯ” ซึ่งเป็นชื่อย่อมาจาก “กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา ฯ” แต่ในหมู่ชาวต่างประเทศหาเรียกชื่อว่ากรุงเทพ ฯ ไม่ กลับเรียกว่า “บางกอก” ตามที่ชาวต่างจังหวัดเคยเรียกเมืองธนบุรีมาแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมื่อไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งหลังในบั้น พ.ศ. ๒๓๑๐ และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) ก็อิสสรภาพคืนมาได้โดยเสียเวลานั้นแล้ว ได้ทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีแห่งประเทศไทย ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และพระราชวังตั้งอยู่ที่ปากคลองบางกอกใหญ่ คือ พระราชวังเดิมเดิมนั้น ครั้นสิ้นบุญสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อขบาล จักรวรรดิ จ.ศ. ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๒๕) ทรงพระราชปรารภว่า พระนครตั้งอยู่ในที่ไม่เหมาะ และพระราชวังก็

ตั้งอยู่ระหว่างพระอารามทั้งสอง คือวัดอรุณราชวรารามกับวัดโมฬีโลก-
 ยาราม จะขยายเขตต์พระราชวังออกไปไม่ได้ ทั้งตั้งอยู่ ณ ที่ตั้งซึ่ง
 ถูกน้ำเซาะเป็นเนืองนิตย์ ทรงพระราชดำริว่าทางฝั่งตะวันออกเป็นที่ชัย
 ภูมิดีกว่า จึงโปรดให้จัดการกะที่สร้างพระนครใหม่ทางฝั่งตะวันออก
 ได้ตั้งพักยกเส้าหลักเมือง ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีชวด
 ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ฤกษ์เวลาย่างแล้วทำสัณ-
 สนาที่ พระราชวังใหม่ตั้งอยู่ในที่ของพระยาราชาศรีกับพวกจีน
 อาศัยอยู่ จึงโปรดให้คนเหล่านั้นย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่สวนตั้งแต่
 คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดลำเพ็ง (เป็นมรดกเทศมพวกจีนตั้ง
 บ้านเรือนเป็นหลักฐานอยู่ในตำบลลำเพ็งสืบมาจนทุกวันนี้) ครั้น ณ วัน
 พฤษหีสกดิ์ เดือน ๘ ปีระพาสาศิ (เดือน ๘ ก่อน) ขึ้น ๔ ค่ำใน
 ใต้วัดนั้น ตรงกับวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕ โปรดให้ตั้ง
 การพระราชพิธีปราบทากิเยก โดยสังเขปเสด็จเสด็จถึงวัดราชสมภดีใน
 แผ่นดินสยาม พระราชทานนามพระนครว่า “กรุงเทพมหานคร
 ขวรวทวารวดี ศรีอยุธยา มหาทิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดม
 พระราชธานีเวศน์มहाสถาน ”

ใน พ.ศ. ๒๓๒๖ โปรดให้ตั้งกองสักเลกไพร่หลวงสมกำลัง
 และเลกหัวเมือง แล้วให้เกณฑ์ทำอิฐขึ้นใหม่บ้าง และไปรื้อกำแพง
 เมืองพระนครศรีอยุธยาลงมาบ้าง ลงมือก่อสร้างพระนครทั้งพระ
 บรมมหาราชวังและพระราชวังขวรวสถานมงคลในยนั้น โปรดให้รื้อ

ขอมวิชาเขนทร์และกำแพงเมืองกรุงธนบุรีข้างฟากตะวันออกเลย ขยาย
 พระนครออกไปให้กว้างกว่าเก่า โปรดให้ขุดคูพระนครด้านตะวันออก
 ตั้งแต่ค้ำยลข้างลำภูษนตลอดมา ออกแม่น้ำข้างใต้เห็นอ่าวสามปลิว
 (คลองขางลำภูษนทะเลคลองสะพานหิน) ยาว ๘๕ เส้น ๑๓ วา กว้าง ๑๐ วา
 ลึก ๕ ศอก พระราชทานนามว่า คลองรอบกรุง ด้านแม่น้ำคงแต่
 ปากคลองรอบกรุงข้างใต้ ไปจดปากคลองบ้านเหนือ (จากปากคลอง
 สะพานหินทางลำแม่น้ำเจ้าพระยาถึงปากคลองขางลำภูษน) ยาว ๘๑
 เส้น ๑๖ วา รวมทางน้ำรอบพระนคร ๑๗๗ เส้น ๘ วา แล้วขุด
 คลองหลอกจากคลองคูเมืองเดิม (คลองตลาด) สองคลองออกไป
 ไปบรรจบคลองรอบกรุงที่ขุดใหม่ (คลองสะพานถ่านกับคลองสะพาน
 ตึกหิน) แล้วขุดคลองใหญ่เห็นอ่าวสระแก (วัดสระเกศ) อีกคลอง
 หนึ่ง พระราชทานนามว่าคลองมหานาค เมื่อโปรดให้ขุดคลองรอบ
 กรุงแล้ว โปรดให้เกณฑ์ลาวเวียงจันทน์ และให้หาผู้ว่าราชการจังหวัด
 ตลอดจนหัวเมืองลาวริมแม่น้ำโขงฟากตะวันออกเข้ามาในกรุง และยก
 ขันหน้าทช่วยกันขุดรากก่อกำแพงรอบพระนคร แล้วสร้างขอมไว้เป็น
 ระยะห่างกัน ๑๐ เส้นข้าง ไม่ถึง ๑๐ เส้นข้าง รอบพระนคร ในขี้นเดยว
 กันนั้น โปรดให้ก่อกำแพงและสร้างขอมสร้างประตูรอบพระราชวัง และ
 ลงมือสร้างพระมหาปราสาทราชมณเฑียรสถานภายในพระราชวัง กับ
 โปรดให้สร้างพระอารามขึ้นในพระราชวังแห่ง ๑ เพื่อประดิษฐานพระ
 พุทธมทามณเฑียรปฏิบัติมากร (แก้วมรกต) การก่อสร้างแล้วเสร็จใน

พ. ศ. ๒๓๒๗ โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปมหารัตนปฏิมากรจาก
พระราชวังเดิมมาประดิษฐานในพระอารามใหม่นี้ ณ วันจันทร์เดือน ๔
แรม ๑๔ ค่ำ และพระราชทานนามพระอารามว่าวัดพระศรีรัตนศาสดา
ราม ส่วนพระราชวังบวร ๆ ก็โปรดให้ลงมือสร้างกำแพงและพระราช
มณฑลเทียบภายในชั้นในคราวเดียวกัน

ครั้น พ. ศ. ๒๓๒๘ การสร้างพระนครและพระมหาปราสาท
ราชธานีแล้วเสร็จ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชา
ภิเษกและสมโภชพระนคร แล้วพระราชทานนามพระนครใหม่ให้ตั้ง
กษัตริย์นามพระพุทธรูปมหารัตนปฏิมากรว่า “กรุงเทพมหานคร บวรรัตน
โกสินทร มหินทรายุทธยา มหากิลกภพ นพรัตนราชธานี บวรรมย์
อุดมราชธานีเวศน์มหาราษฎาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุ
กรรมประสิทธิ์” แต่ต่อมาภายหลัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว (รัชกาลที่ ๔) ได้ทรงเปลี่ยนแปลงสร้อย คำว่า “บวรรัตนโกสินทร”
เป็น “อมรรรัตนโกสินทร”

ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อ
ได้ทรงโปรดให้สร้างพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวร ๆ แรก
ประดิษฐานกรุงเทพมหานครแล้ว โปรดให้สร้างวังเจ้านาย และโปรด
ให้เสนาบดีผู้ใหญ่สร้างบ้านเรือนอยู่โดยรอบพระราชวัง ส่วนบ้านเรือน
ข้าราชการชั้นผู้น้อยและราษฎรที่ตั้งอยู่ถัดออกมาเป็นชั้น ๆ กัน และ
ข้างกรวยรวมกันตั้งอยู่เป็นหมวดหมู่ตามตำบลต่าง ๆ จนนับว่าสมบูรณ์

๒๒ และเมื่อเสนาบดีชุกเกล้าวงลับไปแล้ว ผู้ที่เป็นเสนาบดีใหม่ก็
ตั้งบ้านเรือนห่างไกลจากพระราชวังออกไป และย้ายราชการขึ้นผู้
น้อยกับประชาชนพลเมืองก็พลอยติดตามออกไปตั้งเป็นหมู่ ๆ อยู่ด้วย
พระมหานครก็ขยายออกไปทุกที่เป็นลำดับ ส่วนการติดต่อไปมาถึงกัน
ในเวลานั้นใช้ตรอกเป็นทางเดิน เช่นเดียวกับครั้งกรุงธนบุรีแต่ก่อน
ทางน้ำในเวลานั้นเป็นทางสัญจรไปมาสำคัญมาก เพราะการค้าขายต้อง
ใช้เรือเป็นพาหนะเป็นพื้น ครั้นภายหลังได้โปรดให้ขยายตรอกออก
เป็นถนนบ้าง โปรดให้ตัดใหม่บ้าง มีส่วนกว้างยาวพอสมควรแก่ความ
ต้องการในเวลานั้น ถนนที่โปรดให้ตัดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ มีรายชื่อ
ดังนี้ คือ (๑) ถนนหน้าจกวรรควังหลวง (ปัจจุบันเป็นถนนสนาม
ชัย) (๒) ถนนหน้าจกวรรค วังหน้า (ปัจจุบันเป็นถนนราชดำเนิน
ใน) (๓) ถนนเสาชิงช้า (ปัจจุบันเป็นถนนบำรุงเมืองตอนในกำแพง)
(๔) ถนนท่าช้างวังหลวง (ปัจจุบันเป็นถนนหน้าพระลาน) (๕) ถนน
พระจันทร์ ตั้งแต่ถนนหน้าพระธาตุถึงถนนมหาธาตุ (๖) ถนน
หน้าวัดมหาธาตุ ตั้งแต่ถนนท่าช้างวังหลวงถึงถนนพระจันทร์ (ปัจจุบัน
เป็นถนนหน้าพระธาตุ) (๗) ถนนหน้าโรงไหม ตอนตั้งแต่สะพาน
เฉลิมสวรรค์ ถึงถนนราชดำเนินใน (ปัจจุบันเป็นถนนราชินี)
(๘) ถนนท่าขนนาง ตั้งแต่ถนนมหาธาตุถึงลำน้ำเจ้าพระยา ในเวลา
นั้นยังไม่มุด ฟังได้รับพระราชทานในรัชกาลที่ ๔ (๙) ถนนลำเพ็ญ
เป็นต้น ส่วนสะพานข้ามคลองในเวลานั้นโดยมากเรียกกันว่า สะพาน
ช้าง ยังห้ามนามอย่างทุกวันนี้

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชนิพนธ์ให้การข้อมนักรมนันคอง
 ยิงขึ้น จึงโปรดให้ขยายเขตต์พระนครโดยมีคูชั้นนอกเพิ่มชนอีกชั้นหนึ่ง
 เริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ โปรดให้ขุดคลองผดุงกรุงเกษมค้ำน้ำเหนือคองแต่
 วัดเทพราช ภูเขา มาออกแม่น้ำเจ้าพระยาที่วัดแก้วฟ้าเดิม ทางทิศใต้
 แล้วโปรดให้สร้างข้อมที่ปากคลองสามชั้นฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้า
 พระยา ชื่อ "ข้อมขจรามิตร" (ที่ตั้งสถานสัญญาเรือเข้าออกของ
 กรมท่าทำในข้อมนี้) และสร้างข้อมรายฝั่งคูพระนคร คือ คลองผดุง
 กรุงเกษม ข้อมข้อม "ข้อมขจรนิคม" อยู่ปากคลองผดุง ๑ ฝั่งเหนือ (ที่
 ตั้งว่าการอำเภอสัมพันธวงศ์ข้อมนี้) "ข้อมขจรเทยมหาญ" (ประมาณ
 อยู่ที่ตั้งศาลแขวงพระนครใต้ ใน ต. ตลาดน้อยในข้อมนี้) "ข้อมขจร
 ไพโรช" ข้างแห่งว่า "แผลงคัตราช" อยู่ที่ตลาดหัวลำโพง
 "ข้อมขจรคัตราช" อยู่ใกล้สะพานนพวงศ์ "ข้อมขจรสายแวง
 ข้อมขจร" อยู่ริมถนนหลานหลวง เจริญสะพานจักรพักตร์ ๑ (สะพาน
 ชาว) "ข้อมขจรกำลังคัตรา" อยู่ริมวัดนราธิวาสวรวิหาร แต่
 ทิ้งหาได้ทำกำแพงชนนอกด้วยไม่ เมื่อมีเหตุการณ์ฉุกเฉินจะจัดกำลัง
 ค้ำกันโดยชักข้อมการะหว่างข้อมให้ถึงกันตลอด การขุดคลองผดุง
 กรุงเกษมและข้อมแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๓๙๗ โปรดให้มีการมหรสพ
 ตลอดตลอดคองเมื่อเดือนยในข้อม

ในรัชกาลต่อ ๆ มาได้โปรดให้ทำนุบำรุงถนนหนทางและลำ
 คลองเพื่อสะดวกแก่การสัญจรไปมา ก็โปรดให้สร้างพระราชวัง

ใหญ่ น้อย และสถานที่สำหรับเป็นกระถางตั้งของพระบรมมหาราชวัง ก็นำสร้างส่วนและ
 รมณีสถานสำหรับประชาชนให้เที่ยวเล่นเพื่อความสำราญ ยิ่งเครื่อง
 ประกอบนานาประการเพื่อความเจริญและความงามสำหรับพระนคร ก็
 ใ้ทรงโปรดให้สร้างสรรคขึ้นตามลำดับกาล ส่วนบ้านเรือนของ
 ประชาชนพลเมืองก็แยกย้ายกันปลูกสร้างขึ้นอย่างหนาแน่น จนบัดนี้
 นี้ว่าจังหวัดพระนครเป็นเมืองที่น่าเที่ยวเตร่และสวยงามทันสมัย
 โดดเด่น

กรุงเทพมหานคร แก่กาลก่อนสืบมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ มี
 อาณาเขตค้เพียงจังหวัดพระนครในปัจจุบัน (ฝั่งตะวันออก) และ
 จังหวัดธนบุรีในปัจจุบัน (ฝั่งตะวันตก) รวมกัน ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) ทรงโปรด
 ให้ขยายเขตต์กรุงเทพพระมหานครออกไป คือรวมจังหวัดพระนคร
 ธนบุรี พระประแดง สมุทรปราการ นนทบุรี และมิ้นบุรี เข้าเป็น
 อาณาเขตต์ของกรุงเทพพระมหานคร เพื่อให้ไพศาลกว้างขวางสมแก่
 เป็นนครหลวง ครั้นสมัยต่อมาได้แยก ธนบุรี สมุทรปราการ และ
 นนทบุรี ไปตั้งขึ้นเป็นจังหวัดหนึ่ง ๆ ต่างหาก ตั้งปรากฎอยู่ในปัจจุบัน

จ. พระนคร ภายในกำแพงชั้นนอก มีพระบรมมหาราชวัง ที่ทำ
 การของรัฐบาล วังเจ้านาย บ้านข้าราชการข้าราชการ และพระอาราม
 ที่สำคัญ ปลูกสร้างอยู่ค้คั้ง ถนนตัดไปตามแนวกำแพงโดยรอบ
 ส่วนตอนกลางมีถนนตัดผ่านไปยังตำบลต่าง ๆ และค้ค้ชกั้กับภายนอก

กำแพงอยู่ทั่วไป ถัดจากกำแพงชั้นนี้มีถนนตัดไปทุกทิศทุกทาง แต่
สายที่สำคัญและไปได้ไกลที่สุดก็คือถนนเจริญกรุง ไปสุดทางตอนใต้
ที่ถนนตัดข้ามคลองคอกเหล็ก และทางเหนือก็มีถนนไปถึงตำบลบางซื่อ
ถนนเหล่านี้ โดยมากได้ตัดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๖

ทางตอนเหนือแห่งจังหวัดนี้ ได้ตำบลสามเสนลงมาหน่อย เป็น
ที่ตั้งแห่งพระราชวังดุสิต ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงสร้าง ในบริเวณพระราชวังดุสิตนี้ มีสิ่งที่สวยงามน่าพิงชม
ทุกประการ เช่นพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งเป็นพระที่นั่งอย่างงาม
วิจิตรชั้นเยี่ยมสมสมัย (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งแห่งรัฐสภา) และมีสำหรับ
ไปเที่ยวหย่อนอารมณ์หลายแห่ง ถัดจากนั้นไปอีกหน่อยก็คือ สวน
จิตรลดา และพระราชวังพญาไท ตำบลทุ่งพญาไทนี้ จัดว่าเป็นที่
เที่ยวตากอากาศได้ดีตำบลหนึ่ง

ถนนราชดำเนิน (สร้างในรัชกาลที่ ๕) ซึ่งตัดตรงมายัง
ท้องสนามหลวงและถนนสนามชัยแต่พระราชวังดุสิตถึงเชิงสะพานผ่าน
พิภพลีลา เป็นถนนที่กว้างขวางและสวยงามที่สุดของพระนคร ที่ตรง
พระลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นที่สถิตพระบรมรูป แห่งพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระบรมหาราช ซึ่งประชาชนชาวไทย
พร้อมใจกันสร้างถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

ถนนสายสำคัญที่สุดก็คือถนนเจริญกรุง เพราะตัดผ่านไปในที่
ชุมนุมแห่งพานิชยกรรมตั้งแต่กำแพง พระบรมมหาราชวังไปจนจรดถนน

ตก ห่างจากที่สำคัญตั้งอยู่สองข้างถนนนั้นโดยมาก และมีรถรางเดิน
อยู่ตลอดสาย รวมสายรถรางทุกถนนยาวประมาณ ๔๐ กิโลเมตร
และมีถนนซอยตัดผ่านไปตามทุกทิศทุกทาง ยานพาหนะต่าง ๆ ก็มี
พร้อมทุกชนิด

ถนนบางแห่งได้รื้อด้วยยางอัดพลัด และหล่อด้วยคอนกรีต
แลดูราบรื่นปราศจากฝุ่นละออง ทำให้การขับขี่รถยนต์ยานสะเทวกละบาย
รวมถนนทั้งหมดในจังหวัดพระนครยาวกว่า ๓๐๐ ไมล์ และบางถนน
ก็ขยายเขตให้กว้างออกไปในโอกาสที่จะกระทำได้ เพราะถนนเหล่านี้
ได้คึกคักแต่สมัยก่อน เมื่อมาถึงสมัยปัจจุบันไม่เหมาะแก่ความ
ต้องการ และบางแห่งถนนกลองที่คึกคักขึ้นเป็นถนนกระทำให้การ
คมนาคมกว้างขวางออกไปเป็นลำดับ ส่วนถนนแถวสองชั้นข้างถนน
ในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเป็นตัวอย่างเป็นครั้งแรกที่สี่
ในถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร ซึ่งยังคงมีอยู่คราบท่าทุกวันนี้
ครั้นต่อมาบ้านเมืองมีความเจริญทวีขึ้นเป็นลำดับ เกิดนายช่างสถาปนิก
ผู้ชำนาญฉลาดและมีแบบแผนการก่อสร้างที่คึกคักตามสมัย การปลูก
สร้างตึกแถวและบ้านเรือนริมถนนก็คึกคักตามเจริญขึ้นทุกที ในที่สุด
มีคนได้มีการก่อสร้างถึง ๔-๕-๖-๗ ชั้น จนถึง ๘ ชั้นก็มี และ
ปลูกด้วยวิธีคอนกรีตอันเป็นแบบมั่นคงถาวรที่สุด ตึกกรมบ้านช่อง
เหล่านี้เป็นเครื่องประดับจังหวัดพระนครให้สวยงามและสมัยคึกคักเป็น
ที่ยิ่ง ส่วนสะพานที่ข้ามลำคลองต่าง ๆ ซึ่งถนนต้องผ่านเข้าไป ใน

ชั้นต้นก็ทำด้วยไม้ ต่อมาใช้เหล็กปูพื้นแล้วถมหินชั้นบน ทำเป็น
ถนนไปในตัว แต่ครั้งสมัยการคอนกรีตเพิ่งขึ้นก็ใช้เป็นสะพาน
คอนกรีตโดยมาก สะพานเฉลิมโลก ตำบลประตูน้ำประทุมวันเป็น
สะพานคอนกรีตสะพานแรก ฅบัตันในถนนสายใหญ่ ๆ สะพาน
ชนิดเก่าคงลดน้อยลงทุกวัน การทำสะพานครั้งรัชกาลที่ ๕ เมื่อ
ถึงคราวเฉลิมพระชนมพรรษา ก็ทรงโปรดให้สร้างสะพานเป็นการ
พระราชกุศลสาธารณประโยชน์ พระราชทานนามว่า สะพาน
“เฉลิม” เป็นคำนำหน้า โดยแต่ครั้งก่อนมาในคราวเฉลิมพระชนม
พรรษา ได้พระราชทานเงินตราแก่ราษฎรเป็นจำนวนประมาณ ๔๐ ซึ่ง
เศษ ทรงพระราชดำริว่า ถ้าจะเอาจำนวนเงินที่พระราชทานเป็นการกุศล
แจกราษฎรมาสร้างสะพานแทน ก็จะเป็นคุณประโยชน์แก่สาธารณ
ชนและบ้านเมืองดียิ่งกว่า เหตุฉะนเมื่อถึงคราวเฉลิมพระชนมพรรษา
จึงได้สร้างสะพานเฉลิมขึ้น เริ่มแต่สะพานเฉลิมศรี ตำบลบางขุนพรหม
ถึงสะพานเฉลิมสวรรค์ ตำบลปากคลองหลอด ทำข้างวังหน้า
เป็นที่สุดแห่งรัชกาล ในรัชกาลที่ ๖ ก็ทรงเจริญรอยตามแต่เปลี่ยน
นามสะพานว่า “เจริญ” เป็นคำนำหน้า เริ่มแต่สะพานเจริญรัช
ตำบลปากคลองตลาด ถึงสะพานเจริญศรีที่สหรัษฎ์นครปฐมเป็นที่สุด
และนอกจากนี้ก็มีผู้บริจาคสร้างขึ้นอีกเป็นอันมาก

เครื่องประกอบความเจริญแห่งบ้านเมือง เช่น ประปา ไฟฟ้า
การสาธารณสุข โรงพยาบาล การตำรวจ รถไฟ รถราง เรือกลไฟ

ไปนอกประเทศ และสายเรือไฟไปยังจังหวัดต่าง ๆ โทรเลข การ
ไปรษณีย์ โทรศัพท์ และวิทยุ โรงงานหัตถกรรม ห้างค้าขาย
สรรพสินค้า เหล่านี้ในเวลาปัจจุบันนี้มีอยู่พร้อมเพรียงทุกประการ

ในจังหวัดพระนคร มีพระอารามหลวงสถิตอยู่มากหลาย แบ่ง
ออกเป็นชั้นดังนี้ ชั้นเอก ราชวรมหาวิหาร ๓ ราชวรวิหาร ๔ ชั้นโท
ราชวรมหาวิหาร ๒ ราชวรวิหาร ๗ อรัญญิกวิหาร ๑ อรัญญิกวิหาร ๑
ชั้นตรี ราชวรวิหาร ๑ อรัญญิกวิหาร ๑๐ สามัญญ์ ๔ รวมทั้งสิ้น ๓๓
นอกจากนี้ยังมีวัดซึ่งประชาชนนับศรัทธาสร้างขึ้นอีกมาก พระอาราม
หลวงที่นับว่าสำคัญและเชิดชูเกียรติของประเทศไทย คือ วัดพระศรี-
รัตนศาสดาราม (วัดอรุณราชวรารามอนบุรี) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลา
ราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดบวร
นิเวศวิหาร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดราชประดิษฐสถิต
มหาสีมาราม วัดเขมาภิรตาราม วัดเทพศิรินทราวาส
พระอารามเหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างและซ่อม
แซมขึ้นบ้างสืบต่อ ๆ มาทุกรัชชกาล ล้วนแต่วิจิตรงดงามและน้อม
นำให้พุทธศาสนิกชนบังเกิดความเลื่อมใส ในพระอุโบสถก็ได้ประดิษฐาน
พระพุทธรูปสำคัญ ๆ มาประดิษฐานไว้เป็นที่สักการบูชา มีสิ่งนา
ประการที่น่าพิศม และควรพิศวงในเชิงศิลปกรรมของชาวไทย ชาว
ต่างประเทศที่เข้ามาเหยียบย่ำฐานพระนคร น้อยคนนักที่ได้ไปเห็นแล้ว
จะไม่พากันชมชอช

นอกจากความสะดวกสบายแห่งการคมนาคม ภายในจังหวัด
แล้ว จังหวัดพระนครยังเป็นศูนย์กลางของสายรถไฟ สายเรือไฟ เรือ
ยนต์สำหรับเดินทางไปยังจังหวัดต่าง ๆ ภายในพระราชอาณาจักรทั่ว
ไป อันเป็นเหตุให้ความเจริญค่อย ๆ ดำเนินไปสู่จังหวัดนั้น ๆ
ประชาชนพลเมืองตามชนบทก็มีโอกาสเข้ามายังกรุงได้ง่าย จดจำ
แบบแผนอันดีงามไปเจริญรอย เป็นการเปิดหูเปิดตาให้เห็นเหตุการณ์
ที่กว้างขวางออกไป สินค้าต่างประเทศ ที่บรรทุกเรือเมล์เข้ามา
ก็มาชุมนุมพักอยู่ในจังหวัดพระนครก่อน แล้วพ่อค้าใหญ่ ๆ ก็นำสิน
บรรทุกรถไฟเรือไฟส่งไปยังจังหวัดต่าง ๆ อีกทอดหนึ่ง ส่วนสินค้า
ของจังหวัดต่าง ๆ มีข้าวเปลือก สินค้าพื้นเมืองและสินค้าป่า ก็ถูก
ส่งเข้ามารวมอยู่ในจังหวัดพระนครเช่นเดียวกัน แล้วจึงจัดส่งออกไป
จำหน่ายยังต่างประเทศ จึงนับว่า จังหวัดพระนครเป็นศูนย์กลางแห่ง
พาณิชย์การทั้งกล่าวแล้ว แต่กาลก่อนการหัตถกรรมต้องอาศัยใช้แรง
คน ไม่สะดวกและทันการ บัดนี้โรงงานหัตถกรรมได้เปลี่ยนเป็นใช้
แรงเครื่องยนต์และกำลังไฟฟ้ากระทำให้งานรวดเร็ว และประณีตยิ่ง
ขึ้น ประชาชนพลเมืองก็รู้จักศึกษานานวิชาช่วยทำการอุตสาหกรรมและ
หัตถกรรมเพิ่มทวีขึ้นเป็นลำดับ ส่วนการมหรสพไทยเราแต่กาลก่อน
ก็นิยมเพียงละครและโขน ครั้นต่อมาได้คิดแปลงให้ต้องตามความ
นิยม เป็นละครที่ก้าบรพ ละครพูดละครร้องและโขนชักกรอก ครั้น
เมื่อสมัยในรัชกาลที่ ๕ ได้เกิดมหรสพต่างประเทศอย่างหนึ่ง คือ

ภาพยนตร์ ในเวลานั้นมีคนนิยมเป็นส่วนน้อยที่สุด ต่อมาได้เกิดบริษัท
ฉายภาพยนตร์ขึ้นเป็นหลักฐานมั่นคง พยายามประกาศคุณค่าความดี
ของภาพยนตร์ขึ้นเป็นลำดับ ชักชวนให้เกิดคามนิยมแพร่หลายทั่วไป
ตลอดประเทศไทย

ส่วนอาหารการบริโภคนั้นได้สะดวกตามไฮเต็ลและร้านอาหาร
อาหารและเครื่องดื่มอยู่ทุกตำบล ตกกลางคืนตามถนนก็สว่างไปด้วย
แสงไฟฟ้าแสงนีออนและแสงโคมของห้างร้าน ประชาชนพลเมือง
ก็ออกเที่ยวเตร่อยู่คึกคัก เสียงมหรสพครึกครื้นอยู่ทุกแห่งทุกหนไม่
เงียบหยงอับ ส่วนผู้ที่เดินทางไกลจากต่างถิ่น ก็มีโรงแรมคอยรับรอง
มีเตียงเตียงนอนในเรือที่พักอาศัยและอาหารการกิน

กรุงเทพมหานครเจริญรุ่งเรืองมาบรรจบร้อยปีใน พ.ศ. ๒๔๒๕
ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้มีการสมโภชพระมหานครและพระแก้วมรกต
เป็นงานมหกรรม ๗ วัน ๗ คืน ได้มีการพิพิธภัณฑิ์ในพระบรมมหา
ราชวัง (ที่ตึกศาลาสหทัยสมาคม) ด้วย เป็นครั้งแรกในประเทศไทย
ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ กรุงเทพมหานครมีอายุครบ ๑๕๐ ปี ในรัชกาล
ที่ ๗ จึงโปรดให้จัดการสมโภชพระมหานครและพระปฐมบรมราชานุสร-
ณีน อันเป็นที่สถิตพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
พระผู้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์นั้น ก็ขุดคลองสะพานพระพุทธ
ยอดฟ้าข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลนั้นด้วยเงินแผ่นดิน
และเงินของประชาชนชาวไทยซึ่งได้บริจาคร่วมด้วย

๑. พระนคร มี ๑๒ ชั้น คือ ๑. พระนคร ๒. ขอมพราย
 คีร์พ่าย ๓. สัมพันธวงศ์ ๔. บางรัก ๕. กุสิต ๖. ปทุมวัน
 ๗. ยานนาวา ๘. บางเขน ๙. บางกระบี่ ๑๐. พระโขนง ๑๑. มีน
 บุรี ๑๒. ท้องนอก และมีถึง ๑. คือ กิ่งลาดกระบัง (ชั้น อ. มีนบุรี)

พระนครศรีอยุธยา

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ก ๔) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ต. ห้วยอ อ. กรุงแก้า อาณาเขตทิศเหนือจรด จ. ลพบุรี จ. อ่างทอง
และ จ. สระบุรี ทิศตะวันออกจรด จ. สระบุรี ทิศใต้จรด จ. ปทุมธานี และ
จ. นนทบุรี และทิศตะวันตกจรด จ. สุพรรณบุรี น. ๕๐๐๐ จังหวัดนี้
ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสามสายมาบรรจบกัน คือแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลมา
ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แม่น้ำลพบุรี ไหลมาทางทิศเหนือ และ
แม่น้ำป่าสักไหลมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คมนาคม จากกรุงเทพฯ
โดยรถไฟสายเหนือ ถึงสถานีอยุธยา ๗๒ กม. ทางน้ำโดยเรือยนต์
จากท่าเตียน

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่มโดยมาก ไม่มีภูเขา แต่มีแม่น้ำลำ
คลองมาก ถึงหน้าน้ำ ๆ ขนท่วมทุกปี เป็นประโยชน์แก่การเพาะ
ปลูก พ. ๓๒๖ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ทำการประมง เย็บอบ ทำปอ ทำเครื่องดินเผา
จักสาน ทำขาย สินค้าที่สำคัญคือ ข้าว อุตสาหกรรม มีโรงงานแข็ง
โรงเลื่อยจักร โรงสีข้าว โรงไฟฟ้า

กรุงศรีอยุธยา เคยเป็นราชธานี ของประเทศไทย มาตั้ง แต่เมื่อ
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงประดิษฐานขึ้น
เมื่อ ๖๑๔ พ. ศ. ๑๙๙๓ มาจนถึงเมื่อเสียกรุงแก่พม่าครั้งสุดท้าย

เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ. ศ. ๒๓๑๐ รวมเป็นเวลา ๔๑๗ ปี เว้นแต่
 ระหว่าง พ. ศ. ๒๐๐๖ ถึง ๒๐๓๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 ทรงตั้งเมืองพิษณุโลกเป็นราชธานี เสด็จประทับอยู่ที่นั่นตลอดรัชกาล
 แห่งกรุงศรีอยุธยาตั้งกรุงเก่าเป็นชัยภูมิเหมาะที่จะตั้งเมือง เพราะมีลำน้ำ
 เกือบรอบทุกด้าน ทั้งในการค้าขายก็เหมาะ เพราะอยู่ทีลำน้ำสำคัญ ๆ
 หลายสาย เช่นแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสัก เป็นต้น
 มารวมกันตรงนั้น ประกอบกับที่นั้นอุดมสำหรับทำการกสิกรรม จึงเป็นที่
 ชมนิยมชมและไปในเมืองสำคัญมาก่อนที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ มาตั้ง
 ที่ตำบลเวียงเหล็ก (ตรงวัดพุทธโศกวรวิชัย บัดนี้) เมื่อ พ. ศ. ๑๘๘๐
 นั้น ทบบริเวณนั้นบ้านเมืองใหญ่โต เห็นได้ทีที่มีวัดสำคัญ ๆ หลายวัด
 เช่นวัดเทิม วัดธรรมนิกรราช เป็นต้น และพระพุทธรูป "พระเจ้าพนัญเชิง"
 ก็มีจดหมายเหตุปรากฏว่าสร้างเมื่อ พ. ศ. ๑๘๖๗ ก่อนที่สมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงตั้งกรุงศรีอยุธยาถึง ๒๕ ปี แต่ว่าเดิมจะเรียก
 ว่าเมืองอะไรมันไม่ใคร่หลักฐานชัดเจนพอ ในพงศาวดารเหนือมีขบ่งไว้
 ในที่ต่าง ๆ หลายแห่งว่ามกษัตริย์พระองค์นั้นข้าง พระองค์คนข้าง มาตั้ง
 ที่หนองโสน หรือที่วัดเทิม หรือบริเวณอื่นใกล้ ๆ ที่นั้น แต่ก็ขบ่งชัด
 เป็นแน่ไม่มีใครได้ เช่นมีขบ่งไว้ว่าพระนารายณ์ราชโอรสพระเจ้าจันทโชติ
 ทรงย้ายราชธานีจากเมืองละโว้มาตั้งเมืองที่วัดเทิม น่าจะเรียกว่าเมือง
 อโยธยา เพราะสมเด็จพระบรมโกศ เมื่อครั้งเป็นกรมพระราชวังบวร
 สถานมงคล ได้ทรงผนวชที่วัดศรีอโยธยา คือวัดเทิมนี้ ในพงศาวดาร

เห็นออกแห่งหนงวาเมอ พ.ศ. ๑๖๓๒ พระเจ้าหลวงครของเมืองที่
 วิกเคิมนี้ แล้วลงมาสร้างเมืองใหม่ที่ปากน้ำแม่เขย (พ. เห็นหน้า ๔๕)
 กยออกแห่งหนงกล่าววว่า พระเจ้าสายนางผง กยพระราชเทวาราชธิดา
 พระเจ้าหลวงกษัตริย์เมืองอโยธยาได้ครองเมืองเสนาราชนคร เมื่อ
 พ.ศ. ๑๖๕๔ ซึ่งเช่นเมืองที่พระเจ้าหลวงสร้างที่ปากน้ำแม่เขย (พ.
 เห็นหน้า ๒๔) เหล่านี้เป็นต้น

ในระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ได้ถูกข้าศึกมาประชิด
 พระนคร ๖ ครั้ง คือ

ครั้งแรก พระเจ้าหงสาวดี ตะเบงชเวตยกเข้ามาเมื่อ พ.ศ.
 ๒๐๕๑ เข้ามายังที่ทุ่งลุมพลี คราวนี้สมเด็จพระศรีสุริโยทัยซาคคอก
 ช้าง แล้วพระเจ้าตะเบงชเวตยกเข้าตั้งประชิดกรุงศรีอยุธยาทางเหนือ
 (พระเจ้าหงสาวดีตั้งทัพที่เมือง บเวงนองตั้งที่พระเนยค พระเจ้าแปรตั้งที่
 บ้านมะขามหย่อง พระยาพลมตั้งที่ทุ่งประเชด) แต่คราวนี้พระม่านไม่ได้
 เตรียมตัวมาพอ ครั้นเห็นว่าจะตีเอากรุงศรีอยุธยาไม่ได้ก็ล่าทัพกลับไป

ครั้งที่ ๒ คราวพระเจ้าหงสาวดีกับบเวงนอง ขอล้างเผือกไม่ได้
 ยกมาตีกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๑๐๖ คราวนี้ไทยออกตั้งขอมรบ
 นอกเมืองสทาน คือ ที่ทุ่งลุมพลี ที่ขอมบ้านคอกไม้หินตรา ที่ขอม
 ทัพคู้ ที่ขอมจำปาพล คือที่บ้านขอมขคน รวม ๔ แห่ง ฝ่ายพระม่าน
 พระเจ้าแปร ตั้งที่วัดโพธารามและคลองเกาะแก้ว พระมหาอุปราชา
 มังไชยสิงห์ ตั้งที่พระเนยค ที่พิทหลวงพระเจ้าหงสาวดี ตั้งที่วัดโพ

เสือกขนอนปากค พระยาพลมตงทตงลมพล พระเจ้าตองอตงทตุง
ประเทศ พระเจ้าองวะคงทวทพิทโธลวรบย คราวนแม่ตกรุงศรีอยุธยา
ไม่ให้ ฝ่ายไทยก็ยอมเป็นไมตรีโดยแบ่งช้างเผือกให้ และยอมให้
สมเด็จพระรามเสด็จไปอยู่หงสาวดีเป็นต้น

ครั้งที่ ๓ พระเจ้าบุเรงนองยกมาตกรุงเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๑-๑๒ คราว
นี้พระม้ามตงประเทศพระนคร ทางบ้านเหนือพระเจ้าตองอ พระยาพลม
อภัยคามิน เจ้าเมืองเมาระตะมะ ทางบ้านตะวันออก พระมหาอุปราชา
และพระมหาธรรมราชาธิราช ทางบ้านใต้ พระเจ้าอัฐระ ทางบ้านตะวันตก
พวกไทยใหญ่ ทพเชียงใหม่และทพเจ้าเมืองสาเกต พระเจ้าหงสาวดี
ตงทตุงมหาพราหมณ์ แต่ในตอนจะตีแตกหัก ได้ย้ายมาตงทวทมเหยง
ให้พระมหาอุปราชามาตงทเกาะแก้ว พระเจ้าแปรตงทจันทรายเวียง
พระเจ้าองวะคงทวทสระพานเกลือ คราวนพระมหินทราธิราชทรงยอมแพ้
เสือกรุงแก่พระม้ามเมื่อ ๑๑๐ ปีมะเส็ง เวลา ๙.๐๐ นาฬิกา

ครั้งที่ ๔ ในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ นี้ พระบรมราชาพระยาละแวก
เห็นว่าไทยหย่อนกำลังลงมากจึงแต่งกองทัพมาตกรุงศรีอยุธยา แต่
พระมหาธรรมราชาธิราชทรงต่อสู้และชัยได้เขมรไปได้

ครั้งที่ ๕ พระเจ้าอะลอง พญา ไค้มาตกรุงศรีอยุธยาในปี พ. ศ.
๒๓๐๓ แต่เมื่อญมาตูกชนใหญ่ระเบิดขาดเจ็บสาหัสตงล่าทัพกลับไป

ครั้งสุดท้าย พระม้ามให้กองทัพในบังคับบัญชาเนเมียวสีหบดี
กับมิ่งมหานรธามาตงล้อมกรุงอยู่แต่ พ.ศ. ๒๓๐๙ จนถึง พ.ศ.

๒๓๑๐ พระมิ่งเกล้าฯ แห่งพระนครหลวง จึงเข้ากรุงโตเมื่อ วันที่ ๗ เมษายน
เวลาเช้า ๒๐ นาฬิกา ครบถ้วน ๓ ๕ บกุน แล้วเข้ากรุงศรีอยุธยา
จนใหม่หมด แต่นั้นมากเลยมีโตเป็นราชธานี

การปกครองท้องที่ในหัวเมืองพระนครศรีอยุธยาปรากฏในประชุม
พงศาวดาร ภาคที่ ๒๓ ว่า การแบ่งแขวงในกำแพงพระนครสมัยกรุงศรี
อยุธยา เขาออกสองเป็นศูนย์กลาง คือส่วนหนึ่ง ตั้งแต่หอกลองถึง
เจ้าไชยและคลาศยกอก แขวงขุนทรณบาลคิดว่าจะเป็นที่ตั้งแขวง
ตะวันตกไปถึงเชิงโต ตั้งแต่หอกลองถึงขามะพร้าว ท่าชั่งข้างเขื่อน
แขวงขุนโลกบาล คิดว่าจะเป็นที่ตั้งแขวงตะวันออก ตั้งแต่หอกลอง
ไปถึงประตูไชยและเจ้าไชย แขวงขุนธราบาล คิดว่าจะเป็นที่ตั้งแขวง
เหนือ ตั้งแต่หอกลองมาถึงข้างเขื่อนมาจนถึงจวนวัง แขวงขุนธราบาลคิด
ว่าจะเป็นที่ตั้งแขวงตะวันออกเฉียงโต ทิศเหนือกำแพงพระนครตามจำนวน
ที่มาเรียกว่าแขวงทั้ง ๔ แต่เมื่อออกชื่อนายแขวงมีแต่ ๓ ชื่อ คือ
ขุนนคร ขุนอไทย ขุนเสนา เป็นแขวง แขวงขุนนคร คงจะได้ว่า
ตั้งแต่ในลุ่มน้ำสักกขลำน้ำลพบุรีไปจนแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ตั้งแขวง
เหนือ แขวงขุนอไทยคงจะได้ว่าแต่ทิศเหนือต่อจากแขวงขุนนครทางใต้
จนแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ตั้งแขวงตะวันออก แขวงขุนเสนาคงจะได้ว่า
ในทิศตะวันออกเฉียงโตต่อจากแขวงขุนอไทย ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ต่อจากแขวงขุนนคร เป็นที่ตั้งแขวงตะวันตก สงสัยว่าจะมีแขวงว่าการ
ที่ตั้งที่วัดยกรังอกแขวงหนึ่ง ตั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เปลี่ยนชื่อ

ตำแหน่งมาเป็นชื่อท้องที่ เรียกว่าแขวงนคร แขวงอุไทย แขวงเสนา
 ในชั้นนี้ปรากฏมีแขวงร้อยกรุงชั้น ว่าการละเพาระแต่ในเกาะกรุงเท่านั้น
 ต่อมาว่าผู้รักษากรุงเก่าในรัชกาลที่ ๓ แบ่งแขวงนครซีกซ้ายเป็น
 นครใหญ่ เขาซีกขวาเป็นนครน้อย แบ่งแขวงเสนาตอนเหนือเป็น
 เสนาใหญ่ ตอนใต้เป็นเสนาน้อย แต่แขวงอุไทยคงตามเดิม อนึ่ง
 แขวงร้อยกรุงแต่เดิมว่าอยู่แต่ในเกาะพระนคร ผลประโยชน์ที่ตัวของ
 นายแขวงน้อยนัก ผู้รักษากรุงจึงตั้งเขาแขวงนคร แขวงเสนา แขวง
 อุไทย ที่อยู่ใกล้กรุงยกเป็นเขตต์แขวงร้อยกรุง สมัยพระยาไชยวิชิต
 (สิงห์โต) เป็นผู้รักษากรุงได้แบ่งแขวงอุไทยตอนเหนือเป็นอุไทยใหญ่
 ตอนใต้เป็นอุไทยน้อย

พ. ศ. ๒๔๓๘ ขึ้นเวลาเริ่มจัดการปกครองมณฑลเทศาภิบาล
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดี
 กระทรวงมหาดไทย ทรงดำริว่าแขวงนครใหญ่ นครน้อย เสนาใหญ่
 เเสนาน้อย ผู้คนพลเมืองมาก มีที่อเทกกว้างขวาง จึงให้ผู้รักษากรุง
 แบ่งแขวงนครใหญ่ข้างเหนือ คงเป็นนายอำเภอ นครใหญ่ แบ่งเขตต์
 ข้างใต้เรียกว่าอำเภอ นครใน แบ่งแขวงนครน้อยตอนเหนือ เรียกว่า
 อำเภอ นครน้อย ตอนใต้เรียกว่าอำเภอ นครกลาง ต่อมา พ. ศ. ๒๔๔๖
 เปลี่ยนชื่ออำเภอ นครกลางเป็นอำเภอ นครหลวง และแบ่งแขวง
 เสนาใหญ่ตอนเหนือเป็นอำเภอ เสนาใหญ่ ตอนใต้เป็นอำเภอ เสนากลาง
 แบ่งแขวงเสนาน้อยตอนเหนือกับแขวงเสนาใหญ่ตอนตะวันออก เป็น

อำเภอเสนาใน แขวงเสนาน้อยตอนใต้คงเป็นอำเภอเสนาน้อย ภายหลังยกเขตว่าการเข้าไปตั้งที่ตำบลราชครามฝั่งขวาแม่น้ำบางโพธิ์ แล้วเรียกว่าอำเภอราชครามเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๖๗ ต่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ จึงเปลี่ยนเรียกว่าอำเภอบางโพธิ์ ก็ได้เปลี่ยนชื่ออำเภออุไทยน้อย เป็นอำเภอพระราชวังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ พ.ศ. ๒๔๕๐ โปรดให้แบ่งท้องที่อำเภอพระราชวังด้านตะวันออก ท้องที่อำเภออุไทยใหญ่ ด้านใต้ ยกขึ้นเป็นอำเภอ เรียกว่าอำเภออุไทยน้อย

พ.ศ. ๒๔๕๘ เปลี่ยนชื่อ อำเภอ ตามนาม ตำบล ที่ตั้ง ทว่าการ อำเภอ อำเภอนครน้อย เป็นอำเภอท่าเรือ อำเภอเสนาใน เป็น อำเภอบางบาล อำเภอนครใน เป็นอำเภอบางปะหัน อำเภอพระราชวัง เป็นอำเภอบางปะอิน อำเภอเสนาใหญ่ เป็นอำเภอผักไห่ อำเภอนครใหญ่ เป็นอำเภอมหาราช อำเภออุไทยน้อย เป็นอำเภอวังน้อย

- จ. พระนครศรีอยุธยา มี ๑๓ อำเภอ คือ ๑. กรุงเก่า ๒. ท่าเรือ ๓. บางโพธิ์ ๔. บางบาล ๕. บางปะหัน ๖. บางปะอิน ๗. ผักไห่ ๘. มหาราช ๙. วังน้อย ๑๐. เสนา ๑๑. อุไทย ๑๒. นครหลวง ๑๓. ลาดบัวหลวง และมีกิ่ง ๓ คือ ๑. บางซ้ายนอก (ชน อ. เสนา) ๒. พาศิ (ชน อ. อุไทย) ๓. บ้านแพรก (ชน อ. มหาราช)

TUDC

21/07/2564

พระเจดีย์ชัยมงคล จ. พระนครศรีอยุธยา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสร้างเฉลิมพระเกียรติ

พังกา

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ง ๒) ตั้งศาลากลางจังหวัด ที่ ต. ทัยช้าง อ. เมือง ฯ ทิศเหนือจรด จ. ระนอง ทิศตะวันออกจรด จ. สุราษฎร์ ฯ และ จ. กระบี่ ทิศใต้จรด จ. ภูเก็ต ทิศตะวันตกจรดทะเล ในอำเภอเบงกอล น. ประมาณ ๓๕๕๐ กิโลเมตรจากกรุงเทพฯ ไปเมือง โดยรถไฟสายใต้ไปลงที่สถานีกันตัง จ. ตรัง ๘๖๖ กม. แล้วโดยสาร เรือไฟต่อไปถึงเมืองที่เคียวก็ได้ หรือเมื่อไปถึงสถานีกันตังแล้ว โดย สารถีไฟไปขึ้นที่ท่า จ. ภูเก็ต แล้วโดยสารรถยนต์ไปตามทางหลวง อีกต่อหนึ่งก็ได้ ในระหว่างฝั่งบ้านเหนือของช่องปากพระในอำเภอพังกา ก็ยังมีบ้านเหนือของ จ. กระบี่ เรือกลไฟเดินทะเลเข้าจอกว๊านคนโดย สารถีและสินค้าได้สะดวก

ภูมิประเทศ เป็นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ มีภูเขาอยู่โดยรอบ ที่ลุ่มโดย มากอยู่ตามชายทะเลและบริเวณลุ่มน้ำ เช่นแม่น้ำพังกา และแม่น้ำ ตะกั่วป่า ส่วนที่ดอนนั้นโดยมากเป็นป่า ปริมาณน้ำฝน ๓,๕๖๗ มม. (๒๔๗๕) พ ๕๗ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำเหมืองแร่ดีบุกเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ยังมีการทำนา ทำสวนผลไม้และสวนยางพารา ทำไร่ การประมง เลี้ยงสัตว์ ตักไม้ เฆาถ่าน สินค้าที่เป็นลำสนิมแร่ดีบุก

จ. พงงาทงชนในรัชกาลที่ ๓ พงหวกนมีประเพณีการวิ่งเริงของ
 ชาวบ้านคือพิธีชักพระในเดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ ถึงแรม ๑๓ ค่ำ คือ
 ตกแต่งเรือแล้วเชิญพระพุทธรูปลงประดิษฐาน พลกชาวบ้านก็พากัน
 แต่งเรือพายใหญ่น้อยเข้ากระบวน แห่เรือลำตรงไปพักแรมที่ถ้ำ
 ศาลารักษ์ปากน้ำพงงา มีการแข่งเรือด้วย

จ. พงงา มี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองพงงา ๒. กระบุง ๓. ตะกั่ว
 ทูง ๔. ตะกั่วยา ๕. ท้ายปลี ๖. ท้ายเหมือง มีกิ่ง ๒ คือ ๑. เกาะ
 ยาว (ชน อ. เมืองฯ) ๒. เกาะคอเขา (ชน อ. ตะกั่วยา) มีโบราณ
 วัตถุ คือกำแพงเมืองเก่าที่ตลาดเหนือ อ. ตะกั่วยา มีหินสลักรูป
 พระนารายณ์ พระลักษมณ์และนางสีดา แผ่นโลหะอยู่ที่ ต. เหลด อ. กระบุง.

พิทลิ่ง

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ก ๕) คมนาคมจากกรุงเทพฯ ไป
เมืองโดยรถไฟสายใต้ ๘๖๒ กม. น. ประมาณ ๔๔๑๔ ทิศเหนือ
จาก อ. รือนพิบูล จ. นครศรีธรรมราช ทิศตะวันออกตกทะเลสาบ
และ อ. เมือง จ. สงขลา ทิศใต้จาก อ. กำแพงเพชร จ. สงขลา
ทิศตะวันตกจาก ข. บรรทัด ชัยบนเขตตกกับ จ. ตรัง

ภูมิประเทศ ตะวันตกพันสูงเพราะจากเขาบรรทัด แล้วค่อยลาด
ลงมาทางตะวันออกจนตกทะเลสาบ ตอนเชิงเขาเป็นป่าสูง ตอนกลาง
เป็นที่ราบ ทำนา ทำสวน ตอนใกล้ทะเลบางแห่งเป็นที่ราบ บาง
แห่งเป็นพรุ ทำนาทำสวนไม่ได้ ปริมาณน้ำฝน ๑,๘๓๕ มม.

(๒๔๗๘) พ. ๑๑๘ (๒๔๘๐)

อาชีพ ชาวบ้านซึ่งอยู่ตอนที่สูงเชิงเขา ทำป่าไม้ ตอนกลาง
ที่ราบ ทำนา ทำสวนทั่วไป โดยมากเป็นหมากและมะพร้าว ตอน
ริมทะเลสาบ บางตอนทำนา จับปลา ทอเสื่อและกระสอบกระจุต

ประเพณีและการเล่นที่ควรกล่าวคือ ชักพระในวันแรมค่ำ ๑
เดือน ๑๑ มีการทำขวัญข้าวไหว้เจ้าที่ เป็นประเพณีโบราณสืบมาแต่
ลัทธิศาสนาพราหมณ์ เคยขวนเล็กทำมาแล้ว พิธีการทำในวันแรม
ค่ำ ๑ เดือน ๑๐ เป็นการรับผีตายาย และทำในวันสิ้นเดือน ๑๐ เป็น

การส่งผู้ตายาย พิธีทำประตุมกนทวัก ทำขนมประจำวัน มีขนมขี้
 (เพราะทำคล้ายลูกสะบ้า) ขนมพอง ขนมลา แต่พิธีส่งผู้ตายาย นอก
 จากกิจของถวายพระ ยังเหลือไว้สำหรับตั้งเปรตอีกส่วนหนึ่ง คือเอา
 ขนม ปลาแห้ง และสตางค์ ตั้งบนร้านเตี้ย ๆ อธิษฐานอุทิศแก่ผู้ท
 ล่วงลับไป แล้วชิงของที่ตั้งไว้ นั้น เรียกว่าชิงเปรต วันสงกรานต์ เรียก
 ว่าวันว่าง เพราะหยุดงาน พวกนี้ไปทำบุญสมาทานศีลและเที่ยวเที่ยวกัน
 การเล่นมี ชนวัว ป่าข้าวต้ม คือใช้ลูกต้มทำด้วยข้าวตากห่อใบตาล
 ลูกกลม ๆ ขนาด ๔-๕ นิ้ว ห่อให้แน่น ปากนั้นคราวละสองคน ยืน
 ห่างกันตามสมควร เรียกว่าชกข้าวต้ม เป็นกีฬาพื้นเมือง มักมีใน
 เวลาชกพระหรืองานใหญ่

จ. พัทลุง เกิดตั้งเมืองที่กิ่ง อ. ปะเหลา แขวง จ. สงขลา ได้มี
 การโยกย้ายที่ตั้งมากแห่ง สมัยราว ๑๐๐๐ ปีมาแล้ว มีตำนานปรัม
 ปร่าว่า ตามโม และยายเพชร สองผู้เมีย อยู่ตำบลปะเหลา เป็น
 หมอละทำ หมอเฒ่า นายกองข้างของเจ้าพระยากองทัพครอง
 เมืองพัทลุง ต่อมาตายายได้กุมารจากป่าไผ่เสด็จ และได้กุมารจาก
 ป่าไผ่คง ได้ชื่อว่านางเลือนขาว เกิดทั้งสองเมื่อเทียบ ไต่ชนกได้เป็นสาม
 ภวียากัน สามได้เป็นนายกองช่วยข้างแทนตายาย จนมีกำลังมากขึ้น
 และได้ชื่อว่า พระยา कुमार พระยา कुमारกับนางเลือนขาวเป็นผู้ ใจบุญ
 ได้สร้างพระพุทธรูป และสร้างวัดพระพุทธรูปสี่หิ้งค์ ที่เมืองตรัง สำหรับ
 เป็นที่พักพระพุทธรูปของคน และสร้างวัดอื่น ๆ อีกหลาย วัดที่ใน

จ. พัทลุง ชาวทวายไปตั้งกรุงศรีอยุธยามหานครฝ่ายเหนือ (ในทันที
 หมายถึงกรุงสุโขทัย) ไปรบให้พระยาพิษณุโลกกับนางทองจันทร์
 มารับนางเลือนขาวไปเป็นมเหสี แต่นางตั้งครรภ์มาก่อนแล้ว พระเจ้า
 กรุงศรีอยุธยาจึงไม่ไต่ยกขึ้นเป็นมเหสี เมื่อนางเลือนขาวคลอดบุตร
 เป็นกุมาร พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงขอไว้เป็นราชบุตรบุญธรรม แล้ว
 ส่งนางเลือนขาวกลับมายังบ้านที่พัทลุงตามเดิม

เรื่องเมืองพัทลุง ที่ปรากฏเป็นตำนานปรัมปราเหลือล้นมากเพียง
 เรื่องข้างต้นนี้ เรื่องไม่สู้เกี่ยวข้องกับตำนานจังหวัดนี้นอกจากชื่อผู้ครอง
 เมือง อย่างไรก็ตามที่ จ. พัทลุง เมืองเดิมนี้เป็นเมืองเก่าเมืองหนึ่งทาง
 ภาคใต้ อาณาจักรศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๒๐๐—๑๔๐๐) ก็เคยมีอำนาจ
 แผงชนมาตลอดแหลมมลายู เพราะฉะนั้น เมืองพัทลุงซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบล
 ในกิ่ง อ. ปะเหลา จ. สงขลา ก็คงจะเป็นเมืองขึ้นอาณาจักรศรีวิชัยเมือง
 หนึ่งด้วย จ. พัทลุงมีเรื่องราวปรากฏในพระราชพงศาวดาร อยู่มากแห่ง
 พ.ศ. ๑๙๒๗ สมเด็จพระรามาธิบดี ได้ส่งพระยาไชยโยมาไว้
 ที่เมืองพัทลุง พ.ศ. ๒๐๕๗ ปรากฏว่า พระบรมรังคัลได้เป็นเจ้าเมือง
 (เวลานั้นยังตั้งที่กิ่ง อ. ปะเหลาคามเดิม) ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิ มีตำนานเล่าว่า ผู้หนึ่งชื่อเจ้าอินท ชาวเมืองพัทลุง
 อพยพมาตั้งเป็นภูมิลำเนา ณ เมืองนครศรีธรรมราช รับอาสาทำเวทมนต์ให้
 ข้าศึกทยกมาล้อมกรุงศรีอยุธยาทางวียงงมีความกลัวถอยกลับไป สมเด็จพระ

พระมหาจักรพรรดิ ทรงตั้งภิกษุเจ้าอินท เป็นทพระครูอินทโมลี

ครั้นนั้นท้าวราชฉัตรทนต์ จุฬามุนีราชปัญญา ปริมาจริยานุชิต พิพิธรัตน
 ราชวงษ์ พงษ์ภักดีศรีสาทรบุตรอุปราชเอระคณะบ้านแก้ว หัวเมือง
 พัทลุง พ.ศ. ๒๒๙๑ แผนกีนสมเด็จพระบรมโกศ โปรดให้พระยา
 ราชบังลัง (ตะตา) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพัทลุง เป็นท่านองประเทศ
 ราช ถวายต้นไม้เงินทอง เป็นเมืองชั้นตรี มีเมืองชน ๔ เมือง คือ
 ประเหลียน กระจง เทพา และสงขลา (แต่เพิ่มสงขลาเป็นปากน้ำเมือง
 พัทลุง ตามพระรหุ่มแขกอิสลาม ปู่ของพระยาราชบังลัง (ตะตา) เป็น
 ผู้มาตั้งเมืองชน) สมัยธนบุรี พระปลัดกิ่งแก้วเป็นเจ้านครศรีธรรมราช
 ให้หลานชายมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง ตั้งเมืองที่ท่าเสมต หรือ
 ท่าชลประทาน แล้วต่อมาเจ้านครให้พระยาพิมลขันธ์ สามิท้าวเทพสตรี
 เมืองถลางมาเป็นเจ้าเมือง ตั้งเมืองที่ท่าชลประทานมะพร้าว พ.ศ. ๒๓๑๒
 พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปตีเมืองนครศรีธรรมราชได้ โปรดให้นาย
 จันทมหาดเล็กมาเป็นเจ้าเมือง ตั้งเมืองที่ขามม่วง ภายหลังนายจันท์
 มหาดเล็กมีโทษต้องถูกถอด พ.ศ. ๒๓๑๕ ทรงตั้งนายขุน บุตรพระยา
 ราชบังลัง (ตะตา) คั่นสกุล ณ พัทลุง หรือพระยาพัทลุงขุนคางเหล็ก
 เป็นพระยาแก้วเกาะพิไชย ผู้สำเร็จราชการเมืองพัทลุง สมัยกรุง
 รัตนโกสินทร ในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้เมืองพัทลุงและเมืองอื่น ๆ อีก
 ๑๙ เมืองทางบกยี่สิบ ซึ่งเดิมขณกรมท่ามาชนกลาใหม่ พ.ศ. ๒๓๒๘
 พระม่ายกทัพมาตีหัวเมืองยี่สิบ เจ้าเมืองกรมการหลายเมืองยกครอบครัว
 ครัวหนีพระมาเข้ายา เพราะทางกรุงเทพ ฯ ถัดกพนท่าคักกัยพระมาอยู่ ยก

มาช่วยไม่ได้ แต่พระมหาช่วยเป็นอธิการอยู่วัดเขาแดงแขวงเมือง
 พัทลุง ใ้แจกผ้าประเจียดและตะกรุดแก่กรมการนายแขวงนายบ้าน
 และชาวเมืองที่มีความเลื่อมใสและนับถือ แล้วให้พระมหาช่วยขึ้นคาน
 หามคุมกันเป็นกองทัพ มีคน ๑๐๐๐ เศษ ยกเข้ามาซัดตาทิพพะมา
 อยู่กลางทาง ที่คลองย่นแต เขตต์พัทลุงคอกย่นคร ไม่หนทางเมือง
 ไปชอนตัวอยู่ในป่าเหมือนเมืองอื่น แต่พะมาที่ยกมาคราวนั้นถูกทัพ
 กรุงเทพ ฯ ที่ยกลงมาตีแตกเสียก่อน พระมหาช่วยเป็นผู้มีความชอบ
 กรมพระราชวังบวร ฯ โปรดให้ออกจากสมณเพศ แล้วทรงพระกรุณา
 ติงให้ เป็นพระยาทุกขราษฎร์ ช่วยราชการ เมืองพัทลุง พ. ศ. ๒๓๓๔
 โปรดให้พระยาแก้วโกรพพิชัย (ทองขาว บุตรพระยาพัทลุง ขุนนาง
 เหล็ก) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพัทลุง ตั้งเมืองอยู่ที่ อ. ลำปำ ริม
 ทะเลสาบ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๗ ย้ายเมืองมาอยู่ที่ อ. เมืองพัทลุง บัดนี้
 จ. พัทลุง มี ๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองพัทลุง ๒. ควนขนุน
 ๓. ปากพะยูน มีกิ่ง ๑ คือ กิ่งเขาชัยสน (ขึ้น อ. เมือง ฯ)
 สถานที่และสิ่งสำคัญ คือ เขาเมืองหรือเขาชัยบุรี ตั้งอยู่กลางที่
 เขาทำนาได้โดยรอบ ในชวากเขาเคยเป็นที่ตั้งเมืองพัทลุงมาครั้งหนึ่ง
 สมัยตากมระระห่ม ยังมีกำแพงและซากเมืองอยู่ เขานี้มีถ้ำมากมีพระ
 พุทธรูปโบราณแทบทุกถ้ำ เขาชัยสนเขตต์ อ. เมืองพัทลุง มีถ้ำน้ำ
 ร้อน ถ้ำน้ำเย็น และถ้ำอื่นอีกมาก อยู่ใกล้สถานที่เขาชัยสน เกาะสิ
 ๑เกาะห้า เป็นเกาะในทะเลสาบอยู่ในเขตต์ อ. ปากพะยูน มีรังนกนาง

แอ่นมาก ทะเลน้อย เขตต์ อ. ควนขนุน เป็นทะเลที่กั้นจากทะเล
 สายใหญ่ คือ ทะเลหลวง มีลำน้ำช่อคลองนางเวียนติดต่อกัน รูป
 เกือบสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก้านละประมาณ ๒๐ กม. มีปลาน้ำจืดชุกชุม
 ทะเลหลวงยาวราว ๘๐ กม. กว้างราว ๒๕ กม. มีทะเลสาบที่ตำบล
 ลำปำ อ. เมืองพัทลุง เหมาะสำหรับพักตากอากาศริมทะเล และ
 ภูมิภาคประเทศ ผ่านศาลากลางจังหวัด ไปจก อ. ถิ่นตัง จ. ตรัง
 ทอนผ่านเขาบรรทัดถนนชนเขาวกไปวกมากิ่งพิชัยผ้า ไปตามไหล่และ
 เขิงเขา รวมอยู่ในราว ๑๖๐ หรือ ๑๗๐ พับ น้ำค เพราะบางที่มอง
 ลงมาจากถนนข้างบนจะเห็นถนนสายเดียวกันที่อยู่ข้างล่างได้ถนัด ยาง
 แห้งก็ใกล้ไปทางหุบเหว มองดูลูกน้ำกลวอันตรายอยู่ข้าง (เวืองเมือง
 พัทลุง คุประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๕ และพัทลุงวิทยา พ.ศ. ๒๔๗๙)

พิจิตร

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ ท ๔) ตั้งศาลากลางริมฝั่งขวาของแม่น้ำน่าน ต. ในเมือง อ. เมือง ฯ ห่างจากกรุงเทพฯ ฯ ร. พ. ๓๔๓ (สถานีพิจิตร) ทางน้ำไปตามลำน้ำเจ้าพระยาแยกเข้าลำน้ำน่านที่ปากน้ำโพ จ. นครสวรรค์ ทิศเหนือจรด จ. พิษณุโลก ตะวันออกจรด จ. เพชรบูรณ์ ไต่จรด จ. นครสวรรค์ ตะวันตกจรด จ. นครสวรรค์ และ จ. กำแพงเพชร น. ๔๔๖๗

ภูมิประเทศ ตอนกลางเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนา มีห้วยหนองคลองบึงมากและอุดมไปด้วยปลา ทางตะวันตกและตะวันออกเป็นที่ดอนมีป่าไม้กระยาเลย ไม้สักมีบ้าง พ. ๑๗๗ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำการประมง เลี้ยงสัตว์ ทำป่าไม้ข้าง สีนคามี ข้าว ปลา ถั่ว ยาสูบ ไม้ เมล็ดข้าว และของป่า

จ. พิจิตรเป็นเมืองโบราณสมัยขอม ในพงศาวดารเหนือว่า พระยาโคตรบองสร้าง ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเรียกสระหลวง บางแห่งเรียกว่า โอบนบุรีข้าง ทวีเมืองเก่าตั้งอยู่ที่แม่น้ำพิจิตรเก่า ห่างจากศาลากลางเดี๋ยวนี้ ๖ กม. ในสมัยสุโขทัย เป็นเมืองชั้นชั้นใน พระเจ้าแผ่นดินทรงบัญชาการเอง เมื่ออำนาจทางกรุงสุโขทัยเสื่อมลงตกเป็นเมืองชั้นกรุงศรีอยุธยา เมืองพิจิตรจึงเป็นหัวเมืองชั้นนอกขึ้นเมืองพิษณุโลก ในรัชกาลที่ ๕ แม่น้ำพิจิตรคน

เขินมาก ถวายสายน้ำเปลี่ยนมาเดินเสียดทาง ค. เวียง ซึ่งเป็นคลอง
 ขุดขึ้นใหม่ จึงย้ายเมืองมาตั้งที่ ค. เวียง ที่ขุดขึ้นใหม่ใน อ. เมือง ฯ
 ค. เวียงเลยกลายเป็นแม่น้ำนานไป เมืองพิจิตรนามตำบลหนึ่ง ซึ่งเรียก
 ว่าตำบล โพประทับช้าง ในพระราชพงศาวดารกล่าวว่าเป็นที่ประสูติ
 ของสมเด็จพระเจ้าเสือ ยังมีวัดอยู่ตำบลหนึ่งเรียกว่าวัด โพประทับช้าง
 ซึ่งกล่าวกันว่าสมเด็จพระเจ้าเสือทรงสร้างขึ้น ณ ที่ ๆ พระองค์ประสูติ

จ. พิจิตรมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองพิจิตร ๒. ตะพานหิน ๓. บาง
 มุลนาค ๔. โพทะเล ๕. สามง่าม และมีกิ่ง ๑ คือ กิ่งบางกระท่อม
 (ขึ้น อ. เมือง ฯ) มีสิ่งสำคัญคือ เมืองพิจิตรเก่า เมืองบาง บึงไชย
 บวน บึงสีพังาย บึงสีไฟ เขารูปช้าง และวัดท่าหลวงซึ่งเป็นวัดใหญ่ใน
 จังหวัดนี้.

พิษณุโลก

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ ท ๔) ตั้งศาลากลางที่ฝั่งขวาแม่น้ำ
น่าน อ. เมืองพิษณุโลก การเชื่อมสองฝั่งของเมืองให้ถึงกันมีสะพาน
เหล็กกว้าง ๕.๑๘ ม. ยาว ๑๑๘ ม. เป็นสะพานสามช่องข้ามแม่น้ำ
น่าน สร้างเสร็จเมื่อ พ. ศ. ๒๔๗๔ ทิศเหนือจรด จ. อุตรดิตถ์
ทิศตะวันออกจรด จ. เลย และ จ. เพ็ชรบูรณ์ ทิศใต้จรด จ. พิษณุ ทิศ
ตะวันตกจรด จ. กำแพงเพชร และ จ. สวรรคโลก น. ประมาณ ๘๕๐๐
กม.นาคมน จาก กรุงเทพฯ ฯ โดยรถไฟสายเหนือ ลง ที่สถานีพิษณุโลก
๓๘๘ กม. ทางน้ำไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาถึงปากน้ำโพแล้วไปตาม
แม่น้ำน่าน

ภูมิประเทศ ทางตะวันออกส่วนมากเป็นป่าไม้และเขา มีทราชนิ
นัย นอกนั้นเป็นที่ราบลุ่มทั่ว ๆ ไป ทั้งในลุ่มแม่น้ำน่านและลุ่มแม่น้ำยม
พ. ๑๖๕ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำป่าไม้ ทำสวน ทำไร่ และทำการประมง
ประเพณีของชาวจังหวัดที่ควรกล่าวก็คือของพวก ไช่ง ซึ่งมีอยู่
มากใน อ. บางระกำ คือประเพณีแต่งงาน มี ๒ อย่าง

อย่าง ๑ การสู่ขอ เมื่อชายหญิงชอบพอรักใคร่กันแล้วก็จัดทำ
แหไปสู่ขอ โดยมากฝ่ายหญิงเรียกเรื่องสินสอดเท่าจำนวนที่แม่เคย

ได้ เช่นแม่แต่งงานได้สินสอด ๒๐ บาท ถึงคราวแต่งงานลูกสาวก็
เรียก ๒๐ บาท ถึงเวลาฤกษ์ก็แต่งงานกัน

อีกอย่าง ๑ อาสา เมื่อชายหญิงชอบพอรักใคร่กันและให้แม่
แก่ไปทำการสู่ขอแล้ว เจ้าสาวก็ไปอยู่ในบ้านเดียวกับครอบครัวของ
เจ้าสาว ช่วยบิดามารดาของเจ้าสาวทำมาหากิน การกำหนดเวลาแต่ง
งานก็แล้วแต่ฝ่ายผู้ใหญ่ของเจ้าสาวจะกำหนด บางรายไปมีบุตรเสีย
ตัวกันทั้งสองสามคนแล้วจึงนัด แต่งงานก็มี พิธีแต่งงานอาสา
ผู้ใหญ่ม่ายหญิงเรียกสิ่งของพอเป็นพิธีเช่นเงิน สุรา และสุกรตัวหนึ่ง
สำหรับเซ่นผี พอถึงวันฤกษ์ก็มาทำพิธี เสร็จแล้วเลี้ยง
อาหารกัน บางทีมีการพอนว่าทำเพลงเพื่อความครึกครื้น เสร็จพิธีแล้ว
ชายก็พาภรรยาและบุตรของตนแยกครอบครัวไปหาเลี้ยงชีพตามลำพัง

ประเพณีการศพของพวกไซ่ง เมื่อคนในครอบครัวใดตายลง
บรรดาญาติและเพื่อนบ้านใกล้เคียงต้องไปเยี่ยมและร้องไห้ โศกครวญ
เมื่อยกศพไปป่าช้าก็ต้องพากันเดินตามศพร้องไห้ไปด้วย สิ่งของที่ต้อง
นำไปพร้อมศพคือ ธง สุราหรือสุ เมื่อเผาเสร็จก็เก็บกระดูกใส่
หม้อนำไปฝังไว้ในที่ ๆ เผาพร้อมด้วยสุรา เขาของมักเป็นเครื่องหมายไว้

ในการทำพิธีต่าง ๆ ของพวกไซ่ง ชายหญิงทุกคนต้องแต่งกาย
สวมเสื้อคลุมทำด้วยผ้ากำมะหยี่เป็นลายขาวและแดงด้วยกันหมด

จ. พิชณ โลกเป็นเมืองโบราณ พื้นที่เดิมก่อนที่จะสร้างเมืองขึ้น
เห็นจะเป็นท้องที่ของเมืองโอมบุรี เพราะปรากฏในพงศาวดารเหนือว่า

เมื่อพระเจ้าพสุธราชกรุงศรีสัตนาลัยสวรรคตแล้ว พระธรรมไตรโลก
 ไอรสเสวยราชย์แทน แล้วออกทรงผนวชที่เมืองไอฉุบรี ซึ่งเป็นเมือง
 พระญาติ ของพระองค์ พระเจ้า โกรพราช ให้สร้าง พระเจดีย์บรรจุ
 พระเกษาตุ แล้วพระราชทานนามว่าวัดจุฬามณี เข้าใจว่าเป็นวัดเกี่ยว
 กันกับวัดที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ว่าได้ทรงสร้าง (บูรณ) เมื่อ
 เล็ดร้างไปประทับที่เมืองพิษณุโลกแล้วทรงผนวชที่วัดนั้น

เมืองพิษณุโลกเคยเป็นเมืองมาแล้วก่อนสมัยขอม ครั้นต่อมา
 เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๔๐๐ ขอมได้ครอบครองเมืองนี้ ปรางค์พระยาน
 หลักรูปที่ขอมสร้างไว้ คือปรางค์ศิลาแดงที่วัดจุฬามณี เดิมทีเกี่ยว
 กันเรียกชื่อเมืองนี้ว่าเมืองสองแคว เพราะในสมัยสุโขทัยมีชื่อปรางค์
 อยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ที่ตั้งเมืองเดิมอยู่ที่วัดจุฬามณี
 ในระหว่างแควแม่น้ำน่านและแควน้อย แต่เดิมนั้นแควน้อยเปลี่ยนไป
 ไหลออกแม่น้ำน่านเหนือเมืองขึ้นไปราว ๑๐ กม. ยังคงมีแต่แนวลำน้ำ
 ขนาดใหญ่คนเขินมากจนกลายเป็นที่จับสัตว์น้ำปรางค์อยู่ทุกวันนี้ ถึง
 พ. ศ. ๑๕๐๒ พญาสีไทยมาประทับที่เมืองพิษณุโลก ปฏิสังขรณ์พระ
 มหาราชูปถุภพพระศรีมหาโพธิ์อยู่ ๗ ปี ครั้น พ. ศ. ๑๕๒๑ พญา
 สีไทยไทยต่อสู้กองทัพกรุงศรีอยุธยาไม่ได้ ก็ยอมอ่อนน้อมตามเดิม
 ไปรบแย่งเขตต์เป็น ๒ มณฑล เมืองตาก กำแพงเพชร และพระบาง
 เมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองใหญ่ ให้พระยาบุษยิฐิระบุตรตีตีพระมเหสี
 สมเด็จพระอมรินทราบราชที่ ๑ ปกครอง พญาสีไทยคงปกครอง

เมืองสุโขทัย สวรรคโลก พิษณุโลก ซึ่งจัดเป็นอัครมณฑลหนึ่ง ต่อ
 พ. ศ. ๑๙๔๘ พญาไสยฤาไทยจึงย้ายราชธานีจากเมืองสุโขทัยไป
 ครองเมืองพิษณุโลก แล้วย้ายตัวเมืองจากที่เดิมมาสร้างใหม่ในฝั่ง
 เดียวกัน ห่างแม่น้ำน่านประมาณ ๑ กม. ภายในกำแพงเมืองมีพระราช
 วังหนทางที่เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินต่อมาหลายพระองค์ แม่
 น่านน้ำไหลผ่านปากกำแพงเมืองนั้น ดังนั้นฐานกันน้ำเดิมจะเป็นแต่
 คลองขุดจากแม่น้ำน่าน เพื่อชักน้ำเข้าเมือง ภายหลังนายซางกว้าง
 ออกจนกลายเป็นลำแม่น้ำ สายน้ำทางแม่น้ำเก่าอ่อนลงทำให้ดินเขิน
 เป็นคลองไป เมืองพิษณุโลกจึงกลายเป็นเมืองนอกแตก

พ. ศ. ๑๙๘๑ พระมหาธรรมราชาที่ ๕ ทิวศคต สมเด็จพระ
 พระราเมศวรต้องเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก ซึ่งให้รวมหัวเมือง
 เหนือทั้งปวง คือ พิษณุโลก พิษณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก พิไชย
 เพ็ชร์บุรี กำแพงเพชร ตาก พระบาง ถึง พ. ศ. ๑๙๘๑ สมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชที่ ๒ สวรรคต สมเด็จพระราเมศวรต้องเสด็จกลับ
 ลงมาครองกรุงศรีอยุธยา เสด็จมีพระนามเป็นสมเด็จพระบรมไตร
 โลกนาถ ทางเมืองเหนือจึงให้เจ้าเมืองปกครองชนกรุงทุกเมือง
 สมัยนั้นพระเจ้าติโลกราชเป็นใหญ่ในอาณาจักรล้านนา มีอำนาจมาก
 ยกดกองทัพลงมารบกวณเมืองเหนือเนื่อง ๆ ต้องเสด็จขึ้นไปประทับที่
 เมืองพิษณุโลก ทรงสถาปนาวัดจุฬามณี แล้วทรงผนวชที่วัดนั้น
 ๘ เดือนใน พ. ศ. ๑๙๘๒ ทางกรุงศรีอยุธยานั้นโปรดให้สมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชโอรสองค์ใหญ่ปกครองอย่างเมืองพระมหาอุปราชา

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสวรรคตที่เมืองพิษณุโลก ใน
 พ. ศ. ๒๐๓๑ พระเชษฐาโอรสเกิดแก่พระชนนีเป็นเชอราชวงศ์
 กษัตริย์กรุงสุโขทัยได้ครองเมืองเหนือประทัย ณ เมืองพิษณุโลก ถึง
 พ. ศ. ๒๐๓๔ เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ สวรรคตแล้ว
 เสด็จลงมาเสวยราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยา เป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
 เมืองพิษณุโลกก็ว่างผู้ปกครอง ต่อ พ. ศ. ๒๐๖๙ ไปรุดตั้งสมเด็จพระ
 หน่อพุทธางกูรเจ้าเป็นอุปราช (พระอาทิตย์วงศ์เกิดแก่พระชนนีเป็น
 เชอราชวงศ์สุโขทัย) ประทับอยู่เมืองพิษณุโลกได้ ๓ ปี สมเด็จพระ
 รามาธิบดีที่ ๒ สวรรคต ต้องเสด็จลงมาครองราชสมบัติ เสด็จมี
 พระนามเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ จึงโปรดให้พระเจ้าอภัย
 เถอ พระชนนีเป็นเชอพระวงศ์เมืองเหนือ เป็นพระไชยราชา ไป
 ปกครองเมืองพิษณุโลก พ. ศ. ๒๐๗๗ พระไชยราชาเสด็จลงมา
 ปราบดาภิเษก เป็นสมเด็จพระไชยราชาธิราช ๆ เสด็จกลับจากไปตี
 เชียงใหม่แล้วก็ถูกวางยาพิษสวรรคต ใน พ. ศ. ๒๐๙๐ ถึง พ. ศ.
 ๒๐๙๑ ขุนพิเรนทรเทพ เชอราชวงศ์เมืองเหนือ พระราชบุตรเขย
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกเป็นพระมหา
 จักรพรรดิ

พอสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์ได้ ๗ เดือน พระเจ้า
 ตะเบงชเวตกียกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา พระมหาจักรพรรดิคุม
 กองทัพเมืองเหนือลงมาช่วย พระม้ายอทัพไปทางเหนือ พระมหา

ธรรมราชาและพระราเมศวรคุมกำลังตามตีทัพพระมา ยเรงนองจึงมี
พลจับพระ มหาธรรมราชาและพระราเมศวรได้ ต้องเสียด่างชะนงา
พลายศรีมงคลกับพลายมงคลทวีปแลภพม่าจึงคืนตัวให้

พ. ศ. ๒๑๐๖ พระเจ้ายเรงนอง ยกกองทัพมาตีเมืองเหนือ
เมืองชนเมืองพิษณุโลกแตก แล้วเข้าตีเมืองพิษณุโลก ในเมืองสิ้น
เสบียงอาหาร แลเกิดไข้ทรพิษคนตายมาก พระมหาธรรมราชาต้อง
ยอมอ่อน น้อม ถอน น้ำกระ ทำ สัตย์ พระเจ้า ยเรง นอง เอา สมเด็จ
พระนเรศวรซึ่งเสด็จสมภพที่ เมืองนี้ไป เป็นตัว จ้างนำอยู่ ณ กรุงหงสาวดี
แล้วพระมาจิงยกกองทัพลงมาตีกรุงศรีอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิออกทรงผนวช พระมหาธรรมราชา
ไม่ยอมอยู่ในบังคับบัญชาพระมหินทรซึ่งพระองค์ให้ครองราชสมบัติแทน
อยู่นั้น พระมหินทรจึงชวนพระไชยเชษฐาเจ้าผู้ครองแคว้นลาว
ข้างให้มาตีเมืองพิษณุโลก สาเหตุเพราะพระมหาธรรมราชาไปทูล
พระเจ้ายเรงนองให้มาแย่งพระเทพกษัตริที่พระราชทาน พระไชยเชษฐา
ไป แต่สู้พระมหาธรรมราชาไม่ได้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึงลา
ผนวชแล้วเสด็จขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลกพร้อมด้วยพระมหินทร รัช
พระวิสุทธิกษัตริ และพระโอรสธิดาพระ มหาธรรม ราชาลง มาไว้กรุง
ศรีอยุธยา เมืองไทยแตกกันด้วยอุบายของพระมา พระมาจึงเกณฑ์
ไทยเมืองเหนือให้พระมหาธรรมราชาเป็นแม่ทัพยกมารบ ด้วยทัพหนึ่ง

ใน พ. ศ. ๒๑๑๑ พระเจ้ายเรงนองตีกรุงศรีอยุธยาแตกแล้วก็เดินทัพ
กลับทางเมืองพิษณุโลก

ตอนหลังสมเด็จพระนเรศวรไม่ต้องการไปเป็นท้าวจ่านาคอยู่กรุง
 หงสาวดีเพราะเปลี่ยนพระสุพรรณเทวีพระพี่นางไปแทนแล้ว จึงเสด็จ
 ขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก ใน พ. ศ. ๒๑๑๔ แต่เมื่อพระชนม์ได้
 ๑๖ พรรษา ครั้นประกาศอิสสระภาพใน พ. ศ. ๒๑๒๗ ก็โปรดให้
 กวาดต้อนครัวทงเมืองเหนือให้ร้างไว้ ๘ ปี

เมื่อ พ. ศ. ๒๓๐๔ พระม่ายกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ โปรด
 ให้เจ้าพระยาพิษณุโลกยกกองทัพเมืองเหนือขึ้นไปช่วย แต่ช่วยไม่ทัน
 ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งหลัง ใน พ. ศ. ๒๓๑๐ แล้วเจ้า
 พระยาพิษณุโลก (เรือง) เข้าใจว่าเป็นคนเคียดแค้นกันไต่ตวงตัวขึ้น
 เป็นเจ้าอิสสระก๊ก ๑ พ. ศ. ๒๓๑๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกกอง
 ทหารเรือขึ้นไปตีชุมนุมเจ้าพระยาพิษณุโลก พระองค์ต้องขาดใจตาย
 ที่พุกกะบี เจ้าพระยาพิษณุโลกจึงทำพิธีราชาภิเษกเป็นกษัตริย์อยู่ได้ ๓ วัน
 ก็ถึงพิราลัย เจ้าพระฝางจึงยกกองทัพมาล้อมเมืองพิษณุโลก ๒ เดือน
 เข้าเมืองได้ เก็บรวบรวมทรัพย์ และค้อนราษฎรชาวเมืองพิษณุโลกเอาไป
 ไว้เมืองสวางคบุรี อาณาเขตจึงรวมเข้าในก๊กของเจ้าพระฝาง ครั้น
 ๒ ปีต่อมาสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงเสด็จยกกองทัพเรือขึ้นไปตีก๊กเจ้า
 พระฝาง ตีได้เมืองพิษณุโลก แล้วยกขึ้นไปตีเมืองสวางคบุรี เจ้าพระ
 ฝางทิ้งเมืองหนีไป โปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์ (กรมพระราชวังบวรมหา
 สุรสิงหนาท) เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก พ. ศ. ๒๓๑๘ อะแซห่วนก็ให้
 กองทัพ ๓๐,๐๐๐ ตีล้อมเมืองพิษณุโลกจนไทยขาดเสบียงอาหาร
 ต้องทิ้งเมือง

เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองสำคัญ

ตามกฎหมายที่ตราไว้เป็น

เมืองพระยามหานคร

จ. พิษณุโลกมี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองพิษณุโลก ๒. นครไทย
 ๓. บางระกำ ๔. วังทอง ๕. พรหมพิราม ๖. บางกระทุ่ม และมีกิ่ง ๑
 คือ กิ่งวัดโบสถ์ (ชั้น อ. พรหมพิราม) มีสิ่งสำคัญ คือ ปูนียสถาน
 และปูนียวัตถุอันเป็นต้นบดอกนวาสกคสทธิ เช่น พระเจดีย์ศรีรัตน
 มหาธาตุและพระพุทธรูปนราธิวาส ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ นอกนั้นมี โบราณ
 สถาน คือ พระราชวังรัตนรังสรรค์ พระเจ้าสุทนต์มณี ยังเหลืออยู่แต่ซาก
 วัดจุฬามณี ซึ่งตามพงศาวดารเห็นว่าพระเจ้าโกรพรราชให้สร้าง และ
 ตามพระราชพงศาวดารกรุงเก่าว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรง
 ปฏิสังขรณ์แล้วเสด็จออกทรงผนวช พระรพหล่อสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราช.

เพชรบุรี

จังหวัดภาคตะวันตก (แผนที่ ก ๓) ตั้งศาลากลางที่ ต. คลอง
กระแชง ทิศเหนือจรด จ. ราชบุรี ทิศตะวันออกจรดทะเลในอ่าวไทย
ทิศใต้จรด จ. ประจวบคีรีขันธ์ ทิศตะวันตกจรดแดนพม่า น. ๖๓๐๘
คมนาคน จากกรุงเทพฯ ไปเมืองนี้ ทางบกโดยรถไฟสายใต้ลงที่
สถานีเพชรบุรี ๑๖๗ กม. ทางน้ำออกปากน้ำเจ้าพระยาไปเข้าปากน้ำ
เพชรบุรีที่บ้านแหลม หรือจะไปโดยรถไฟสายแม่กลองแล้วลงเรือไป
เข้าปากน้ำบ้านแหลมก็ได้

ภูมิประเทศ เป็นที่ลาดจากทิศตะวันตกมาทางทิศตะวันออก ทาง
ตะวันตกเป็นป่าและเขา นอกนั้นเป็นที่ราบลงไปจนถึงชายทะเล พ. ๑๕๕
(๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำน้ำตาลโตนด ทำไร่ ทำสวนผัก ทอผ้า
ตัดไม้ เฆมถ่าน ทำนาเกลือ ทำถาวรประมง ทำได้ สินค้าที่มีชื่อ
เสียงของจังหวัดคือน้ำตาลโตนด ซึ่งเรียกกันว่าน้ำตาลเพชร และ
ข้าวเกรียบขงา

จังหวัดเพชรบุรีเป็นเมืองเก่าที่สุดเมืองหนึ่งในประเทศไทย หาก
แต่ไม่มีศิลาจารึกเป็นหลักฐานอย่างไร ทั้งหลักฐานทางประวัติ-
ศาสตร์ก็มีกระต่อนกระแต่น จึงไม่มีใครทราบถึงตำนานเมืองเมื่อก่อน
สมัยอยุธยา ^{TUDC} ได้แต่สันนิษฐานจากโบราณวัตถุที่ตกมาถึงสมัยนี้ข้าง

เท่านั้น ตามความสันนิษฐานว่าเมืองนเคมคงจะเป็นเมืองของมอญ
 มาก่อนเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ในแคว้นสุวรรณภูมิและทวารวดี และ
 คงจะเป็นเมืองที่รวบรวมชนชาติต่าง ๆ มาแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว (ที่
 เพชรบุรีมีพวกพราหมณ์ ซึ่งอ้างว่าพวกเขาสืบเชื้อสายวงศ์วานมาแต่
 พราหมณ์อินเดียแต่ดึกดำบรรพ์ แต่บางคนก็ไม่มีใครมีเหลือแล้ว) ครั้น
 ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ กษัตริย์ผู้ครองนครศรีธรรมราชได้แผ่
 อำนาจขึ้นมาถึงทวารวดีและเขมร เพชรบุรีก็คงจะตกอยู่ในอำนาจ
 กษัตริย์ศรีธรรมราชด้วย ชื่อนมพระยานทนต์มีพระพุทธรูปทำด้วย
 หินทราย ซึ่งเป็นแบบที่รัชสมัยของพระองค์ นอกจากนั้นได้หลักฐาน
 จากตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ว่าเจ้านายของเมืองนครศรีธรรม-
 ราชพระองค์หนึ่ง มีพระนามว่า พระพนมทเลศวันเทนทราธิราช ได้
 มาครองเพชรบุรี ก็ยังมีเรื่องราวปรากฏว่าครั้งนั้น ที่บริเวณเมือง
 เพชรบุรีมีฝางมาก พระเจ้าร่มฟ้ากรุงจันทน์แต่งลำภาให้ราชทูตนำ
 เครื่องราชบรรณาการมาถวายกษัตริย์ผู้ครองเพชรบุรี แล้วขอประทาน
 ฝางไป และกล่าวว่าครั้งนั้นได้ฝางไปเป็นจำนวนมาก เป็นที่พอพระทัย
 พระเจ้ากรุงจันทน์ จึงทรงยกนางจันทรวเทวีศรีบาทราชบุตรศรีทองสมุทมา
 ถวายเป็นมเหสี แต่นางจันทรวเทวีศรีบาทราชบุตรศรีทองสมุทนั้น เมื่อ
 พิเคราะห์ดูไม่น่าจะเข้าใจว่าจะเป็นจีน เพราะปรากฏว่าเป็นธิดานาง
 จันทรวเทวีศรีบาทนารธศรียวงค์ บังไว้ในตำนานว่าอันเกิดในดอกหมาก
 ความข้อนี้ชวนให้เข้าใจว่า นางคงเป็นเชื้อกษัตริย์จามไต หรือชวาณา

จักรบ้านทรงคชังเป็นตระกูลคอกหมาก (เช่นเดียวกับพวกจามเหนือ
ซึ่งเป็นตระกูลมะพร้าวนาฬิกา) ถ้าข้อสันนิษฐานนี้ไม่ผิดแล้วทำให้
เข้าใจได้ว่า ในยุคที่กล่าวมาชาวเพชรบุรีคงจะมีทางไมตรีและทางติด
ต่อทางพาณิชย์กรรม กับอาณาจักรขอมซึ่งเคยตั้งอยู่ในแถบญวนยัติน
มาแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ อนึ่ง เนื่องแต่เหตุที่กษัตริย์นครศรีธรรมราช
ได้มาครองเมืองเขมร ขึ้นแทนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดมาจนถึง
เมืองเพชรบุรีจึงต้องขนานนามเขมรด้วย ชื่อนมพระยานท้าวคำแพงแล
ซึ่งเป็นปราสาทหินของเขมรมาก่อน ยังเหลืออยู่จนบัดนี้ ครั้นถึงตอน
ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พระเจ้าอนุรุธ (อินรามาธิ) กษัตริย์
ภททได้ถูกขับลงมาจากดินแดนของเขมร ได้ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เขมร
อ่อนอำนาจลง แม้จะได้ที่คืนเหล่านี้กลับคืนไป ก็ไม่มีกำลังที่จะรักษา
ไทยไว้ได้ ไทยได้โอกาสจึงแผ่อำนาจลงไปทางใต้จนถึงแหลมมลายู
ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมืองเพชรบุรีจึงตกเป็นของไทย ดัง
ปรากฏระบุนามเมืองนี้ไว้ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ว่าเป็น
เมืองหนึ่งในอาณาจักรสุโขทัย ต่อมาปรากฏในพงศาวดารโยนกว่า
เมื่อก่อนที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) จะได้อพยพพลเมือง
ไปตั้งที่เวียงเหล็ก (แขวงอยุธยา) นั้น ได้ไปตั้งที่เมืองพริบพริกก่อน
ชื่อเมืองพริบพริบ นกโบราณเล่าเชื่อกันว่าเป็นนามเก่าของเมืองเพชร
บุรี และปรากฏในพงศาวดารเหนือว่า "ท้าวอู่ทอง (จะเป็นพระองค์
ไหนแน่ไม่ปรากฏ แต่กระนั้นว่าพระเจ้าอู่ทองเภาซึ่งเป็นพระชนกของ

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑) ได้โปรดให้เจ้าสามไปกินเมืองเพชรบุรี" จึงชวนให้สันนิษฐานว่า เพชรบุรีคงเคยเข้าอยู่ในอาณาจักรอู่ทองด้วย แต่โดยมากคงจะนับเข้าในพวกหัวเมืองของนครศรีธรรมราชทั้งปรากฏต่อมาในสมัยอยุธยาว่านับเป็นหัวเมืองแขกได้ (เช่นพระแสงจุฬาเทพซ้าย) ใน พ.ศ. ๒๑๑๘ ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช นักพระสัญญาผู้ครองกรุงละแวกทราบว่ากรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเข้าศึกแล้วคงจะอ่อนกำลังลง เห็นเป็นโอกาสที่จะมาตีเมืองเพชรบุรีเพื่อปล้นสะดมกวาดต้อนครอบครัวไปเมืองเขมร จึงแต่งให้พระยาอุเทศราชกับพระยาจันจันตุมทัพเรือมาตีเมืองเพชรบุรี แต่ครั้งนั้นตีไม่ได้ เพราะพระยาสุรินทฤาชัยเจ้าเมืองเพชรรวบรวมองกันเมืองแข็งแรงแรงมาก เขมรจึงต้องเลิกทัพกลับไป แต่พระยาจันจันตุมทัพเรือเห็นว่า ถ้าตีไม่ได้จะไม่กลับบ้านเมือง จึงลอบมาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ครั้นต่อมาได้ทราบว่านักพระสัญญาไม่เอาโทษจึงหนีกลับไปเมืองเขมรแล้วอาสาทัพมาตีเพชรบุรีอีก ใน พ.ศ. ๒๑๒๔ คราวนี้ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชโปรดให้เมืองเทพราชธานีกับเมืองยโสธร คุมกองทัพออกไปช่วยพระยาสุรินทฤาชัยยังองกันเมืองอีกด้วย ทัพเขมรที่ยกมาครั้งนั้นว่ามีกำลังถึง ๗๐,๐๐๐ คน ทัพเขมรตีเมืองถึงสามครั้งก็ตีไม่ได้ แต่หากว่าในตอนท้าย แม้ทัพไทยทั้งสามเกิดไม่ปรองดองกันจน การยังองกันเมืองจึงไม่พร้อมเพรียงกัน ฉะนั้นพอพวกเขมรเข้าตีทางบ้านคลองกระแสงและประตูบางจาน

กษัตริย์เมืองไทย แม่ทัพไทยที่สามต้องเสียชีวิตหมด ชาวเพชรบุรีจึง
 ถูกกวาดต้อนเอาไปเมืองเขมรเสียเป็นอันมาก ในตอนต้นแห่งรัชกาล
 สมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ ปรากฏว่าพวกญวนที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่
 ในกรุงศรีอยุธยาได้ก่อการกำเริบขึ้น แล้วพากันเข้าไปในพระราชวัง
 จับสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ได้ บังคับให้ทรงเซ็นสัญญาว่าจะไม่ให้ทำ
 ร้ายพวกญวน แล้วพวกญวนก็ปล้นสะดมชาวกรุงศรีอยุธยาเอาตาม
 อ้าเภอใจ แล้วจับชาวราชการบางคนพวกญวนเกลี้ยกล่อมฆ่าเสีย แล้ว
 ก็พากันปกครองเมืองเพชรบุรีเป็นอิสระอยู่พักหนึ่ง แต่มาในรัชกาล
 พระเจ้าทรงธรรมน่าจะปรายได้ เพราะไม่ปรากฏว่า เพชรบุรีได้เป็น
 อิสระอีก ครั้นถึงรัชสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช พ.ศ. ๒๑๗๑
 พระศรีศิลป์ซึ่งเข้าใจว่าเป็นอนุชาของพระเจ้าทรงธรรมได้คิดชิงราชสม
 บัตย์จากพระเชษฐาธิราช แต่ถูกจับได้แล้วถูกส่งไปขังไว้ที่เมืองเพชร
 บุรี แต่หลวงมงคลผู้เป็นพระญาติของพระศรีศิลป์คนหนึ่งได้ช่วยให้
 พระศรีศิลป์ออกจากที่ขังได้ แล้วชักชวนชาวเพชรบุรีให้ต่อสู้กับพระ
 เชษฐาธิราช แต่กลับเสียที พระศรีศิลป์ถูกจับสำเร็จโทษ ส่วนหลวง
 มงคลนั้นเจ้าพระยาตากไทมเห็นว่าเป็นคนซื่อสัตย์กล้าหาญ จะเกลี้ย
 กล่อมไว้ แต่หลวงมงคลมีความซื่อสัตย์ต่อเจ้านายของตน จึงขอให้
 ประหารตนเสียด้วย ในปี พ.ศ. ๒๓๐๒ พระเจ้าอลองพญาโปรด
 ให้มังระราชโอรสกับมังฆ้องนรธา ยกมาตีเมืองไทยทางบกขึงได้ แล้ว
 ให้เลยขึ้นมาทางเพชรบุรี ราชบุรี สมเด็จพระเจ้าเอกทัศโปรดให้

พระยารัตนาธิเบศร์ ไปตั้งรกรากเพชรบุรี แต่ทำไ้รบไม่ เพราะพระยา
 รัตนาธิเบศร์ถอยไปเสียก่อน พระเจ้าจึงเลยผ่านเพชรบุรีขึ้นไปถึงราชบุรี
 ไ้โดยง่าย แต่ครั้นเมื่อพระเจ้าอลองพญาเลิกทัพกลับไปแล้ว เมือง
 เพชรบุรีก็กลับมาเป็นของไทยอีก ต่อมา พ.ศ. ๒๓๐๗ พระเจ้ามังระ
 ไปรบให้มังฆวนรามาตเมืองทวาย มริค และหัวเมืองชุกชี ไ้ ย่น ๆ
 ไ้เป็นอันมาก แต่ครั้นยกมาถึงเพชรบุรี ก็ปรากฏว่าต้องประทะกับทัพ
 ไทยในรัชสมัยรัชชาพระยาพิพัฒน์โกษาธิบดีพระยาตาก (คือพระเจ้า
 กรุงธนบุรี) พระเจ้าไม่ไ้ก็ถอยล่าทัพกลับไปเสียคราวหนึ่ง ภายหลัง
 เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ เมืองเพชรบุรีหาไ้เกี่ยวข้องกับ
 การรบพุ่งไม่ แต่ก็คงจะถูกปล้นบ้างเพราะอยู่ใกล้กับราชบุรี

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คราวศึกพระเจ้าปะดุง เมืองราชบุรีและ
 เมืองเพชรบุรีน่าจะอยู่ในหน้าที่ของนอกกับแปลกคิดหัวนที่ระตี แต่กอง
 ทัพไม่ไ้ทันทำการตี ก็ถูกกองทัพของพระยาตากไหลมาชนเสนาภัย
 พระยาจำแลนยกทัพไปปราบพระมาทางชุกชี ไ้ ตแตกเสียทบริเวณ
 เขาสูงหัวทราชบุรีก่อน จึงแตกถอยไปมีไ้ไ้ไปถึงเพชรบุรี ต่อนี้มา
 เมืองเพชรบุรีไม่มีเหตุการณ์อื่นไ้ จนถึง พ.ศ. ๒๔๐๓ รัชชกาล
 ที่ ๔ ไปรบไ้สร้างพระราชวังขนบนเขามหาสวรรค์และเสด็จประพาส
 เมืองนนอง ๆ ตลอดมาจนรัชชกาลที่ ๕ เมืองเพชรบุรีก็เป็นที่ประทับ
 ถือนพระอิริยาบถเมือง ๆ

ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ เกิดการกบฏชน ทหารที่จังหวัดเพชรบุรี ไ้เข้า
 รวมชกชนอำนาจรัฐบาลด้วย จึงถูกปราบปรามจนรายกาย ใน พ.ศ. นั้น

21717/2564

จ. เพ็ชรบูรณ์ ๒ อำเภอคือ ๑. เมืองเพ็ชรบูรณ์ ๒. เขาย้อย
๓ บ้านลาด ๔. บ้านแหลม ๕. ท่ายาง ๖. ชะอำ

สิ่งสำคัญในจังหวัดนครสวรรค์ คือ พระปรางค์ทิวทิศมหาธาตุ
และปราสาทหินทิวทิศกำแพงแดง เป็นโบราณสถานสมัยขอมทั้ง ๒ แห่ง
และยังมีพระเจดีย์แดงทิวทิศเสด็จอีกแห่งหนึ่งก็ว่าเป็น โบราณสถาน
ก่อนสมัยสุโขทัย วัดสุวรรณาราม (วัดใหญ่) ซึ่งประดิษฐานรูป
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ศาลากว้างเพียบพร้อมภาพสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราช และที่ขานประตูสลักลวดลายงดงามมาก นอก
จากยังมีสถานที่เป็นที่เที่ยวเตร่และพักผ่อนอีกมาก เช่น ข. มหา
สวรรค์ (หรือ ข. วัน) ข. หลวง ข. บ้านโคกอิฐ พระพุทธไสยาสน์
ทิวทิศพระนอนอยู่ที่เชิงเขามหาสวรรค์ ตามเขาเหล่านี้มีถ้ำมากยิ่ง
น้อยบ้าง

จ. เพ็ชรบูรณ์เป็นจังหวัดที่สวยงาม โดยธรรมชาติและมีอากาศที่เย็น
สบาย จึงเป็นที่พำนักของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปประพาส
ถึงได้สร้างพระราชวังและพระตำหนักขึ้นไว้หลายแห่ง เช่นพระนคร
คีรีบน ข. มหาสวรรค์ สร้างในรัชกาลที่ ๔ พระราชวังพระราม-
ราชินีแคว้นสร้างในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ พระราชวังหาด
เจ้าตำราญสร้างในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ และพระราชวัง
มฤคทายวันสร้างในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

เพชรบูรณ์

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ที่ ๕) ตั้งศาลากลางที่ ต. ในเมือง
อ. เมืองเพชรบูรณ์ ทิศเหนือจรด จ. เลย ตะวันออกจรด จ. ขอนแก่น และ
จ. ชัยภูมิ ทิศใต้ จ. ลพบุรี และ จ. สระบุรี ตะวันตกจรด จ. พิษณุโลก
จ. พิจิตร และ จ. นครสวรรค์ น. ประมาณ ๑๒,๗๐๐ กิโลเมตร
จากกรุงเทพฯ โดยรถไฟสายเหนือลงที่สถานีสะพานหิน จ. พิจิตร
ระยะทาง ๓๑๙ กม. แล้วขบวนรถยนต์ไปลงเชิง ข. เลย ระยะทาง
ข้ามเขาประมาณ ๑๒ กม. มีทางรถยนต์เดินไต่คดลอด เมื่อข้ามเขา
แล้วขบวนรถยนต์ก็ออกไปอีกจนถึงจังหวัด ทางน้ำไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา
แยกขนทางแม่น้ำสายสัก แต่ถ้านับการมากมีใช้ทั้งหมด ๒ ทาง

ภูมิประเทศ มีเทือกเขาขนานกับแม่น้ำสายสักทั้ง ๒ ฟาก ตอนริม
แม่น้ำน่าทึ่งถึงเกือบทุกแห่ง ถัดขึ้นไปริมเชิงเขาเป็นโคกสลับแอ่ง
บนโคกมีต้นไม้ มีแร่ทองคำที่ ข. น้ำก้อ ใน ต. น้ำก้อ อ. หล่มสักก็
และตอนอก ปริมาณน้ำฝน ๑,๐๑๗ มม. (๒๔๗๙) พ. ๑๓๐ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำการเพาะปลูก เลี้ยงไหม เลี้ยงสัตว์ สันทนาการชอเลี้ยง
คือขาสบ เรียกกันว่า ขาเพชร ฯ ในจังหวัดนี้มีชนชาติเผ่าขาวและ
เผ่าลาว อาศัยอยู่ตามเขาบ้าง

ประเพณีการรณรงค์ของจังหวัด ในเขตอำเภอเมือง มีการ
แห่พระ แข่งเรือ ทอดผ้าป่า ในเดือน ๑๐, แรม ๑๕ ค่ำ แห่พระ

ไปส่องน้ำที่ห้องทุ่งเรียกว่า ทะเล เมื่อชะชวนเรือถึงแล้ว มีผู้เฒ่าผู้แก่
 เชิญพระธรรมราชา (เป็นพระพุทธรูปที่ชาวบ้านนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์)
 ขึ้นศาลงไปในน้ำ ผู้พระพักตร์พระพุทธรูปไปตามทิศที่ต้องการ
 อธิษฐานขอฝน ให้มากหรือน้อยตามประสงค์ พอเสร็จการอธิษฐาน
 แล้วแห่พระกลับ มีการแข่งเรือกันจนหมดเวลา ส่วนประเพณีการ
 รมวงของชาวจังหวัดทั่ว ๆ ไปนั้น ทนยมนกันมากก็ค้อแห่ข้องไฟ ก็ขึ้นก
 ชัตตฤกษ์สงกรานต์

แห่ข้องไฟนั้นทำกันเป็นการใหญ่ เรียกว่าบุญหลวง ชาวบ้าน
 รวมกันเป็นตำบล ๆ ตั้งแท่งกันคนใหญ่บ้านพร้อมเพียงกันทั้งฝ่ายพระ
 และคฤหัสถ์ ปลุกประรำทำของเลียงพระ และเลียงกันเองรอบ ๆ วัด
 เมื่อทำข้องไฟเสร็จแล้ว ถึงเวลาบ่ายราว ๑๕ นาฬิกา ก็แห่
 ข้องไฟชะชวนหน้าเป็นพวกข้องกลอง ต่อไปเป็นชะชวนคนทรงเจ้า
 คนทรงนั้นเรียกว่า นางเทียม แต่งตัวนุ่งผ้าแดง โปกผ้าแดง
 กั้นสัปทนแดง สมนมทให้เป็นเจ้าประสาทฝน พวกในชะชวนเหล่านี้
 ล้วนแต่แต่งตัวพลุกพลางต่าง ๆ ประกวดกัน ต้มองกลองร้องรำทำ
 เพลงไปตามประรำต่าง ๆ พวกหนุ่มสาวก็โอภาปราศรัยกล่าวเกี้ยวสนก
 เฮฮาไม่ถือสาแก่น เมื่อแห่ไปตามที่ต่าง ๆ พอควรแก่เวลาแล้ว ก็แห่
 เวียนโบสถ์อีก ๓ รอบ ให้คนทรงไปพักที่ศาลซึ่งสร้างขึ้นสำหรับงานนั้น
 แล้วนำข้องไฟไปจุด ณ ร้านที่ทำสารขงไว้ เป็นการเลียงท่ายขอฟ้าขอฝน
 ถ้าข้องไฟขึ้นก็ถือกันว่าเป็นศิริมงคล ฟาฝนจะบริบูรณ์ จุดเสร็จแล้ว
 เป็นหมดพิธี.

งานนักขัตตฤกษ์สงกรานต์นั้น ทำกันในวันสงกรานต์ ชาวบ้าน
พากันเอาน้ำหอมไปรวมกันทั่วทิศ ไกล ๆ พระภิกษุก็เชิญพระพุทธรูป
ที่สำคัญ ๆ จากโบสถ์ลงประดิษฐานไว้ ณ ศาลาการเปรียญ ชาวบ้าน
พากันสรงน้ำ เรียกว่าสรงน้ำพระเจ้าลง เมื่อสรงแล้ว ก็เชิญไป
ประดิษฐานไว้ตั้งเก่า เหลือไว้ห้ากองก็ เชิญไปประดิษฐานในที่
ซึ่งจัดไว้เฉพาะ เรียกว่า หอสรง สำหรับผู้จะมาสรงในวันต่อ ๆ ไป
ทำดังนี้ในวัดทั่ว ๆ ไป ถึงเวลากลางคืนพวกชาวบ้านก็หาดอกไม้ธูปเทียน
ไปสักการะที่หอสรง มีเล่นการรื่นเริงในพวกกันเอง เช่น ช่างชัย นาง
ช่าง ลิงลม แม่ศรี เป็นต้น วันต่อ ๆ ไปก็พากันเอาน้ำหอมไปสรงที่หอสรง
ตามวัดต่าง ๆ เรียกว่าสรงน้ำพระ เวลาเดินชะบวนไป มีการสาคน้ำ
กันเป็นการรื่นเริงไปด้วย ครั้นเวลาบ่ายก็หาดอกไม้ธูปเทียนไปสักการะ
พระพุทธรูปในหอสรงตามวัดต่าง ๆ นั้นอีก เรียกว่าแห่ดอกไม้ มีการ
สาคน้ำกันอีก เมื่อครบวัดในบริเวณที่กำหนดแล้ว ก็ทำพิธีบูชาข้าวสุก
คือชาวบ้านนำข้าวไปแช่และนึ่งที่ศาลาวัด และมีการรื่นเริง เช่น พิธีรำ
ตีฆ้องกลอง เรียกว่า งันข้าวพริกก่อน เมื่อนึ่งข้าวสุกแล้ว เวลา ๔ หรือ
๕ นาฬิกา ก็จัดชะบวนแห่ข้าวสุกไปบูชาพระพุทธรูปในหอสรงตามวัด
ต่าง ๆ พร้อมด้วยพระสงฆ์สามเณร และคฤหัสถ์ มีฆ้องกลอง
อย่างสนุกสนาน เมื่อบูชาข้าวสุกครบวัดที่กำหนดแล้ว ก็มีพิธีทำบุญ
ตักบาตร เลี้ยงพระที่วัดนั้น ๆ ทำพิธีสู่ขวัญพระเจ้าแล้ว เชิญเข้า
ประดิษฐานตามที่ได้เป็นหมุดพิธีสงกรานต์.

21/07/2564

จ. เพ็ชรบูรณ์ เป็นเมืองโบราณ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 ราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๗ ทรงพิเคราะห์
 ว่าเป็นเมืองที่ก่อสร้างมา ๒ ยุค แต่สร้างซ้ำลงในตอนเดียวกัน สิ่งสำคัญ
 คือพระมหาธาตุและวัดโบราณ ซึ่งทำให้เข้าใจว่ายุคแรกจะสร้างเมื่อ
 เมืองเหนือคือสุโขทัยหรือพิษณุโลกเป็นเมืองหลวง ด้วยเอาแม่น้ำไว้
 กลางเมือง เช่นเมืองพิษณุโลก แนวกำแพงเมืองกว้างยาวราวคันละ
 ๘๐๐ ม. ยุคที่ ๒ จะสร้างในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 ด้วยมขอมและกำแพงก่อด้วยอิฐปนศิลา ลัทธิฐานคล้ายที่เมือง
 นครราชสีมา แต่เล็กและเตี้ยกว่า เอาแม่น้ำไว้กลางเมืองเหมือนกัน
 เป็นแต่รั้วแนวกำแพงเมืองเล็กลงกว่าเก่า ฐานที่สร้างล่อให้เห็นว่า
 สำหรับป้องกันศัตรูทางฝ่ายเหนือ เพราะสร้างประชิดทางโคกข่าข้าง
 เหนือ เอาทำเลไร่นาไว้ทางใต้เมืองทั้งสิ้น และน่าจะเป็นเช่นนั้น
 เพราะตามพงศาวดารก็ปรากฏว่า ท้าพระนเรศวรมหาราชเสด็จลงมา
 คราวไร ก็ยกมาทางริมแม่น้ำป่าสักเกือบทุกครั้ง

จ. เพ็ชรบูรณ์มี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองเพ็ชรบูรณ์ ๒. วิเชียรบุรี
 ๓. หล่มสัก ๔. หล่มเก่า มกษ ๑ คือ กิ่งชนแดน (ชน อ. เมืองฯ)
 มีสิ่งสำคัญ คือ วัดมหาธาตุ สระวิ พุน้ำร้อน เมืองศรีเทพ ข. ภูปูน.

แพร์

จังหวัดภาคพายัพ (แผนที่ ข ๔) ตั้งศาลากลางที่ ต. ในเวียง
อ. เมืองแพร์ ทิศเหนือจรด จ. น่าน และ จ. ลำปาง ตะวันออกจรด จ. น่าน
ใต้จรด จ. สวรรคโลก และ จ. อุตรดิตถ์ ตะวันตกจรด จ. ลำปาง
คมนาครจากกรุงเทพฯ ๗ ไปจังหวัดโดยรถไฟสายเหนือ ลงที่สถานี
เด่นชัย อ. สูงเม่น ๕๓๑ กม. แล้วขบวนรถตัดต่อไปตามทางหลวง
สายแพร์—น่าน ผ่าน อ. สูงเม่นถึงเมืองระยะทาง ๒๕ กม.

ภูมิประเทศ เป็นป่าและเขาโดยรอบ มีที่ราบทำนาได้ตามลุ่ม
น้ำยม นอกนั้นก็เป็นที่ราบเป็นแห่ง ๆ มีเขาและป่าไม้ทั่วไป ปริมาณ
น้ำฝน ๙๐๒ มม. (๒๔๗๙) พ. ๑๙๒ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ไร่ข้าว สวนผลไม้ สวนเมี่ยง ไร่ยาสูบ สวนมะพร้าว
ไร่ฝัก ทอผ้า ทำป่าไม้ เสาปูน ปล่อยคลั่ง และหาของป่า.

เมืองแพร์เป็นเมืองโบราณก่อนสมัยกรุงสุโขทัย ในศิลาจารึก
พ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ แสดงว่าเมืองแพร์เคยเป็นเมืองชั้นของ
กรุงสุโขทัย คือข้อความที่ว่า “เมืองคันทอง (ทิศเหนือ) รอดเมือง
แพร์ เมืองน่าน” ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองแพร์ตกไปเป็นเมืองชั้น
ของอาณาจักรลานนาบ้าง ชนกับกรุงศรีอยุธยาบ้าง

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๕ เงี้ยวได้ก่อกอง
กำลังขึ้น เจ้าผู้ครองเมืองแพร์มีส่วนเกี่ยวข้องกับเงี้ยวจึงหนีไปอยู่

เมืองหลวงพระบาง แต่ก็นั้นมาจึงเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองเมืองแพร์
 ในคราวกลางสงครามนั้นเองได้ฆ่าพระยาราชาฤทธานนท์ เจ้าหลวงประจำ
 เมืองแพร์ กับนายร้อยเอกตำรวจภูธร เยนเซน ชาวเทศมารค
 ข้าราชการและคนไทยอื่นอีก มีอนุสาวรีย์พระยาราชาฤทธานนท์อยู่ข้าง
 ทางหลวงสายเด่นชัยไปแพร์

จ. แพร์มี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองแพร์ ๒. ลอง ๓. ลอง
 ๔. ร้องกวาง ๕. สูงเม่น และมีกิ่ง ๑ คือ กิ่งวังชัน (ชน อ. ลอง)
 มีโบราณสถานและสิ่งที่น่าสนใจ คือ พระธาตุช่อแฮ ค. บ้าแดง อ. เมือง
 วัดพระหลวง ค. ตอนมูล อ. สูงเม่น พระธาตุไฟแจ ค. บ้านเอ็ง
 อ. ร้องกวาง ถ้ำอลงกรณ์ ถ้ำผานาง และน้ำตกห้วยแม่แก้ง.

ภูเก็ท

จังหวัดภูเก็ตเป็นเกาะขนาดใหญ่อยู่ใกล้ฝั่งด้านตะวันตกของแหลม
มะลายู ทางจังหวัดพังงาตอนใต้ (แผนที่ ก ๒) ขนาดยาวทิศยาว
๔๘ กม. ส่วนกว้างทิศยาว ๒๐ กม. มีเนื้อที่หมดด้วยกันประมาณ
๘๖๐ ตารางกม. มีเกาะเล็กเกาะน้อยเป็นบริวารอยู่ด้วย ๒๖ เกาะ
เช่นเกาะมะพร้าว เกาะลิเเห่ เกาะตะเกียงน้อย เกาะโล๊ะน้ เกาะนวะ
เกาะงาใหญ่ เกาะนาคาใหญ่ (อยู่ในท้องที่อำเภอถลาง) เป็นต้น ตั้ง
ศาลากลางจังหวัดที่หน้าอำเภอภูเก็ต ตำบลนั้นใน อำเภอเมืองภูเก็ต
ตอนข้างใต้ของเกาะ

ภูมิประเทศ เป็นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ มีที่ราบเป็นตอน ๆ มีแหลม
และอ่าวหลายแห่ง คือ แหลมงา แหลมอ่าวขาม แหลมพระเจ้า
แหลมวิ้ง แหลมขาค แหลมทราย แหลมยาง แหลมเหนือ แหลม
ไทร มีอ่าว คือ อ่าวภูเก็ต อ่าวมะขาม อ่าวราไว (๓ อ่าวนี้อยู่
ทางด้านใต้ของเกาะ) อ่าวป่าตอง อ่าวกำมะรา อ่าวบางเทา (๓
อ่าวนี้อยู่ทางตะวันตกของเกาะ) อ่าวสะพาน อ่าวลิเเห่ (๒ อ่าวนี้
อยู่ทางตะวันออกของเกาะ) อ่าวเหล่านี้งามน้ำตทุกอ่าว ที่น้ำเค็มมาก
ที่สุด คืออ่าวบางเทา อ่าวกำมะรา และอ่าวราไว เพราะอยู่ใกล้เมือง
อ่าวบางเทามีหาดงามเรียกว่าหาดสุรินทร์ ตั้งตามชื่อพระยาสุรินทร-
ราชา (นกยูง วิเศษกุล) ซึ่งเคยเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต มีทาง

รถยนต์ไปไต่สะดวกแทบทุกอำเภอ ยกเว้นอำเภอป่าคองอำเภอเคี้ยว คมนาคม
 จากกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟสายใต้ ไปได้ ๒ ทาง ทาง ๑ ลงรถไฟ
 ที่สถานีชุมพร ขนรถยนต์ไปตามทางหลวงสายชุมพร - กระบุรี (ระยะ
 ทาง ๖๓ กม.) แล้วลงเรือขนาดเล็กจากอำเภอกระบุรี ไปตามลำ
 น้ำกระบุรีและปากจั่น ถึงปากน้ำจังหวัดระนอง ถ้ายลงเรือเดินทะเลจาก
 หนนถถึงภูเก็ต อีกทางหนึ่ง ลงรถไฟที่สถานีชุมพรทางทุ่งสง ถ้ายขน
 รถไฟสายแยกไปกันตั้ง ลงที่สถานีปลายทางชอนในจังหวัดตรัง แล้ว
 ลงเรือออกทะเลกินเวลาเดินทางราว ๑๔ - ๑๕ ชั่วโมงถึงอำเภอเมือง
 ภูเก็ต นอกในจังหวัดภูเก็ตยังมีเรือเดินทะเลประจำทาง ติดต่อกับ
 จังหวัดต่าง ๆ แลยนั้น คือจังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดกระบี่
 จังหวัดตรัง และจังหวัดสตูล และติดต่อกับต่างประเทศ มีเมืองขบขัง
 มะริด และทวายเป็นต้น คมนาคมภายในจังหวัด มีถนนรถยนต์หลาย
 สายติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ในจังหวัดได้ตลอดแทบทุกอำเภอ ถนนสาย
 หนึ่ง ชอถนนเทพสตรี ตั้งต้นแต่ท้ายเกาะซึ่งเป็นอำเภอท่าเรือในอำเภอ
 เมืองแล่นตลอดถึงหัวเกาะที่ท่าอิตรไชย (ตั้งชอตามพระนามกรม
 พระกำแพงเพชรอัครโยธิน) ตำบลท่ามะพร้าว อำเภอกลาง ระยะทาง
 ยาว ๕๕ กม. ต่อจากนั้น จะลงเรือข้ามช่องแคบเกาะภูเก็ตคือปาก
 พระ เดินทางโดยรถยนต์ต่อไปยังจังหวัดพังงาก็ได้

อาชีพ ทำเหมืองแร่เป็นพน นอกนี้ มีทำสวนยางสวนมะพร้าว
 และทำนาบ้าง พ. ๕๒ (๒๔๘๐) พลเมืองเหล่านี้นอกจากไทย ชาว

พนเมืองรองลงมา มีพวกจีนเป็นส่วนมาก ถัดมา มีชาวมะลายู
อินเดียน พะม่า ฝรั่ง และญีปุ่น เป็นต้น เกาะภูเก็ตมีแร่ดีบุกมาก
จึงมีชนต่างชาติเข้ามาทำการเหมืองและทำการค้าขายกันมาก มีบริษัท

ใหญ่ทำเหมืองแร่ตั้งอยู่หลายบริษัท เกาะภูเก็ตจึงเป็นจังหวัดเจริญ
มั่งคั่งมีเงินผลประโยชน์รายไต่แผ่นดินขบหนึ่งหลายล้านบาท ในอำเภอ
เมืองซึ่งเป็นท้องศาลากลางจังหวัด มีถนนหนทางมากสาย มีตึกกรม

ธนาคาร สโมสร โรงเรียน โรงพยาบาล ขริบูรณะ นับว่าจังหวัด
ภูเก็ตเป็นหัวเมืองมีความเจริญผู้คนพลเมืองคึกคักจังหวัดหนึ่งในบังกีไค

เกาะภูเก็ตเดิมเรียกว่าเกาะกลางหรือเกาะถกลาง ซึ่งชื่อนี้ย้ายชื่อ
มาเป็นอำเภอหนึ่งในเกาะนี้ คืออำเภอถกลาง เกาะภูเก็ตและแผ่นดินบน

ฝั่งแหลมมะลายูแถบใกล้เคียงมีชื่อมาแต่โบราณว่ามีแร่ดีบุกมาก ทั้ง
เป็นย่านทางตอนหนึ่งที่ชาวอินเดียนมาแวะขึ้นบกเพื่อหาแร่ดีบุก หรือเดิน

ทางคึกขามไปยังแหลมมะลายูอีกฟากหนึ่ง จึงเป็นที่เชื่อได้ว่า เกาะ
ภูเก็ตคงเป็นที่ที่ชาวต่างชาติรู้จักมาแล้วช้านานคงพนับขึ้นไป แต่ใน

ครั้งนั้นจะยังไม่เป็นบ้านเมือง จะเป็นเพียงหมู่บ้าน มีคนมาตั้งขุดหา
แร่ดีบุกเท่านั้น และโดยเหตุที่เกาะภูเก็ตอยู่ใกล้ซีกทิศฝั่งแหลมมะลายู

มาก มีทะเลคั่นอยู่ติดเคียว อาจถือได้ว่าเป็นแผ่นดินติดต่อกัน
จึงไม่มีเหตุจำเป็นอย่างไรที่ชาวอินเดียนจะต้องจกชื่อของเกาะนี้ไว้เป็น

พิเศษในจดหมายเหตุของอินเดียน ถ้าจะกล่าวอ้างก็คงจะพูดรวมเอา
ดินแดนแถบนั้นทั้งหมด คงไม่แยกชื่อเกาะภูเก็ตไว้เป็นพิเศษ เหตุนี้จึง

ไม่มีชอกล่าวอ้างในหนังสือที่ชาวอินเดียนแต่งไว้ เอกสารที่กล่าวถึง
 เกาะภูเก็ตเก่าที่สุดก็คือตำนานเมืองไทร กล่าวว่ามี มหาวิงษาผู้
 สร้างเมืองไทรบุรีแล่นเรือจากอินเดียน มาแวะเกาะสลัง คือเกาะภูเก็ต
 ก่อนหน้าไปสร้างเมืองไทรบุรี ซึ่งตามสันนิษฐานของนักโบราณคดีว่า
 ระยะเวลาตกอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อนั้นมีชื่ออ้างถึงเกาะ
 ภูเก็ตอยู่ในจดหมายเหตุของนักเดินเรือชาติชาวยุโรปแต่งไว้ในสมัยกรุง
 ศรีอยุธยาอยู่บ่อย ๆ แต่เรียกชื่อเกาะว่า ยิงซอลอน หรือซอลอน ๆ เสียง
 คล้ายคลึงกับยิงซอลอนอีกหลายชื่อ ยิงซอลอนนั้นว่าเพี้ยนไปจากคำ อยู่
 สิ้นในภาษามะลายู แปลว่าแหลมสีลัง ที่เรียกว่าแหลม ไม่เรียกว่าเกาะ
 เห็นจะเรียกมาแต่ครั้งเกาะภูเก็ตยังติดต่อกับแผ่นดินเดิวกับฝั่งแหลม
 มะลายู ถึงทุกวันนี้ทะเลช่องแคบตรงหัวเกาะซึ่งเรียกว่าปากพระก็ยัง
 เป็นสันทรายตื้นกว่าที่อื่น สีลังว่าเป็นชื่อชาติของมนุษย์เดิมเจ้าของ
 ดินแดนนั้นในสมัยโบราณ ยังมีเชื้อสายสืบเผ่าพันธุ์มาจนทุกวันนี้ ได้
 แก่พวกที่เรียกกันว่า ชาวน้ำ แล้วคำว่า สีลัง มาเพี้ยนเป็นฉลาง
 และถลาง

เกาะภูเก็ตก่อนสมัยสุโขทัย จะเป็นแผ่นดินส่วนหนึ่งขึ้นเมือง
 ตะกั่วทุ่ง (เวลานั้นเป็นอำเภอชนจังหวัดพังงา) เมืองตะกั่วทุ่งรวมทั้งดิน
 แดนส่วนอื่นในแหลมมะลายู เหล่านี้ ย่อมขึ้นอยู่กับเมืองนครศรี-
 ธรรมราช (ส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัย) ครั้นเมื่อพระเจ้าราม
 กาแห่งมหาราชทรงขยายเขตต์แดนลงไปใต้ตลอดแหลมมะลายู เกาะ

ภูเก็ทซึ่งเป็นแผ่นดินส่วนหนึ่งของเมืองนครศรีธรรมราช จึงตกมาอยู่
 ในครอบครองของกรุงสโขทัยแต่บัดนั้นตลอดมา สมัยอยุธยาตอนต้น
 ไม่ปรากฏว่าได้กล่าวถึงเรื่องเกาะภูเก็ต ซึ่งจะต้องเข้าใจว่าเกาะภูเก็ต
 ะยังไม่ใช่บ้านเมืองสำคัญอะไร นอกจากมีแร่ดีบุกเท่านั้น ถ้าจะ
 กล่าวถึงก็คงรวมอยู่ในเรื่องของเมืองนครศรีธรรมราช ไม่ได้แยกชื่อ
 ออกไว้ต่างหาก เกาะภูเก็ตมาปรากฎว่ายังชั้ลตอนอยู่ในหนังสือ
 ฝรั่งแต่งบ่อย ๆ เมื่อฝรั่งมาตั้งที่พักทำการชื้อหาแร่ดีบุก เพราะใน
 เกาะมีแร่ดีบุกอุดมกว่าที่อื่น ตามความในพระราชพงศาวดารกรุง
 รัตนโกสินทร์รัชชกาลที่ ๑ กล่าวว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดให้แย่ง
 หิวเมืองชกษุไต ซึ่งมีชื่อเมืองตะกั่วทุ่งและเมืองถลางรวมอยู่ด้วย
 จากกรมท่าไปชนกลาโหม คั้งนี้ จึงเชื่อได้ว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา
 เมืองถลางคงจะเป็นหิวเมืองหนึ่งในชกษุไตทางทะเลหนานอกที่มีการ
 ติดต่อกับชาวต่างประเทศมาก จึงได้ให้กรมท่ายังค้ำยบัญชาโดยตรง
 มาโอนชนกลาโหมเมื่อในรัชชกาลที่ ๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชชกาลที่ ๑ พระมา
 ยกทัพเรือมาตีเมืองถลาง เจ้าเมืองถลางจึงแก่กรรมก่อนหน้าพระมามา
 ตีตีเมือง ภรรยาเจ้าเมืองถลางชื้อมุก กษน้องสาวชื้อ จัน ได้รวบรวม
 กำลังต่อสู้ต้านพระมาไว้ได้ จนพระมาได้ข่าวว่ามีกองทัพฝ่ายไทยยกไป
 ช่วยจึงต้องล่าทัพกลับไป เนื่องด้วยเหตุนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
 ให้ตั้งภรรยาเจ้าเมืองถลางเป็นท้าวเทพสตรี และน้องสาวเป็นท้าว
 ศิริสุนทร เป็นความชอบ

21/07/2564

ใน พ.ศ. ๒๓๕๒ ค.น.รัชชกาลที่ ๒ พระม้ายกกองทัพมา
 เเกาะกลางอีก คราวนี้ได้อำเภอเมืองกลาง ทางกรุงยกทัพออกไปตีพระมา
 แดกหนีกลับไป เมืองกลางที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ตั้งอยู่ที่บ้านตะเคียน
 อยู่ตอนเหนือของเกาะทางบ้านตะวันตก ซึ่งเป็นที่ว่าการอำเภอกลาง
 อยู่บัดนี้ เมื่อพระม้ายมาตีเมืองกลางแตก บ้านเมืองยับเยินมาก ราษฎร
 พากันหนีเข้าไปรวมกันอยู่บนฝั่งที่ตำบลกระพวงซึ่งภายหลังตั้งเป็นเมือง
 พังงาขึ้น เมืองกลางก็ร้างไปคราวหนึ่ง จนถึงรัชชกาลที่ ๓ ราษฎร
 จึงพากันกลับไปอยู่ที่เกาะกลางอีก คราวนี้ไปอยู่ที่ตำบลท่าเรือทางบ้าน
 ตะวันออกของเกาะ เมืองกลางจึงย้ายมาตั้ง ณ ที่นี้ เรียกกันว่าเมือง
 กลางใหม่

โดยเหตุที่ตอนข้างเหนือของเกาะกลาง ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองกลาง
 มีแนวศิขรินน้อย แต่ตอนข้างใต้ของเกาะ (ตรงที่ตั้งศาลากลางจังหวัด
 เตยวน) เป็นที่มีแนวศิขรินมาก คงเป็นที่ประชุมชนยุคแนวศิขรินมาแต่
 โบราณ จึงเป็นเหตุให้ตั้งเมืองขึ้นในเกาะนั้นอีกเมืองหนึ่งขึ้นเมืองกลาง
 เรียกว่าเมืองภูเก็ท แต่จะตั้งเมื่อใด ยังไม่พบหลักฐานแน่นอน อาจ
 ตั้งขึ้นแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา หรือมีฉะนั้นจะตั้งขึ้นในรัชชกาลที่ ๑
 กรุงรัตนโกสินทร เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรด
 ให้เจ้าพระยาสุรินทรราชาออกไปอยู่ขึ้นอย่างสมทเทศาภิบาลตั้งปรากฏ
 ในหนังสือพงศาวดารเมืองกลางก็ได้ พบชื่อเมืองภูเก็ทในหนังสือ
 ก่่าเพียงในพงศาวดารรัชชกาลที่ ๒ เมื่อพระม้ายมาตีเมืองกลางครั้งที่
 ๒ ถือเป็นหลักฐานได้ว่าเมืองภูเก็ทคงตั้งในรัชชกาลที่ ๑ หรือก่อน

นั้นขึ้นไป ภูเก็ตเดิมเขียนเป็นภูเก็ตมี จระมาจากคำว่าภูเก็ตในภาษา
มลายูแปลว่าภูเขาขนาดย่อม หรือไม่ใช่ก็ไม่ทราบ

เมืองภูเก็ตมาเริ่มเจริญรุ่งเรืองเมื่อรัชกาลที่ ๓ เพราะอังกฤษ
ตั้งตลาดค้าขายขนทเกาะหมาก (เมืองย่น) รัชชอภัยภักดีไปขายใน
ยุโรป เป็นเหตุให้ค้าขายราคาสูงกว่าแต่ก่อน จึงมีพวกจีนเที่ยวหาทำ
เหมืองขุดแร่ดีบุกในแหลมมลายูมากขึ้น สมัยนั้นมีไทยคนหนึ่งชื่อทัก
(ต้นสกุล รัตนทีลภ ภูเก็ต) เป็นที่หลวงมหาตไทย กรมการเมือง
กลาง ไปตั้งทำเหมืองแร่ที่ตำบลทุ่งคาในเขตเมืองภูเก็ต (ทุ่งคา
เป็นมรดกที่ฝรั่งมักเรียกเมืองภูเก็ตว่าตองกา) ในไม่ช้าก็ทำไร
ข้าววย จึงย้ายบ้านเรือนไปตั้งอยู่ณตำบลทุ่งคา และต่อมาได้เป็นพระ
ภูเก็ตเจ้าเมืองภูเก็ตเมืองย่นต่อเมืองกลาง เมืองภูเก็ตได้เจริญรุ่ง
เรืองครึกครื้นผลึกขยับเมืองอื่นที่ใกล้เคียง มาในรัชกาลที่ ๔ โปรด
ให้ยกศักดิ์เมืองภูเก็ตขึ้นเป็นหัวเมืองชั้นตรงต่อกรุงเทพฯ ๑ ย้ายที่ว่าการ
เมืองกลางไปภูเก็ต และลดเมืองกลางเป็นหัวเมืองชั้นภูเก็ต ถึง
รัชกาลที่ ๕ ลดเมืองกลางเป็นอำเภอ เกาะกลางก็เปลี่ยนชื่อเป็น
เกาะภูเก็ตตามมาด้วย ครั้นเมื่อมีการปกครองหัวเมืองเป็นมณฑล
เทศาภิบาล จังหวัดภูเก็ตก็ได้เป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลภูเก็ต จนถึง

พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้ยุบเลิกการปกครองเป็นมณฑล

จังหวัดภูเก็ตมี ๒ อำเภอ คือ ๑. เมืองภูเก็ต ๒. กลาง และ
มีกิ่ง ๑ คือ กิ่งกระทุ (ชน. อ. เมือง ๑)

มหาสารคาม

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ ท ๗) ทางจากกรุงเทพฯ ๑ ไปรถไฟ
สายขอนแก่น ลงที่สถานีบ้านไผ่ ๕๐๘ กม. จากนั้นรถยนต์เดินทาง
จังหวัด ทล. ๖๘ กม. ทิศเหนือจาก จ. สกลนคร ตะวันออกจาก จ. นคร
พนม ไต่จาก จ. ร้อยเอ็ด และ จ. สุรินทร์ ตะวันตกจาก จ. ขอนแก่น
และ จ. ขวัญชัย น. ๑๔, ๑๗, ๓

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง มีที่รกร้างว่างเปล่ามาก ทางเหนือมี
ภูเขาและป่าทึบ เรียกว่าดงแม่แฝดหรือดงเปrolet อยู่ในเขตต.
อ. กลีนาราย (ซึ่งแยกขึ้น จ. กาฬสินธุ์) และ อ. หนอง (ซึ่งแยกขึ้น
ยกขึ้นเป็น จ. กาฬสินธุ์) มีสัตว์ป่าเช่นช้างและเสือ ๑ ล ๑ ชุม
ฤดูหนาว ๑ ฤดูร้อน ๑ ฤดู พ. ๕๗๑ (๒๕๕๐)

อาชีพ ทำนาเป็นพื้น นอกนั้นทำเกลือสินเธาว์ ไร่ฝ้าย ไร่ยาสูบ
เลี้ยงไหม แต่ไม่มีสินค้าอย่างใดเป็นลำต้น เป็นสินค้าทำใช้กันเอง
ในพื้นที่

การศึกษามี โรงเรียนประชาบาลตำบล โรงเรียนสามัญที่เป็น
ชั้นสูงสุดในเวลานั้นมีถึงชั้นมัธยมศึกษา ๒ โรงเรียนอาชีวศึกษามีโรงเรียน
กสิกรรมประจำอำเภออยู่แทบทั่วทุกอำเภอ มีนักเรียนพื้นเมืองที่ได้มารับการ
ศึกษาในกรุงเทพฯ ๑ ไม่ต่ำกว่าจังหวัดอื่น

ประเพณีประจำภูมิภาคการแข่งขันชิงไฟ อันเป็นประเพณีโบราณ
แต่เดิมเป็นพิธีขอฝน ทำกันในเดือน ๖-๘ มีการทำบุญให้ทานกัน

ใหญ่โต เพื่อขอให้เทวคาฟ้าดินบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เป็น
 ประเพณีอันประกอบด้วยความสนุกรื่นเรีง มีการแข่ง การรำ ต้มสุรา
 กันในงานเช่นนั้น เมื่อก่อนทางการอนุญาตให้ชาวบ้านทำนบขุดคูกันได้
 ตามจำนวนจำกั้ พวกเข้งพวกรำพากันตกลงคนองตามประสาคนเมา
 ขอสุรตามบ้านที่ผ่านไปค้มกันเรื่อยในระหว่างที่ม้งานนี้ แม้จะมีกา
 ฝึกพลังบ้าง ก็ให้อภัยกันไม่ถือสาหาความอย่างไร ในโอกาสเช่นนั้น
 หนุ่มสาวก็พลอยมีโอกาสโอภาปราศรัยกันสนุกสนานไปด้วย หม้บ้าน
 ใกล้เคียงนำกลองมาตีแข่งกัน เสียงกลองของใครดังก็ชนะ วันรุ่งขึ้น
 ก็ทำพิธีแห่ข้งไฟไปจุดณสถานที่จะจัดเตรียมไว้ ต่อจากน้ยังมีกา
 ขอสุรตามต่อไปอีก ๓ วัน เรียกว่า แข่งตามรอยไฟ นอกน้ยังมีประเพณี
 บุญพระเวส (คือมีเทศน์มหาชาติ) เป็นงานประจำอีกอย่างหนึ่ง
 ซึ่งควรระเกล้าไว้ เพราะผิดจากที่ม้งานทางภาคอื่น ๆ คือมีกันทั้งวันละ
 ๓๐-๔๐ กัณห์ รัชชอน ๆ กันเข้าไป เทศน์ก็ไม่เวียงลำดัดข้ข้ต้น
 ส้ข้ปลาย และยังมีเครื่องกัณห์ทพิเศษซึ่งแห่มาแต่ไกล ๆ เรียกว่ากัณห์
 หลอน มีม้องกลองแห่มาสนั้นห้วนไหว ถึงโรงธรรมเวลาพระรูปไ้ไหน
 เทศน์ ก็ถวายรูปนั้น กัณห์หลอนมีตั้ง ๑๐-๒๐ กัณห์ ต้มกันเป็น
 ประเพณีมีไ้ต้งใจที่จะฟังเรื่องราวอะไรน้ก็ เป็นการสนุกมากกว่า นอกน้
 ขางอำเภอยังมีกาแข่งเรือในฤดูน้ำ หมดลำ ลำนางทั้งในเวลาตรุษ
 สงกรานต์ ทำบุญกั้มข้าว บุญประสาทม้ง ทรงน้ำพระ สาคน้ำกัน แห่
 ข้าวพันกอน แห่คอกไม้ ราชพา เสียงกลอง เสียงข้อง สู้ข้วญข้าว

ชวัญคน มีประเพณีออกอย่างหนึ่งซึ่งควรบันทึกไว้ คืองานบ่าวสาว ในท้องที่อำเภอภูผินาราย ทำกันเป็นลำดับดังนี้

ครั้งแรกเรียกว่า กล่าวโอม คือคู่บ่าวสาวสมรสรักใคร่กันแล้ว ฝ่ายชายต้องจัดหาผู้หมั้นหลักฐานไปกล่าวขอ การกล่าวขอนั้นจะต้องเสียเงินให้ฝ่ายหญิง ๓ บาท เรียกว่า เงินไซความปาก ฝ่ายหญิงเมื่อรับแล้วก็ยกให้ผู้นำเงินไปให้นั้น ให้ฝ่ายชายหาของมาฝากหญิง

ครั้งที่ ๒ ฝ่ายชายต้องจัด หมากพลู บุหรี่ กล้วย ช้อย ข้าวต้ม ไล่กระหยัง (คล้ายตะกร้า) ให้เต็ม ๒ กระหยัง แล้วหิ้วให้คน ๒ คน นำไปให้ผู้ปกครองหญิง เรียกว่า หมาย ถ้าผู้ปกครองหญิงรับไว้ ก็ส่งให้ฝ่ายชายหาของมาฝากอีก และต่อจากนั้นไปอีก ๓ วัน ฝ่ายหญิงต้องคนกระหยังเปล่าให้แก่ฝ่ายชาย ถ้าในระหว่างนี้เกิดชดช้อยขึ้น คือฝ่ายหญิงประสงค์จะเลิกการแต่งงาน ต้องคืนค่าของ ๒ กระหยัง ให้ชาย คิดเป็นเงิน ๕ บาท พร้อมทั้งเงินค่าไซความปากอีก ๓ บาท ซึ่งชายเสียไปในครั้งแรกนั้นด้วย ถ้าฝ่ายชายเลิกเอง ฝ่ายหญิงก็คืนเปล่าทั้งหมด

ครั้งที่ ๓ เรียกว่า ให้ซองฝาก คือฝ่ายชายต้องหาของอย่างครั้งที่ ๒ ไล่ให้เต็ม ๔ กระหยัง และเพิ่มตะกร้าเล็ก ๆ ๕ อัน อีก ฝ่ายหญิงที่ชายผู้ขอเป็นลูกห่วยหรือสุกต้อง ใส้ไซตะกร้า ๓๒ ใบ ถ้าเป็นลูกกลาง ๆ ใส้ตะกร้า ๑๖ ใบ ตะกร้าเหล่านี้ใส้ไซไว้ ๔ ใบ ไล่ข้าวเปลือก ๕ ใบ กับเงิน ๒ บาท นำไปให้แก่ผู้ปกครองของหญิง ผู้ปกครองหญิง

ก็นำตระกร้าเหล่านี้ออกไปแจกแก่บรรดาญาติพี่น้องของตน ทนยว่า เป็นเจ้าโคตร เหลือเก็บไว้แต่เงิน ๒ บาท กับกระหยัง ๒ ใบ คั้นกระหยังให้ ผ่ายช่าย ๒ ใบ คั้นไปนี้ก็หาฤกษ์ปลูกเรือน (เรือนหอ) ที่บ้านหญิง ในครั้งนั้น ถ้าผ่ายหญิงขี้กลัวไม่ยอมแต่งงาน ผ่ายช่ายปรับหญิงได้ เป็นเงิน ๑๐ บาท ถ้าผ่ายช่ายล้มเลิกเอง จะเรียกค่าเสียหายอย่างไร ไม่ได้

ครั้งที่ ๔ เรียกว่า พระช คือนางวันฤกษ์ ผ่ายช่ายต้องจัดหา สุกกร ๑ ตัว ไก่ทั้งตัว ๑๐ ตัวขึ้นไป นำไปทำกับข้าวรวมกันที่บ้านหญิง ผ่ายช่ายจัดสำรับเท่าใด ผ่ายหญิงต้องจัดให้มากกว่าช่าย ๒ สำรับ เสมอไป ในสำรับของผ่ายช่ายต้องมีเงิน ๑ บาท เพื่อดูแลของผ่ายหญิง สำรับผ่ายหญิงต้องมีสังคาสรับละ ๑ สังคาส เมื่อทั้งสองฝ่ายเลี้ยง กันเสร็จแล้ว ก็พร้อมกันไปแห่เจ้าข่าวมาชนเรือนหอ เมื่อขึ้นไปแล้ว ต้องยืนอยู่ก่อนทุกคน จนกว่าผู้ปลูกข้าวโอมจะไปรับเจ้าสาวขึ้นมา จึง พร้อมกันนั่งลง แล้วผู้ขวัญให้ข่าวสาวคนนั้นเป็นสามภรรยา เสร็จพิธี ผู้ขวัญแล้ว ผู้ข่าวสาวจึงจัดหารูปเทียนดอกไม้ไปขอขมาต่อบิดามารดา และญาติผู้เป็นเจ้าโคตร คือเจ้าข่าวขอขมาเจ้าโคตรผ่ายหญิง เจ้าสาว ต้องไปขอขมาเจ้าโคตรผ่ายช่าย ตอนนั้นผ่ายเจ้าสาวต้องมีเครื่องขมา (ของไหว้) เช่นต้นอ่อน หมอน และผ้าซิ่นต่าง ๆ

ครั้งที่ ๕ เรียกว่า แผลงออก คือน้ำขิงแต่ทำการพระชแล้ว ๗ วัน ผ่ายช่ายต้องจัดไก่ต้ม ๑ ตัว ไห (ใส่สุราหรือแอลกอฮอล์) ๑ ใบ ถ้วย

๑ ลูก สต่างค์ ๖ สต่างค์ ไปให้ผู้ฝ่ายหญิง ขอย้ายหญิงจากผ
 สำหรับตระกูลให้มาถอยฝ่ายชาย โทษด้วยและสต่างค์นั้นผู้ปกครอง
 หญิงต้องรักษาไว้ ถ้าต่อไปคู่ช่าวสาวเกิดหย่าร้างกัน ผู้ปกครองหญิง
 ต้องคนใหญ่ด้วยและสต่างค์ ๖ สต่างค์นั้นให้แก่ชาย จึงจะเป็นการ
 หย่าร้างกันเด็ดขาด ถ้ายังไม่ส่งของตกถาวนให้แก่ชาย ยังถือว่าเป็น
 ผัวเมียกันอยู่เสมอไป.

ครั้งที่ ๖ เรียกว่า กินทอง คือผู้เมียค่นนมีบุตรด้วยกัน ๑ คน
 หรือไม่มีบุตรแต่ได้ทำการ แผลงออก มาครบ ๓ ปี จึงจะทำพิธีกินทอง
 ไถ่ พิธีนี้ ฝ่ายชายต้องจัดสุกร ๑ ตัว สุรา ๖ ไต่ ฝ่ายหญิงต้องจัด
 ไถ่ ๑๐ ตัวหรือสุกร ๑ ตัวกับไถ่ เขาไปรวมทำกับข้าวที่บ้านผู้ปกครอง
 หญิง แต่ต้องแยกกันทำ คือฝ่ายชายทำก่อนแล้วนำไปเช่นฝ่ายหญิง
 พร้อมทั้งเงิน ๑ บาท เมื่อเช่นนี้แล้วจึงนำสุราและกับข้าวไปเลี้ยง
 เจ้าโคตรทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อเสร็จการเลี้ยงของฝ่ายชายแล้ว ฝ่ายหญิง
 จึงทำการเลี้ยงเจ้าโคตรทั้ง ๒ ฝ่ายอีกครั้ง ๑ กับข้าวฝ่ายหญิงต้องจัด
 ตามวิธีครั้งที่ ๔.

ครั้งที่ ๗ เรียกว่า กินต่าง ทำเมื่อผู้เมียค่นนมีบุตร ๒ คน
 ฝ่ายชายต้องจัดหากระบือ ๑ ตัว สุกรขนาดเล็กต้มทั้งตัว ๑ ตัว เพื่อ
 ไปเช่นฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงก็ต้องจัดสุกร ๑ ตัว ไปสมทบกับเนื้อ
 กระบือฝ่ายชาย รวมทำกับข้าวที่บ้านของหญิง พิธีทำอย่างเดียวกับ

ครั้งที่ ๖ เมื่อเสร็จการเซ่นผีและเลี้ยงกันแล้ว ฝ่ายชายต้องนำเงิน
๖ ตำลึง กระบือ ๑ ตัวไปไหว้โคตรตาฝ่ายหญิง ขอให้หญิงนั้นไปอยู่
เรือนของฝ่ายชาย

ครั้งที่ ๘ เรียกว่า กินชอก ทำเมื่อผิวเมียคนนั้นมีบุตรด้วยกัน
๓ คน ฝ่ายชายต้องนำกระบือ ๑ ตัว ไปฆ่าที่บ้านผู้ปกครองหญิง
ทำกับข้าวเช่นผัดผายหญิงและมีการเลี้ยงอย่างครั้งที่ ๔, ๕, ๖, ๗

ครั้งที่ ๙ เรียกว่า กินหมุดมรขย และกินควายแม่ลูกผูกถุน
ทำเมื่อผิวเมียคนนั้นมีบุตร ๔ คน ฝ่ายชายต้องจัดหาแม่กระบือต้มลูกติด
๑ ตัว สุกร ๑ ตัว ไก่ ๑ ตัว กระบือนำไปผูกไว้ที่โคนมมต้นเส้า
เรือนของฝ่ายหญิง สุกรนั้นต้มทั้งตัว นำไปเช่นผัดผายหญิง เรียกว่า
กินหมุดมรขย ส่วนกระบือนั้น แม่มันผูก ลูกมันฆ่า คือนำแต่ลูก
ทำกับข้าวเลี้ยง เรียกว่า กินควายแม่ลูกผูกถุน ส่วนไก่นั้นไม่ฆ่า
เอาไปผูกไว้ที่โคนต้นล่าง เรียกว่า ไก่ชะยก นกชะหุ้ม แล้วนำไก่
ตัวนกขนิเอนสุกรเนื้อกระบือและเงิน ๒ บาท ไปใส่ขวัญให้แก่ผู้กล่าวโอม
เสร็จการใส่ขวัญแล้ว ผู้เป็นเจ้าโคตรจึงกล่าวว่าเป็นอันหมดการพิธี
สมรสเท่านั้นแล้ว ขอย่าโต้มาเรียกถามกินอีกต่อไป

๗. มหาสารคามตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๔ คือโปรดให้ยกบ้านลาด
กุดนางใยในแขวงเมืองร้อยเอ็ดขึ้นเป็นเมืองมหาสารคาม ตั้งว่าการ
ที่หนองกระทุ่ม ถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ จึงย้ายไปตั้งที่ ต. คลาต ๒๔๕๓
(ซึ่งยัดขึ้นเป็น อ. เมือง ฯ) ห่างจากที่เดิมราว ๑๕ เส้น

จ. มหาสารคามมี ๖ อำเภอคือ ๑. เมืองมหาสารคาม ๒. กิ่งกร
 วิทย ๓. โกสุมพิสัย ๔. ขวขอ ๕. พยัคฆภูมิพิสัย ๖. วายพทุม
 สิ่งสำคัญในจังหวัดนั้น มีลำน้ำลำน้ำชี ลำน้ำพอง ลำน้ำพลับพลา ลำน้ำค้อ
 ลำน้ำเตา ลำน้ำห้อยงอก ลำน้ำเสียว มีพระพุทธรูปโบราณมีปรากฏ
 ก่ออยู่ในท้องที่ อ. โกสุมพิสัย และ อ. วายพทุม และมีสนามยิงที่
 ต. คงขี้ อ. พยัคฆภูมิพิสัย.

แม่ฮ่องสอน

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ ป ๒) อยู่ถัด จ. เชียงใหม่ไปทาง
ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทิศตะวันตก และทิศเหนือจากแดนพม่า
น. ๘,๐๐๐ ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. ม่วยก่อ อ. เมือง ฯ ทางฝั่งใต้
ของแม่น้ำเล็ก ๆ สายหนึ่ง เรียกว่าแม่น้ำปาย ซึ่งมีปากน้ำไปออก
แม่น้ำสะละวินที่ต่อแดนพม่ากับไทย อยู่ห่างจาก จ. เชียงใหม่
ประมาณ ๑๒๐ กม. คนมาจากกรุงเทพฯ ฯ โดยรถไฟสาย
เหนือไปลงที่สถานีเชียงใหม่ ๗๕๑ กม. แล้วต้องเดินบกขึ้นเขาลง
ห้วยอีกประมาณ ๑๕ วัน จึงถึง จ. แม่ฮ่องสอน

ภูมิประเทศ เป็นที่ดอน มีภูเขาอยู่รอบ มีทิวเขาที่จะทำการ
เพาะปลูกได้เพียงเล็กน้อย มีป่าไม้สัก มีแร่เหล็กและตะกั่ว อยู่ที่
ต. หมอกจำแป๋ อ. เมือง ฯ พ. ๗๑ (๒๔๘๐) มีหลายชาติด้วยกัน
คือ ยาง พม่า เงี้ยว ลื้อ ลัวะ มอญ แม้ว ลัวะ กระเหรี่ยง เป็นต้น

อาชีพ ทำป่าไม้ ทำนา และค้าขาย

จ. แม่ฮ่องสอน เดิมเป็นป่าดงพงเขา มีพวกไทยใหญ่ทางเขต
พม่าที่อยู่ตามชาย ๆ แคนไตเข้ามาอาศัยตั้งที่บริเวณท่ามหากินสัตว์
กาด้าง แต่ก็อยู่กันห่าง ๆ หาได้ตั้งหลักฐานใหม่บนดงถาวรไม่

ถึงสมัยพระยาภาณุวงศ์เป็นพระยาเชียงใหม่ (พ. ศ. ๒๓๖๘
- ๒๓๘๘) ได้ให้เจ้าแก้วเมืองมาออกไปจับช้างป่า ครั้งนั้นเจ้าแก้ว

เมืองมาไ้ช่วยรวมพวกไทยใหญ่ให้เข้าศับ้านเวอนอยัเป็นสลักแห่ง
มหัวหนาเป็นนัปกครองชนไตสองแห่ง คชทบ้านปางหมกขบ้าน
แม่ฮ่องสอน เหตุทเรียกชื่อแม่ฮ่องสอนกล่าวกันว่าเพราะไตตั้งคอก
ฝักสอนข้างบ้านอยู่ทริมลำห้วยนั้น

ต่อมาหัวเมืองไทยใหญ่ในเขตต์พระน้ามเหตุจลาจลชน พลเมือง
ไ้รับความเคอตร้อน ก็พากันอพยพเข้ามาอยู่ในเขตต์แม่ฮ่องสอน
มากจน ถึง พ. ศ. ๒๔๐๘ เจ้าฟ้าเมืองนาย ไ้เกิดวิวาทกนชนกษ
เจ้าฟ้าเมืองหมอกใหม่ ๆ ไ้ไม่สามารถจะต่อสู้ ก็อพยพครอบครัวเข้า
มาตั้งบ้านแม่ฮ่องสอน แล้วญาติวงศ์เจ้าฟ้าเมืองหมอกใหม่ไ้ไปตั้ง
บ้านขยวมชนชนเขาริมลำน้ำขยวม (ขุนค้ำหมายความว่า ขยค้ำ
หรือค้ำน้ำ)

เจ้าเมืองปายครั้งนั้นชนแก่ จ. เชียงใหม่ มีสาเหตุไม่ชอบพอกัย
เจ้าฟ้าโกหลาน เมืองหมอกใหม่ จึงไ้ไปทูลพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์
ว่า เจ้าฟ้าโกหลานคบคิดการกบฏจะตีเมืองเชียงใหม่ พระเจ้ากาวิโลรส
จึงยกทัพไปแม่ฮ่องสอน เจ้าฟ้าโกหลานและครอบครัวก็หนีข้ามแม่น้ำ
คไปเมืองหมอกใหม่ ถึง พ. ศ. ๒๔๑๒ เจ้าฟ้าโกหลานยกทัพมาตี
เมืองปายไ้แล้ว ก็คิดกำเรบยกเข้าไปตีเมืองเชียงใหม่ถึงบ้านสระหลวง
หนองกาย เขตต์อำเภอแม่ริม ทัพเมืองเชียงใหม่สมทบกับทัพ
เมืองลำพูนก็ยกเข้าตีทัพเจ้าฟ้าโกหลานแตกยับเยินไป

ถึงสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ จึงให้ตั้งบ้านแม่ฮ่องสอนขึ้นเป็น
เมืองมีพ่อเมืองปกครองใน พ. ศ. ๒๔๑๗ เมื่อพ่อเมืองคนแรก

ตั้งแก่กรรมแล้ว ได้ตั้งให้นางเมืงระยาพ้อเมืองเป็นแม่ปกครองเมือง
แม่ฮ่องสอนแทน

เมื่ออังกฤษยกทัพมาปราบปราม การจลาจลที่เมืองกันทรวิ
(ยางแคง) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา เมื่อยัง
เป็นพระองค์เจ้าโสมบัณฑิต ขึ้นไปตั้งราชการอยู่ที่เมืองเชียงใหม่
ทรงจัดให้ข้าราชการออกไปตั้งทัพที่ชายแดนเมืองแม่ฮ่องสอนอยู่น
อังกฤษยกทัพกลับ

ใน พ. ศ. ๒๔๔๓ เริ่มที่จะแยกการปกครองมณฑลพายัพ
จึงให้รวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองยวม เมืองป่าย ตั้งเป็น
บริเวณขึ้น เรียกว่าบริเวณเชียงใหม่ตะวันตก ตั้งที่ว่าการที่เมืองขุนยวม
แล้วย้ายมาตั้งที่เมืองยวม (แม่สะเรียง) เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๖ ต่อมา
เปลี่ยนเรียกว่าบริเวณพายัพเหนือ

ถึง พ. ศ. ๒๔๕๓ ย้ายที่ว่าการบริเวณพายัพเหนือมาตั้งที่เมือง
แม่ฮ่องสอน แล้วเรียกจังหวัดแม่ฮ่องสอน คงขึ้นแก่มณฑลพายัพ
ตามเดิม ตอนนั้นเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองป่าย เมืองยวม เมืองขุนยวม
ยุบลงเป็นอำเภอ ขึ้น จ. แม่ฮ่องสอน ถึง พ. ศ. ๒๔๗๖ เลิกมณฑล-
พายัพ จ. แม่ฮ่องสอน จึงขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

จ. แม่ฮ่องสอนมี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองแม่ฮ่องสอน ๒. ป่าย
๓. ขุนยวม ๔. แม่สะเรียง และมีกิ่ง ๑ คือ กิ่งท่าสอยยาง (ขึ้น อ.
แม่สะเรียง.)

ยะลา

จังหวัดภาคใต้ตอนบนยะลา (แผนที่ ๗ ๕) ตั้งศาลากลางที่ ต. ตะเภา อ. เมืองยะลา ทิศเหนือจรด จ. ปัตตานี ทิศตะวันออกจรด จ. นราธิวาส ทิศใต้จรดตอนบนยะลา ทิศตะวันออกจรด จ. สงขลา และตอนบนยะลา น. ๔๕๐๐ คมนาคม จากกรุงเทพฯ ไปเมืองโคยวอไฟสายใต้ (สายแยกไปสู่โกลก) ลงที่สถานียะลา ๑,๐๕๕ กม. แล้วมีรถยนต์เดินทางต่อไปถึงเมืองยะลาทางอีก ๔ กม.

ภูมิประเทศ ทางใต้และทางตะวันตกเป็นที่สูงมีป่าทึบ ตามแนวพรมแดนระหว่างสยามกับยะลาเป็นเทือกเขาสูงติดต่อกันเกือบตลอดทางเหนือและทางตะวันออกเป็นที่ราบ ฝนตกชุกในหน้ามรสุม น้ำท่วมเมืองทุกปี ยางปลั่งทำอินทผลัมแก้วเรือกสวนไร่นาและทรัพย์สินของราษฎร ทางใต้และทางตะวันตกมีฝนเกือบตลอดปี ปริมาณน้ำฝน ๑,๕๕๑ มม. (๒๔๗๕) พ. ๗๖ (๒๔๙๐) เป็นไทยอิสลามราว ๔ ใน ๕ นอกนั้นเป็นไทยและจีน

อาชีพ ทำนา สวนหมากมะพร้าว สวนผลไม้ สวนยางพารา ป่าไม้ หาของป่าและทำเหมืองแร่ดีบุก

๑. ยะลาเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีชื่อเสียงว่ามีแร่ดีบุกมาก มีถนนที่นับว่าสำคัญคือ ถนนสายปัตตานี - ยะลา ยาว ๔๓๓ กม. ใช้ได้สะดวก

ทุกฤดูกาล และถนนสายนยงสร้างต่อไป อ. เบตง ซึ่งมีถนนตัดต่อกับแดนมะลายอญแล้ว

ประเพณีของชาวจังหวัดปัตตานีที่ควรยกชนกกล่าวก็คือ พวกไทยอิสลามถือบวชทุกปี ในการถือบวชนี้ไทยอิสลามทุกคนไม่กินอาหารในเวลากลางวัน แม้แต่น้ำลายก็ไม่กลืนลงไป เมื่อพระอาทิตย์ตกแล้วจึงกินได้ การถือบวชถืออยู่ตลอดคืนหนึ่ง คืนเดือนรอมฎัน ซึ่งเป็นเดือนที่ ๘ ตามปฏิทินของอิสลาม ตกราว ๆ เดือนพฤศจิกายน สิ้นกำหนดบวชแล้วจึงทำพิธีฮารีรายอ (แปลว่า วันฉลองหรือวันรื่นเริง) ๓ วัน แต่งตัวกันอย่างสวยงามไปเยี่ยมญาติและมิตร และไปเยี่ยมศพตามสุสาน พวกไทยอิสลามเหล่านี้มิได้รังเกียจเคียดแค้นที่ต่อพุทธศาสนา เช่นนิมนต์พระไปสวดมนต์เมื่อฟ้าผ่าสุเหร่าหรือบ้านเรือน และไปช่วยทอดกฐินผ้าป่า

ส่วนพวกไทยที่ถือพุทธศาสนาก็มีการวันเรีงประจำปี คือชักพระทำกันในเดือน ๑๑ แรมค่ำหนึ่ง ต่างพากันจัดอาหารสำหรับถวายพระสงฆ์และเลี้ยงกันไปทั่ว ครั้นเวลาราว ๗ นาฬิกาชักเรือพระซึ่งได้ตกแต่งไว้แต่ก่อนแล้ว ไปสู่ที่หมายซึ่งได้กำหนดไว้ หยุดถวายอาหารเพลแก่พระสงฆ์ที่ไปในงานนี้ พระฉันเสร็จแล้วก็เลี้ยงกันเองเป็นการสนุกสนาน จนเวลาบ่ายราว ๑๔ หรือ ๑๕ นาฬิกา ก็ชักเรือพระกลับวัด เป็นเสร็จพิธี

จ. ยะลา เป็นคำเรียกตามเสียงของพวกมะลายูทางไนอริยและย่นง แปลว่า แห เพราะที่ ด. ยะลาซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองเก่ามีเขาลูกหนึ่ง

ตั้งฐานคล้ายจอมแห ส่วนเสยงชาวพนเมืองจังหวัดกันว่า ยาลอ แปล
ว่าแห เหมือนกัน

จ. ยะลา เดิมเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของ จ. ปัตตานี ได้แยกตั้งเป็น
เมืองหนึ่งต่างหากในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๔ คราวแยก
เมืองปัตตานีเป็นบริเวณ ๗ หัวเมือง มีพระยาเมืองปกครองชนเมือง
สงขลา ถวายต้นไม้เงินทองอย่างประเทศราช มาถึงรัชกาลที่ ๕
เมื่อจัดการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล ได้ย้ายเมืองรามันห์รวมเข้า
กับเมืองยะลา ตั้งศาลากลางที่ ต. ยะลา ขนมหณฑลปัตตานี ยกเลิก
การถวายต้นไม้เงินทอง เก็บส่วยสาอากรแทน แต่คงใช้หลักการของ
เก่าบางอย่าง ซึ่งเกี่ยวกบสถิติศาสตร์เป็นพิเศษอย่าง เช่น คัตสันคัก
พิพาทด้วยเรื่องฝูเมยมตุกก ซึ่งไทยอิสลามเป็นคู่ความ ภายหลัง
จึงย้ายศาลากลางจังหวัดมาตั้งที่ ต. สระเตง อ. เมืองยะลา จนบัดนี้

จ. ยะลา มี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองยะลา ๒. บันนังสะตา ๓. เบตง
๔. ยะหา ๕. รามันห์ มีสิ่งที่น่าสนใจคือพระพุทธรูปไสยาสน์อยู่ในถ้ำพระนอน
ที่ ข. หน้าถ้ำ ค. หน้าถ้ำ อ. สระเตง นาคอกที่ ค. ฮาลา อ. เบตง
บ่อน้ำร้อนที่ ค. เบตง อ. เบตง ถ้าประติษฐานพระพุทธรูปแบบจีน ที่
ค. ถ้ำทะเล และศาลเจ้าซึ่งชาวบ้านนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ประติษฐาน
พระพุทธรูปแบบจีนที่ ค. คัตระ อ. บันนังสะตา.

ร้อยเอ็ด

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ ๓๗) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. ใน
เมือง อ. เมือง ๑ ทิศเหนือและทิศตะวันตกจก จ. มหาสารคาม ทิศ
ตะวันออกจก จ. อุบล ๑ ทิศใต้จก จ. สุรินทร์ คมนาคมจากกรุงเทพฯ
โดยสารรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ลงที่สถานีบ้านไผ่ จ. ขอนแก่น
ระยะทาง ๔๐๘ กม. แล้วไปโดยรถยนต์ผ่าน จ. มหาสารคามถึง
เมืองระยะทาง ๑๑๓ กม.

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง พ. ๔๓๑ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ตัดไม้ ทอผ้า สุนคามี ข้าว ฝ้าย
ไหม โค กระบือ สุกร ฝรั่ง และหนังกวาง

จ. ร้อยเอ็ด มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่าเป็นเมืองโบราณอ้างไปถึงพุทธ
ศักราชล่วงไปได้ประมาณ ๑๐๐ ปีเศษ เมืองนี้เป็นเมืองที่เจริญ มีเมือง
ขณดงร้อยเอ็ดหัวเมือง พระยาภูลุนตระได้เป็นกษัตริย์นคร มี
กษัตริย์สืบพระวงศ์มาหลายร้อยปี ที่มีพระนามไต่กั้งคือ พระสุริยวง-
ศาสดไชยเชษฐาธรรมิกราช ทำน่านอุรังคธาตุ เรียกเมืองร้อยเอ็ดว่า
เมืองร้อยเอ็ดเจ็ดประตู และว่าครั้งหนึ่งมีศึกมาตีเมือง ข้าศึกฆ่าฟันชาว
เมืองร้อยเอ็ดเจ็ดประตูตายเป็นอันมาก ราษฎรที่เหลือตายได้ทิ้งถิ่นไป
อยู่เมืองมรุกนคร ภายหลังพระยาสุมิตตวงศา กษัตริย์เมืองมรุกนคร
ได้มาครองเมืองร้อยเอ็ด ต่อมาเมืองร้อยเอ็ดก็ร้างไปเป็นเวลาช้านาน

ปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔ ว่า ครั้นถึง พ. ศ. ๒๓๑๘ ท้าว
 ทนได้เข้าหาพระยาพรหม พระยากรมท่า พระยาพรหมและพระยา
 กรมท่าเห็นว่าท้าวทนมียุคนำวไพร่ควบคุมอยู่มากจึงออกไปยังกรุงธน-
 บุรีขอตั้งท้าวทนมเป็นเจ้าเมือง ไทยกบ้านกุมซึ่งเป็นเมืองร้อยเอ็ดเก่า
 ขึ้นเป็นเมือง แล้วโปรดให้ท้าวทนมเป็นพระขัติยวงศาเจ้าเมืองร้อยเอ็ด

พ. ศ. ๒๔๓๓ การปกครองหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือในครั้งนั้น
 จัดเป็นบริเวณมีสี่บริเวณด้วยกัน เมืองร้อยเอ็ดเป็นบริเวณหนึ่งขึ้นต่อ
 ข้าหลวงเมืองอุบลราชธานี ซึ่งขึ้นตรงต่อข้าหลวงใหญ่นครจำปาศักดิ์
 ครั้นถึง พ. ศ. ๒๔๓๔ โปรดให้แบ่งเขตต์ปกครองทางตะวันออกเฉียง
 เหนือเป็น ๓ มณฑล เมืองร้อยเอ็ดอยู่ในมณฑลลาวท้าว มณฑล
 ลาวท้าวขึ้นต่อมาเปลี่ยนชื่อว่ามีมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วเปลี่ยน
 ว่ามณฑลอิสาน ถึง พ. ศ. ๒๔๔๓ แบ่งหัวเมืองมณฑลอิสานออกเป็น
 ๕ บริเวณ บริเวณร้อยเอ็ดมี ๕ เมือง คือ ๑. เมืองร้อยเอ็ด ๒. มหา
 สारคาม ๓. กาศสินธุ์ ๔. กมลาลัย ๕. สุวรรณภูมิ ดังที่ว่าการ
 บริเวณหัวเมืองร้อยเอ็ด พ. ศ. ๒๔๕๑ เปลี่ยนชื่อบริเวณร้อยเอ็ด
 เรียกจังหวัดร้อยเอ็ด ถึง พ. ศ. ๒๔๕๕ โปรดให้แยกมณฑลอิสาน
 ออกเป็น ๒ มณฑล เรียกว่ามณฑลอุบลราชธานี และมณฑลร้อยเอ็ด
 ดังที่ว่าการมณฑลร้อยเอ็ดที่จังหวัดร้อยเอ็ด แล้วตั้งกองทหารขนทนน
 พ. ศ. ๒๔๖๕ รวมมณฑลอุดร ร้อยเอ็ด อุบล ขึ้นเป็นภาค เรียก
 ว่าภาคอีสาน เมื่อเลิกการปกครองเป็นภาคแล้ว จึงให้จังหวัดต่าง ๆ

ในมณฑลร้อยเอ็ด และมณฑลอุบล ๑ มาขึ้นมณฑลนครราชสีมา
ใน พ. ศ. ๒๔๖๙ ครั้น พ. ศ. ๒๔๗๙ เลิกการปกครองมณฑล
จังหวัดร้อยเอ็ดขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

มีโบราณสถานเป็นปรากฏย์อม ๆ ก่อด้วยศิลาแลง ราษฎรเรียก
กันว่าที่อยู่มากแห่ง เช่น กู่บ้านก่าน ใน ต. บ้านก่าน อ. สุวรรณภูมิ
 เป็นต้น

- ๑. ร้อยเอ็ดมี ๙ อำเภอ คือ ๑. เมืองร้อยเอ็ด ๒. เกษตรวิสัย
- ๓. จตุพัตร์พิมาน ๔. วัชบุรี ๕. พนมไพร ๖. แวง ๗. สุวรรณภูมิ
- ๘. เสลภูมิ ๙. อ่างสามารถ.

ระนอง

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ๑ ๒) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. เขา
นิเวศน์ อ. เมือง ฯ ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำระนอง ทิศตะวันออกจด
ท. ชุมพร ทิศใต้จด ท. สุราษฎร์ ฯ และ ท. พังงา ทิศตะวันตก
ทะเลในอ่าวเบงกอล คมนาคมจากกรุงเทพ ฯ ไปเมืองโคยรถไฟ
สายใต้ถึงสถานีชุมพร ๔๘๕ กม. แล้วโดยสารรถยนต์ไปตามทาง
หลวงสายชุมพร—กระบี่ ถึงที่ขี้เหล็ก ระยะทาง ๕๑ กม. หรือต่อไป
ถึงกระบี่ ๖๒ กม. ต่อจากนั้นโดยสารเรือยนต์ไปตามแม่น้ำกระบี่
เข้าปากน้ำระนอง ถึงท่าเรือ ต. ท่าเมือง อ. เมืองระนอง แล้ว
โดยสารรถยนต์ไปตามถนนอีก ๒ กม. จึงจะถึงเมือง แต่ก่อน
เมื่อการคมนาคมยังไม่สะดวก การเดินทางต้องไปจ้างจากจังหวัด
ชุมพรไปลงที่ขี้เหล็ก ต. มะมุ อ. กระบี่ แล้วไปเรืออีกทอดหนึ่ง ทาง
ไปมาที่สะดวกจึงต้องไปทางทะเลอ้อม เมืองสิงคโปร์ไป ยังเมืองระนอง
เพราะฉะนั้นเมืองระนองในสมัยนั้นจึงได้ชื่อว่าเมืองสุดหัวฟ้าเขียว
ในพระราชอาณาจักร

ภูมิประเทศ ทั่วไปเป็นป่าและเขา มีที่นาบริเวณอยู่แต่ในท้องที่
อำเภอกระบี่และกิ่งกระบี่ อ. เมือง ฯ เท่านั้น มีสัตว์ป่าชุกชุม
เช่นช้าง แรด เสือ เป็นต้น ตามฝั่งทะเลของจังหวัดมีเกาะใหญ่น้อย
อยู่หลายเกาะ พ. ๒๑ (๒๔๘๐)

ราษฎรที่เป็นชาวพื้นเมืองโดยมากหาเลี้ยงชีพในทางทำนา ทำไร่
นอกนั้นก็ค้าไม้ คัดหวาย เย็บจาก ทำน้ำตาลจาก ช่อขายกันในพื้น
เมือง ส่วนพวกที่อยู่ชายทะเลโดยมากเป็นเชลยและชาวหน้าหาหอย
หาปลา และตัดฟัน หรือรับจ้างเป็นกรรมกรเหมืองแร่ นอกนั้นมีชาว
ต่างประเทศคือฝรั่งและจีนทำเหมืองขุดแร่ เพราะจังหวัดระนองมีแร่
คอกอกุมจังหวัดหนึ่ง อาชีพส่วนใหญ่จึงอยู่ที่ทำเหมืองขุดแร่เท่านั้น
พระมาและชาวอินเดีย ทำการค้าขาย หรือรับจ้างทำการตามบริษัท
เหมืองแร่ สินค้าขาออกก็มีแร่คอกอกเป็นพื้น

๑. ระนอง เดิมเป็นท้องที่ของจังหวัดชุมพรตามตะวันตกซึ่งมีอยู่
ด้วยกัน ๓ เมือง คือ เมืองมลิวัน (คือวันตกเป็นเขตต์แดนของ
อังกฤษ) เมืองกระและเมืองระนอง สองเมืองหลังนี้รวมกันเป็น
จังหวัดระนอง เมืองระนองมีชื่อปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ ว่าเป็นเมืองหนึ่งที่พระม้ายกทัพ
ผ่านเข้ามาเพื่อไปตีเมืองชุมพรเท่านั้น ต่อมาเมืองระนองเห็นจะว่างโวย
ไปไม่มีภูมิฐานเป็นบ้านเมือง เพราะปรากฏในคำจารึกประวัติพระยา
คำรังสุจริต (คอซู้เจียง) ต้นตระกูลของระนองว่า พระยาคำรังสุจริต
เมื่อครั้งยังเป็นجنคอซู้เจียงได้พาพวกจีนเข้ามาทำเหมือง ขุดแร่และค้า
ขายที่เมืองระนอง ซึ่งเวลานั้นยังเป็นแขวงเมืองชุมพร และเป็นป่ารก
ร้างว่างเปล่าอยู่มาก ไม่มีเลือกสวนไร่นาทำเลที่ทำมาหากิน มี
ราษฎรไทยและจีนตั้งบ้านเรือนเพียง ๑๗ หลังคาเรือนเท่านั้น ครั้นเมื่อ

พระยาตำรางสุจริตมาตังท่าเหมืองขุดแร่และค้าขายเจริญขึ้น มีผู้เข้า
 มาอาศัยทำมาหากินมาก ใน พ. ศ. ๒๓๘๗ รัชกาลที่ ๓ จึงโปรด
 ให้งานคอซงเจียง คือพระยาตำรางสุจริตเป็นผู้ว่าราชการเมืองระนอง เป็น
 หัวเมืองชั้นเมืองชั้นพร ถึง พ. ศ. ๒๔๐๕ ในรัชกาลที่ ๔ โปรด
 ให้อยกเมืองระนองขึ้นเป็นหัวเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ๑ ต่อมาถึง
 สมัยเมื่อเกิดการปกครองหัวเมืองเป็นมณฑลเทศาภิบาล โปรดให้อยก
 เมืองระนองไปขึ้นมณฑลภูเก็ต แล้วจึงเปลี่ยนมาเป็นจังหวัดระนอง
 เมื่อ พ. ศ. ๒๔๗๖

๑. ระนองมี ๒ อำเภอ คือ ๑. เมืองระนอง ๒. กระบุรี และมี
 กิ่ง ๒ คือ ๑. กระเปอร์ ๒. ละอุ่น (ขึ้น อ. เมือง ๑)

ระยอง

จังหวัดภาคตะวันออก (แผนที่ ๗๕) เป็นเมืองชายทะเลทางฝั่ง
ตะวันออกของอ่าวไทย เรือเมล์จอกว้างส่งสินค้าได้ แต่ต้องจอดลมอ
อยู่ห่างฝั่ง ห่างจากกรุงเทพฯ ตามระยะทางเรือเดิน ๒๒๐ กม. มี
ทางไปได้ ๒ ทาง คือทางบกโดยสายรถไฟสายอรัญประเทศลงที่สถานี
แปดริ้ว แล้วข้ามแม่น้ำบางปะกงไปขึ้นรถยนต์ผ่าน จ. ชลบุรี ทางน้ำโดย
เรือเมล์เป็นเวลาราว ๑๒-๑๕ ชั่วโมง ทิศเหนือของจ. ชลบุรี ที่ อ. พนัส
นิคม ทิศตะวันออกจก จ. จันทบุรี ที่ อ. ท่าใหม่ ทิศใต้ตกทะเล
ในอ่าวไทย ทิศตะวันตกจก จ. ชลบุรี ที่ อ. บางละมุง น. ๓๘๖๐

ภูมิประเทศ เป็นทราย มีเขาน้อย ตอนเหนือเป็นที่ดอนและเป็น
ป่าทึบไปจนตะวันตกเฉียงเหนือ มีกระต้อนป่ามาก ตอนใต้เป็นที่ลุ่มน้ำ
ท่วมทุกปี ปริมาณน้ำฝน ๙๙๘ มม. (๒๔๗๙) พ. ๖๘ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวนยาง ทำไม้ หางของป่า และการประมง
สินค้าขึ้นชื่อในจังหวัดนี้ คือ กระจับปี่ น้ำปลา

จ. ระยอง ไม่ปรากฏว่าสร้างแต่ครั้งใด มีชื่อในพงศาวดารมา
แต่ พ. ศ. ๒๑๑๓ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เมื่อ
พระยาละแวกยกกองทัพเข้ามาย่ำยีประเทศไทย ได้กวาดต้อนชาว
ระยองไปด้วย จังหวัดนี้เดิมตั้งอยู่ตำบลใดไม่ปรากฏ ตามที่สอบสวน
ได้ความเพียงว่าตั้งอยู่ที่ ต. บ้านเก่า อ. บ้านค่าย ต่อมาชายฝั่งทะเล
งอกออกไป จึงเลื่อนเมืองตามลงไปตั้งอยู่ที่ ต. ท่าประดู่ จนบัดนี้

จ. ระยอง มี ๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองระยอง ๒. แกลง
 ๓. บ้านค่าย มีเกาะที่สำคัญคือ เกาะเสม็ด และแม่น้ำ ๓ สาย คือ
 แม่น้ำระยอง แม่น้ำประแสร์ แม่น้ำพังราด นอกนมหกเที่ยวคือ ถ้ำ
 โยสต์และถ้ำสาแหรก ที่เขาวง ใน อ. แกลง สุนทรภู่ กวีเอกของ
 ไทย เกิดที่บ้านกล่ำ อ. แกลง ในจังหวัดนี้.

ราชบุรี

จังหวัดภาคตะวันตก (แผนที่ ก ๓) ตั้งศาลากลางที่ ต. หน้า
เมือง อ. เมืองราชบุรี ทิศเหนือจรด จ. กาญจนบุรี และ จ. นครปฐม
ทิศตะวันออกจรด จ. นครปฐม จ. สมุทรสาคร และ จ. สมุทรสงคราม
ทิศใต้จรด จ. เพชรบุรี ทิศตะวันตกจรดแทนพระมา คมนาคมโดยรถไฟ
สายใต้ ไปลงที่สถานีราชบุรี ๑๑๗ กม. จากกรุงเทพฯ ฯ ทางน้ำไป
ทาง ต. ภาษีเจริญ ออกแม่น้ำท่าจีน แล้วไปเข้า ค. ท่าเนินสะดวก
ออกแม่น้ำแม่กลองที่ ต. บางนกแขวก แล้วขึ้นไปทางเหนือของแม่น้ำ
นั้น น. ๕๒๕๗

ภูมิประเทศ ทิศเหนือทางรอยนอกและทิศตะวันตกเป็นป่าไม้และ
เขาสูง ทิศตะวันออกและทิศเหนือจรดในเป็นที่ราบ ทิศใต้เห็นทลุมราย
ปริมาณน้ำฝน ๑,๑๓๗ มม. พ. ๒๓๑ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ผัก ไร่ยาสูบ ตัดไม้ เฆาถ่าน เฆา
ปูน ทำไต้ น้ำมันยาง เหมืองแร่ ทำตาล สีนกำมี่ ข้าว ยาสูบ ยา
สูบ น้ำตาล ปูนขาว ปูนแดง พริก หอม กระเทียม ถ่านและไม้
เขื่อนจพรรณ

ในเขตต์ จ. ราชบุรี นอกจากไทยพนเมือง มีกะเหรี่ยงและไซ่ง
ซึ่งเป็นไทยพวกหนึ่งมาจากแคว้นหลวงพระบางอยู่ด้วย

ประเพณีและกา รรณเรียงของชาวพนเมืองในเทศกาลตรุษสงกรานต์
และงานประจำปี มีการไหว้พระบาทและชักพระซึ่งมีสวคณนคเป็นฉน

เข้าแล้วเชิญพระพุทธรูปลงเรือแห่ไปแล้วแข่งเรือกัน นอกจากนั้นมีการ
นวดข้าว ซึ่งมักทำเป็นลานใหญ่ ๆ ตามหมู่บ้าน มีการแข่งวัว คือวัว
โควิ่งเก่งเข้าคันทันแถวได้ ก็ให้หญิงสาวเอาผ้าผูกที่ขา ในระหว่างนวด
ข้าวเล่นเพลงในพวกกันเอง ถ้าลงลานใหญ่ต้องหาพ่อเพลงแม่เพลงที่
เก่งมาเล่นก็มี

พวกกระเหรียง นยถอพระพุทธรูปศาสนาและถือผี การถือผนนยถอ
ตามผของฝ่ายหญิง เมื่อชนบใหม่ต้องหาอัน มาทำกษข้าวไปเช่นไหว
ตามคันทันไม้ใหญ่ทนนยถอ แล้วเอากษข้าวนั้นมาเลี้ยงกัน กินครึ่งแรก
เขยกินไม่ได้ กินได้แต่พ่อตาแม่ยายและลูกหลาน เขยต้องไปหามา
เช่นและกินครั้งที่ ๒ แต่ของเขยพ่อตาแม่ยายกินได้ ถ้ามีเขยมากก็
ต้องทยอยกันไปหลายครั้ง คันทันเรียกว่ากินผี พอนทำเพอกันขวยไซ
ชนชาติอื่นไปขอแต่งงานกับลูกสาวกระเหรียง ถ้าไม่ยอมกินผีเขาก็ไม่
แต่งงานด้วย ประเพณีถือกันเคร่งครัด

การแต่งกายของพวกกระเหรียง ชายไว้ผมยาวโพกผ้าพันเป็น
ยอดคแหลมยื่นออกมาตรงหน้าผาก นุ่งผ้าพันแยะชายหรือกางเกง
สวมเสื้อกำยาวรัดข้อมือ ถ้ามีภรรยาแล้วใช้ผ้าโพกศีรษะหรือกำยวน
ถ้ายังไม่มีใช้ผ้าโพกสีแดง หญิงนุ่งผ้าถุงสวมเสื้อกำยวนขาว กลุ่ม
ตลอดตัวและติดลูกขลุ่ยต่าง ๆ ถ้าเด็กชายต่ำกว่า ๑๕ ปี ไม่นุ่งถุง
สวมเสื้อขาวกลุ่มตลอดตัว หมายความว่ายังไม่แตกเนื้อสาว ถ้ามี
งานรื่นเริงใช้ผ้าหลายสีสลักกันและกอกไม้ไปไม่ใช้กระดิ่งเงินเค็มศีรษะ

พวกหญิงและชายชอบสวมกำไลเงินเกลี้ยง ๆ คนละ
หลาย ๆ คู่ และทำเป็นวงสวมคออีกคนละหลาย ๆ อัน บางทีก็ใช้ลูก
ขี้ผึ้งทำเป็นสายสร้อยข้อมือและสร้อยคอใส่คนละหลาย ๆ สาย และ
ยังแผ่เงินเป็นแผ่นบาง ๆ รัศมีด้วย พวกนี้ไม่ค่อยเกลี้ยงผมน ใช้หัว
แสบกกลางหรือปล้อยแล้วรัศมีด้วยแถบเงิน ก็ชอบเจาะหูและต่างให้
กว้างทั้งหญิงและชาย

การรณรงค์ของพวกกะเหรี่ยงซึ่งมีประจำก็คือนำขลุ่ยกรานต่ออย่าง
ตรุษสงกรานต์ของไทย ส่วนการมหรสพก็มีการร้องรำทำเพลง เข้า
แคนตกลองและฉาบ พิณรำและร้องแกก่ยกยวกันไปด้วย

การต้อนรับแขก เมื่อเวลาแขกจะขึ้นเรือน ห้ามมิให้นำสุราขึ้น
ไปด้วย ถ้าแขกไปเยี่ยมเมื่อขึ้นเรือนเหยียบบันไดหัก เจ้าของเรือน
ถือว่านำลาภมาให้ จะต้อนรับทำขวัญให้แขก ๒ บาท เวลาแขกลง
เรือนถ้าเหยียบบันไดหัก เจ้าของเรือนจะถือว่านำลาภไปหมด แขก
ต้องทำขวัญให้เจ้าของเรือน ๒ บาท

การแต่งงานของพวกกะเหรี่ยงไม่ยอมแต่งงานกับชนชาติอื่น การ
แต่งงานนั้นเมื่อชายหญิงรักใคร่กันแล้ว ฝ่ายชายยกให้ผู้ปกครองฝ่าย
หญิงทราบ เมื่อตกลงกันก็ไปบอกผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันให้ทราบเป็น
การค้ำขัน หรือโต้เสียนั่นเอง ค้ำขันเช่นนี้เสียขันได้ แต่ต้องบอก
ให้ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันทราบเช่นกัน ในการแต่งงานนี้ไม่เรียกของขวัญ
เงินทองอะไรกัน

ถ้าผมเมขระหย่าร้างกัน ก็เลิกกันไปตามพอใจ แต่ต้องเสียเงิน
 ให้กำนันเด้าแก่ชักรเป็นผู้พิพากษาเมื่อแต่งงานกัน ๑๐ สลึง ถ้าฝ่ายหนึ่ง
 ต้องการหย่าร้าง แต่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอม ฝ่ายที่ขอร้องให้เลิกกันนั้น
 ต้องเสียเงินให้ฝ่ายที่ไม่ยอม ๓๐ บาท ก็เป็นอันเลิกกันได้ โดยถูก
 ธรรมเนียม ส่วนลูก ถ้ามีก็แบ่งกันไปหรือสุกแล้วแต่จะตกลงกัน เมื่อ
 หย่าร้างกันถูกธรรมเนียมแล้ว ตำรวจก็มีผมเมขระติดอีก ถ้าหย่าร้าง
 กันไม่ถูกธรรมเนียม จะไม่มีใครสมรสกับคนทั้งสองนั้นอีก เพราะถือ
 กันว่าเป็นเสนียด

ส่วนพวกไซ่ง่อนักถือพระพุทธศาสนาและถือผี มีวัดสำหรับทำบุญ
 ให้ทานอย่างไทย เวลาตรุษสงกรานต์ก็มีการทำบุญและรื่นเริงสนุก
 สนานและมีการมหรสพ เช่นเข้าแคนร้องรำทำเพลง

การไปมาหาสู่ของชายหนุ่มและหญิงสาว มักมีโอกาสนอกกลาง
 คัน คือในเวลากลางคันพวกหญิงสาวพากันไปนั่งเป็นหมู่ ๆ ตามกลาง
 ลานบ้าน นำเอาผ้าไปขึ้นซึ่งเรียกว่าดงช่วงหรือนั่งช่วง แล้วมีพวก
 ชายหนุ่มมาพุดจาเกยวพาราสักัน ถึงแม้ว่าหญิงชายจะไม่รู้จักกันก็พุด
 กันได้ บิดามารดาของหญิงไม่ห้ามปราม และดูเหมือนจะไม่เป็นห่วง
 ใยในบุตรสาวของตนเสียด้วย ถ้าหญิงไม่เต็มใจจะพุดด้วย เขาก็เลิก
 นั่งช่วงเสีย

๑. ราชบุรี เป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่ง และเป็นเมืองมาแล้วก่อน
 สมัยที่ขอมได้มางเป็นใหญ่ในประเทศนี้ แต่ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่า

สร้างมาแต่เมื่อไร ยังมีโบราณสถานฝีมือขอมปรากฏอยู่ คือพระปรางค์
 วัดหน้าพระธาตุ ลักษณะและฝีมือรุ่นเดียวกับปรางค์ทวารวดีกำแพงแดง
 จ. เพ็ชรบุรี ต่อมาปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง
 ว่าเป็นเมืองขอมของกรุงสุโขทัย ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำแม่
 กลอง ยังมีเนินดินสูงเป็นกำแพงเมืองเก่าและค่ายคูปรางค์อยู่ริม
 ฝั่งเหนือเมืองเก่านี้กว้างประมาณ ๑ กม. ยาวประมาณ ๒ กม. ปรากฏว่า
 เคยเป็นที่ตั้งราชทัณฑ์พระมหารัชมังคล์อยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ
 เคยขนเรือกเมืองเก่านี้ว่าค่ายหลุมดิน เป็นค่ายลหนั่งอยู่ในอำเภอเมือง

มาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชชกาลที่ ๒ โปรดให้ย้ายมา
 สร้างเมืองใหม่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำแม่กลองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ ซึ่งเป็น
 ที่ตั้งโรงพยาบาลในยุคนั้น ครั้นถึงรัชชกาลที่ ๕ เมื่อจัดการปกครองเป็น
 มณฑลเทศาภิบาล จึงได้ย้ายเมืองไปตั้งทางฝั่งขวาแม่น้ำแม่กลองอีก
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ แต่ทั้งคูเมืองลงไปทางใต้ซึ่งปรากฏอยู่ทุกวันนี้

เมืองราชบุรีเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งซึ่งเคยเป็นสนามรบใน
 ระหว่างไทยกับพม่ามาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ทว่าสำคัญนนั้นคือเมื่อ
 พ.ศ. ๒๓๑๗ ในรัชชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี ญอคงหัวนคุมกของทัพ
 พม่าจำนวน ๓๐๐๐ ยกมาตั้งค่ายที่บางแก้ว พระเจ้ากรุงธนบุรี
 โปรดให้ล้อมไว้ โดยไม่ออกรบ เพื่อจะจับพม่าเป็นชะเลยให้ได้มาก)
 เพราะเมื่อไทยมาตั้งค่าย พม่าคหมันคนไทยว่าไม่สามารถจะรบพม่า
 ให้ชนะได้ พม่าพยายามคหักออกไม่ทันนอกคอกยากต้องยอมให้

จับเป็นทั้งกองทัพ เป็นเหตุให้พระมาเกร็งขาม และทำให้ไทยมีน้ำใจ
องอาจกล้าหาญไม่ย่อท้อต่อพระมาเหมือนแต่ก่อน

จ. ราชบุรี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองราชบุรี ๒. กำเนินสะทวัก
๓. บ้านไผ่ ๔. ปากท่อ ๕. โพธาราม ๖. บางแพ และมีกิ่ง ๒ คือ
๑. จอมขึง (ชน อ. เมืองฯ) ๒. วัดเพลง (ชน อ. ปากท่อ) มีสังฆ
คาวุธ คือ พระบรมศทวักหน้าพระธาตุในเมืองเก่า วัดศรีสุริยวงศ์
วัดอรัญญิกาวาส เมืองเก่าที่ต.โรงทหาร ข. วัง ข. ง. ซึ่งมีพระพุทธร
รูปสมัยทวารวดี ทถาดุขี หุ้ง ข. ง. ถ้ำ ข. สารีกา ถ้ำ ข. จอมพล
ข. แร้ง ข. จอมพล ค่ายหลุมดิน ข. ถ้ำพระ ที่ อ. ปากท่อ.

ลพบุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ค ๔) ศาลากลางตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำลพบุรี คมนาคมจากกรุงเทพฯ โดยรถไฟสายเหนือ ๑๑๓ กม. หนาน้ำไปทางเรือได้ ทิศเหนือจรด จ. นครสวรรค์ ทิศตะวันออกจรด จ. สระบุรี ทิศใต้จรด จ. อโยธยา ทิศตะวันตกจรด จ. สิงห์บุรี และ จ. อ่างทอง น. ๓๕๐๓

ภูมิประเทศ ทางตะวันออกเป็นที่ดอนมีเขาและป่าสงวน ส่วนมากเป็นป่าไม้ไผ่และไม้เต็งรัง ทางอื่น ๆ เป็นที่ราบลุ่ม ปริมาณน้ำฝน ๙๑๗ มม.

(๒๔๗๙) พ. ๑๕๘ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนาเป็นส่วนใหญ่ ทำไร่เลี้ยงสัตว์ ปลูกไม้ไผ่ไม้เต็งรัง ปลูกข้าว และทำการประมง สัตว์สำคัญ มีข้าว ปลา สัตว์พาหนะ และกินสอพอง

ประเพณีการรณรงค์ของชาวจังหวัดกันตนนิยมกันมาก ก็คือ การเล่นระบำแก๊กกัน ทำนองเพลงฉ่อย แต่เป็นกลอนสั้น ๆ นอกนั้นก็มีการทรงเจ้าในวณสังกรานต์ตามศาลเจ้าที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ก็มีการชกมวยในวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีละครั้ง นอกจากการแห่ทอดกฐิน ผ้าป่า และมีเพลงเรือ การไหว้พระตามวัดในอุทยานและแข่งเรือที่สระเคญุกคือ การไหว้พระวัดไผ่ ซึ่งมีกำหนดการต่อเนื่องจากวัดพระนอนจักรสีห์ จังหวัดสิงห์บุรี เล่นเพลงกันแต่เย็น กลางคืน จนวันรุ่งขึ้น ถึงเวลา

ย้ายขึ้นไหว้พระ ถ้าเป็นเชือกสายรามัญ หญิงสาวก็รำเข้าขัณฑ์มอญ
เป็นพุทธบูชา แล้วต่างก็ว่าเพลงเรือชะลอลำไปส่งเพื่อนสาวยังที่อยู่
บางพวกก็ไปไหว้พระวัดเขาสมคคอน วัดถ้ำตะโก และถ้ำข้างเผือก
จนเขาเข้าถ้ำกันอย่างสนุกสนาน พวกที่แข่งเรือก็แข่งกันที่หน้าวัดท่า
ไชยลง ฤ็กแล้งนมัสการพระพุทธบาทเขาวงพระจันทร์ แล้วไปนมัสการ
พระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี เดินทางรถยนต์สะดวก

จ. ลพบุรี เป็นเมืองโบราณ เดิมชื่อละโว้ มีเรื่องกล่าวใน
พงศาวดารเห็นว่า พระเจ้ากาฬวรมณิศ เป็นโอรสพระยาภาณุพัศ
ไต้เสวยราชสมบัติเมืองตักกศิลามหานคร นักศึกษาบางท่านว่า คือ
เมืองตาก คู่กับสมัย น. ลาลูแบร์กล่าวว่ามีพระเจ้าสีทอง
ครอบครอง บางท่านเห็นว่าละโว้ น่าจะมาจากละโวร์ในประเทศ
อินเดีย เมื่อเมืองมีชื่อละโว้ พลเมืองจึงเรียกว่าละว้า แต่พงศาวดาร
โยนกว่าพระเจ้ากาฬวรมณิศนั้น เป็นโอรสพระเจ้าตักกศิลา เจ้ากรุง
ขอม สร้างเมืองละโว้ ในเขตคันแคว้นซึ่งเข้าใจกันว่าทวารวดีในราว
พ. ศ. ๑๐๐๒ ชาวเมืองเป็นชาติในตระกูลภาษามอญ เขมร พุค
ลำเนียงและภาษาคลายมอญ พ. ศ. ๑๐๙๓ อาณาจักรขอมเกิด
แตกแยกเปลี่ยนแปลงยุคสำคัญ ต่อเนื่องมาเมืองละโว้ก็เป็นอิสระ
ชาติจากอำนาจขอม แต่กลับเป็นเมืองตะวันออกแคว้นทวารวดี
ของมอญต่อมาจน พ. ศ. ๑๔๐๐ ถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมัน
ที่ ๓ ขอมก็อิสระภาพคืนจากชะวาไต้ จึงให้เขาเมืองละโว้เป็นเมือง

ลูกหลวงปกครองอาณาจักรขอมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือ ๑ แคว้น
 สุพรรณภูมิ (รวมแคว้นทวารวดีด้วย) ๒ แคว้นสระบุรี และ ๓ แคว้น
 หนีญไชย พ.ศ. ๑๔๖๕ พระเจ้าสุริยวงศา กษัตริย์นคร (สุพรรณ
 นคร หรือ สระบุรีมอญ) ยกทัพมาแย่งเอากรุงละโว้ได้ พ.ศ. ๑๔๗๐
 มอญตนแคว้นสุพรรณภูมิคนจากอำนาจขอมได้อีกแคว้นหนึ่ง พ.ศ. ๑๕๔๕
 พระเจ้าสุริยวงศาที่ ๑ ขอมกลับยึดละโว้คืนได้จากมอญ ต้องเสด็จมา
 ทรงระงับข้อพิพาทในเรื่องลัทธิพุทธศาสนา หินยาน และ มหายานที่
 เมืองละโว้ ซึ่งมีพลเมืองนับถอยห่างกันอยู่ ราว พ.ศ. ๑๕๕๐ มี
 กษัตริย์เชื้อราชวงศ์กรุงศรีไชยองค์ ๑ ได้ขึ้นมาแต่เมืองนครศรีธรรมราช
 แล้วขึ้นครองเมืองละโว้ และราชโอรสได้ครองประเทศกัมพูชา ในเวลา
 ต่อมา ขอมกลับมีอำนาจขึ้น ถึง พ.ศ. ๑๕๗๖ พระเจ้าอนรุต
 กษัตริย์พะม่าครองกรุงกุกาม เที่ยวนับเรียกประกัน ยাত্রาทัพมาเหยียบ
 ชานกรุงละโว้แล้วได้อภิเษกสมรสกับเจ้าฟ้าแก้วประพาฬ เชษฐภคินี
 ของเจ้าฟ้าปฐมาสุกาตวงจันทร พระมเหสีพระเจ้าจันทปะโชติ เมือง
 ละโว้ต้องเป็นเมืองส่วยพะม่า รวมกับแคว้นอื่นๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
 อยู่จน พ.ศ. ๑๖๑๒ จึงพระนารายณ์ราชโอรสพระเจ้าจันทปะโชติ รัช
 ชะนะเจ้าจอสุ (ละโว้) หรือที่เรียกว่านเรศวรพะม่า ราชโอรสพระเจ้า
 อนรุตถกนเกิดแต่เจ้าฟ้าแก้วประพาฬ เมืองละโว้ จึงได้อิสสรภาพพ้น
 จากอำนาจของพะม่าและไม่ขึ้นขอม แล้วเปลี่ยนนามใหม่ว่าลพบุรี
 กลับย้ายราชธานีมาตั้งที่วัดเทิม สร้างเมืองไชยโยธา ณ ลาน้ำยาสักเป็น
 เมืองท่า

ราว พ. ศ. ๑๖๓๑ พระเจ้าศิริธรรมไตรปิฎกไม่ยอมส่งส่วย
 ขอม คุมกำลังขับไล่ขอมถึงเมืองกำแพงเพชร แล้วจึงถอยทัพกลับ ได้
 นางปทุมเทวีราชธิดาพระเจ้าพลุจราช เจ้าผู้ครองแคว้นชะเลียง อภิเษก
 สมรส เกิด ๒ พระกุมาร คือ เจ้าโกธสรราช เจ้าชาติสาคร ราว
 พ. ศ. ๑๖๕๐-๑๖๕๑ พระราชาบิดาให้เจ้าโกธสรราชไปครองเมือง
 ลพบุรี

ราว พ. ศ. ๑๖๕๐ ปลายรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศ ๒
 (หรือที่เขมรเรียกว่า พระเจ้าปทุมสุริยวงศ) ขอมกลับรื้อฟื้นอำนาจใน
 ลุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่ก่อกองอย่างอ่อน ๆ มีให้เมืองลพบุรีส่งส่วย
 ปลาแห้ง เมืองสุโขทัยส่งส่วยน้ำเป็นต้น

พ. ศ. ๑๗๐๒ ประเทศโยนกเชียงใหม่แก่ขุนเสอขวัญฟ้า
 หรือเจ้าคำพากย์ศรีเมืองเมอ เจ้าผู้ครองเมืองเวียงพางคำแคว้นหนึ่งใน
 โยนกประเทศ ได้พาพวกไทยชาวเวียงพางคำมาพักที่เมืองแปะจังหวัด
 กำแพงเพชร แล้วเล็ดลงมาตั้งที่ตำบลแพรก สร้างเมืองไตรรงค์
 (สรค์) ขึ้น แล้วประกาศพระองค์ปกครองแคว้นละโว้ มี
 อาณาเขตถึงเมืองอโยธยา (เดิม) ต่อมาพระเจ้าศิริไชย หรือพระเจ้า
 พนมสิริชัยในรัชกาลหลังซึ่งครองเมืองเพชรบุรี ขอธิดาพระเจ้ากรุง
 ไตรรงค์ ให้เจ้าสิริชัยผู้เป็นรัชชทายาท เกิดพระโอรส คือสมเด็จพระ
 พระรามธิบดีที่ ๑

ระหว่าง พ. ศ. ๑๗๔๑-๑๗๕๖ เมืองลพบุรีได้กลับเป็นราชธานี
 ของไทยในแคว้นละโว้ จึงเรียกว่า หลอยกกัก พ. ศ. ๑๗๕๗ เมื่อ

สมเด็จพระอัยยกาของสมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ สวรรคตแล้ว แคว้น
ละโว้ก็เข้าร่วมอยู่ในอำนาจของเมืองเทพนครไชยศิริ เพราะแคว้น
ละโว้ไม่มีโอรสสืบสันตติวงศ์

พ.ศ. ๑๘๘๖ สมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ ขุนเสวยราชสมบัติแทน
พระราชบิดาที่เมืองเทพนครไชยศิริ รวมแคว้นละโว้ สุพรรณภูมิ
และสิริธรรมราชเข้าเป็นอาณาจักรเดียวกัน ถึง พ.ศ. ๑๘๙๐ ได้
แคว้นสโขทัยมาอยู่ในอำนาจกรุงศรีอยุธยา ในขณะที่ทัพพดด้วง
กรุงศรีอยุธยาอยู่ที่ตำบลเวียงเหล็ก เมื่อสมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑
สร้างกรุงศรีอยุธยา และราชธานีแยกแล้ว ใน พ.ศ. ๑๘๙๓ นั้นเอง
ก็ไปรบเกล้า ๆ ให้พระราเมศวรราชโอรสขึ้นไปครองเมืองลพบุรี

พ.ศ. ๑๘๑๒ สมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ สวรรคต สมเด็จพระ
พระราเมศวรเสด็จลงมาครองกรุงศรีอยุธยา ครั้นสมเด็จพระบรมราชา
ที่ ๑ เสด็จจากเมืองสุพรรณบุรีมาครองกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระ
พระราเมศวรก็กลับไปครองเมืองลพบุรีดังเก่า

พ.ศ. ๑๘๓๑ สมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ สวรรคตแล้ว
สมเด็จพระราเมศวรก็กลับมาครองกรุงศรีอยุธยาดังเดิม

พ.ศ. ๒๑๔๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้เสด็จขึ้นไป
ประพาสเมืองลพบุรี สันนิษฐานว่า น่าจะได้เสด็จทอดพระเนตรการ
หล่อปืนใหญ่ด้วย

เมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญตั้งกล่าวแล้ว จึงมีขอมค้าขายประตู
หอรบแข็งแรง เพิ่งมารอเสียเมื่อระหว่าง พ.ศ. ๒๐๘๗-๒๑๑๑ ใน

รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พร้อมกันกำแพงเมืองสุพรรณบุรี
เมืองนครนายก ซึ่งเป็นเมืองบ้านของกันชนนอก ด้วยเห็นว่าตามศึก
ใหญ่มาร้ายไม่อยู่ ก็ระกอลบเป็นทมนของชกศึก

พ.ศ. ๒๒๐๗ ชาววิลันดาซึกเคื่องไทย ว่าทำให้ผลประโยชน์
ของวิลันดาทางเงินและณี่ปนไค่น้อยไป เวลากลางวัน ๆ หนึ่ง พวก
วิลันดาที่ทำการค้าขายพากันหนลงเรือแล่นไป แล้วเอาเรือรบมาลาด
ตระเวนขีคปากน้ำทำลายเรือพระคลังสินค้าและจับเรือค้าทางอื่น ๆ ไทย
ต้องยอมปฏิบัติตามคำขอร้อง ของวิลันดา สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ทรงปรารภเหตุที่ฝรั่งเที่ยววุกราน ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระนครศรี
อยุธยาอยู่ใกล้ทะเล กำปั่นขึ้นมาถึงไค่ ถ้าเกิดสงครามขึ้นจะไม่เป็นที่
มั่น จึงให้สร้างเมืองลพบุรีไว้เป็นราชธานีอีกแห่งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๘
และให้สร้างขอมทเมืองลพบุรีไว้ของกันชกศึกทางทะเลด้วย ขาดหลวง
โทมาสชาติอิตาเลียนที่มากับขีลอบ เป็นผู้เรียนรูวิชาสร้างขอมค่าย
เห็นเป็นโอกาสที่จะเข้าสนิทกับไทยเพื่อประโยชน์การเผยแผ่ศาสนาและ
การอื่นไค่ ก็เข้าหาเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ขุนเหล็ก) รัยอาสา
สร้างขอมปราการและรัยราชการตั้งแต่แรกสร้างเมืองลพบุรีเป็นต้นมา
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จขึ้นไปประทับที่เมืองลพบุรีในหน้า
และฤดูหนาว ระหว่างเดือนกันยายน ถึง เมษายน รวม ๘ เดือน
ต่อเข้าฤดูฝนก็เสด็จกลับลงมาประทับที่กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่เดือน
พฤษภาคมถึงสิงหาคมทุกปี เสด็จสวรรคตที่พระที่นั่งสุทธารัย
ในวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๑

มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัวทรงพระราชปรารภเหตุที่ญวนต้องเสียดินแดนญวนใต้แก่ฝรั่งเศส
 ๓ จังหวัด และฝรั่งเศสข่มขู่ให้สมเด็จพระนโรดมทรงยกดินทำสัญญา
 ยศอำนาจปกครองอาณาเขตต์เขมรซึ่งชนแก่ไทยมาก่อนไป อยู่ใน
 ความอาวักขาของฝรั่งเศส กรุงเทพฯ อยู่ใกล้ฝั่งทะเลมาก อาจ
 ถูกรุกรานได้ง่าย เหตุนี้จึงโปรดเกล้าให้สร้างพระที่นั่งและช่อมณฑล
 พระราชวังเมืองลพบุรีใน พ.ศ. ๒๔๐๖ ขึ้นในปีเดียวกันนั่นเอง

ถึงสมัยปัจจุบัน รัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญได้เห็นความสำคัญ
 ของพระนครโบราณ จึงได้ตั้งมือสร้างให้เป็นนครทหารชั้น มีทาง
 คมนาคมติดต่อเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรไทย นับว่าเป็นการ
 พัฒนาความสำคัญของเมืองนทงในทางยุทธศาสตร์ และประวัติศาสตร์
 ให้คงความสำคัญอยู่ในปัจจุบันอีก

๑. ลพบุรีมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองลพบุรี ๒. โคกสำโรง
 ๓. ท่าช้าง ๔. บ้านหมี่ ๕. ชัยบาดาล

โดยเหตุที่จังหวัดลพบุรีเป็นเมืองโบราณและเมืองสำคัญ ได้
 สร้างและซ่อมกันมาหลายสมัยแล้ว จึงมีโบราณสถานและโบราณวัตถุ
 มาก ซึ่งสร้างในสมัยต่าง ๆ กัน เช่นกำแพงเมืองเก่าเป็นเนินดินสูงจาก
 ที่ลุ่มสูง ๒๐ ม. คูจากพนดินข้างในสูง ๑๐ ม. หลักเมือง (ลูกศร
 พระราม) ไม่ใช่สถานที่ครึ่งซ่อม พวกจีนได้นำรูปพระกาฬมาจาก
 ศาลพ่อเทพ (ปรากฏที่สมเด็จเก่า) มาสร้างศาลเจ้าขน๒(หลักเมือง)

ทำสักการะตามลทธิจีน รูปพระศิวเป็นเหมือนกัณฐักรูปพระกาฬที่พระพุทธรูป
 ต่อมาเกิดมีความเข้าใจกันว่าพระรามสร้างเมืองให้หนุมานอยู่ แผลง
 ศรจากอโยธยาให้หนุมานตามลูกศรมา เมื่อราชทูตถือเป็นเรื่องจริงเช่น
 นั้น ต่างก็เที่ยวหาลูกศรที่ตกพบศาลเจ้าหลักเมืองซึ่งถูกไฟไหม้หลาย
 ครึ่งสมัยนั้นอยู่นาน ก็ถือเป็นลูกศรของพระราม ต่างคนต่างคอยหिन
 รูปพระกาฬคนละเล็กคนละน้อยเพื่อเอาไปขังกันตัว ถือว่าเป็นของ
 กายสิทธิ์ของกะพันชาตรี ถึงขุดหลุมลงไปคอยสกัดเอาหินลูกศรนั้น
 ในศาลจึงเป็นหลุมลึกอยู่ ครั้นเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๖๐ รัชชกาลที่ ๖
 รัชสั้งให้ตรวจค้นลูกศร เจ้าหน้าทีได้ขุดลึกลงไป ๘ ศอก พบหินสลัก
 เป็นมือจับกระบองโตราว ๗ นิ้วฟุต ยาวประมาณ ๑ ศอก เหลือจากรอย
 คนสลักเอาหินไป โปรงเกล้า ๆ ให้ส่งลงมาไว้กรุงเทพฯ ศาลนี้
 ซ่อมแซมครั้งหลังที่สุดโดยพวกจีนในตลาดท่าหินราวปี ๒๔๗๓

ศาลพระกาฬของขอม ก่อเพิ่มเติมในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์
 มหาราช โยสถ์พราหมณ์ (ปรารักษ์แขก) เข้าใจว่าซ่อมแซมขึ้นในแผ่นดิน
 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ศาลพ่อเทพตะวันออกเฉียงเหนือทางรถไฟ
 ขอนนินเมือง ขอมสร้างเป็นปรารักษ์ ๓ ยอดเก่า เรียกว่าเทวสถาน ที่แห่ง
 ชำรুকทรุทโคตรม ขอมจึงได้สร้างปรารักษ์ ๓ ยอดที่ริมทางรถไฟขึ้นใหม่ใน
 ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๕๒ ถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 โปรงให้สร้าง โยสถ์ก่ออิฐต่อตรงองค์กลางของปรารักษ์ด้านตะวันออก
 แปลงเป็นวัดพระพุทธรศาสนา กล่าวกันว่าเมื่อปี ๒๔๖๕ ยังมีรูปอิศวรรและ

เทวคาที่ปรากฏ ๓ ยอดก่อกำอยู่ ๑๒ รูป วัคินคร โภษา เต็มขอมสร้าง
 เป็นเทวสถาน เมื่อชำรุดทรุดโทรมจึงแปลงเป็นวัดพระพุทธรักษาในสมัย
 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งก่อ
 ด้วยศิลาแลง ก็สร้างคราวเดียวกับปรากฏ ๓ ยอด ทั้งได้สร้างพระพุทธรูป
 เทวรูป และศิลปวัตถุอื่นไว้มาก วัดพระศรีรัตนมหาธาตุและวัดไชย ที่
 ลำน้ำบางขาม สร้างสมัยกษัตริย์ไทย วิหารหลวงในวัดพระศรีรัตน
 มหาธาตุหน้าพระปรางค์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้าง พระเจ้า
 อยุ่หัวบรมโกศได้ซ่อมแซมปรางค์และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นครั้งสุดท้าย
 ท้าย วัดเสาชิงช้า เป็นวัดพระราชทานกฐินหลวง สร้างภายหลังสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราชสวรรคตแล้ว วัดมณฑลขันธ์ สร้างบนเกาะเป็นที่
 บรมหรือค่ายทหารครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นวัดพระภูสวณเจ้า
 เมืองเก่าสร้างในรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานกฐินหลวง วัดกระวีศยาม
 เดิมชื่อวัดขวิด (ร้าง) รัชกาลที่ ๕ สร้างวังจึงให้สร้างวัดขึ้นแทน เพราะ
 เมื่อก่อนสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคต ได้ทรงอุทิศทิวังเป็นวัดของ
 ข้าราชการในพระองค์ เพื่อมิให้พวกกบฏทำร้าย ข้อม ก้ำแพง
 ประตุง ประตูเมืองชั้นนอก สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 ที่ประตุงมีกระพุ้งทั้ง ๒ ข้าง ภายในเป็นที่ทหารแยกอยู่โรยอยู่ยาม รูป
 ประตูมีศิลปะแบบอินเดียก่อสร้างกัน ตามกำแพงแก้ว กั้นประตุง
 และสองข้างประตู มีช่องเวียนไฟสำหรับจุดไฟตะเกียงให้สว่างในเวตา
 ปกคี่และมพิชี่ พระที่นั่งสุทิวลาตเป็นที่นั่งรับแขกเมืองต่างประเทศ

และพิธีต่าง ๆ ฝาผนังประดับกระจกเงา ข้างขวาเป็นพระที่นั่งสุทธา-
 สวรรย์ องค์ท่า มีน้ำพุ และมีน้ำไหลจากที่อยู่อ่น้ำที่ม โดยรอบ
 กำแพง มีถนนกลางจากประตูชั้นกลางตะวันออกตรงมาหน้าพระที่นั่ง
 สองข้างถนนและที่ว่างเป็นสวนดอกไม้ หลังพระที่นั่งสุทธาสวรรค์เป็น
 ที่ช่างใน (คือเรือนจำขัง) พระที่นั่งพันธุวิศาลอยู่ระดับเดียวกับ
 พระที่นั่งกุดดีปราสาท พระที่นั่งไกรสรสีหราช (พระที่นั่งเย็น) อยู่
 ชั้นเลวสุด (ชื่อพระที่นั่งทั้ง ๓ องค์ และชื่อชั้นเลวสุด เรียกตาม
 โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลวงศรีมโหสถ
 แต่ง ราว พ.ศ. ๒๒๐๕) พระที่นั่งของคนม่านล้อมรอบ ตกพระเจ้า
 เหาอยู่ในกำแพงวังชั้นนอก เป็นที่ประชุมราชการ ได้ประชุมทำการ
 กบฏของออกพระเพทราชาตงง้วน ตกเตียงแขกเมืองอยู่กลาง
 สระสเลียมม่านน้ำพุ แนวเดียวกับตกพระเจ้าเหา ต่อมาเป็นตกแถว
 ๒ ข้างจากตะวันออกตงง้วนออก มีถนนแล่นกลาง เรียกว่าตักสิบสอง
 ท้องพระคลัง หน้ากำแพงวังชั้นกลางนอกประตูพระที่นั่งทั้ง ๓ แต่เห็น
 ไปได้เป็นโรงช่างและม้าคัน ตกขลุ่ย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้เจ้า
 พระยาโกษาธิบดีสร้างให้สังฆราชคาทอลิก (อิตาเลียน) หัวหน้าทำการ
 ประปาที่ขาดหลวงอิตาเลียนอีก ๒ องค์ ชาวฝรั่งเคส ๒ คน อยู่ที่เมือง
 ลพบุรี เพื่อทำการประปา ตกโคระลำน (หรือเรียกภายหลังว่า
 คชสาร) เป็นคักราชทูตเขอรเซีย ตกกรับแขกเมือง (ตักวิชาเขนทร)
 ไปรคให้สร้างตมแผนผังของสังฆราชเคลิโอโปลีส (ฝรั่งเคส) ซึ่ง

สร้างกันในเมืองฝรั่งเศสสมัยนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ เพอ รัชราชทูต
 เคนไซมออง วิกสันตเปาโล เป็นวิศวกรให้ยากหลวงคณะเยซุอิกอยู่
 มีหอคุกาวด้วย เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๗ พระเนยท อยู่หน้าประตูพระเนยท
 เคยรับแขกเมืองให้ดูการคล้องช้าง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์เมืองลพบุรี ทรงสร้างพระที่นั่งเป็นที่ประทับ
 อีกหนึ่งหนึ่งในระหว่างพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาทและพระที่นั่งจันทร์พิศาล มี
 ชื่อพระที่นั่งพมานมังกฎ องค์สูงชั้น ๓ พระที่นั่งสุทไธสวรรยชั้น ๒
 หอชัยศาสตรากรขวา หออักษรศาสตรากรซ้าย

มีนิยายซึ่งถอดจากเรื่องรามเกียรติมา ขวกลงไว้ใน จ. ลพบุรี
 หลายอย่าง เช่นหลักเมืองซึ่งเรียกกันว่า ลูกศรพระราม ว่าเมื่อ
 เสรีจกตกศกรรฐ พระรามกลับไปเมืองแล้ว จะสร้างเมืองปรธานเป็น
 ย่าเห็นแก่หนุมาน จึงแฉลงศรพรหมาสตร์ ให้หนุมานเหาะตามไป
 ถ้าลูกศรตกตรงไหน จะสร้างเมืองปรธานตรงนั้น ลูกศรพระรามไป
 ตกขณภูเขายันกาลให้ยอกเขานั้นรายลง หนุมานตามไปถึงจึงเอาหาง
 กวาดดินเป็นกำแพงเมืองหมายไว้ ในบริเวณที่ลูกศรตกดินลูก เมือง
 ลพบุรีจึงมีดินสอพองมาก ทะเลชุบศรและท้องพรหมาสตร์ ก็มีชื่อ
 ขนด้วยเหตุนี้.

TUDC

21/07/2564

พระมหาธาตุเมืองลาว จ. ลพบุรี

สร้างเมื่อแรกพระพุทธศาสนาที่มหายานมาประดิษฐานในประเทศไทย

ลำปาง

จังหวัดภาคพายัพ แคว้นล้านนาไทย (แผนที่ ข ๓) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. หัวเวียง อ. เมือง ฯ คมนาคมจากกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟสายเหนือ ลงที่สถานีลำปาง ๖๔๒ กม. ทางเรือไปตามลำน้ำเจ้าพระยาแยกขึ้นแควน้ำขิงแล้วไปแยกเข้าลำน้ำวังเหนือ จ. ตาก แต่ทางน้ำลำบากมาก น. ๑๒,๕๐๑.๐๘ ทิศเหนือจรด จ. เชียงราย ทิศตะวันออกจรด จ. น่าน และ จ. แพร่ ทิศใต้จรด จ. สวรรคโลก และ จ. ตาก ทิศตะวันตกจรด จ. ลำพูน และ จ. เชียงใหม่

ภูมิประเทศ ตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ลุ่ม เหนือเป็นที่ดอน มีป่าและเขา พ. ๓๐๘ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ไร่ไม้ ไร่ และเลี้ยงสัตว์

จ. ลำปาง เดิมเรียกว่า เมืองผากอง ต่อมาเปลี่ยนชื่อว่าเป็นนครเขลางค์นคร อยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำวัง และมีเมืองนอกเมืองหนึ่งอยู่ตรงกันข้าม คือฝั่งซ้ายแม่น้ำวัง มีตำนานปรากฏในหนังสือจามเทวีวงศ์ (บริเฉทที่ ๘ และ ๑๐) ในพงศาวดารโยนกว่า นครเขลางค์นั้นพระพรหมฤๅษีสั่งสร้าง ถวายพระเจ้าอนันตยศ โอรสที่สองของพระนางจามเทวี ต่อมาพระเจ้าอนันตยศยกนครเขลางค์ถวายเป็นที่ประทับ ของพระนางจามเทวีราชมารดา พระพรหมฤๅษีสั่งสร้างพระนครถวายพระเจ้าอนันตยศใหม่ ตามที่วเขาอันย้ายไปจากนครเขลางค์ ให้นามว่า อาคัมพางค์นคร คือลำปาง นครเขลางค์และนครลำปางเป็นคู่เมืองเดียวกัน

ชนทั้งหลายจึงเรียกว่า นครเขลางค์ลำปาง นานเข้าคำต้นหายไป เหลือ
แต่นครลำปาง (พงศาวดารโยนกหน้า ๑๘๕)

จ. ลำปางในสมัยโยนกเชียงแสน ราว พ. ศ. ๑๖๐๐—๑๘๐๐
ตกอยู่ในอำนาจของพวกมอญเขมร ครั้นถึงสมัยสุโขทัย เมื่อพระเจ้า
เมงราย สร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว ก็อพยบรวบเอานครลำปางมาขึ้น
อยู่ในอำนาจ สมัยศรีอยุธยา ขางคราว เป็นประเทศราชขึ้นพระมา
ขางคราวขึ้นไทย ขางคราวเชียงใหม่ปกครอง ถึงสมัยกรุงธนฯ
เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีขับไล่พระมอญออกจากแคว้นลานนาได้ นครลำปาง
ซึ่งรวมอยู่ในแคว้นลานนาก็ตกเป็นของไทย และโปรดให้พระยาภาวดี
เป็นเจ้าเมืองลำปาง ครั้นถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระยาภาวดี
ย้ายไปเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่และต่อมาได้ทรงยกย่องให้มีเกียรติเป็น
พระเจ้าเชียงใหม่แล้ว ตระกูลของพระเจ้าภาวดีก็ได้ครองนครลำปาง
เป็นประเทศราชขึ้นแก่กรุงเทพฯ ฯ ต่อมา

จ. ลำปาง เป็นชุมทางสำคัญแห่งหนึ่งของสินค้าที่ส่งไปมาในภาค
พายัพ มีการติดต่อ (๑) กับ จ. เชียงราย โดยทางหลวง ซึ่งเป็นทาง
สายยาวที่สุกในประเทศไทย มีระยะทางถึง ๒๓๕ กม. ได้ไปตาม
ไหล่เขาน้ำคูนมาก และต่อจากเชียงใหม่ ยังไปตามทางหลวงสายเดียวกัน
จนถึงเขียงแสนหลวงต่อเขตตักกยแดนลาวของฝรั่งเศส และไปถึงห้วย
แม่สายชายแดนราชอาณาจักรไทยข้ามแม่น้ำโขงไปเชียงตุงในเขต
ของอังกฤษได้ (๒) ติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดภาคใต้ ๆ
ลงมา โดยทางรถไฟ

จ. ลำปางมี ๗ อำเภอ คือ ๑. เมืองลำปาง ๒. เกาะกา ๓. งาว
 ๔. แจ้ห่ม ๕. เถิน ๖. แม่ทะ ๗. ห้างฉัตร และมีกิ่ง ๓ คือ
 ๑. สบปราบ (ขึ้น อ. เกาะกา) ๒. วังเหนือ (ขึ้น อ. แจ้ห่ม)
 ๓. แม่พริก (ขึ้น อ. เถิน) สิ่งสำคัญใน จ. ลำปาง มีแม่น้ำวัง
 วัดพระแก้ว ซึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต วัดพระธาตุเสด็จ
 พระธาตุขามวง พระธาตุวัดคอกยี่ป่าศาล กล่าวกันว่าเป็นที่บรรจุพระ
 เกศธาตุ เป็นที่นับถือของประชาชน มีงานนัดให้รำพระจำยกกลางเดือนหก
 และพระธาตุลำปางหลวง ถิ่นผ้าไหมไทยที่ ต. บ้านนวก อ. งาว นับว่า
 ป็นที่ที่สวยงามมาก.

ลำพูน

บ

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ ข ๓) ตั้งศาลากลางที่ ต. ในเมือง
อ. เมือง ฯ ทางขวาของลำน้ำกว๊าง ซึ่งเป็นแควหนึ่งที่แยกออกจาก
ลำน้ำโขง ทิศเหนือและตะวันตกกจรก จ. เชียงใหม่ ทิศตะวันออกจรก
จ. ลำปาง ทิศใต้จรก จ. ตาก น. ๕๐๐๐ กิโลเมตรจากกรุงเทพ ฯ
โดยรถไฟสายเหนือถึงสถานีลำพูน ๗๒๙ กม. จากสถานีมีถนนไป
ถึงเมือง ๒ กม. จากเมืองมีทางหลวงลาคยางไปถึง จ. เชียงใหม่ได้

ภูมิประเทศ ทางทิศตะวันออกเป็นทิวเขาขนตาล ทางใต้เป็นป่าสูง
และทิวภูเขา ส่วนด้านตะวันตกและตอนกลางซึ่งมีอาณาเขตค้ำยาวตาม
ลำน้ำโขงและลำน้ำกว๊างนั้น ในเขตต์ อ. เมือง ฯ และ อ. ปากช่อง
เป็นที่ราบอันอุดม เหมาะแก่การทำนาและเพาะปลูกพืชผลอื่น ๆ
บางแห่งทำนาได้ยี่สิบสองครั้ง พ. ๑๗๑ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ ปลูกยครั้ง ทำป่าไม้ ทอผ้า ย้อมผ้า
และทำกบ (หมวกใบลานชนิดหนึ่ง) และแคบ (หนังหมูหรือหนังควาย
กรอบ) และแหนม สินค้าที่สำคัญ มี ข้าว หมู ผัก

ประเพณีของชาวจังหวัดนี้ ที่ควรกล่าวคือ พิธีสงกรานต์ แต่งงาน
และเข้าผี พิธีสงกรานต์ แบ่งเป็นชั้น ๆ ดังต่อไปนี้

วันต้นแห่งวันสงกรานต์เรียกว่าวันสังขารล่อง แปลว่าวันขี้เถ้า
เคลื่อนไป

เวลาเช้ามีการยิงปืนและจุดประทัดเป็นอาถรรพ์สัญญาว่าสิ้นปี ถือ
กันว่าเป็นการไล่ผี ไล่อัปมงคล พอสายหน้อยก็ไปจ่ายกับข้าวเตรียมไว้
ทำบุญ และกวาดบ้านเรือนรวมขยะมูลฝอยอันถือว่าเป็นมลทินของบ้าน
มารวมไว้แล้วเผาไฟ ส่วนเจ้าของบ้านก็อาบน้ำชำระร่างกายสระผม
ให้หมดจด

วันที่ ๒ แห่งสงกรานต์ เรียกว่าวันเนา (เนา) วันนี้อย่างที่ถือ
เป็นวันจ่ายด้วยถ้าวันสังขารล่องจ่ายไม่ทัน แต่พิธีของวันนี้เป็นวันเตรียม
ทำกับข้าวของกิน สำหรับเอาไปทำบุญทั่วทิศในวันรุ่งขึ้น เตรียมชอนก
และปลาเป็น ๆ ไข่ปล่อย เตรียมหาเสอผ้า ผลไม้ น้ำขมิ้น ส้มข่อย
น้ำอ้อย น้ำหอม ไม้รัตนน้ำใหญ่ เวลาเย็นพากันไปชนทรายเข้าวัดเพื่อ
ถ่อพระทรายในวันรุ่งขึ้น มีการเล่นสาคน้ำกันประปราย

วันที่ ๓ แห่งสงกรานต์ เรียกว่า วันพญาวัน (วันเถลิงศก)
พิธีในวันนี้ชาวบ้านนำกับข้าวของกินไปทำบุญทั่วทิศ เป็นการฉลอง
พระทราย เสร็จการทำบุญทั่วทิศแล้วปล่อยนกกปล่อยปลา แล้วจัดการ
สรงน้ำพระประธานในวิหารด้วยน้ำขมิ้น ส้มข่อย น้ำอ้อย น้ำหอม ห่มผ้า
ใหม่ แล้วเอาไม้ไปกำตันไฟ และมีการขับสกุสให้แก่ผู้ล่วงลับไปด้วย
เสร็จพิธีแล้วมีการเล่นสาคน้ำกันนอกวัดมากกว่าวันก่อน ๆ เพราะ
ถือไม่ให้เล่นกันในวัด

วันที่ ๔ แห่งท้ายสงกรานต์ เรียกว่าวันปากขีปากเตื่อน ชาวบ้านถือ
ขันข้าวตอกตอกไม้ น้ำขมิ้น ส้มข่อย และส้มสกุสไม้ พักแพงแดงกวา
ข้างทักมีเสอผ้า เดินเป็นขบวนไปค้ำมถนนเพื่อไปให้ผู้ใหญ่ และขอ

พร แล้วมีการสาکنน้ำรดกันไ้ตามชอ่ยใจ เป็นวันที่สนุกสนานรำเริง
ที่สดขของพิธิบ้ใหม่

ประเพณีแต่งงาน ก่อนแต่งงานวันหนึ่ง ทางฝ่ายเจ้าบ่าวจะต้อง
นำเงินตาแฉะพร้อมด้วยหมากพลูไปให้ผู้ใหญ่ข้างฝ่ายเจ้าสาวเสียก่อน
เรียกว่า “ใส่ผี” ถ้าหากฝ่ายชายไปถูกเนื้อต้องตัวหญิงนั้นก่อน
ต่อมาไม่ยอมรับแต่งงานกับหญิงนั้น ฝ่ายชายจะต้องเสียเงิน “ค่าผี”
ให้แก่ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ๘ แฉะ ถ้าตกลงไ้ตั้งนี้แล้วก็เป็นอันเลิกกันไป

๑. ลำพูน หนังสือจามเทวีวงศ์ว่า พระวาสุเทพฤษี กับพระสุก-
กทันตฤษี ไ้สร้างเมืองนชนเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๒๐๓ เก็บชื่อพิงค
บุรี แล้วเปลี่ยนเป็นหริภุญชัยและหริภุญชัยเมื่อเป็นเมืองขอม ๆ เรียก
มหาวิญญูหริภุญชัย คือรวมเรียกทั้งแ่วนแคว้นด้วย แล้วต่อมาเรียก
ลำภุญชัย ราวรัชกาลพระเจ้าอาทิตย์ราช แ่วนแคว้นนี้เรียกว่าลामะเทศ
พ.ศ. ๑๖๖๐ เรียกว่าแ่วนแคว้นลานนาไทย แล้วทศกเมืองนเรียกว่า
เมืองลำพูน นางจามเทวี ราชธิดากษัตริย์เมืองละโว้ ไ้ขึ้นไปครอง
เมืองหริภุญชัย เป็นกษัตริย์องค์แรก เมืองหริภุญชัยเริ่มทำสงคราม
กับกษัตริย์เมืองละโว้ใน พ.ศ. ๑๔๖๕ พระเจ้าอจัญญูจกจักรวรรดิราช
ไม่สามารถกลับเข้ากรุงละโว้เพราะมีข้าศึกมาแย่งเมืองไป จึงรับยกพล
เข้าแย่งครองเมืองหริภุญชัย พระเจ้าวิศราสทกระราชกลับถึงเมือง
หริภุญชัย เข้ายพุงแย่งเอาเมืองคืนมิไ้ ก็หนีเข้าไปทางทิศใต้

เมืองนเคยชนขอม โยนก-เชียงแสน และแ่วนแคว้นสระเลียง
ปรากฏในพงศาวดารเหนือว่า เมืองพิบูลนคร เป็นเมืองน้อย ในรัชกาล

พระเจ้าอาทิตย์ราช แวะแคว้นนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองในทางพุทธศาสนา
 ทั้งมีอำนาจมาก ได้เป็นเอกราช ตำนานพระแก้วมรกตและพงศาวดาร
 เขมรว่า พระเจ้าอาทิตย์ราชได้พระแก้วมรกตจากเมืองศรีอยุธยาโบราณ
 (เมืองกาญจนบุรีเก่า) ขึ้นมาประดิษฐานไว้ ณ เมืองหริภุญชัย

พ. ศ. ๑๘๒๔-๑๘๓๕ พระยาเมงรายกษัตริย์เมืองเซียงราย
 ยกกองทัพมาตีเมืองหริภุญชัยในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวแล้วเอาเพลิง
 เผาเมืองเสีย แต่มีพระแก้วมรกตหาได้ถูกเพลิงไหม้ไม่ มีผู้ลอบ
 เชิญเอาไปบรรจุซ่อนไว้ในพระสถูปเมืองเซียงราย

เมืองหริภุญชัยตั้งเป็นเมืองร้างอยู่ ๒๓๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๐๕๘
 พระเมืองแก้วเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ที่ ๑๓ แห่งวงศ์เมงรายจึงให้สร้าง
 เมืองลำพูน ตั้งหลักเมืองก่อกำแพงล้อมปราการวัน ๕ ๒ ค่ำ

พ. ศ. ๒๓๐๔ พระเจ้าให้อภัยคามินี (ไปมะยง่วน) ยกกองทัพ
 มาตีเมืองเชียงใหม่ซึ่งเวลานั้นขึ้นอยู่กับราชอาณาจักรไทย เพราะขัตติ
 เเคืองพระยาจันทร์ว่าอกหนุนทะเลบน (มอญ) ให้มีกำลังเป็นศัตรูพระมา
 อภัยคามินีตีเมืองเชียงใหม่ได้ มีความชอบจึงได้รับแต่งตั้งให้
 ครองเมืองเชียงใหม่ พระยาลำพูนไม่สมัครอยู่ในอำนาจพระมา จึงพา
 ศิริหัวหน้าอยู่เมืองพิชัย แล้วเข้ามาอยู่ที่ตำบลยางกลาง เหนือ
 กรุงศรีอยุธยา

พ. ศ. ๒๓๐๘ พวกเมืองลำพูนเป็นกบฏยกเข้ารบอภัยคามินีที่
 เมืองเชียงใหม่ แล้วเกิดจลาจลขึ้นในแคว้นล้านนาไทยทั่วไป อภัยคามินี
 พาเจ้าฟ้าชายแก้วเมืองลำปางหนีกลับไปกรุงอังวะ พระมาสั่งให้อะแซ-

หัวหน้ายกกองทัพมาปราบ อภัยคามินท์กับเจ้าฟ้าชายแก้วก็มาในกองทัพด้วย พระม้ายปราบเมืองลำพูนได้ใน พ.ศ. ๒๓๐๙ แล้วออกประกาศตั้งหัวเมืองในแคว้นล้านนา ให้ผู้ชายสักขาตัว ผู้หญิงเจาะหูใส่ม้วนลานตามอย่างพระม้าย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๓

พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เล็ดยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่คืนได้จากพระม้าย จึงได้เมืองลำพูนกลับคืนมาอยู่ในพระราชอาณาเขตต์ไทยตามเดิม

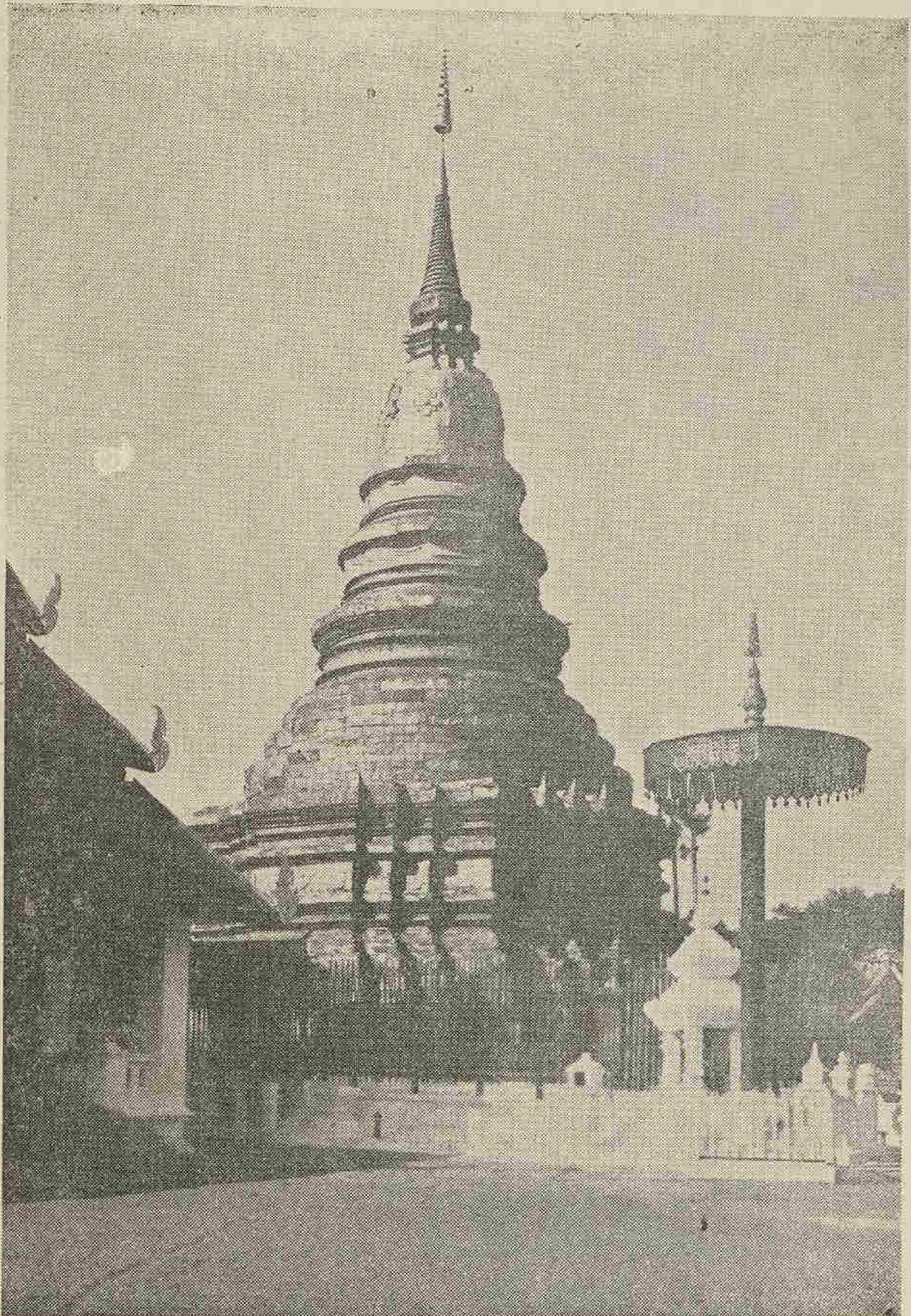
รุ่งขึ้น พ.ศ. ๒๓๔๐ พระม้ายยกกองทัพมาประชุมที่เมืองนายตเมืองเชียงใหม่แล้วเข้าตั้งที่เมืองป่าซางและเมืองลำพูน ทพไทยสมทบกับทพเจ้าอนเมืองเวียงจันทน์กองทัพพระม้ายแตก จับอุบายของนายทัพพระม้าย เจ้าตำราถูกฤษยามไต้

บรู้งขึ้น ไทยตีทัพพระม้ายที่มาตีเมืองเชียงใหม่เมืองลำพูนแตกอีกครึ่งหนึ่ง

ถึงรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองลำพูนขึ้น และให้พระยาราชวงศ์คำพันธ์เป็นพระยาลำพูน ใน พ.ศ. ๒๓๕๗ แล้วยกขึ้นเป็นเมืองประเทศราชแต่นั้นมา

เมื่อเกิดการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลแล้ว เมืองลำพูนก็ขึ้นอยู่ในมณฑลพายัพ

จ. ลำพูน มี ๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองลำพูน ๒. ปากช่อง ๓. และ มี กิ่ง ๒ คือ ๑. บ้านโฮ้ง (ขึ้น อ. ปากช่อง) ๒. แม่ทา (ขึ้น อ. เมือง)

พระมหาธาตุหริภุญชัย - จ. ลำพูน
เก่ากว่าพระเจดีย์องค์อื่นในแคว้นล้านนาไทย

เลย

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ น ๕) ตั้งศาลากลางที่ ต. กุดข่ง
อ. เมือง ห่างจากปากน้ำเลย ๔๓ กม. ห่างจากกรุงเทพฯ ๖๕๘ กม.
มีทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึง จ. ขอนแก่น ๔๕๐ กม. แล้วขึ้น
รถยนต์ต่อไปอีกราว ๔ วัน ตาม ทล. ขอนแก่น-เลย ๒๐๘ กม. ทิศเหนือ
และตะวันตกจรดลำน้ำเหืองต่อแดนเมืองบ่อแตน และแดนเมืองแก่นท้าว
แห่งปากลาย หลวงพระบางของฝรั่งเศส ทิศตะวันออกจรด จ. อุดร
ทิศใต้จรด จ. ขอนแก่น และเพชรบูรณ์ ทิศตะวันตกจรด จ. พิษณุโลก
น. ประมาณ ๑๑,๐๐๐

ภูมิประเทศ ตั้งอยู่ระหว่างเขา มีเขาและป่าดงดิบ มีหินไม้เขี้ยว
พรรณและสรรพคุณยาสมุนไพรมาก มีแร่เหล็ก ตะกั่ว และทองคำ
เหล็กนับว่าเป็นเหล็กชนิด ๑ เคยได้ถลุงทำเครื่องมือขายมาแล้วมาก
อากาศร้อนจัดหนาวจัด พ. ๑๑๓ (๒๔๘๐)

อาชีพ โดยมากทำไร่ข้าว ไร่ฝ้าย ไร่ยาสูบ ไร่พริกไทย ทำการ
ประมง ทำเครื่อง เลียงไหม เลียงสัตว์ ทำเครื่องเหล็ก ผลิตไม้ หาชองขวาน
สินค้าขาออก มีฝ้าย พริก เครื่อง และเครื่องมือเหล็กต่าง แยกทางคมนา-
นาคมน้ำขาออกจึงมีออกแต่น้อย โดยมากทำใช้กันเองในพื้นที่ การ
ศึกษามี โรงเรียนประชาบาลเกือบทุกตำบล

ประเพณีของชาวจังหวัดกันชนมกันเป็นงานประจำปีคือแห่ขี้ผึ้งไฟ
เริ่มตั้งแต่เดือน ๔ ถึงเดือน ๘ ก่อนที่จะมีการแห่ขี้ผึ้งไฟ ชาวบ้านได้
ตั้งขบวนเร่อนชน เร่กตามชาวพนเมืองว่า ขุนมหาชาติ เมื่อกำหนดวัน
21/07/2564

เดือนแล้วก็พากันเตรียมแตงวู้ด เช่นทำดอกไม้และอื่น ๆ บุญชเร็นตัน
 โดยมากทำกัน ๓ วัน วันต้นเรียกว่า วันโฮม คือชาวบ้านใกล้จะถึง
 มาในวันนี้ วันที่ ๒ เป็นวันขวชนาคและจุดข้งไฟ วันที่ ๓ เป็นวันฟังเทศน์
 เย็นอันเสร็จ ในวันที่ ๑ ต่อกันแต่ข้ง รุ่ง ค่มองกลองให้ร้องเรียกว่าเบิก
 อปครุท (อปคตต์) ถือว่าเป็นฤกษ์ชัยในการบุญจะสำเร็จเรียบร้อย ใน
 ระหว่างวันที่ ๑ ถึง ๒ ชาวบ้านสนุกมาก แต่งตัวต่าง ๆ ขนพ้อนว่าไปรอบ
 วู้ด เรียกว่าเล่นบุญ แล้วทำพิธีตั้งกล่าวข้างบน

๑. เลยเต็มเป็นแต่หมู่บ้านเล็ก ๆ ขนเมืองเวียงจันทน์ ในรัชชกาล
 ที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร โปรดให้พระท้าวหน้าเป็นข้าหลวงไปสำรวจ
 ตำบลต่าง ๆ ตั้งเป็นเมืองขนที่ขานแฮ ในรัชชกาลที่ ๕ ย้ายที่ว่าการเมือง
 ไปตั้งที่ ต. กุดข้ง รินแม่น้ำเลยจนบัดนี้

๑. เลยมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองเลย ๒. เชียงคาน ๓. ค่าน
 ช้าย ๔. ทาส ๕. วังสะพุง มีสิ่งสำคัญ คือข้งแรเหล็กเซียงเซา และข้ง
 แรเหล็กอีเล็ก และยังมีเจดีย์ที่เคารพนับถือของชาวแถบนี้ เรียกว่า
 พระธาตค์วิสองรักษ์ อยู่ในวัดธาตค์ อ. ค่านช้าย รินแม่น้ำหมัน ห่างจาก
 อำเภอประมาณ ๒ กม. มีการนท้ไหว้และเวียนเทียนในวันเพ็ญเดือน ๖
 สันนิษฐานกันว่า เป็นเจดีย์สร้างในรัชชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 เป็น เครื่องหมายเขตต์แดนระหว่าง กรุงสยามกับกรุงศรีสัตนาคณหุต
 ด้วยมศลาจารกเป็นหลักฐานว่า ทั้ง ๒ พระนครได้แต่งคนให้เชิญนำ
 สาขานเจริญทางพระราชไมตรีมาทำพิธีเขตต์แดนต่อกันตรงนี้ เมื่อ
 บวชก พ. ศ. ๒๑๐๓ คราวเกิดศึกกัยพระเจ้าหงสาวดีข้งเรงนอง.

ศรีสะเกษ

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ ๓๘) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ก. เมืองเก่า อ. ศรีสะเกษ ทิศเหนือและทิศตะวันออกจาก จ. อุบลฯ
ทิศใต้จากแดนเขมรต่ำ ทิศตะวันตกจาก จ. สุรินทร์และ จ. ร้อยเอ็ด
น. ประมาณ ๘๗๓๙ กิโลเมตรจากกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟสาย
ตะวันออกเฉียงเหนือลงที่สถานีศรีสะเกษ ๕๑๕ กม.

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง ตอนใต้เป็นพืดเขาลาดต่ำไปทางเหนือ
จนจดลำน้ำมูล น้ำฝนจึงไหลไปทางเหนือ ทำให้เกิดลำห้วยต่าง ๆ และ
มีน้ำซับทั่ว ๆ ไป พื้นที่ส่วนมากเป็นดินปนทรายเหมาะแก่การทำไร่ทำ
สวน ปริมาณน้ำฝน ๑,๐๔๒ มม. (๒๔๗๙) พ. ๓๖๕ (๒๔๘๐)
มีชนเชื้อชาติเขมรปนอยู่มาก

อาชีพ ทำนา สวน ไร่ เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไหม ทอผ้า สานเสื่อ
ตีเหล็ก ทำเครื่องดินเผา เกษตรอินทรีย์ ปลูกไม้ ปลูกยาง และคั้น
เส้นไหม ข้าว ฝรั่ง เกษตรอินทรีย์ หอมกระเทียม มีดพร้า หม้อ เติบ
ปรี๊ด ผ้าย โหม ไม้พะยุง ช้าง สุนัข เขาและหนังสัตว์

ประเพณีการวิ่งเร่ที่นิยมกันอยู่ในชาวพนมเมือง คือการลงเจ้า
และเซ่งขี้ผงไฟ การลงเจ้าชาวพนมเมืองเรียกว่า ผีแดน หรือ ผีพว
ลงเป็นการแก้บนคราวเจ็บไข้ได้ป่วย หรือเพื่อขอสวัสดิคติต่อไป พิธีลงเจ้า
ต้องมีเจ้าผี (คนทรง) และมีแคนเข้านำให้คนทรงรำและร้อง เป็น

ทำนองอย่างหมอลำ ถ้าเจ้ามมีหลายคนก็ปลุกประรำตั้งบายศรี ตั้งวง
ขับลำและรำไปรอบๆ ส่วนพิธีของพวกเขมรนั้นก็ทำในการใช้บนเหมื่อน
กัน แต่เรียกว่าแม่มค ไม่ใช่แคนนำ แต่ใช้โทนรำมะนาที่ขย มีคน
ร้องบทให้รำ การลงเจ้าและแม่มคนี้ที่จริงมิได้เป็นพิธีแก่บนเท่านั้น แต่
เป็นการสนุกครึกครื้นด้วย

การเซ่งข้องไฟนั้นทำกันในระหว่างเดือน ๖ ถึงเข้าพรรษา วัตถุประสงค์
คือก่อนกำหนดขุดข้องไฟราวเจ็ดแปดวัน ชาวบ้านหมู่ที่ทำข้องไฟต่างพา
กันไปเที่ยวเซ่งตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อเรียกรไ้เงินช้อคินบนและเครื่อง
แต่งข้องไฟ มีกลอนสำหรับร้องเซ่งต่างๆ เมื่อเจ้าของบ้านให้เงินหรือให้
ของเช่น ผ้ายไหมแล้วก็ไปบ้านอื่นต่อไป เมื่อได้พอแล้วก็รวมเอาไป
ช้อคินบนและเครื่องใช้สำหรับขุดแต่งข้องไฟ ถึงวันกำหนดก็แห่ข้องไฟ
ไปวัด มีการเซ่งและพอนรำตั้งแต่เวลานั้นไปจนตลอดคืน เจ้าครุ้หน้า
ข้องไฟไปขึ้นค่างที่ทำเตรียมไว้ในทุ่งนาแล้วจุด ถ้าของใครไม่ขึ้นก็ถูก
จับควนอนตม ถ้าของใครชนก ไ้รบเชิญให้ช้คานห้ามไปที่ร้านขายสุรา
ผู้ช้คานห้ามต้องช้อสุราเลี้ยงพวกที่ห้ามตามสมควร

จ. ศรีสระเกษนี้ ปรากฏในพงศาวดารอีสานว่า ตั้งชนในสมัย
กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๒ คือให้ยกบ้านปราสาทส้เหลียมถึง
ลำควนขึ้นเป็นเมืองชุขัน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ จึงเปลี่ยนชื่อเมือง
ชุขันเป็นเมืองศรีสระเกษ ในพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีกล่าวถึงเมือง
ชุขันอีกครั้งหนึ่งว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙ พระยानางรองไปคบคิดกับ

เจ้าโอเจ้าอินและอุปฮาดเมืองนครจำปาศักดิ์ เป็นกบฏต่อพระเจ้ากรุง
อินทรี กองทัพกรุงออกไปปราบ และตั้งเกลี้ยกล่อมได้เขมรยาคงเมือง
ตะลุง เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ และเมืองขุขันธ์ แต่นักโบราณคดี
เห็นกันว่า เมืองขุขันธ์น่าจะเป็นเมืองสมัยขอม เพราะมีโบราณสถาน
เช่นปราสาทกุ่มสมัยขอมอยู่ในเขตจังหวัดกันหลายแห่ง เช่นปราสาทกุ่มที่
บ้านกำแพงเป็นต้น เล่ากันว่าเมืองขุขันธ์เดิมชื่อ ศรีนครลำตวน ตั้งอยู่
ที่ ต. ทวนใหญ่ อ. เมือง ฯ คำคุณและกำแพงที่ยังปรากฏอยู่แสดง
ให้เห็นว่า สร้างสมัยเดียวกับเมืองสุรินทร์ เพราะคล้ายคลึงกันมาก
ภายหลังเมืองศรีนครลำตวนนั้นเกิดการรบ จึงย้ายไปที่ ต. ห้วยเหิน อ.
ขุขันธ์ ให้ชื่อว่าเมืองขุขันธ์ คือที่ตั้ง อ. ขุขันธ์เดิมนั้น ในพงศาวดาร
อีสานยังมีชื่อเจ้าเมืองขุขันธ์ว่า พระโกรรักษ์ศรีนครลำตวนอยู่ เพิ่ง
ย้ายเมืองขุขันธ์ไปที่ ต. เมืองเก่า อ. เมือง ฯ ในรัชชกาลที่ ๕ เมื่อ
พ. ศ. ๒๔๔๗

๑. ศรีสะเกษ มี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองศรีสะเกษ ๒. กันทรารมย์
๓. ราคีไศล ๔. กันทรลักษณ์ ๕. ขุขันธ์ ๖. อุทุมพรพิสัย มีโบราณ-
สถาน คือ ปราสาทกุ่มที่ ต. กำแพง ปราสาทกุ่มที่ ต. เมืองจันทร์ อ. อุทม-
พรพิสัย ปราสาทกุ่มที่ ต. กุ่ม อ. ขุขันธ์ และกำแพงเมืองศรีนครลำตวน
ที่ ต. ทวนใหญ่ อ. เมือง ฯ

สกลนคร

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ น ๗, ๘) ตั้งคากลางจังหวัด
ที่ ต. ชาติเชิงชุม อ. เมือง ฯ ห่างจากกรุงเทพฯ ๖๖๐ กม. มีทาง
รถไฟจากกรุงเทพฯ ฯ ถึง จ. ขอนแก่น ๔๕๐ กม. แล้วไปตาม ทล.
ผ่าน อ. หนองหาร จ. อุดร ถึง จ. สกลนคร ทิศเหนือจรด จ. หนองคาย
ทิศตะวันออกจรด จ. นครพนม ทิศใต้จรด จ. มหาสารคาม ทิศตะวันตก
จรด จ. อุดร น. ๒๒๒๗

ภูมิประเทศ ทางเหนือ ตะวันออก ตะวันตก และตอนกลาง
ส่วนมากเป็นที่ราบและหนองน้ำ ตอนใต้เป็นที่อกเขาตลอดไปจนสุด
เขตต์ อากาศร้อนจัดหนาวจัด พ. ๒๑๓ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ หาของป่า เลี้ยงไหม ทอผ้า
ประเพณีนิยมในเมืองนี้ที่นับว่าสำคัญก็คือการแห่ขึงไฟ ทำควบ
ไปในการบุญอื่น ๆ เช่น ขวชนาค และบุญพระเวส (มหาชาติ) เพื่อเป็น
การแห่แห่นให้ครึกครื้น

จ. สกลนครเป็นเมืองโบราณ คงจะตั้งชนในสมัย ที่ขอมเป็นใหญ่
ยังปรากฏซาก โบราณสถานฝีมือขอมเหลืออยู่เป็นอันมาก มีนิยาย
กล่าวว่า เติมนีโอรสเจ้ากรุงอินทปัตต์ (เขมร) องค์หนึ่งชื่อขุนขอม
พวยริวารมาสร้างเมืองอยู่ที่หนองหาร แต่คงขึ้นอยู่แก่เมืองอินทปัตต์
ขุนขอมมีโอรสองค์ ๑ ชื่อสุระอุทก ได้เป็นเจ้าเมืองต่อขุนขอม

เจ้าสุระอุทกมีโอรส ๒ องค์ ชื่อขึงคะรังค์ ๑ ชื่อคำแคงองค์ ๑ ต่อ
 มาเกิดทำสงครามขงกับพระยานาคชอชนะมูล พระยานาคขันทาลให้
 เมืองเจ้าสุระอุทกจมลงเกิดน้ำท่วมใหญ่ เจ้าสุระอุทกจมน้ำตาย เจ้า
 ขึงคะและเจ้าคำแคงหนีไปพักอยู่ทางทิศใต้หนองหาร จึงไปตรวจหาที่
 สร้างเมืองใหม่ พบทำเลทิศน้ำรอดเชิงชุม จึงสร้างเมืองลงในที่นั้น
 ให้ชื่อว่าเมืองหนองหารตามเดิม แล้วตั้งการอภิเษกเป็นเจ้าเมือง มี
 นามว่า พระยาสุวรรณบัณฑิย มีมเหสีชื่อนางนารายเจงเวง พระยา
 สุวรรณบัณฑิยได้สร้างพระเจดีย์ล้อมรอบพระพุทธบาท ๕ รอบลงไว้ที่หน้า
 รอดเชิงชุม นางนารายเจงเวงได้สร้างพระธาตุนางเวงไว้ที่สวนนอกเมือง
 เมื่อพระยาสุวรรณบัณฑิยถึงแก่กรรมแล้ว ก็มีผู้ปกครองต่อมา ภาย
 หลังครั้งหนึ่งเกิดฝนแล้งไป ๗ ปี ราษฎรออกอยากพากันทิ้งเมืองอพยพ
 ไปอยู่เขมร เมืองหนองหารร้างอยู่นาน จนราษฎรที่ยังอยู่ในเมืองนั้น
 ไม่เรียกว่าเมือง เรียกกันแต่ว่าย่านธาตุเชิงชุม

ต่อมาภายหลังในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ จะเป็นรัชชกาลไหนไม่
 ปรากฏ โปรดให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์มารักษาย่านธาตุเชิงชุมอยู่หลาย
 ปี จนมีราษฎรมาตั้งบ้านเรือนอยู่มากขึ้น จึงทรงตั้งอุปฮาดเมือง
 กาฬสินธุ์เป็นพระธานี เจ้าเมืองหนองหาร เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสกล
 ทวาย ถึง พ.ศ. ๒๓๘๑ ในรัชชกาลที่ ๓ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นสกลนคร

๑. สกลนครมี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองสกลนคร ๒. พรรณานิคม ๓. สว่างนคณคิน ๔. วานรนิवास และมีกิ่ง ๑ คือกิ่งวาริชภูมิ

(ชั้น อ. พรรณานิคม) สิ่งสำคัญในจังหวัดนี้ คือ หนองหาร น้ำท่า
 น้ำพุ ห้วยน้ำร้อน ห้วยสงคราม ข. ภูพาน ข. ภูแพ็ก ข. ภูสิงห์ หง
 หม้อทอง และมีโบราณสถาน คือ ธาตุเชิงชุม ธาตุนาเวศ ธาตุคิม
 มีสะพานหินของขอม ซึ่งสร้างไว้แต่โบราณ กว้างประมาณ ๗ ศอก
 ยาว ๒ วา สูง ๒ ศอก ยึดถนนเป็นถนนนอกเมือง.

สิงขล

จังหวัดชัยภูมิ (แผนที่ ก ๕) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. บ่อ
บาง อ. เมืองสิงขล ทิศเหนือจรด จ. นครศรีธรรมราช ทิศตะวันออก
จรด จ. บุคธานี และตกทะเลในอ่าวไทย ทิศใต้จรดเมืองไทรบุรี
และ จ. ยะลา ทิศตะวันตกจรด จ. พัทลุง และ จ. สตูล น. ๖๕๐๒
คมนาคมจากกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟสายใต้ ๙๗๔ กม. โดยทางเรือ
๖๖๖ กม.

ภูมิประเทศ ทางเหนือเป็นที่ราบลุ่มโดยมาก ทางตะวันออกเป็นที่
ราบริมทะเล แต่ชายทะเลค่อนข้างชันไปทางเหนือเป็นเนินทรายสูง ๆ บ้าง
ทางใต้และทางตะวันตกเป็นที่ราบสูง ค่อยลาดเทลงไปทางทะเลใน มีป่า
และภูเขาทั่วไป ปริมาณน้ำฝน ๑,๘๑๔ มม. (๒๔๗๘) พ. ๓๐๑
(๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา สวนยาง และสวนผลไม้ สวนมะพร้าว สวนส้มจาก
ไผ่มันสำปะหลัง เหมืองแร่ เครื่องดินเผา เลี้ยงสัตว์ ตัดไม้ หาของป่า
การประมง เก็บรังนก และมีโรงทำลาคสำปะหลัง

ในจังหวัดนี้มีทะเลในกว้างที่สุด ประมาณ ๑๒ กม. ยาว
ประมาณ ๒๓ กม. มีเกาะที่ควรกล่าว คือ ก. ยอ อยู่ในทะเลใน
ก. แมว ก. หน อยู่ในทะเลนอก และมีถนนสายสำคัญ คือสาย
สิงขล-สระแก้ว ยาว ๘๓ กม. ตกถึงพรมแดน ต่อไทรบุรีไปตั้งยั้ง
ใต้ และมีสถานกงสุลอังกฤษอยู่ในจังหวัดนี้ 21/07/2564

ประเพณีการวิ่งเริงของชาวจังหวัดนนทบุรีทำกันเป็นประจำ คือทำบุญ
 สาราท การชักพระ และการชนโค ทำบุญสารทนั้นวันเริ่มแรกมีกำหนด
 เดือน ๑๐ วันสงกรานต์ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ทั่วเมืองกันว่าในวันแรกมีกำหนด
 นั้นพระยายมได้ปล่อยให้เปรตขึ้นมารับส่วนบุญของญาติในมนุษยโลก
 และจะต้องกลับไปสู่นรกอีกในวันแรม ๑๕ ค่ำ ของทำบุญนั้นเป็น
 ขนมนั้นจะเก็บไว้ได้นาน เมื่อนำไปถวายพระแล้วก็ทำพิธี "ตั้งเปรต"
 คอยกรานขนแล้วเอาข้าวปลาและขนมขึ้นตั้งบนร้านเปรต อธิศีลนเปต-
 พล เสร็จแล้วแย่งเอากินเสียเอง ถือกันว่าเด็กที่ร่างกายอ่อนแอ ถ้า
 ไล่แย่งเปรตกินแล้วจะแข็งแรงขึ้น พิธีนี้ถือกันเคร่งครัด ว่าถ้าใคร
 ไม่ทำ บรรพบุรุษซึ่งล่วงลับไปแล้วจะสาปแช่งให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ

ชักพระนั้นเริ่มทำในเดือน ๑๑ แรมค่ำหนึ่ง วัดใดจะมีชักพระ
 ก็ชักให้ตกลงทั้งกลางวันและกลางคืน เป็นอาณัติสัญญาว่าวัดนั้น
 จะมั่งงานชักพระ ถ้าชักทางบกก็แต่งร้านน้ำค้ำของทิวต่าง ๆ ตั้งอาสนะ
 บนร้าน แล้วเชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐาน ที่ต้นร้านทำเป็นรูปนาค
 ๒ ตัวขนานกันคล้ายเลื้อน ผูกเชือกเส้นยาว ๆ ไว้ที่หัวนาคตัวละเส้น
 สำหรับจะไถ้ผูกลากไป ถ้าชักทางน้ำก็แต่งอาสนะในเรือ แล้วเชิญ
 พระพุทธรูปลงประดิษฐาน มีเรือ โยงและเรือกระบวนแห่ครึกครื้นไป
 ตลอดทาง พวกชาวบ้านจัดหาอาหารไปเลี้ยงพระ ในการชักพระนี้
 อาหารที่ชาวบ้านมีประจำไปทุกลำเรือก็คือ ข้าวต้มลูกโยน นำไปผูก
 ตามเรือของพระเป็นพวง ๆ นอกจากชักพระ ยังมีประเพณีวิ่งชัก
 อย่างหนึ่ง คือการชนโค

ยังมีประเพณีชกอย่างหนึ่งของจังหวัดนี้ คือเมื่อหญิงเข้าวัยสาว
ข้างแห่งนิยมให้ยวชเป็นนางชกก่อนแต่งงาน

จ. สงขลาเป็นเมืองโบราณ เมื่อไทยแผ่อำนาจลงไปปกครอง
แหลมมลายูนั้น เมืองสงขลาตั้งมากอยู่ในอำนาจไทยเช่นเดียวกับ
เมืองยะลาและไทรบุรี แต่หากไม่ปรากฏนามผู้สร้างเมืองหรือผู้
ครองเมืองเลย จึงสันนิษฐานว่าคงจะไม่เคยเป็นเมืองที่สำคัญอย่างไร
ตลอดมาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จึงปรากฏว่าเมือง
สงขลาได้เป็นเมืองประเทศราชเมืองหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา เสมอด้วย
เมืองนครศรีธรรมราช แต่ต่อมาคงจะชนแก่เมืองนครศรีธรรมราช
จึงไม่มีขงไว้ที่ใดอีก จนถึงรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองปรากฏตาม
หลักฐานข้างฝ่ายเนเธอร์แลนด์ว่า เมื่อปลายกษัตริย์นครศรีธรรมราชได้
และนางพระยาปัตตานียอมอ่อนน้อมแล้ว เมืองสงขลาเกิดแข่งเมือง
ขุนบัง ใน พ.ศ. ๒๑๕๑ กองทัพกรุงศรีอยุธยา (ซึ่งมีเรือรบ
เนเธอร์แลนด์มาสมทบด้วย) ลงมาปราบก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ครั้นถึง
พ.ศ. ๒๑๕๘ พระเจ้าปราสาททองทรงแต่งตั้งกองทัพเรือลงมาปราบอีก
ก็ไม่สำเร็จ แม้ทัพเกรงพระราชอาชญาเลยทิ้งกองทัพหนีเอาตัวรอดไป
เมืองสงขลาจึงยังเป็นอิสระอยู่ เข้าใจว่าในยุคนั้นเองปรากฏนามกษัตริย์
มลายูองค์หนึ่งมาปกครอง มีนามว่าสุลต่านสุเลมานี้ แต่ระมาครอง
เมื่อไร ต่อจากใคร หาปรากฏไม่ ปรากฏแต่ว่าได้สร้างเมือง สร้าง
ขอม ขุนศึกไว้ที่บริเวณเขาแดงฝั่งแหลมสน ยังมีซากเมืองและตึกพิ
สุลต่านเหลืออยู่

ครั้นถึงสมัยกลาง เห็นนครศรีธรรมราชได้ใหญ่โตของคน
 หนึ่ง มีนามว่า วิเถียน มาครองเมืองสงขลา ครั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีทรง
 ปราบก๊กเจ้านครใต้ เจ้านครกับหลวงสงขลา (วิเถียน) ก็พากันหนี
 ไปยึดธานี พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแต่งตั้งกองทัพตามลงไปจับได้ทั้ง ๒ คน
 แล้วเสด็จลงไปประทับที่สงขลา ทรงตั้งชาวเมืองสงขลาคนหนึ่งมีนามว่า
 โยม เป็นพระสงขลา แต่ภายหลังมีพระราชดำริว่า พระสงขลา
 หย่อนความสามารถ จึงทรงตั้งเงินเหยียง แซ่เฮา ชาวเมืองเจียงเวยา
 ซึ่งเป็นนายอากรวังนิก และเป็นทศเคารพนับถือของราษฎรทั่วไป (ราษฎร
 เรียกกันว่า คิวแยะข้าง ชรวแยะข้าง) ทั้งเป็นผู้ที่โตแต่คงความจงรัก
 รักดีต่อพระองค์มานั้น ให้เป็นหลวงอินทศิริสมขัตติ ครองเมืองสงขลา
 ต่อมาให้เปลี่ยนราชทินนามเป็น หลวงสุวรรณศิริสมขัตติ (ต้นสกุล
 ณ สงขลา) ส่วนพระสงขลา (โยม) ให้หาเข้าไปรับราชการในกรุงธนบุรี
 ให้เมืองสงขลาคงขึ้นอยู่กับนครศรีธรรมราช ครั้นมาตอนปลาย
 รัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชให้เป็นเจ้า
 ประเทศราช เจ้าพระยานครฯ ให้เรียกเขาผู้หญิงช่างทอหูกและบุตร
 กรมการเมืองสงขลาไปเมืองนครศรีธรรมราชเป็นจำนวนมาก เจ้าเมือง
 สงขลาจึงร้องทุกข์เข้าไปยังกรุงธนฯ พระเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดให้
 เมืองสงขลา มาขึ้นกรุงธนบุรี โดยตรง

ครั้นเมื่อเจ้าพระยานครศรีธรรมราชถึงพราดัย ในรัชกาลที่ ๑
 กรมพระราชวังบวรฯ จึงขอให้เมืองสงขลา กลับไปขึ้นนครศรีธรรมราช

ตามเดิม โดยทรงอ้างว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนใหม่ชอบพอกัน
กับเจ้าเมืองสงขลา

ต่อมาเมื่อพระม้ามืดหวเมืองขกษไต คราวศึกพระเจ้าปดุงขึ้น
เจ้าเมืองสงขลาตั้งค่ายเตรียมรบของกันเมือง แต่พวกเจ้าเมืองจะนะ
ซึ่งเป็นบุตรพระสงขลา (โยม) ไต่คบคิดเป็นกบฏ ตีค่ายหลวงสุวรรณ
คีรีสมบัต (บันหุย บุตรหลวงสุวรรณคีรีสมบัต เขียว) นั้นได้
หลวงสุวรรณคีรีสมบัตจึงต้องหนีไปกรุงเทพฯ ครั้นกรมพระราชวัง
บรมมหาสุวสิงหนาทเสด็จออกมาปราบปรามหัวเมืองขกษไตรบคายแล้ว
ไตเสด็จไปประทับที่เมืองสงขลา หลวงสุวรรณคีรีสมบัต มีความชอบ
ที่สับสนเหตุการณ์เมืองปัตตานทกำลังจะยกลงไปปราบนั้นไตผลัด จึง
โปรดให้ครองเมืองสงขลาต่อไป ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๓๔ ไตเสด็จ
มาจากอินเดียเป็นคนเคร่งครัดทางศาสนา ไตมาขอให้พระยาปัตตาน
เป็นกบฏ ยกกองทัพมาตีเมืองสงขลา แต่เจ้าเมืองสงขลาจับพระยา
ศรีธรรมราชปราบชาวปัตตานรบคายลงไต เจ้าเมืองสงขลาจึงไต่เดือน
ขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุวรรณคีรีสมบัต ยกเมืองสงขลาเป็นเมืองเอกชน
ตรงต่อกรุงเทพฯ ยกหัวเมืองไทรบุรี ปัตตานี ตรังگان กงลินตัน
และตำบลปะตง กัยการ่า ซึ่งไทรบุรีอ้างว่าเป็นของเมืองไทรบุรีนั้น
มาขึ้นแก่สงขลาทั้งหมด เพื่อเป็นบำเหน็จความชอบ

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๗๔ ตนกูเคน ซึ่งเป็นกบฏต่อไทยแล้วต้อง
หนีไปเกาะบนงกับเจ้าพระยาไทรปะแงรันผู้เป็นบิดานั้น ไต่ลอยมา
ชักชวนพวกมลายูในไทรบุรีและหัวเมืองนชกอื่น ๆ นชกตานี ยี่ริง

ยระลา ให้เป็นกษัตริย์กษัตริย์พม่าตีเมืองสงขลา แต่พอเจ้าพระยาคลังยก
 กองทัพไปปราบ พวกแขกก็ไม่คิดต่อสู้ต่างแตกหนีไป ไทยตามลงไป
 ปราบปรามจนถึงเมืองประการ กษัตริย์หลงไปคราวหนึ่ง ต่อมาถึง
 พ.ศ. ๒๓๘๑ ตนกษัตริย์สระวะ หลานเจ้าพระยาไทรประแสงวันข้ามมาจาก
 เกาะบง มาชักชวนชาวไทรบุรี ยึดธานี และหัวเมืองแขกซึ่งเจ้าเมือง
 เป็นไทยนั้นให้ก่อการกำเริบขึ้นอีก พวกแขกได้เฝ้าเมืองระนะเสียด
 แล้วยกเข้ามาตั้งค่ายประชิดเมืองสงขลา พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง
 ณ สงขลา) ได้ระดมพวกจีนพวกไทยช่วยกันป้องกันเมืองสงขลาเป็น
 สามารถ พวกมะลายูตีไม่ไหวก็ตั้งค่ายมั่นอยู่ ครัวนอกกองทัพกรุงเทพฯ
 และนครศรีธรรมราชยกหนุนลงไปจึงตีพวกมะลายูแตกพ่ายไป เจ้า
 พระยาพระคลังอยู่ที่สงขลาสองปี จัดการหัวเมืองแขกสงขมแล้วจึงกลับ
 กรุง ในระหว่างนี้ได้โปรดให้ยกเมืองสตูลมาขึ้นแก่เมืองสงขลาด้วย ถึง
 พ.ศ. ๒๓๘๕ ได้โปรดให้ส่งไม้ชัยพฤกษ์และเทียนชัยไปพระราชทาน
 เจ้าเมืองสงขลา ให้ยกหลักเมืองอีกครั้งหนึ่ง (ครั้งแรกยกในรัชกาล
 ที่ ๑) ต่อมาพระยาวิเชียรคีรีเห็นว่า การปกครองหัวเมืองมะลายู ๗
 เมืองก็เป็นการยากอยู่แล้ว ยังจะต้องปกครองเมืองสตูลซึ่งมักจะมีข้อ
 วิวาทกับเมืองปลิศอยู่เนือง ๆ อีกด้วย ก็ยงลาขาดขึ้น จึงได้มีหนังสือ
 มากมายปรึกษาคณะ ขอให้ยกเมืองสตูลไปขึ้นแก่นครศรีธรรมราชตามเดิม
 เมืองสงขลา ก็ขึ้นนครศรีธรรมราชเองก็มีการแข่งขันกันอยู่เสมอ
 เพราะพลเมืองในสงขลาไทยมากเป็นชาวเมืองอื่น ครัวเมืองสงขลา

ตั้งอยู่ปากช่องทะเลใน มีคนมากคึกคักกับเมืองพัทลุงและหัวเมือง
 ชายทะเลอื่น ๆ คนเมืองอินทรีพากันมาอาศัยและตั้งการค้าขายอยู่
 เป็นอันมาก เจ้าเมืองกรมการก็อยากจะกินพวกทอพยพมานั้นไว้เป็น
 พลเมืองของตน แต่เมืองอินทรีนครศรีธรรมราชและพัทลุงก็อยากได้
 คนของตนกิน กระทำให้เกิดวิวาทกับเมืองสงขลาเนื่อง ๆ ในรัชกาล
 ที่ ๔ สงขลาจัดการรบไล่เป็นใหญ่แข่งกับนครศรีธรรมราช เป็น
 เหตุให้เมืองสงขลาชนหน้าคงแต่นั้นมา

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อจัดการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล
 เมืองสงขลาจึงได้เป็นที่ตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชต่อมา และเลิกการ
 ส่งขันไม้เงินทองด้วย

- จ. สงขลา มี ๘ อำเภอ คือ ๑. เมืองสงขลา ๒. รัตภูมิ
 ๓. ธารนระ ๔. เทพา ๕. ระโนด ๖. สะเกา ๗. หาดใหญ่ ๘. ทุ่งพระ
 และมกิง ๒ คือ ๑. นาทวี (ชน อ. ธารนระ) ๒. สะบ้าย้อย (ชน
 อ. เทพา) มีโบราณสถานและสิ่งที่น่าสนใจ คือ กำแพงเมืองเก่าและ
 บ่อน้ำ ต. บ่อทราย บ่อน้ำปากน้ำมระหุ่ม (ที่ฝังศพสลต่านสุเลมัน)
 พระเจดีย์สมเด็จพระยาองค์ใหญ่และองค์น้อย ที่ ต. แหลมสน
 ผลิตปลาที่ประทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บน ช. น้อย
 ช. คังกวน แหลมทราย สวนสลต (ที่ฝังศพสลต ๓ สงขลา)
 ช. เก้าเส้า วัดมณีมาวาส ซึ่งพระยาวิชิตภักดีสมุหเทศาภิบาล (ขุนห้วย)
 สร้าง และวัดอภัย

สัตว์

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ข ๕) คมนาคมจากกรุงเทพฯ โดย
รถไฟสายใต้ ถึงสถานีควนเนียง จ. สงขลา ๘๑๘ กม. และทาง
รถยนต์ถนนสายควนเนียง-สัตว์ ๘๐ กม. ทางทะเลติดกับฝั่ง (ก.
หมาก) เปอร์ลิสและทอน น. ประมาณ ๓๐๘๖ ทิศเหนือจาก จ. ตรัง
และ จ. พัทลุง (เทือก ข. บรรทัดเป็นเขตต์) ทิศตะวันออกจาก จ. พัทลุง
จ. สงขลา และเขตต์เปอร์ลิสของอังกฤษที่ ข. ปาตูปเต๊ะ ทิศใต้และ
ทิศตะวันตกกตกทะเลในช่องมะละกา

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบระหว่างเขากั้นทะเล มีเกาะใหญ่น้อยประมาณ
๖๐ เกาะ ที่สำคัญคือ ก. ยาว ก. ตะรุเตา ก. ชะรอต ก. อาคัง
มีคลองเล็ก ๆ ที่สำคัญราว ๓๐ คลองไหลลงสู่ทะเล มีเขาที่สำคัญคือ
ข. จัน ข. วิกุหนุง ข. วิกอังกิข ข. ไคร ข. กระ (หรือ ระ) และยังมี
มีเขาชันเขตต์เช่น ข. แก้ว และ ข. ชาว อากาศพออบอุ่นสบาย จังหวัด
นี้มีหมู่บ้าน ชุม พ. ๔๓ (๒๔๘๐) เป็นไทยอิสลาม การศึกษายังดี
หลัง เพราะถือเคร่งครัดไปในทางศาสนา ไม่ใคร่กระตือรือร้นในการ
แสวงหาวิชาความรู้ทางอื่นซึ่งไปกว่าทางศาสนา ภาษาใช้พูดมะลายูและ
ไทยใต้ ประเพณีและการเล่นต่าง ๆ ก็เป็นไปตามลัทธิอิสลามเป็นพื้น
อาชีพ ทำนา สวนยาง และการประมง

๑. สทูล เติมเป็นอำเภอขึ้นเมืองไทรบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๑ ใน
 รัชกาลที่ ๓ เมืองไทรเป็นกษัตริย์ปกครองให้กองทัพออกไปปราบดาบ
 แล้ว ให้แบ่งเมืองไทรเป็น ๔ หัวเมือง ยก อ. สทูลขึ้นเป็นเมืองหนึ่ง
 โอนมาขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช เป็นทำนองเมืองประเทศราชถวาย
 ต้นไม้เงินทอง (ดูคหหมายเหตุหลวงอุดมสมยัตติ พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ.
 ๒๔๕๘) ถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ เมื่อสยามทำสัญญาขอกับประเทศจีนใหม่
 กับอังกฤษ ได้ยกเลิกการถวายต้นไม้เงินทอง จึงวางระเบียบปกครอง
 ท้องที่เช่นเดียวกับหัวเมืองอื่น ๆ ต่อมา

๑. สทูลมี ๒ อำเภอ คือ ๑. เมืองสทูล ๒. ละงู และมีกิ่ง ๑
 กิ่งคือกิ่งทุ่งหว้า (ขึ้น อ. ละงู)

สมุทรปราการ

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ก ๔) ตั้งศาลากลางที่ ต. บางเมือง
อ. เมือง ฯ ผังซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา ห่างกรุงเทพ ฯ ตามลำแม่น้ำ
เจ้าพระยาราว ๕๐ กม. ระยะทางบกตามถนนสายกรุงเทพ ฯ - ปากน้ำ
ยาว ๒๓ กม. ทิศเหนือจรด จ. พระนคร ทิศตะวันออกจรด จ. ฉะเชิง-
เทรา ทิศใต้ติดทะเลในอ่าวไทย และทิศตะวันตกจรด จ. สมุทรสาคร
คมนาคมจากกรุงเทพ ฯ ไปเมือง ทางบกโดยรถไฟสายกรุงเทพ ฯ -
ปากน้ำ ระยะทาง ๒๑.๓ กม. รถยนต์เมล์ของบริษัทขนส่งจำกัด
สายกรุงเทพ ฯ - ปากน้ำ ทางน้ำตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาโดยทางเรือ
มีทางหลวงไป จ. ฉะเชิงเทรา เลียบคลองขุดใหม่ของกรมชลประทาน
ผ่าน อ. บางเหี้ย ระยะทาง ๗๒ กม. ตามทางสายที่ ๒
จากเมืองสมุทรปราการมีตำบลชื่อว่าบางปู เป็นที่ตากอากาศชายทะเล
ภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ลุ่ม แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ ตอนริมฝั่งแม่
น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งเป็นทรายลุ่ม ตอนใต้ใกล้ชายทะเลน้ำท่วมถึงโดย
มากเป็นที่สุด และทางตะวันออกเป็นทรายตลอด พ. ๑๓๒ (๒๔๘๐)
อาชีพ ทำนา การประมง ตัดฟืนไม้แสม ทำสวนจาก สวน
มะพร้าว และทำไร่เล็กน้อย สินค้า มีน้ำปลา กะปิ หอย ปลาทะเล
จ. สมุทรปราการ นามสามัญเรียกว่า ปากน้ำ เพราะเมืองนี้
ตั้งอยู่ตอนปากน้ำเจ้าพระยาฝั่งซ้าย ห่างจากปากน้ำราว ๖ กม. เมือง

นามขอในพระราชกฤษฎีกาซึ่งตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๘ ตัวเมืองจะ
ตั้งอยู่ที่ไหนในเวลานั้นไม่ปรากฏ แต่ได้ความว่าที่ปากคลองบางปรอกค
ฝั่งขวาของลำน้ำเจ้าพระยา มีพ่อค้าชาววิลันตามาตั้งห้างพกด่านคาทนน
เรียกว่า นิวอัมสเตอร์ดัม ที่ตรงนเมืองพระเจ้าบรมโกศแห่งสมณทูต
ไปลังกา กล่าวว่าจะออกเรือจากเมืองธนบุรีไปถึงที่กวิลันตา ณ บาง
ปรอกค แลตั้งว่าค้าขายบางปรอกคมีผู้คนอยู่มาก อาจเป็นหัวเมือง
สมุทรปราการครั้งนั้นก็ได

พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้าตากกรุงแตก ต. บางเมือง เมืองสมุทรปราการ
นั้นก็ถูกพระเจ้าแผ่นดินสระคมนบ้านเรือนราษฎรด้วย จึงน่าจะย่อยยับเป็นอัน
มากในครั้งนั้น

ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ญวนขอเมืองไผทมาศไต่ไปจากไทย
แต่ในปลายรัชกาลที่ ๑ แล้วยกชุกคลองใหญ่แต่ทะเลสาบเมืองเขมร
มาทะเลออกในอ่าวประเทศไทย ทั้งญวนก็กระยกกองทัพเข้ามาตีเมือง
ไทยด้วย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้สร้างเมือง
สมุทรปราการขึ้นที่ ต. บางเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ ฝั่งหลัก
เมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ (ที่ตรงนน่าจะเป็หัวเมืองมาก่อนแล้ว
เพราะปรากฏว่าเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ พระมาได้
มาปล้นที่ ต. บางเมือง) จนพร้อมก็สร้างขอมฝั่งตะวันออกคือ
๑. ประโคนชัย ๒. นารายณ์ปราบศึก ๓. ปะการ ๔. กายสิทธิ์

๕ ผงตะวันตก ๕. บ็อมนาคราช ๖. บ็อมมีเสื่อสมทร อยู่บนเกาะกลาง
น้ำ แล้วโปรดเกล้าให้สร้างพระสมทรเจดีย์บนเกาะกลางน้ำ ถัดบ็อม
มีเสื่อสมทรขึ้นมา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๖ ทั่ว

๔ รัชชกาลที่ ๔ โปรดให้เปลี่ยนรูปพระสมทรเจดีย์จากแบบย่อ
เหลี่ยมไม้สี่ขาสองเป็นแบบลอมฟาง แล้วเสริมให้สูงเป็น ๓๘ เมตร
สร้างประภาคารขึ้นที่สันดอน แต่สร้างสำเร็จในต้นรัชชกาลที่ ๕ บัดนี้
เลิกใช้เป็นประภาคารแล้ว

จังหวัดนมเืองราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ คือ

๑. ใน พ.ศ. ๒๑๒๑ เมื่อพระยาจันจันตขนนางเขมรไปตเมือง
เพ็ชรบุรีไม่ได้ จึงหนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร แต่ต่อมาพระยาจันจันต
ได้ทราบข่าวพระยาละแวกไม่เอาโทษจึงหนีกลับไป สมเด็จพระนเรศวร
ได้เสด็จลงเรือพระที่นั่งไล่ตามเรือสำเภาพระยาจันจันต ไปทันทีปากน้ำ
แล้วทรงพระแสงขยับยิงพระยาจันจันต ฝ่ายพระยาจันจันตก็ยิงถูกราง
พระแสงขยับแตก ขณะนั้นสำเภาโคลงก็แล่นหนีไปจึงเสด็จไล่ตามไม่ทัน

๒. พ.ศ. ๒๑๖๓ เรือกำปั่นโปรตุเกศเข้ามาค้าขาย พบเรือ
ซอลันกาที่บริเวณปากน้ำก็จับ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงทราบ
โปรดให้ทหารลงไปบังคับ โปรดเกล้าให้คนเรือแก่ซอลันกา เนื่องจาก
เหตุนี้โปรดเกล้าเคืองไทยเลิกค้าขายในกรุงศรีอยุธยา แล้วให้กอง
ทัพเรือมาปิดอ่าวเมืองมะริด

๓. พ.ศ. ๒๑๗๓ พวกญวนที่เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเกิด
ชกใจชกกับไทยถึงคราวสู้กัน ญวนจึงลงเรือสำเภาหนี กองทัพเรือไทย

ตามพื้นที่ปากน้ำ ไทยเกิดต่อสู้กันชนที่บริเวณปากน้ำอีก ญุ่นพากันหนีไปได้ ไปอยู่ในเมืองเขมร

๔. พ.ศ. ๒๒๐๗ พวกซอลันดาที่มาจากชายอยู่ทกรุงศรีอยุธยาเคืองว่าทางราชการไทยทำการค้าขายผูกขาดเสีย แต่ผู้เดียวเป็นส่วนมาก ทำให้เสียประโยชน์ของพวกซอลันดา จึงเลิกการค้า กลับไปเสียจากกรุงศรีอยุธยา แล้วเอาเรือรบมาทำการรบที่ปากน้ำ

๕. พ.ศ. ๒๒๓๑ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไทยเกิดต่อสู้กับทหารฝรั่งเศสที่เข้ามารักษาขอมวิชัยประสิทธิ์ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในการต่อสู้กันนั้นไทยได้ตั้งค่ายรายบนที่บริเวณปากน้ำ และจับเรือที่ฝรั่งเศสคุมมาได้สองลำ ครั้นเมื่อตกลงกันว่าทางจะปล่อยกลับกลับบ้านเมืองแต่ให้มีตัวจ่านำไปด้วย จนถึงปากน้ำจึงจะแลกเปลี่ยนตัวจ่านำกัน แต่พอถึงปากน้ำพวกฝรั่งเศสไม่ปล่อยตัวจ่านำฝ่ายไทย แล้วพวกที่ไทยยึดไว้ก็หนีไปลงเรือฝรั่งเศส ไทยจึงต้องจับพวกบาทหลวงที่เหลืออยู่ในกรุงศรีอยุธยาขังต่อไป

๖. พ.ศ. ๒๒๓๑ เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า เมืองสมุทรปราการได้ถูกพวกพม่ากวาดต้อนผู้คนปล้นสะดมยขยเียน

๗. พ.ศ. ๒๒๓๖ ประเทศไทยเกิดกระทบกระทั่งชนกับประเทศฝรั่งเศส เรือรบฝรั่งเศสผ่านขอมพระจุลฯ เข้ามา จึงได้เกิดยิงโต้ตอบกันจน เมื่อได้เจรจากันในทางการเมืองไม่เป็นผลสำเร็จ ฝรั่งเศสได้ยึดเกาะสีชังเป็นฐานทัพเรือ แล้วประกาศยึดอำนาจไทย อันเป็นเรือองส่วนหนึ่งที่เคยกว่าเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒

ประเพณีและการรณรงค์ของชาวพนมเปญในจังหวัดที่มีการเล่นสะบ้า
หมู่ สะบ้าทอยทะแยมอญ การส่งข้าวสงกรานต์ การแห่ปลา
พิธีสงฆ์พระ พิธีนวดลานและพิธีรับขวัญ (เทียบหนังสือพิธีหลังไม้ค้อย
มีแล้ว)

๑. สมุทรปราการ มี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองสมุทรปราการ
๒. บางบ่อ ๓. บางพลี ๔. พระประแดง มีโบราณวัตถุสถาน
ที่สำคัญ คือ พระสมุทรเจดีย์ บ่อมณเฑียรสมุทร และบ่อมพระจุล-
จอมเกล้า ฯ

ลุ่มทรสังคราม

จังหวัดชายทะเล ภาคกลาง ชาวบ้านเรียกว่า แม่งลอง (แผนที่
ค. ๔) คาตากกลางจังหวัดตงท ค. แม่งลอง ทิศเหนือจรด จ. ราชบุรี
และ จ. สมุทรสาคร ทิศตะวันออกจรด จ. สมุทรสาครและตากทะเล
ในอ่าวไทย ทิศใต้จรด จ. เพ็ชรบุรีและตากทะเลในอ่าวไทย ทิศตะวันตก
จรด จ. ราชบุรี และ จ. เพ็ชรบุรี น. ๑๐๐๓ ห่างจากกรุงเทพฯ
๖๖.๐๘ กม. ทางขกมีรถไฟวิธีที่สายแม่งลอง จากปาก คลองสาน
จ. ธนบุรี ไปถึงจังหวัดนี้ ทางน้ำไปตาม ค. ทาวคะนอง ค. มหาชัย
ออกแม่น้ำท่าจีน เข้า ค. สุนัขหอน ค. แม่งลอง หรือไปทางทะเล
ก็ได้ แต่ไม่ใคร่สะดวก

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้แล่มและไม้โกงกางบ้าง นอก
นั้นเป็นส่วนเป็นพน มีน้ำขังแต่ไม่มาก จังหวัดนี้กินทาวน้ำจรด ต้อง
อาศัยน้ำฝน อากาศอบอุ่นพอสบาย พ. ๙๙ (๒๔๘๐)

อาชีพ โดยมากทำสวนหมาก มะพร้าว พลุ และผลไม้ต่างๆ
ทำน้ำตาลมะพร้าว ทำยาจก ทำยางก ตัดฟัน ทำการประมง ทำนา
เกลือ ฆ่าข้าวทำไม้สูงมาก ทางหัตถกรรมมีการทำหม้อตาลโดยทั่ว ๆ
ไป สินค้าออกซึ่งนับว่าพอเป็นล้าเป็นสันข้างก็มี หมาก มะพร้าว พริก
หอม กระเทียม น้ำตาลมะพร้าว เกลือ ปลาสดและปลาแห้ง

ประเพณีที่เป็นการรื่นเริงของจังหวัดนั้น ก็คือการชักพระวัดบาง
นางลี่ใหญ่ ต. ล้วนหลวง อ. อัมพวา ในวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๒
เป็นงานประจำ มีการแข่งขันเรือกันเกือบตลอดวัน ยังอีกงานหนึ่งก็คือ
งานชักโหว้หลวงพ่อวัดบ้านแหลม ต. แม่กลอง อ. เมือง ฯ เป็นการ
ประจำ มีกำหนด ๔ ครั้ง คือ ๑. ในวันสงกรานต์ ๔ วัน สรงน้ำ
และเวียนเทียน ๒. เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ๓. วันท้ายศรัทธาเงินของ
พวกจีน ๔. กลางเดือน ๔ ร่วมงานไหว้พระบาทจำลองซึ่งนับว่าเป็น
งานรื่นเริงประจำของชาวจังหวัดนั้น

๑. สมุทรสงครามมี ๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองสมุทรสงคราม
๒. อัมพวา ๓. บางคณท.

สมุทรสาคร

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ก ๔) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ที่ ต. มหาชัย อ. เมืองสมุทรสาคร ห่างจากกรุงเทพฯ ๓๓ กม. มี
ทางรถไฟของบริษัทไฟฟ้าแม่กลองจำกัด จากปากคลองสาน จ. ธนบุรี
ไปถึงจังหวัดนี้ ทางน้ำไปทางคลองบางกอกใหญ่ แล้วเลี้ยวไปทาง
คลองมหาชัย ทิศเหนือจรด จ. นครปฐม ทิศตะวันออกจรด จ. ธนบุรี
และ จ. สมุทรปราการ ทิศใต้จรดทะเลในอ่าวไทย ทิศตะวันตก จรด
จ. ราชบุรี และ จ. สมุทรสงคราม น. ๓๖๐

ภูมิประเทศ ตอนเหนือเป็นที่สวนและนา ตอนกลางเป็นส่วนจาก
และนาข้าง ตอนใต้เป็นที่ลุ่มพื้นที่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเล น้ำเค็มท่วมถึง
จึงเป็นที่รกร้างว่างเปล่าเสียมาก แต่ก็ยังเป็นประโยชน์ในการทำประมง
อากาศตอนริมทะเลพัดชาย ตอนเหนือขึ้นไปคล้ายกรุงเทพฯ พ. ๔๔
(๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวนส้ม ไร่อ้อย ไร่ทับทิม พริก หอม กระเทียม
สวนจาก การประมง มีโรงงานอุตสาหกรรมคือ โรงไฟฟ้า โรงทำ
น้ำตาลและปลากระป๋อง โรงสีข้าวเก็บ ๒๐ โรง และมีโรงย้อมผ้า
กำลังมีชื่อเสียงว่าผ้ากำนครชัยสี

๑. สมุทรสาคร เป็นเมืองกงขนในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สำหรับเป็นที่ระดมพลในเวลาสงคราม เต็มชื่อ

ว่าสาครบุรี เรียกกันเป็นสามัญว่า ทาจิณ เมืองนี้เป็นทางที่พระเจ้าแผ่นดิน
 คินกรุงศรีอยุธยาเสด็จผ่านในคราวประพาสชายทะเลเนื่อง ๆ มีศาลเจ้า
 พันท้ายนรสิงห์ ซึ่งในพงศาวดารกล่าวว่าเป็นนายท้ายเรือพระที่นั่งพระ
 เจ้าเสือ เมื่อเสด็จประพาสคลองโคกขาม พันท้ายนรสิงห์ ถอนท้ายเรือ
 พระที่นั่ง โคนตลิ่ง ไม่ทรงเอาโทษ แต่พันท้ายนรสิงห์ทูลอ้อนวอนให้
 ประหารชีวิตเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย ชาวบ้านนับถือว่าเป็น
 ศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์ ยังมีโขนเรือพระที่นั่งอยู่ที่ศาล และยังมีขลุ่ยเรือ
 พระที่นั่งของพระเจ้าเสืออยู่ในวัดโคกขาม ใช้เป็นธรรมเนียมอยู่จนทุกวันนี้

ในรัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างขอมทเมืองนบอมหนงเมือ พ.ศ.

๒๓๗๑ พระราชทานชื่อว่าขอมวิเชียร ไชยภูก มีบันยาเวียมอยู่หลาย
 กระบอก

๑. สมุทรสาครมี ๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองสมุทรสาคร ๒. กระทุ่ม
 แขน ๓. บ้านแพ้ว.

สระบุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ๓ ๔) ชาวบ้านเรียกว่า ปากเพ็ริยว
ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. ปากเพ็ริยว อ. เมืองสระบุรี ทิศเหนือจรด
จ. เพ็ชรบูรณ์ ทิศตะวันออก จ. ชัยภูมิ และ จ. นครราชสีมา ทิศใต้จรด
จ. นครนายก และ จ. ปทุมธานี ทิศตะวันตกจรด จ. ลพบุรี และ จ. อโยธยา
น. ๕,๖๐๓ คมนาคมจากกรุงเทพ ฯ ไปจังหวัดโดยรถไฟสายตะวันออก
ออกเฉียงเหนือ ๑๑๓ กม. ทางน้ำไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วแยกเข้า
แม่น้ำป่าสัก

ภูมิประเทศ ตอนเหนือ ตอนตะวันออกและตอนกลางเป็นป่าดง
เนินเขาและที่ลาดสูง ตอนใต้และตอนตะวันตกเป็นที่ราบสูงข้างต่ำข้าง
ปริมาณน้ำฝน ๑,๑๓๘ มม. (๒๔๗๘) พ. ๑๙๒ (๒๔๙๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ตัดไม้ ตัดฟืน เฆาถ่าน ชุกหิน-
จยมีค ทำได้น้ำมันยาง และทำการประมง

จ. สระบุรี นัยว่าตั้งขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ตัว
เมืองเดิมอยู่ใน ต. ศาลาวิไล ย้ายมาตั้งที่ ต. ปากเพ็ริยว เมื่อราว
พ.ศ. ๒๔๓๖

จ. สระบุรีมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองสระบุรี ๒. แก่งคอย ๓. เสา
ไห้ ๔. หนองแค ๕. บ้านหมอ และมีกิ่ง ๓ คือ ๑. พระพุทธบาท
(ชน อ. บ้านหมอ) ๒. หนองหมู (ชน อ. หนองแค) ๓. หนองแซง

(ชั้น อ. เส้าไห้) มีสิ่งสำคัญคือพระพุทธรูป ในกิ่งพระพุทธรูป
 อ. หนองไค่น มีภูเขาดำธารน้ำเชี่ยวมาก ก็มีพระฉายใน ค. หนอง
 ปลาไหล (เดิมชื่อหนองเอียน : "เอียน" แปลว่าปลาไหล) อ. เมือง ฯ
 และ ข. คอกก.

สิงห์บุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ต ๔) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. บาง
พุทรา อ. เมือง ฯ ทิศเหนือจรด จ. ชัยนาท ทิศตะวันออกจรด จ. ลพบุรี
ทิศใต้จรด จ. อ่างทอง ทิศตะวันตกจรด จ. ชัยนาท จ. สุพรรณบุรี ฯ จ. อ่าง
ทอง น. ๘๑๓ คมนาคมจากกรุงเทพ ฯ ไปเมือง ทางน้ำตามลำน้ำ
เจ้าพระยา ระยะทางประมาณ ๑๖๐ กม. ไปได้ทุกฤดู หรือจะโดยสาร
เรือไปทางพระนครศรีอยุธยาแล้วไปตามแม่น้ำลพบุรีก็ได้ ทางบกโดย
สารรถไฟไปลงที่สถานีลพบุรี แล้วโดยสารรถยนต์ไปอีกต่อหนึ่ง หรือ
จะขึ้นรถยนต์ไปจากกรุงเทพ ฯ ก็ได้

ภูมิประเทศ ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่ม ทางตะวันตกมีที่ดอนบ้าง
ปริมาณน้ำฝน ๘๓๖ มม. (๒๔๗๘) พ. ๘๘ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนาเป็นพื้น ทำไร่บ้าง บนหม้อ ทำการประมง และ
เผาถ่าน สินค้าที่มชช คือ ปลาแห้งแม่ลา ปลาสด เลือกกวางพวน

จ. สิงห์ ฯ น่าจะเป็นเมืองเก่าก่อนสมัยสุโขทัย ตัวเมืองเดิมตั้ง
อยู่ทางลำแม่น้ำจกรสิทธิ์ ที่ ต. จกรสิทธิ์ อ. เมืองสิงห์บุรี บริเวณใกล้
วัดหน้าพระธาตุ เพราะยังมีเมืองเก่าเรียกบ้านหน้าพระลานปรากฏอยู่
สันนิษฐานว่าพระเจ้าไกรสรราช โอรสพระเจ้าพรหม (พระเจ้าศรีธรรม
ไตรภพ) ครองเวียงชัยปราการ (ฝาง) ซึ่งฝ่ายพระราชชนนี เป็น
กษัตริย์ครองเมืองศรีสขนาสัย โปรดให้สร้างชนเมธราว พ.ศ. ๑๖๕๐.

ครั้งเสด็จพาไพร่พลลงมาครองเมืองลพบุรีตามรัชสมัยสมเด็จพระราชาธิบดี
 ซึ่งเข้าใจว่าคงจะมาพักชนบท ณ ที่ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองสิงห์เดิมนั้น เพื่อเดิน
 ไปลงเรือที่วัดปากน้ำ แม่น้ำลพบุรี เพราะเวลานั้นลำแม่น้ำเจ้าพระยา
 หน้า อ. สิงห์ ฯ และ ค. บางพุทธา ยังไม่มี เมื่อเกิดแม่น้ำเจ้าพระยา
 ใหม่ขึ้นทางหน้า จ. สิงห์ ฯ ขตนั้น จึงได้ย้ายเมืองไปตั้งทางแควแม่น้ำ
 น้อย ที่ ต. โพลังโฆ ไตวัดสิงห์ ลงมา ครั้น พ.ศ. ๒๓๑๐ เมื่อเสด็จ
 กรุงศรีอยุธยาแก่พระมาแล้ว เห็นกันว่าแม่น้ำใหม่เป็นทางคมนาคม
 สำคัญขึ้น จึงย้ายเมืองสิงห์ ฯ มาตั้งทางแม่น้ำเจ้าพระยาริมปากครอง
 นกกระทงฝั่งใต้ ซึ่งขตนี้เรียกว่าปากบางต้นโพ ต. บาง มอญ อ. เมือง
 สิงห์บุรี การย้ายครั้งนั้นน่าจะย้ายสมัยเดียวกับที่ตั้งเมืองอ่างทองในรัชช-
 สมัยกรุงธนบุรี ภายหลังจึงย้ายไปตั้งที่ ต. บางพุทธา อ. เมืองสิงห์บุรี
 ๑. สิงห์บุรี มี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองสิงห์บุรี ๒. พรหมบุรี
 ๓. บางระจัน ๔. อินทบุรี มีโบราณสถานและโบราณวัตถุ คือ พระ
 ปรางค์วัดหน้าพระธาตุ ที่ ต. จักรสิทธิ์ อ. เมือง ฯ กษัตริย์พระปรางค์
 ที่ ต. เข็งกลัก อ. บางระจัน วัดป่าหลวงที่ ต. พรหมบุรี อ. พรหมบุรี.

สุโขทัย

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ น ๓) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต.ธานี อ.เมือง ฯ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยม ทิศเหนือจรด จ.แพร่ ทิศตะวันออกจรด จ.พิษณุโลก และ จ.อุตรดิตถ์ ทิศใต้จรด จ.กำแพงเพชร ทิศตะวันตกจรด จ.ตาก และ จ.ลำปาง น. ๔๐๐๐ กิโลเมตรจากกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟสายเหนือแยกที่ชุมทางบ้านคาวา จ.อุตรดิตถ์ ไปสุดที่สถานีสวรรคโลก ระยะทาง ๔๘๗ กม. แล้วไปตามทางหลวงโดยรถยนต์ถึงเมือง ๔๐ กม. หรือไปลงที่สถานีพิษณุโลก ๓๘๘ กม. จากกรุงเทพ ฯ แล้วไปตามทางหลวงอีก ๔๕ กม. ถึงเมือง

ภูมิประเทศ ตอนเหนือและตอนตะวันตกเป็นป่าและเนินเขา ตอนใต้และตะวันออกเป็นที่ราบลุ่ม และเนินเขาขี้เหล็กน้อย เหมาะแก่การทำนา พ. ๑๕๑ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำป่าไม้ ตัดฟัน และปลูกฝ้าย เมืองสุโขทัย พงศาวดารเหนือและโยนกว่า พระยาพาลีราช ได้มาตั้งและครองเมืองนเมือง พ.ศ. ๑๐๔๓ ถึงราว พ.ศ. ๑๔๐๐ พระยาธรรมราชาขึ้นครองเมืองสุโขทัยแล้ว โปรดให้เจ้าอุโลกกุมารราชโอรสมาครองเมืองสุโขทัย เป็นพระยาศรีธรรมมาโคกกราช

เมื่อสิ้นรัชกาลแล้วกษัตริย์สืบต่อมา ถึงพระยาอภัยคามินี ฯ
ออกทำศึกที่เขาใหญ่ (คือเขาหลวง) ไท่ปางนาค (ชาน้ำ) เป็นชายนา
ประสูติเจ้าอรุณกุมาร (พระร่วง) ให้แต่งการอภิเษกเจ้าอรุณกุมาร
กับธิดากษัตริย์เมืองสัชชนาลัยแล้ว ต่อมาก็ได้ครองเมืองสัชชนาลัย
ทรงพระนามว่าพระร่วง

เมื่อพระร่วงทรงมีพระชนมายุได้ ๔๐ ปี ประมาณว่าในราว
พ. ศ. ๑๕๖๐ ทรงมีบุญฤทธิ์เป็นอันมาก ขอมยกทัพมารบกวณ ทรงสถาป
ให้เป็นหิน (ปราศัย) ไท่เมืองทองอุ (เมืองเดิมของพวกกระเหรี่ยง)
เป็นเมืองชน แทนเมืองสัชชนาลัยก็เป็นราชธานีแทนกรุงสุโขทัย
ประมาณ พ. ศ. ๑๖๑๑ พระร่วงลงสร้างนางมหายาโยทแก่งหลวงเหนือ
แก่งสักในลำน้ำยม

พระเจ้าพสุจราช ราชโอรสไท่ชนครของราชสมบัติ รัชกาลนี้
พระเจ้าพรหมเวียงไชยปรากฏเสด็จลงมาขับไล่ขอม และได้ธิดาของ
พระเจ้าพสุจราช คือนางประทุมเทวี

เมื่อพระเจ้าพสุจราชสวรรคต พระธรรมไตรโลกเสวยราชย์แทน
พระราชาบิดา แล้วออกทรงผนวชที่เมืองโคมบุรี (พิจิตร)

ต่อมาราชวงศ์กษัตริย์เมืองสุโขทัยขาดสาย ขุนนางจึงประชุม
ปรึกษากันเลือกพระร่วงซึ่งบวชอยู่ที่วัดในเมืองสุโขทัย (เดิมชื่อนายร่วง)
เป็นขครนายกองค์ส่วยนำเมืองลพบุรีขึ้นเป็นกษัตริย์ เสด็จนามว่าพระ
ยาจักรนทรราชย์ รัชกาลนี้ไทยก็อัสสรภาพไต่จากขอม เพราะขอม

ต้องกลายเป็นหินเช่นรัชกาลพระร่วงอรุณกุมาร นครราชธานีของ
แคว้นแคว้นชะเลียงก็ย้ายจากเมืองลัชชานาลัยมาตั้งที่เมืองสุโขทัย

เมื่อสิ้นรัชกาลพระร่วงส่วยน้ำแล้ว พ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นเจ้า
เมืองสุโขทัยต้องตกเป็นเมืองขึ้นขอม ขอมสภาคโกลญลำพองมากำ
กัณฑ์แล

ถึง พ. ศ. ๑๘๐๐ พ่อขุนบางกลางท่าว กัณฑ์พ่อขุนผาเมืองบุตร
พ่อขุนศรีนาวนำถม จึงแย่งเมืองสุโขทัยไต่จากขอม (หลักศิลาจารึก
สุโขทัยหลักที่ ๒)

เมืองสุโขทัย ไต่เป็นนครราชธานีของไทยอยู่จนถึง พ. ศ. ๑๘๘๐
ก็เข้าร่วมกับราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พะม่าครั้งหลัง พลเมืองแตกฉาน
ล้มตาย จึงโปรดให้ตั้งเมืองสุโขทัยใหม่ขึ้นที่บ้านธานี ริมลำน้ำยมใน

พ. ศ. ๒๓๒๘

วันที่ ๑ เมษายน พ. ศ. ๒๔๗๕ ยุบเป็นอำเภอธานี แล้วเป็น
อำเภอสุโขทัยธานี ขึ้นจังหวัดสวรรคโลก ถึง พ. ศ. ๒๔๘๒ ตั้งอำเภอ
สุโขทัยธานี เป็นจังหวัดสุโขทัย

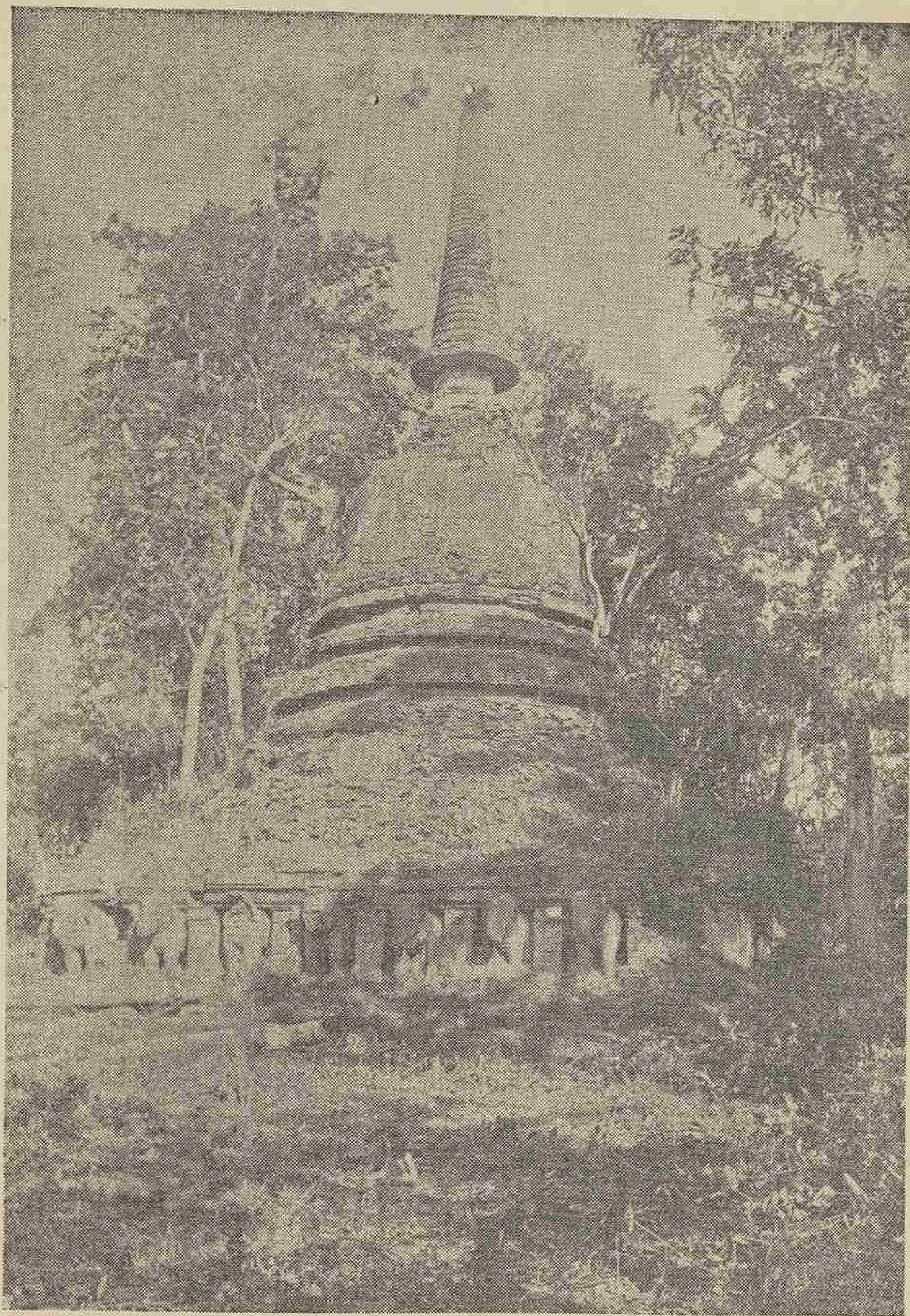
๑. สุโขทัยมีซากโบราณสถานเหลืออยู่เป็นอันมาก ยังมีแนวขอม
ปรากฏซึ่งเป็นเมืองเดิมปรากฏอยู่อย่างชัดเจนจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ใน
เมืองมีสิ่งสำคัญหลายอย่าง เช่น วัดมหาธาตุ นอกเมืองออกไปมีวัด

พระเชตุพน วัดเข็ยสี่ห้อง วัดเข็ยเจ็ดแถว วัดช้างล้อม วัดศรีชุม
และวัดพระพายหลวง

๗. สุโขทัยมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองสุโขทัย ๒. สวรรคโลก
๓. กงไกรลาศ ๔. ศรีสำโรง ๕. ศรีสัชชนาลัย มีกิ่ง ๒ คือ
๑. ศิรมาศ ๒. บ้านค่านลานหอย (ชน อ. เมืองสุโขทัย)

พระศรีรัตนมหาธาตุ จ. สวรรคโลก สังกศย
เป็นพระเจดีย์องค์แรกทีไทยมาสร้างชน

TUDC

21/07/2564

พระมหาธาตุเมืองศรีสัชนาลัย, จ. สุพรรณบุรี ส. ๖
พระเจ้านครบาลแห่งมหาธาตุทรงสร้างเฉลิมพระเกียรติ

สุพรรณบุรี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ๓๔) ตั้งศาลากลางที่ ต. ท่าพี่
เลี้ยง อ. เมืองสุพรรณ ฯ มีชัยแม่บ้านทำเงินและตะวันตกเฉียงเหนือ
กรุงเทพ ฯ ห่างจากกรุงเทพ ฯ ประมาณ ๘๐ กม. (วัดทางตรงจาก
แผนที่) มีทางไปจากกรุงเทพ ฯ ตามแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าประตูน้ำเจ้า
เจ็ด อ. เสนา จ. พระนครศรีอยุธยา ไปออกประตูน้ำข้างยี่หนง ถึง
อ. บางปลาม้า แล้วไปตามทางหลวง ระยะทาง ๑๐ กม. หรือทาง
แม่น้ำทำเงินถึงจังหวัด แต่เรือใหญ่ไปได้แต่หน้าน้ำ อีกทางหนึ่งโดย
สารพัดไฟไปลงที่สถานีงวราย แล้วไปลงเรือเมล์สายแม่บ้านทำเงิน หรือ
ไปทาง ค. ภาษีเจริญ หรือ ค. มหาสวัสดิ์ ออกแม่บ้านทำเงินก็ได้
อาณาเขตต์เห็นอกจก จ. ชัยนาท และ จ. อุทัย ฯ ตะวันออกจก
จ. สิงห์ ฯ จ. อ่างทอง และ จ. พระนครศรีอยุธยา ใต้จก จ. นคร-
ปฐม ตะวันตกจก จ. กาญจนบุรี น. ๕๒๑๘

ภูมิประเทศ ตอนเหนือและตะวันตกเป็นป่าและเนินเขา บางแห่ง
เป็นที่ราบ นอกนั้นเป็นที่ลุ่มราบทั่วไป ปริมาณน้ำฝน ๑,๐๕๓ มม.

(๒๔๘๐) พ. ๒๘๓ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนาเป็นพื้น ทำการประมง ตักไม้ และเผาถ่านบ้าง
ประเพณีการรื่นเริงของชาวสุพรรณ ฯ โดยทั่วไปในเวลางาน
นักขัตตฤกษ์ เช่น ตรุษสงกรานต์ ก็มีการสร้างน้ำพระ และรดน้ำกัน

เอง เช่น จับตัวร่อนน้ำเอาค่าได้ แล้วมีการเล่นเพื่อนำ คือแย่งพวก
เป็นฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ยืนตบมือให้เข้าจังหวะแค้นและสิ่งขบขัน
ไป ในขณะที่ขบขันมีชายและหญิงออกมาฝ่ายละคน เค้นรำชอชเท้า
เพลงทรวงนนคแล้วแต่กลอนจะพาไป การเล่นชนิดนี้ก็มีทุก ๆ งาน
เช่น ขวชนาค แต่งงาน และโกนจุก หรืองานนักขัตตฤกษ์ประจำปี
และมักมีชุกทางปลายน้ำสุพรรณ ฯ ทางใต้จังหวัดลงมาไม่น้อย แต่
ทางใต้ถึงเทศกาลฤดูน้ำ งานกรู้นผ้ายาและไหว้พระวัดป่าเลไลยก์
เล่นเพลงเรือ

ยังมีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือถ้าย โดฝนแล้งมากทำพิธีแห่ขึงไฟ
และแห่นางแมว แต่มักทำเป็นขางตำบลดัดฝนแล้ง มักทำขึงไฟและ
เอานางแมวไล่ช้อง เอาน้ำแคว่หามร้องว่าทำเพลงอย่างตลกคนองคิต
จะหยายกาย ห้ามแห่ไปตามหมู่บ้าน เจ้าของบ้านต้องบริบรวงให้เงิน
หรือสุรา เมากันเรื่อยไป

จ. สุพรรณ ฯ เป็นเมืองโบราณ นักโบราณคดีกล่าวว่า คำ
ว่า "สุพรรณบุรี" นิตงขนจากคำว่า "อู่ทอง" หรือ "สุวรรณภูมิ"
ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงเรียกชื่อว่า "สุพรรณภูมิ" เป็นเมือง
สมัยทวารวดี เมื่อพระเจ้าอู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑) ย้าย
มาตั้งนครหลวงที่พระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๒ แล้ว ได้
โปรดให้ขุนหลวงพะงั่ว (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑) ซึ่งเป็นพี่
พระมเหสีไปครองเมืองสุพรรณบุรี (คือเมืองอู่ทอง หรือสุวรรณภูมิ)
แต่ย้ายเมืองมาตั้งที่ริมแม่น้ำใหญ่ (แม่น้ำท่าจีน ใน ต. รั้วใหญ่

๑. เมืองสุพรรณฯ (เดียวกัน) เมืองที่ข้ายมาใหม่นั้นยังมีคูเมืองเป็นคัน
 รอบเห็นโคชคิเงินอยู่ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เมืองสุพรรณบุรี
 เป็นที่ประทับตากหลวงตลอดกลางวัน กรุงศรีอยุธยาได้หัวเมืองฝ่ายเหนือ
 เป็นเมืองชั้น เพราะฉะนั้นจึงสร้างเป็นเมืองมั่นคงแข็งแรง มีกำแพง
 ข้อมคูประตูหอรบ เป็นเมืองหน้าคอกด่านตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา
 และเป็นที่ประชุมพลซึ่งมณฑลอันปรากฏเป็นพะยานอยู่ ต่อมาถึงแผ่นดิน
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าตะเบ็งชเวตทกยัตริย์พม่ายกทัพมา
 ตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๑ ทัพกรุงออกไปตั้งรับที่เมือง
 สุพรรณบุรี ทานกำลังไม่อยู่เพราะเป็นศึกใหญ่ ทัพข้าศึกจึงเข้ามาได้
 ถึงฐานพระนคร พอข้าศึกถอยทัพกลับไปแล้ว สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิทรงเห็นว่า เมืองสุพรรณบุรีแม้จะมีข้อมคูประตูหอรบ เมื่อ
 มีศึกใหญ่มากก็รับไม่อยู่ ซ้ำกลับเป็นที่อาศัยอันมั่นคงของข้าศึกเสียอีก
 จึงตรัสให้รื้อข้อมกำแพงเสีย ต่อมาก็ไม่ได้รักษาเป็นเมืองสำคัญ
 เพราะตกเป็นเมืองชั้นใน ถ้ามีศึกมาทางนั้นเป็นศึกใหญ่เหลือกำลังที่
 จะรับในแดนนั้นได้ ก็ถอยมาตั้งรับในพระนคร ถ้าพอรบได้ก็ยกออกไป
 ไปต่อสู้ อย่างที่เรียกว่าศึกกลางแปลง คือตั้งค่ายคชนใหม่แล้วแต่จะ
 เหมาะ ครั้นครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชชนช้างกับพระมหาอุปราชา
 เป็นต้น

๑. สุพรรณฯ มี ๗ อำเภอ คือ ๑. เมืองสุพรรณฯ ๒. ศรี
 ประจันต์ ๓. สามชุก ๔. เค็มบางนางหวด ๕. บางปลาม้า ๖. สอง
 พี่น้อง ๗. อู่ทอง

๑. สุพรรณ ๑ เป็นเมืองโบราณ จึงมีโบราณสถานและโบราณ
 วัตถุหลายแห่ง เช่นหลักเมือง สระศรีอ คอกช้างหิน ในเมืองอู่ทอง
 เก่า ตอนเจดีย์ ใน อ. ศรีประจันต์ ส่วนเมืองที่ย้ายไปสร้างทาง
 แม่น้ำท่าจีนก็ยังมีโบราณวัตถุสถานอยู่หลายแห่ง เช่นวัดมหาธาตุ มี
 พระปรารค์ และพระพุทธรูปโบราณสร้างด้วยศิลา เขียวประกัหกฝังอยู่
 โดยมาก มีศาลเจ้าพ่อหลักเมืองประดิษฐานพระพุทธรูปยืนโลหะสูง
 ๒๑ ม. เป็นต้นขนิบของชาวยุบัน มีการนับไหว้ประจำปีในวันขึ้น ๗ ค่ำ
 ๘ ค่ำ เดือน ๕ และเดือน ๑๒

และเหตุด้วย ๑. สุพรรณ ๑ มีนยายเป็นเชิงเกร็ดพงศาวดาร
 ปราบกฏอยู่เรื่องหนึ่ง คือเรื่องขุนช้างขุนแผน จึงมีสถานที่หลายแห่งที่
 เกยวแก่วเรื่องนี้ เช่น ค. รวีใหญ่ ว่าเป็นบ้านของขุนช้าง วัดขุนไกร
 วัดพลายชุมพล วัดแค และวัดป่าเลไลยก์ซึ่งเป็นทำเลเวียนของ
 ขุนแผนเป็นต้นก็อยู่ใน ค. รวีใหญ่น.

สุราษฎร์ธานี

จังหวัดภาคใต้ (แผนที่ ๑๓) คมนาคม จากกรุงเทพฯ ๑
โดยรถไฟสายใต้ ๖๑๕ กม. ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำตาชัย ห่างจากปากน้ำ
ราว ๖ กม. จากสถานีลงเรือยนต์ไปตามลำน้ำตาชัย ระยะทางราว
๑๔ กม. ถึงศาลากลาง ทางน้ำเรือกลไฟจากกรุงเทพฯ ๑ — บ้านคอน
น. ประมาณ ๑๓,๕๕๘ ทิศเหนือจด จ. ชุมพร ทิศตะวันออกจดอำเภอ
ไชยา และ จ. นครศรีธรรมราช ทิศใต้จด จ. พังงา และ จ. กระบี่
ทิศตะวันตกจด จ. พังงา และ จ. ระนอง

ภูมิประเทศ ตอนกลางที่ราบ ตอนใต้ที่ตอน ตอนเหนือที่ลุ่ม
ปริมาณน้ำฝน ๑,๐๕๓ มม. (๒๔๗๕) พ. ๑๗๖ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา สวน เหมืองแร่ ย้าไม้ และการประมง สินค้า
มีแร่ดีบุก มะพร้าว ไม้ รังนก และปลาเค็ม

ประเพณีมีการชักพระในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมือง
ไชยา กับ เมืองกาญจนบุรี เข้าเป็นเมืองเดียว ให้เรียกว่าเมือง
ไชยา ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ อ. เมืองสุราษฎร์ฯ ภายหลังเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๘ เปลี่ยนเป็น จ. สุราษฎร์ฯ

จ. สุราษฎร์ฯ มี ๘ อำเภอ คือ ๑. เมืองสุราษฎร์ฯ
๒. กาญจนบุรี ๓. เกาะสมุย ๔. ไชยา ๕. ท่าขนอน ๖. ท่าฉาง

๗. บ้านนาสาร ๘. พุนพิน และมิดัง ๓ คือ ๑. ท่าชนะ (ชั้น
 อ. ไชยา) ๒. พระแสง (ชั้น อ. บ้านนาสาร) ๓. พนม (ชั้น
 อ. ท่าขนอน) จังหวัดนมแม่น้ำตาข ยาวราว ๓๐๐ กม. มีน้ำตกที่
 ก. สมุย และ ก. พระนั ย่อน้ำร้อนที่ อ. ไชยา อ. บ้านนาสาร อ. พน
 พิน และ อ. ท่าขนอน มีเกาะในทะเล คือ ก. สมุย ก. พระนั
 ก. แรท และ ก. ปราย เป็นคัน มีทชงกลอง ๒ กลองมาทกกัน
 กว้างทั้งทะเลสาบน้อย ๆ เรียกว่า ขนทะเล ที่ อ. เมือง ๆ มีสะพาน
 ข้ามรถไฟยาว ๒๐๐ ม. ที่ อ. พุนพิน มีพระธาตุไชยา ที่ อ. ไชยา.

สุรินทร์

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ ๓๗) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ค. ในเมือง อ. เมืองสุรินทร์ อาณาเขตติดต่อเหนือจรด อ. หนองบัว และ
อ. สุวรรณภูมิ จ. ร้อยเอ็ด และ อ. พยัคฆภูมิพิสัย จ. มหาสารคาม
ทิศใต้จรดแดนสยามราช มีอาณาเขตเล็ก (บรรพทิศ) เป็นเขตติดต่อ
ตะวันออกจรด อ. อุทุมพรพิสัย และ อ. ขุขันธ์ จ. ศรีสะเกษ ทิศ
ตะวันตกจรด อ. เมืองบุรีรัมย์ จ. บุรีรัมย์ กมนาคม จากกรุงเทพฯ
โดยรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือลงที่สถานีสุรินทร์ ๔๒๐ กม.

ภูมิประเทศ ตอนใต้เป็นที่ลุ่ม ๆ ตอน ๆ เป็นป่าทึบและมีเขา
ตอนเหนือเป็นที่ราบลุ่ม พ. ๓๓๘ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทอผ้า ทำเสื่อหวาย ปลูกหม้อ เลี้ยงสุกร สัตว์
มี ข้าว ฝ้ายไหม เสื่อหวาย หม้อดิน และสุกร

จ. สุรินทร์ ได้ความตามพงศาวดารเมืองสุรินทร์ว่า เดิมเป็นที่
อยู่ของชนชาติไทยครั้งสมัยเมื่อไทยมีอำนาจ เจ้าเมืองมีนามว่า ขุนเขต
ได้สร้างโบราณวัตถุไว้หลายแห่ง บางแห่งก็สำเร็จ บางแห่งยังไม่
สำเร็จ เนื่องจากการทำมาหากินฝืดเคือง หรือติดการทัพศึก โบราณ
วัตถุที่สร้างสำเร็จมีอุทยานวรรณง ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอศรีขรภูมิ
แห่งหนึ่ง และทอน ๆ อีกบ้าง แต่ไม่สู้สำคัญนัก หลักฐานที่พอจะ
สันนิษฐานได้ว่าชนชาติไทยมีอำนาจก็เนื่องจากมีตัวอักษรภาษาไทยภาค
อีสานที่โบราณวัตถุชิ้น ๆ

ต่อมาไทยเสียมอำนาจลง เพราะขอมที่ตั้งราชธานีอยู่ที่เมือง
พิมายได้ยกกองทัพไปรบกวนจนเป็นเหตุให้พวกไทยต้องร่นถอยขึ้นไป
อยู่ที่ดอน จึงทำให้ภูมิประเทศตอนนั้น ๆ กระจ่างว่างเปล่าเป็นจำนวนมาก
ต่อมาในราว พ.ศ. ๒๒๐๐ มีชนชาติหนึ่งไทยเรียกว่า ลัวะ ได้
อพยพมาจากแขวงเมือง “อัตตขยอ แลสนแป” ซึ่งย้ายแม่น้ำโขง
ซึ่งภายหลังเป็นเขตคั่นแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ พวกลัวะที่อพยพมา
นี้ได้แบ่งออกเป็นหลายพวกด้วยกัน คือ

- พวกที่ ๑ ตั้งหลักฐานที่บ้าน “เมืองทรี” (เมืองที)
- พวกที่ ๒ ตั้งหลักฐานที่บ้าน “หนองกุดหวาย” (รัตนบุรี)
- พวกที่ ๓ ตั้งที่บ้าน “เมืองสิง”
- พวกที่ ๔ ตั้งที่บ้าน “ลำทวน”
- พวกที่ ๕ ตั้งที่บ้าน “อจฺปะนัง” (สังขะ)
- พวกที่ ๖ ตั้งที่บ้าน “จาระพ็ค”

พ.ศ. ๒๓๐๒ (พงศาวดารเมืองสุรินทร์ว่า ๒๓๐๔ พงศาวดาร
หัวเมืองมณฑลอิสานว่า ๒๓๐๒ - ป.พ. ภาค ๔) ซ้างเผือกของ
สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ แดกโรงหนีออกจากกรุงศรีอยุธยา
พลัดหายไปทางภาคอิสาน จึงไปรุดเกล้า ๆ ให้สองพี่น้อง (คือ
รัชกาลที่ ๑ กับกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) พร้อมด้วย
บ่าวไพร่ประมาณ ๓๐ คน ออกติดตามซ้างเผือกมาทางบ้านหนองกุด-
หวาย (รัตนบุรี) ไทยได้ความว่าซ้างเผือกผ่านมาทางนั้นแล้วได้

เลยไปถึงแขวงบ้านอจปะนึ่ง สองพี่น้องจึงพาเซียงสีไปหาหัวหน้าบ้าน
อื่น ๆ อีก เพื่อให้ช่วยติดตาม เซียงสีก็พาไปหาเซียงปุม ที่บ้านเมือง
ทร แล้วเลยไปหาเซียงไซย ที่บ้านจระพัต แล้วพากันไปหาเซียงพัน
ที่บ้านลำควน และไปหาเซียงชะ ที่บ้านอจปะนึ่ง เซียงชะบอกว่าเมื่อ
เวลาบ่ายราว ๒ โมง เห็นช้างสีเผือกกับฝูงช้างป่าพากันลงเล่นน้ำที่
หนองโสก (หนองบัว)

ครั้นรุ่งขึ้นพระเจ้าสองพี่น้องกับพวกหัวหน้าด้วยเหล่านั้นได้พากัน
ไปขึ้นต้นไม้ริมหนองโสก เพื่อคอยดูช้างโกลงนั้น ครั้นถึงเวลา
บ่าย ช้างโกลงนั้นก็ออกจากชายป่ามาเล่นน้ำตามเคย ปรากฏว่า
ช้างเผือกเชือกที่หายเหินหว่างกลาง ช้างป่าเดินล้อมหน้าล้อมหลัง
พระเจ้าสองพี่น้องเมื่อแลเห็นดังนั้นก็มีความยินดี จึงเอาก้อนอิฐ
แปดก้อนที่นำมาจากเมืองทรชนเสกเวทมนต์และอธิษฐาน แล้วเข้าไป
ยังโกลงช้างเป็นแปดทิศ ฝ่ายช้างป่าก็แตกตื่นเข้าป่าไปหมด คงเหลือ
อยู่แต่ช้างเผือกเชือกเดียว พี่น้องกับพวกก็ลงจากต้นไม้ แล้วพากัน
ชนชนหลังช้างเผือกได้โดยสะดวก

เมื่อจับช้างได้แล้ว ก็พาพรรคพวกเดินทางกลับ ส่วนพวกหัวหน้า
ส่วนที่ช่วยติดตามนั้น ก็ช่วยคุมช้างเผือกลงมาส่งกรุงศรีอยุธยาด้วย
หยุดสมโภชที่เมืองพิมาย ๓ วัน ๓ คืน

ในจำพวกสัตว์ที่ไปนั้น เซียงปุม ซึ่งรู้ภาษาไทยอีสานเท่านั้น
ที่พอจะพูดกันรู้เรื่องได้ พี่น้องก็นำพวกเหล่านั้นเข้าเฝ้าสมเด็จพระที่นั่ง

สุริยาคนอมรินทร์ ไปรทเกล้าพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ตากระจะเป็น
 หลวงแก้วสุวรรณ เชียงชั้นเป็นหลวงปราบ เชียงขะเป็นหลวงเพ็ชร
 เชียงปุมเป็นหลวงสุรินทรภักดี เชียงสเป็นหลวงศรีนครเตา ให้คุม
 พวกช่วยในตำบลบ้านทศนอยู่ ชนกับเมืองพิมาย เจ้าเมืองพิมายเห็น
 ว่าบ้านเมืองทหลวงสุรินทรภักดีเป็นนายกองรักษามีย่านน้อย จึงให้ยก
 มาอยู่ตำบลคูประทายสมัน ส่วนที่เมืองทศน จึงให้เชียงขะคนองชายเป็น
 หัวหน้าปกครอง

ภายหลังนายกองทั้ง ๕ ทำของช่วยไปส่งกรุง ไปรทตั้งให้หลวง
 สุรินทรภักดี (เชียงปุม) เป็นพระสุรินทรภักดีศรีนครเตา จางวาง
 เจ้าเมือง ตั้งบ้านคูประทายสมันเป็นเมืองประทายสมัน (คือเมืองสุรินทร์)
 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙

พ.ศ. ๒๓๑๑ สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ยกกองทัพไปตีเมือง
 ไผทมาศ เมืองไผทมาศแตก พลเมืองเขมรต่างอพยพหนีไปอยู่ในที่
 ต่าง ๆ และอีกคราวหนึ่งใน พ.ศ. ๒๓๑๔ ได้เสด็จลงไปตีประเทศ
 เขมร จึงมีเขมรพวกหนึ่งหนีมาทางบ้านไผท หรือคูประทายสมัน ใน
 จำนวนนั้นมีลูกสาวเจ้าเมืองไผทเพ็ชรอพยพมาด้วย มีนามว่า นาง
 คาม ครองนบตามารดาของนางคามถึงแก่กรรมแล้ว นางอยู่ใน
 ความปกครองดูแลของน้ำ

บุตรชายคนหนึ่งของพระสุรินทรภักดี มีนามว่า สุนทราย
 ว่านางคามเป็นผู้มีตระกูลสูงศักดิ์ได้เสียดเป็นสามภรรยาด้วยกัน ฝ่ายชาวเมือง

เขมรเมื่อทราบว่านางคามซึ่งเคยเป็นนายของตน ได้เป็นลูกสะใภ้ของ
เจ้าเมือง ก็พากันอพยพตามมาอยู่มากขึ้น เหตุนี้พลเมืองบ้านไผ่
ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นส่วยก็มาปนกับชาวเขมรชน และเนื่องจากชาว
เขมรเป็นพวกที่เจริญรุ่งเรืองกว่า ดังนั้นความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียม
นิยมทั้งหลายก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปรเข้าสู่ฝ่ายเขมรยิ่งขึ้น ทำให้พวกส่วย
สายศูนย์ไปที่ละน้อย

ต่อมาพระสุรินทรภักดี ฯ (เซียงปุม) ถึงแก่กรรม นายสุนได้รัย
ตั้งขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทน มีนามว่า หลวงสุรินทรภักดี คราวนี้หลวง
สุรินทรภักดี มีอำนาจเต็มที่ไม่ต้องขึ้นต่อเมืองพิมาย ได้ขึ้นตรงต่อ
กรุง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐

ครั้นต่อมาเมื่อหลวงสุรินทรภักดี (สุน) ถึงแก่กรรมลง นายม่วง
บุตรชายได้เป็นเจ้าเมืองแทน มีบรรดาศักดิ์ว่า พระยาสุรินทรภักดี
(ม่วง) เนื่องจากเจ้าเมืองเคยมีนามว่า สุรินทร ต่อ ๆ กันมาหลาย
ชั่วคน คนโดยมากจึงได้เรียกบ้านไผ่ที่ว่า เมืองสุรินทร ตั้งแต่
บัดนั้นมาจนกระทั่งบัดนี้

เมื่อพระยาสุรินทร ฯ (ม่วง) ถึงแก่อนิจกรรม บุตรชายชื่อนาย
ปราง ได้รัยตำแหน่งแทน แต่ยังมีทันได้รับพระราชทานเป็นเจ้าเมือง
ก็ถึงแก่กรรมเสียก่อน นายจรัญน้องชายจึงได้เป็นเจ้าเมืองแทน มี
บรรดาศักดิ์เป็น พระสุรินทรภักดี (จรัญ) แล้วเป็นพระยาสุรินทรภักดี
ในระหว่างครองเมืองนี้ ได้มีข้าหลวงส่งมาจากกรุงเทพฯ ฯ กำกับ

ราชการ ๑ นาย ครั้นพระยาสุรินทรภักดี (เจริญ) ถึงแก่กรรมแล้ว
ก็ไปรทเกล้าส่งเจ้าเมืองจากกรุงเทพ ฯ มาประจำที่เมืองนั้นแต่นั้นมา
สุรินทรคงเป็นจังหวัด มีผู้แทนราษฎร ๑ นาย พลเมืองถือตนว่าเป็น
ชาติไทย ราษฎรในอำเภอเมืองสุรินทร ฯ ทำตม, สังขะ, และศรีขรภูมิ
นิยมพูดภาษาเขมร แต่บางตำบลก็พูดส่วย อำเภอรัตนบุรีและกิ่ง ชุมพล
บุรี พูดภาษาไทยอีสาน ส่วยพวกที่เฝ้ารับการศึกษาล้วนนิยมพูดภาษาไทย
ทั้งในกิจส่วนตัวและราชการ นับถือพุทธศาสนา และคงถือศาสนา
พราหมณ์ปนอยู่ด้วย ที่เป็นเช่นนี้คงเนื่องมาจากพลเมืองแถบนี้ได้รับ
วัฒนธรรมมาจากเขมร ส่วนตามท้องที่อำเภอต่าง ๆ ยังคงปรากฏว่า
มีชนชาติไทยและส่วยคงอยู่เป็นแห่ง ๆ นับถือขนบธรรมเนียมเดิม
ซึ่งแตกต่างไปจากนอ้อยบ้าง เช่นมีการนับถือผีล้างและเวทมนต์เป็นต้น

จ. สุรินทร มี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองสุรินทร ๒. ทำตม
๓. ปราสาท ๔. สังขะ ๕. ศรีขรภูมิ ๖. รัตนบุรี มีกิ่ง ๑ คือ กิ่ง
ชุมพลบุรี (ชน อ. ทำตม) มีโบราณสถานคือปราสาทก่อด้วยศิลา
แลง ที่บ้านปราสาท ต. หนองยาง อ. ศรีขรภูมิ.

หนองคาย

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ น ๖) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. มีชัย
อ. เมืองหนองคาย คมนาคมจากกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟสาย
ตะวันออกเฉียงเหนือไปลงที่สถานีขอนแก่น ๔๕๐ กม. แล้วไปตาม
ทางหลวงผ่าน จ. อุดร ฯ ถึงเมือง ๑๖๐ กม. หรือทางอากาศโดย
สายเครื่องบินจาก จ. นครราชสีมาถึงเมืองก็ได้ ราว ๒ ชั่วโมงครึ่ง
น. ๗๒๑๓ อาณาเขตที่ ทิศเหนือจดแม่น้ำโขง ทิศใต้จด จ. อุดร ฯ
จ. สกลนคร กับ จ. นครพนม ทิศตะวันตกจด จ. เลย

ภูมิประเทศ พื้นที่ริมแม่น้ำโขงเป็นที่ราบ ทำการเพาะปลูกได้ดี
ตลอดทางทิศใต้เป็นที่ราบสูง ทางทิศตะวันออกเป็นโคกสลับแอ่ง และ
ตะวันตกเป็นที่สูงมีภูเขาทั่วไป พ. ๑๑๕ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นพื้น มีทำการประมงและทำเครื่อง
ดินเผาช้าง สีนก้ามข้าว เกลือสินเธาว์ โค กระบือ และยาสูบ
จังหวัดนี้มีการค้าขายติดต่อกับเมืองเวียงจันทน์ และจังหวัดอื่น ๆ ตามลำ
แม่น้ำโขง มีสินค้าส่งผ่านเข้ามาทางจังหวัดนี้ คือ ฝ้าย ยาสูบ เครื่อง
กำยาน เร่ว เป็นต้น

จ. หนองคาย มีนามคล้ายกับเมืองโยธาณซึ่งตำนานอุรังคธาตุ
กล่าวถึง เรียกว่าเมืองดาหนองคาย พ.ศ. ๒๓๒๑ เจ้าพระยา
จักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ยกทัพไปตีเมืองนครพนมและบ้านหนองคายได้

ถึง พ.ศ. ๒๓๗๐ จึงตั้งเมืองหนองคายขึ้นที่บ้านใหม่ (คือ ต. มีชัย บัคน)
 ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ พวกช้อเตรียมทัพທုံงเชียงคำ จะยกลงมาตีเมือง
 หนองคาย บัรุงชนทัพพระยามหาอำมาตย์ (จีน กัลยาณมิตร) ยก
 ไปถึงก็ตีพวกช้อเสียก่อน ช้อจึงแตกพ่ายไป ราว พ.ศ. ๒๔๒๘ พวก
 ช้อยกเข้าปล้นเมืองหนองคายอีกครั้งหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๓๓ ไท่คงที่ทำการ
 หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือชนทเมืองหนองคาย พ.ศ. ๒๔๓๔
 รัชกาลที่ ๕ โปรดให้พระเจ้าอินทยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม
 เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ตั้งที่ทำการ ณ เมืองหนองคาย เรียกข้าหลวง
 หัวเมืองลาวพวน ภายหลังเรียกมณฑลฝ่ายเหนือ แล้วเปลี่ยนเป็น
 มณฑลอุดร เมื่อคืนแดนฝั่งซ้ายลำแม่น้ำโขงตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่ง
 แล้ว ที่ทำการของข้าหลวงต่างพระองค์ก็ย้ายมาตั้งที่บ้านเดือ
 หมากแข้ง (เมืองอุดร ๗ บัคน) เพราะเมืองหนองคายอยู่ในเขตต์
 ๑๒๕ กม. จะมีข้อมค้ำยและทหารไทยรักษามิได้ เมืองหนองคาย
 จึงเลิกเป็นเมืองไปอีกครั้งหนึ่ง ต่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงตั้งจังหวัด
 หนองคายขึ้น

จ. หนองคายมี ๔ อำเภอ คือ ๑. เมืองหนองคาย ๒. ท่าบ่อ
 ๓. บึงกาฬ ๔. โพนพิสัย มีโบราณสถานและโบราณวัตถุคือ ปรากฏ
 รูปพรหมสี่หน้า พระพุทธรูปองค์โต อยู่ทิศใต้ของค้ำย ใน
 ต. น้ำโมง อ. ท่าบ่อ พระธาตุบังพวน พระพุทธรูปบาทค้อแก้ง หรือพระ
 พุทธบาทเวินกุ่ม อยู่บนไหล่เขาใน ต. พานพร้าว อ. ท่าบ่อ พระพุทธร-

ขาทนางหงส์ อยู่ใน ค. โพนแพง - ข. โพนพิสัย นักให้พระจำบี
 กลางเดือน ๓ มณฑลพระแก้วมรกต ค. พานพร้าวที่เจ้าอนุได้สร้าง
 ขึ้นไว้ และวัดโพธิ์ชัย ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เรียกว่าพระใส
 จำลองจากองค์เดิมซึ่งเชิญลงมา เป็นพระประธาน อยู่ใน พระอุโบสถวัด
 คุ่มวนาราม พระใสเป็นพระรุ่นเดียวกับพระเสริมพระสุก ซึ่งเดิมอยู่
 เมืองเวียงจันทน์ พระเสริมนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร
 ไปรตให้เชิญลงมากรุงเทพฯ ๑ เคียงขวามืออยู่ในพระวิหารวัดคุ่มวนาราม
 แต่พระสุกนั้น กล่าวกันว่าเจ้าอนุพาดองน้ำโขงลงไป เรือล่มจมอยู่ใน
 แม่น้ำโขงใต้เมืองหนองคายลงมา ตรงที่ซึ่งเรียกว่าเวินพระสุกขุดขึ้น
 หนึ่งทิววัดโพธิ์ชัย มีพระเจดีย์องค์หนึ่ง แบบไทยอีสาน ฝีมือช่างมุก.

อ้างอิง

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ๕) ตั้งศาลากลางจังหวัดทางฝั่ง
ซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา ต. บางแก้ว อ. เมืองอ่างทอง ทิศเหนือจรด
จ. สิงห์ ๑ ทิศตะวันออกจรด จ. ลพบุรี และ จ. อโยธยา ทิศใต้จรด
จ. อโยธยา ทิศตะวันตกจรด จ. สุพรรณบุรี ๑ น. ๑๐๗๒ คมนาคม
จากกรุงเทพฯ ๑ ไปเมือง ไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา มีเรือโดยสาร
ประจำทาง ผ่าน จ. อโยธยา หรือแยกที่แควสีกูกไปทาง ต. บาง
ไผ่แดงก็ได้ หรือขึ้นรถไฟสายเหนือไปลงที่สถานีอโยธยาแล้วลงเรือ
ต่อไปก็ได้

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่มเกือบทั้งจังหวัด มีที่ดอนเป็นป่าไม้และป่า
ละเมาะบ้างเฉพาะแต่ทางชายแดนด้านตะวันตกต่อเขตต์ จ. สุพรรณบุรี ๑
ปริมาณน้ำฝน ๑๐๑๘.๕๒ มม. (๒๔๗๘) พ. ๑๒๗ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนาเป็นพื้น นอกนั้นมีทำการประมงและตัดฟันบ้าง

จ. อ่างทอง เดิมมีเมืองชื่อวิเศษชัยชาญ ตั้งอยู่ที่ ต. ไผ่จำศีล
อ. วิเศษชัยชาญ เมืองวิเศษชัยชาญเพ็ญยุบเป็นอำเภอขึ้นเมืองอ่างทอง
เมื่อแรกจัดการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. ๒๔๓๘

เมือง อ่างทอง แรกตั้งตรง วัดไชยสงคราม ฝั่งตะวันตก แม่น้ำเจ้า
พระยา ไทวัดศาลาแดง ในสมัยกรุงธนบุรี ภายหลังเมื่อการขุดน้ำ
เพื่อให้ไหลเข้าคลองบางแก้ว ใน พ.ศ. ๒๓๕๖ ไม่สำเร็จแล้ว เมือง

อ่างทองจึงย้ายไปตั้งที่ใต้ปากคลองยางแก้ว อ. เมืองอ่างทอง
ตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยาขยคิน

๑. อ่างทองมี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองอ่างทอง ๒. ไชโย ๓. ย่า
โมก ๔. โปทอง ๕. วิเศษชัยชาญ และมีกิ่ง ๑ คือกิ่งแสวงหา
(ชน อ. โปทอง) มีสิ่งสำคัญ คือ พระพุทธไสยาสน์ทวัดย่าโมก
อ. ย่าโมก พระพุทธไสยาสน์ทวัดขุนอินทรประมูล ต. บางพลับ
อ. โปทอง พระพุทธปฏิมากรทวัดไชโย ต. สระเกษ อ. ไชโย และ
ผนังคักำหยาคท ต. ค่ำหยาค อ. โปทอง ซึ่งเป็นที่ประทีบของกรมขุน
พรพินิต (ขุนหลวงหาวิท)

อุตรธานี

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ น ๖) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่
ต. หมากร้าง อ. เมืองอุตร ฯ ทิศเหนือจรด จ. หนองคาย ทิศตะวันออก
จรด จ. สกลนคร และ จ. มหาสารคาม ทิศใต้จรด จ. ขอนแก่น
ทิศตะวันตกจรด จ. เลย น. ๑๑,๘๘๔ คมนาคมจากกรุงเทพฯ ฯ โดย
รถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือแยกที่สถานีจระ จ. นครราชสีมา ไปลง
ที่สถานีขอนแก่น ๔๕๐ กม. แล้วไปตามทางหลวงสายขอนแก่น-
อุตร ระยะทาง ๑๒๕ กม.

ภูมิประเทศ เป็นโคกสลับแอ่ง ค่อย ๆ ลาดลงไปทางทิศเหนือ
ปริมาณน้ำฝน ๑,๒๑๘ มม. (๒๔๗๘) พ. ๒๖๓ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ข้าว ไร่ยาสูบ ไร่อ้อย เลี้ยงไหม
เลี้ยงสัตว์ ทำเกลือสินเธาว์ ทำเกวียน ทำเครื่องดินเผา ตัดไม้
หาของป่า คั้นและเผาปูน สีนํ้ามี ข้าว เกลือ โค กระบือ เขา
และหนังสัตว์ แก่นคุณและไต้

จ. อุตร ฯ เป็นชุมทางสำคัญแห่งหนึ่งในภาคอีสาน นอกจากมีทาง
รถไฟกำลังสร้างอยู่ ยังมีทางหลวงติดต่อเชื่อมกับจังหวัดต่าง ๆ ถึง ๔ ทาง
คือ สายอุตร-ขอนแก่น อุตร-เลย อุตร-หนองคาย และ อุตร-
สกลนคร-นครพนม และยังมีสายการบินของบริษัทเดินเมล์อากาศไป
มาระหว่างอุตร-นครราชสีมาสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง

ประเพณีการวิ่งเริงของชาวจังหวัดนนทบุรี ทำกัน เป็นการประจํา
ระหว่างเดือน ๖ เดือน ๗ ก็คือการแห่ข่องไฟ เป็นการบูชาเทพารักษ์
สืบเนื่องมาแต่บรรพบุรุษ ถือว่าเป็นสิริมงคลอย่างหนึ่ง วิถีทำคือเร่ไป
กันทั้งบ้าน เมื่อทำข่องไฟแล้วก็ใส่เครื่องห้ามแห่ไปยั้งศาล ซึ่งนับถือว่า
เป็นที่สถิตแห่งเทพารักษ์ของตน อธิบดีฐานให้ช่วยปกปักรักษาประชาชน
ตลอดจนสัตว์เลี้ยง ให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้ได้ข้าวปลา
สมบูรณ์ ขอให้ข่องไฟเป็นนิมิตจุดชนวนดี ถ้าได้ผลสมหมายจะทำพิธี
ข่องไฟจุดถวายทุกขไป เมื่ออธิษฐานแล้วก็แห่ไปวัดเวียนรอบ โบสถ์
๓ รอบ มีมหรสพสมโภชตลอดคืน หญิงสาวชายหนุ่มที่ไปในงานนี้
แต่งตัวประกวดกันเต็มที่ ร้องรำทำเพลงและเกี้ยวพาราศีมิไต่ถ้อสักัน
รุ่งเช้าก็พากันแห่ข่องไฟออกไปจุดนอกบ้าน

ยังมีประเพณีที่เป็นงานเป็นการประกอยกัณฑ์อุทานาวอีกอย่างหนึ่ง
เรียกว่า ลงข่วง คือในอุทานาวพวกหญิงสาวก่อไฟผิงทำงานในเวลา
กลางคืน เป็นต้นว่า ขนผาย ทอเสื่อ หรือทำการเย็บขยับ พวกชาย
หนุ่มก็ไปประชุมสนทนา เกี้ยวพาราศี ในโอกาสนั้นแหละเป็นเหตุแห่ง
การเลือกคู่ของชาวจังหวัดนน

๑. อุทยาน เดิมเป็นบ้านร้างเรียกว่าบ้านหมากแข้ง โดยเหตุที่
บ้านนนมีต้นหมากแข้ง (มะเขือพวง) ใหญ่ต้นหนึ่ง วัดป่าสุญกลาง
ใต้ประมาณ ๔๐ ชม. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ กรมหลวงประจักษ์ศิลป
าคม ข้าหลวงต่างพระองค์ซึ่งทรงบัญชาการมณฑลลาวพวนได้ย้าย

ทบฏซากการมาตงทบ้านหมากแข้ง ซึ่งเป็นบ้านร้าง แต่หาได้ตั้งเป็น
 เมืองไม่ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ จักรการปกครองใหม่ แต่ให้ตั้งเป็นกิ่ง ขึ้น
 อ. หนองหาร เมื่อกรมหลวงพระองค์นั้นเสด็จกลับแล้ว พระองค์เจ้า
 วิมลนามาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ก็ตั้งทบฏซากการที่บ้านหมากแข้ง
 แต่ก็ยังมีได้ตั้งเป็นเมือง ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๔๗ พระยาศรีสุริย-
 ราชวรานุวัติ (โพ) ออกมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ได้ตั้งถนนหน
 ทางบ้านหมากแข้งขึ้นหลายสาย มีผู้คนพลเมืองอพยพไปตั้งบ้านเรือน
 มากขึ้น พ.ศ. ๒๔๕๐ มีท้องตราให้ยกบ้านหมากแข้งเป็นเมืองอุดรธานี
 ๑. อุดร ๒. มี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองอุดรธานี ๒. กุมภวาปี
 ๓. บ้านฝ้อ ๔. เพ็ญ ๕. หนองบัวลำภู ๖. หนองหาร และมีกิ่ง ๑ คือ
 กิ่งโนนสัง (ขึ้น อ. หนองบัวลำภู) มีสิ่งสำคัญคือรอยพระพุทธรูปบาท
 บัวบกอยู่ที่ไหน ข. พระพาน รอยพระพุทธรูปบาทบัวบกอยู่ ข. กุเวียน
 มีเทวสถานสมัยขอมอยู่ที่ ค. บ้านจิก อ. หนองหาร.

อุตรดิตถ์

จังหวัดภาคเหนือ (แผนที่ น ๕) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. ท่าอิฐ
อ. เมือง ๗ ผังขวาแม่น้ำน่าน ทิศเหนือจรด จ. น่าน และ จ. แพร่
ทิศตะวันออกจรด จ. พิจิตรโลก และแดนหลวงพระบาง ทิศใต้จรด
จ. พิจิตรโลก ทิศตะวันตกจรด จ. สุโขทัย น. ๗๗๑๖ คมนาคม
จากกรุงเทพฯ โดยรถไฟสายเหนือ ลงที่สถานีอุตรดิตถ์ ๔๘๕ กม.
ทางน้ำไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาแยกเข้าแม่น้ำน่าน สะดวกแต่หน้าน้ำ

ภูมิประเทศ ตอนกลางตอนใต้ และตอนตะวันตก เป็นที่ลุ่ม มีภูเขา
บ้าง เหมาะแก่การทำนา ทำสวน ทำไร่ ทางเหนือและทางตะวันออก
เป็นที่ดอน เป็นป่าและเขา ทำนา ทำไร่ ได้ไม่มาก ปริมาณน้ำฝน
๑,๒๓๖ มม. (๒๔๗๘) พ. ๑๔๗ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำป่าไม้ ปลูกยาล้าง ทำการประมง
เลี้ยงไหม ทอผ้า และตม ลินคามี ข้าว ไม้สัก ไม้แก่น ฝรั่ง ยาสูบ
ผลไม้ต่างๆ ไม้กวาดดอกหญ้าตองกง และน้ำตาลอ้อย

เมืองอุตรดิตถ์ เดิมเป็นตำบลบ้านอยู่ในเขตเมืองพิษณุ เรียก
ว่าบางโพท่าอิฐ อยู่ริมแม่น้ำน่านข้างฝั่งตะวันตก เรือใหญ่เดินขึ้นไป
ตามลำน้ำได้สะดวกเพียงตำบลนี้ เหนือตำบลนี้ขึ้นไปเรือเดินไม่สะดวก
เพราะฉะนั้น ต. บางโพท่าอิฐ จึงเป็นย่านสำคัญและเป็นทรวมลสินค้า
พ่อค้าไต้หวันค้าทางเรือจากทางใต้ขึ้นไปตำบลนี้ และพ่อค้าทางเหนือ

มีเมืองหลวงพระบาง เมืองแพร์ เมืองน่าน ตลอดจนแดนสิบสองปันนา
ก็นำสินค้าเดินทางบกลงมาจำหน่ายแล้วรับซื้อสินค้ากรุงเทพฯ ที่ค้าขาย
นั้นเหมือนกัน ถึงรัชกาลที่ ๔ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ตั้งเมืองขึ้น
เรียกว่าเมืองอุตรดิตถ์ เป็นเมืองขึ้นของเมืองพิษณุ ครั้นต่อมาราษฎร
ที่เมืองพิษณุอพยพมาอยู่ที่อุตรดิตถ์มากขึ้น ทำให้เมืองพิษณุเก่าร่วงโรย
ลง ประจวบกับเงี้ยวได้ก่อการจลาจลชนทเมืองแพร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔
ทางเมืองเหนือต้องจัดกำลังส่งขึ้นไปช่วยก่อกองทัพกรุงซึ่งจะเดินทาง
ขึ้นมา จึงย้ายที่ว่าการเมืองพิษณุมาตั้งที่เมืองอุตรดิตถ์ แต่ให้คงเรียก
ว่า เมืองพิษณุ ส่วนเมืองพิษณุเก่าลดลงเป็นอำเภอ เรียกว่า อ. พิษณุเก่า
ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ปี พ.ศ. ๒๔๕๘ เปลี่ยนเรียกเมืองพิษณุว่า
เมืองอุตรดิตถ์ ส่วน อ. พิษณุเก่านั้น ให้เรียกว่า อ. เมืองพิษณุ
พ.ศ. ๒๔๔๕ โปรดฯ ให้จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เมื่อยังเป็น
พลโท) ยกกองทัพขึ้นไปปราบเงี้ยวที่ก่อการจลาจลในเมืองแพร์ ก็ได้
มาพักกองทัพขึ้นที่เนินบกที่เมืองน

๑. อุตรดิตถ์ มี ๖ อำเภอ คือ ๑. เมืองอุตรดิตถ์ ๒. ตรอน
๓. ท่าปลา ๔. น้ำปาด ๕. พิษณุ ๖. ลับแล และมีกิ่ง ๑ คือกิ่งฟากท่า
(ขึ้น อ. น้ำปาด)

อุทัยธานี

จังหวัดภาคกลาง (แผนที่ ๓ ๔) ตั้งศาลากลางที่ ต. สะแกกรัง
อ. เมืองอุทัย ๑ ทิศเหนือจก จ. นครสวรรค์ ทิศตะวันออกจก จ. นคร-
สวรรค์ และ จ. ชัยนาท ทิศใต้จก จ. ชัยนาทและ จ. สุพรรณบุรี ทิศตะวันตก
จก จ. ตากและ จ. กาญจนบุรี น. ๖๓๒, ๕๔๘ คมนาคมจากกรุงเทพฯ
ไปได้ทั้งทางบกและทางน้ำ ทางบกโดยรถไฟสายเหนือลงที่สถานี
บ้านมะกอก (๒๒๕ กม. จากกรุงเทพฯ) อ. พยุหคิรี จ. นครสวรรค์
แล้วโดยสารรถยนต์ไปที่ อ. พยุหคิรี ลงเรือยนต์ต่อไปถึง ก. เทโพ
แล้วโดยสารยนต์ต่อไปถึงเมือง แต่ถ้าเป็นหน้าน้ำก็โดยสารเรือยนต์
จาก อ. พยุหคิรี เข้าแม่น้ำสะแกกรังที่ อ. มโนรมย์ จ. ชัยนาท ถึง
เมืองได้ในวันเดียว ทางน้ำโดยสารเรือเมล์จากท่าเตียนถึง อ. มโนรมย์
แล้วไปตามแม่น้ำสะแกกรังถึงเมืองในราว ๒๔ ชั่วโมง แต่ถ้าเป็นหน้า
แล้ง น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาตอน จ. สิงห์ ๑ ขนไปคน เรือมักติดถึงต้อง
ถ่ายลำ บางเที่ยวต้องเสียเวลาดัง ๓๖-๔๘ ชั่วโมง

ภูมิประเทศ ภาคตะวันออกออกส่วนมากเป็นที่ราบและเป็นที่ดินปน
ทรายเหมาะแก่การทำนา ภาคตะวันตกแทบทั้งหมดเป็นป่าดงและเขา
เป็นที่ล่าสัตว์และทำไร่ ปริมาณน้ำฝน ๑,๒๑๕ มม. (๒๔๓๘)
พ. ๘๖ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนา ทำไร่ข้าว ล่าสัตว์ ตัดไม้ และมีเห็ดโคนมาก
การทำนาในจังหวัดนี้มักได้ผลดี

ประเพณีการวิ่งเริงของชาวจังหวัดนี้โดยทั่ว ๆ ไป คือ นักชัฏฤกษ์
ตรุษและสงกรานต์ มีการเล่นช่วงชัย ชักกระเย่อ ไม้หึ่ง และเล่น
คัตม เป็นการเล่นกันในระหว่างหนุ่มสาว ตรุษ ๔ วัน สงกรานต์ ๓ วัน

จ. อุทัย ๗ เป็นเมืองโบราณ ยังมีหลักเมืองและพระปรางค์
วัดแจ้งเป็นสำคัญ สันนิษฐานกันว่าเก่าถึงสมัยลพบุรี ตัวเมืองโบราณ
อยู่ใน ต. อุทัยเก่า อ. หนองฉาง แต่เห็นจะเป็นเพียงเมืองหน้าด่าน
ปรากฏ ช่อครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ และต่อมา
ในสมัยกรุงธนบุรีมีเรื่องเกี่ยวกับเมืองอุทัย ๗ อีกครั้งหนึ่ง คราวอะแซ
ห่วนกถอยทัพจากเมืองพิษณุโลก ให้กระละ โย่ยกลงไปทางเมืองอุทัย
และเผาบ้านอุทัยเสีย เมืองอุทัยจึงร้างไปชั่วคราว ต่อมาในรัชกาลที่ ๓
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีเรื่องเกี่ยวกับเมืองอุทัยนี้ คือสืบได้ความว่า
ผู้ทีไปเป็นเจ้าเมืองอุทัยกลัวความไข้ไม่กล้าขึ้นไปอยู่เมืองอุทัยเก่า จึงขอ
อนุญาตตั้งบ้านเรือนและว่าราชการอยู่ที่บ้านสะแกกรัง ซึ่งเวลานั้นอยู่ใน
เขตต์ของเมืองชัยนาท ครั้นต่อมาในรัชกาลที่ ๔ มีผู้อพยพไปอยู่ที่
บ้านสะแกกรังมากขึ้น และมีพวกพ่อค้าไปตั้งช้อขายข้าวมากขึ้น เจ้า
เมืองจึงเลยตั้งที่ว่าการอยู่ที่นั่นตลอดมา ถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ จึงได้โปรด
ให้ยกบ้านสะแกกรังไปขึ้น จ. อุทัย เลยตั้งศาลากลางอยู่ในที่นั้นนับตั้ง

ตั้งขนาดของจังหวัดนี้ คือ ข. สะแกกรัง มีพระพุทธรูปจำลอง
และโบราณสถาน คือ เมืองกาฐัง ที่ ต. วังหิน อ. บ้านไร่

- จ. อุทัยธานี มี ๕ อำเภอ คือ ๑. เมืองอุทัยธานี ๒. ทับทัน
- ๓. บ้านไร่ ๔. หนองขาหย่าง ๕. หนองฉาง.

อุบลราชธานี

จังหวัดภาคอีสาน (แผนที่ น ๘) ตั้งศาลากลางจังหวัดที่ ต. ใน
เมือง อ. เมืองอุบลฯ บนฝั่งซ้ายแม่น้ำมูล ทิศเหนือจรด จ. นครพนม
และ จ. ร้อยเอ็ด ทิศตะวันออกจรดแม่น้ำโขงอินโดจีน ทิศใต้จรดแดน
เขมรดำ ทิศตะวันตกจรด จ. ร้อยเอ็ด และ จ. ศรีสะเกษ คมนาคมจาก
กรุงเทพฯ ฯ ไปจังหวัดโดยรถไฟสาย ตะวันออกเฉียงเหนือ แยกที่สถานี
ชุมทางถนนจิระ จ. นครราชสีมา ไปสายอุบลลงที่สถานีวารินทรฯ ซึ่งเป็น
สถานีปลายทางของสายนี้ ๕๗๕ กม. แล้วไปโดยรถยนต์ระยะทาง ๒
กม. ข้ามลำน้ำมูลถึงเมือง น. ประมาณ ๒๒,๖๘๐

ภูมิประเทศ ทั่วไปเป็นที่ราบสูง ทางแถบริมแม่น้ำโขง และ
ข. บรรทุกเป็นโขดเขินเนินเขา แถบอื่น ๆ เป็นที่ราบ มีทุ่งนา ไร่
ป่าละเมาะ เนินเตี้ย ๆ กระจายทั่วไป ปริมาณน้ำฝน ๑,๒๑๓ มม.

พ. ๓๔๕ (๒๔๘๐)

อาชีพ ทำนาเป็นพื้น นอกนั้นมีทำสวน ไร่ฝ้าย ไร่ยาสูบ ไร่อ้อย
ไร่คราม ปลูกอ้อยครั้ง เลี้ยงไหม ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ทำเกลือสินเธาว์
ขนเครื่องดินเผา ตีเหล็ก ตัดไม้ ทำการประมง และหาของป่า

จ. อุบลราชธานี ว่าที่ขนคราวเดียวกับเมืองยโสธร และเมือง
เขมรราชู ในราว พ.ศ. ๒๒๘๐

21/07/2564

ประเพณีและการรื่นเริงของชาวจังหวัดนนทบุรี การลงช่วง บุญบั้งไฟ
บุญพระเวส ลอยกระทงและแข่งเรือในเวลาออกพรรษา

จ. อุบลราชธานีมี ๑๓ อำเภอ คือ ๑. เมืองอุบลฯ ๒. โขง
เจียม ๓. เขมราฐ ๔. เขื่องใน ๕. เกษอุดม ๖. ตระการพืชผล
๗. พิบูลมังสาหาร ๘. มหาชนะชัย ๙. ม่วงสามสิบ ๑๐. ยโสธร
๑๑. ลุมพุก ๑๒. วารินชำราบ ๑๓. อำนาจเจริญ และมีกิ่ง ๒ คือ
๑. ชานุมาน (ขึ้น อ. เขมราฐ) ๒. บุณฑริก (ขึ้น อ. เกษอุดม)
มีสิ่งสำคัญและที่น่าสนใจคือ หลักศิลาจารึกที่ ต. โขงเจียม ปราสาท
ทองกลางที่ ต. เมืองเกษ คูห้อยธาตุ, ต. โพนงาม และน้ำตกแซใหญ่.

นายถวัลย์ สมิตะศิริ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พิมพ์ที่ ร.พ. โสภณฯ

ถนนราชบพิธ พระนคร พ.ศ. ๒๔๕๑

21/07/2564